

De rebus gestis Ludovici, eius nominis undecimi, Galliarum Regis, & Caroli, Burgundiæ Ducis,

<https://hdl.handle.net/1874/421581>

DE REBUS GE
STIS LVDOVICI, EIVS

NOMINIS VNDECIMI,

Galliarum Regis, & CARO-

LI, Burgundiæ

Ducis,

PHILIPPI COMINAEI, VIRI PA-

tricij, & equestris ordinis, Commentarij, uere ac pri-
denter conscripti.

Ex Gallico facti Latini, à Ioanne Sleidano.

Adiecta est breuis quædam illustratio
rerum, & Galliæ descriptio.

Cum Gratia & Priuilegio Imper. & Regio.

Argentinae apud Cratonem Mylium,

Anno M. D. XLV.

DE REBUS

ARTIS LUDOVICI SIVE

MONTIS VULCANI
A. G. ...

PRINCEPS COMITATUS VIRI ...

Exhibet ...

A. G. ...

... ..

... ..

3

ILLVSTRISSIMIS PRINCI
PIBUS, IOANNI FRIDERICO,
Saxoniae Duci, Electori, & Philippo,
Lantgrauiō Hessiae. Ioannes
Sleidanus S. D.

DE laudibus historię multi copiose dixerunt & eleganter, illustrissimi Principes, acut nulli dixissent; omnium tamen sensibus & oculis expositum est, quantā illa rebus humanis utilitatem adferat. Itaque in re satis per se commendata & aperta, non utar pluribus uerbis, de quibus his commentarijs & eorum authore speciātim loquar. Is fuit nobili genere natus, & ubi per annos aliquot cum Carolo Burgundiae Duce fuisset; accessit ad Ludouicum undecimum, Galliae regem, qui illius opera summis in negocijs utebatur. Historiae prima laus est, & unica prope, si uerē conscripta sit. Hanc ille in magno scriptorum numero, iure sibi potest arrogare. Quam uero sit in scribendo rationem secutus, clare testatur eius praefatio. Cū Carolus octauus, Ludouici Regis filius, Galliae praefesset; in lucem haec emisit, quo tempore, si quid alienum à uero dixisset: facile poterat à multis, qui spectatores fuerant eorum, de quibus agit, insimulari mendacij. Quin uera sit igitur eius narratio, dubitari non debet. Loquitur

A ij autem

autem de rebus maximis, & quod in præfatione scri-
 bit, se nouisse plarosq; omneis Europæ Reges, atq;
 consilia cū ipsis communicasse: quotusquisq; est om-
 nium historicorum, qui hoc sibi uendicare possit?
 Nihil hîc est uanum, nihil uulgare, nihil ex auditio-
 ne aliqua leui perceptum: sed spectator & actor
 ipse fuit, & adeo quidem diligenter omnia notauit,
 ut uideatur nihil aliud spectasse, quàm ut posteri s
 prodesset. Atq; ex eo facile intelligi potest, quanta
 fuerit in ipso nature felicitas, & ingenij bonitas, &
 rerū experientia, qui cū nullā eruditionis partem
 attigisset, tam apte & cōcinne, tamq; sententiose scri-
 psit. Vtriusq; autē uitam, mores ac ingeniu elegāter
 depingit, ita ut Ludouicus rex, uideatur esse callidi,
 nec omnium innocentissimi: Carolus autē industrij
 & laboriosi, & acris & aperti principis exemplar.
 Quod in utroq; reprehendendū, aut etiā predicā-
 dū fuit, nihil in eo dissimulat: longe diuersus à plar-
 risq; nostrę præsertim ætatis hominibus, qui dum in
 similibus argumentis uersant: nimia uel laudatio-
 ne uel uituperatione modū omnem excedunt, sicut
 Panegyricum aut Verrinam aliquam actionē uide-
 antur uelle conscribere: quo nihil esse potest magis
 indecorū. Est enim intolerabilis in omni historia,
 falsitas & mēdacium. Qui sunt regibus familiares,
 pulcherrimas habent scribendi occasiones: uerum
 ex ijs plaricq; non adficiuntur ea cura, & rebus alijs,
 unde maius emolumentum sperant, intenti sunt.
 Quò

Quò fit, ut hoc munus ferè sibi sumant homines priuati, & à principum negocijs alienissimi, què admodum & superiori etate, & nostra memoria uidemus in eo genere occupatos fuisse monachos, ita quidè, ut à multis iam tēporibus, nulla propè sit cōscripta historia, cui fides haberi possit. Omnes enim, uel deprauatis iudicijs eorum qui scripserunt, uel incertitudine narrationis, factæ sunt mendosiores. Antiquitūs proprium hoc erat munus maximorum uirorum, qui uel ipsi præfuerāt rebus, uel cum ijs, qui gesserunt, familiariter et domestice uixerant. Tales fuerunt olim Thucidides, Cæsar, Polybius, Sallustius, Tacitus, & alij quidam. Oportet sane historicū, non minus quàm oratorem, esse uirum bonum, qui falsi nihil admisceat, in quo nullum impotentis affectus appareat uestigiū, qui cupiat lectorem fieri prudentiorem ex cognitione rerum, quas tractat, & meliorem. Qui hoc præstare non potest, is ad eam prouinciā se fateatur esse minus idoneū. Pertinet enim ad bonos mores, ac reipublice interest, ne quid omnino, nisi quod sit cōpertum et exploratum, in lucem exeat. Est igitur summæ res difficultatis, hodie, cōscribere ueram & puram narrationē. Nam qui id omnium optimè efficere possunt, regū & principum familiares, nō uel plane cessant, uel gratiæ & fauori plus quàm æquū est, tribuunt. Reliqui omnes, quin multa parum fideliter & integrè recitent, dubitari non debet. Nimum profecto longe

recessimus à ueterum fide ac diligētia. Et sicut illorū industriam in plarissq; rebus omnibus assequi uel æquare non possumus; ita quoq; in hac eruditōnis parte cum ipsis collati, multis passibus à tergo relinquimur. Si quis autem est omnium, uel nostræ, uel etiam paulò superioris ætatis, qui prudentia & ueritate proxime ad illos accedat; is meo quidem iudicio est hic author, quoniam grauissimas deliberationes, habitas in ipsis regum penetralibus, antequam in actum uenirent, ponit ob oculos, & diligenter explicat, quod uix pauci fecerunt, & pauciores multò præstare possunt, & ut possint, uix tamē audent, ne quid offendant. Quod cum ita sit: et quia simulachrum quoddam in his libris continetur atq; pictura horum temporum, in quibus uersamur: idcirco putauit me facturū esse rē, nec ingrātā Galliam et probitatis et fidei amplissimum à morte testimonium habet, latinitate donarem. Nullum enim extare puto scriptū, eius quidem generis, magis aptum nostris temporibus, & quod formandæ Reip. præsent, plus cōferre possit. Idem opinor omnibus esse iudicaturos, qui diligenter totum euoluerint. Si post illū, alij similem diligentiā præstitissent, eaq; fide & religione seriem historiæ deduxissent ad hoc usq; tempus: an dubitet aliquis, nostris cum ueteribus posse conferri? Excitauit Deus his nostris temporibus

temporibus maximas rerum mutationes, inter quas primum obtinet locum, causa religionis, quae ab humili & contempta origine, paucis annis, contra omnium hominum expectationem, ita creuit, ut sine admiratione summa nemo possit ea de re cogitare. Et quemadmodum maxima nostrae aetatis uituperatione futurum sit, si non haec omnia transmittantur ad posteritatem: ita quoque praecelaram & insignem consecuturi sumus laudem, si rem omnem ab ipso statim primordio, diligenter & bona fide literarum monumentis inseremus. Quod ut fiat, in uobis, illustrissimi Principes, positum est in primis, qui in ista causa nullum aut laborem aut periculum haecenus defugistis, & palam saepenumero estis contestati, malle uos omnia uobis eripi: quam huius actionis patrocinium atque tutelam deponere. Ad uos igitur proprie pertinet, prouidere, ac operam dare, ut quid priuatim & publice uobiscum, & cum uestri ordinis hominibus, a multis nunc annis actum sit, omnes intelligant, & iudicium inenarrabile potentiamque Dei reuerenter agnoscant. Oportet enim esse, qui uere & integre tractare haec omnia uelit, ex uestris bibliothecis instructum prodire, & a uobis sociisque uestris materiam scribendi desumere. Sunt non pauci magna uirtute & eruditione uiri, qui hoc a uobis praestari, magnopere cupiunt, & ut rem in primis utilem, ac posteritati quoque necessariam, ualde requirunt. In his etiam est Iacobus Sturmius, patricius Argentinenensis, qui & uobis, ob excel-

ob excellentem ac sæpe cognitam uirtutem, est per
 gratus, & toti Germaniæ, propter singularem ipsi
 us, ac perpetuam fidem studiumq; erga Rempub.
 debet esse longe charissimus. Quoniã uero ipsi, pro
 uestra prudẽtia, huius rei dignitatem satis intelli
 gitis: multi in bonam spem ueniunt, non defuturos
 esse uos publicis utilitatibus. Atq; ut magis appa
 reat, quã sit res illustris, uerẽ & prudenter scripta
 historia: uolui hos Commentarios, Gallice perscri
 ptos ab auctore, latino sermone nostris homini
 bus exhibere, & sub splendore uestri nominis emi
 tere, qui quoniã insignem obtinetis locum, inter
 alios Germaniæ Principes, ac plurimis pro uestro
 munere estis occupati negocijs: non pauca, meo
 quidem iudicio, reperietis in hoc libro, uestris acti
 onibus & institutis accommodata. Deum pre
 cor, ut ad nominis sui gloriam, & ad pa
 triæ salutem, consilia uestra

gubernet. Argentis

ne, Calend.

Ianuarij.

1 5 4 5.

Authoris

AVTHORIS, AD ARCHIE
piscopum urbis Viennæ, in Gal
lijs, præfatio.

Aepentimero à me petijsti, ut ea, quæ
mihi comperta essent de rebus gestis
Ludouici undecimi, Principis no
stri, uir clarissime, tibi conscriberem.
Feci, quod mandasti, & quàm uerissime omnia,
quæ mihi quidem in mentem uenerunt, notauit.
Quæ fuerit eius uita, iuuenilibus annis, præter ea,
quæ mihi aliquando recitauit ipse, nihil habeo:
Sed posteaquam cœpi cum eo domestice uiuere:
ex meis collegis, nemo crebrius & familiarius apud
eum uersatus est. Nam aut ex intimis cubi
cularijs eram, aut alioquin occupabar in maxi
mis illius grauissimisq; negocijs. Habebat suas
uirtutes, habebat quoq; uitia, sicut omnes alij
principes, quos ego quidem nouerim. sunt enim
homines, ac in solum Deum cadit omnis perfec
tio: Veruntamen, quando, quod prauum est
atq; uitiosum, fugiunt, et uirtuti sese tradunt: ma
gnam sane merentur laudem, eò quòd indulgen
tius & mollius educantur, & natura ferè propen
dent,

dent ad uehementiores affectus, quos nemo cohercet, & postquam excreuerint, illorum & auribus & ingenio moribusq; plæricq; seruiunt. Quantum ad me pertinet, uere omnia perscribam, nec enim mentiri libet. Atq; ita fortasse fiet, ut aliqua loca incidant, quæ parum ad ipsius laudem spectare uidebuntur. Sed spero futurum, ut qui lecturi sunt, cogitent secum atq; perpendant eas, de quibus antea diximus, rationes, ac ueniam mihi dent, ubi rem ipsam spectasse, & ueritati omnia, nihil autem affectui priuato me tribuisse animaduertent. Hoc tamen ausim de illo confirmare, nullum me nouisse principem, in quo minus esset uitiorum, si quis generatim omnia complectatur & inspiciat. Vidi enim plærosq; reges ac principes, non Gallia tantum, sed & Britannia, & Flandria, & Germania, & Anglia, & Hispania, & Lusitania & Italia, nec solum uidi, uerumetiam res maximas egi, & consilia cum ipsis communicauit, sic, ut ex meis æqualibus & ceteris, nemo per Gallias ampliorem habuerit eorum noticiam. Alios autem non uidi quidem ipse: uerum, quo essent ingenio præditi, ex legatis, quos mittebant, & literis, non obscure cognoui. Sed

Sed dum illius uirtutes prædico : nolim aliorum principum honori & gloriæ per me quicquam esse detractum, & quicquid à me notari potuit, simpliciter & bona fide tibi mitto. Nam arbitror ideo te requirere hanc meam operam, ut quicquid Gallice scripsi: tu inter alia referas in opus latinum, quod constituisti aliquando perficere. Quod cum exhibit: & Ludouici regis maxima uirtus, & ingenij tui præstantia fiet illustrior. Quicquid à me peccatum, aut minus bene perscriptum, aut etiam prætermissum erit: facile suppleuerit & Bocagius, & quidam alij, qui plenius omnia sunt & ornatius multò dicturi. Si quis autem ad intimam illius & familiarissimam consuetudinem, ac meritorum magnitudinem respiciat: nemo est omnium, qui maiorem, quàm Bocagius & ego, cognitionem habeat. Et quum ipsius morte magnum mihi sit inflictum uulnus: nõ debet cuiquam uideri mirum, si quantis ab eo, dum uiueret, affectus fuerim beneficijs, memoria optime cõplectar. Usitatum est enim, ut ab interitu summorum principum, magnæ fiant rerum conuersiones: dum alij crescunt & locupletantur, alij uerò detrimentum accipiunt, & in uarias

acerbitates incidunt. Honores enim & opes, & quicquid est eius generis, ab alieno pendent arbitratu. Atque ut certò perscribam de tempore, quo familiariter cum eo uixi: opus est, ut eius quoque temporis memoriam, quo nòdum in ipsius familia eram, prius percurram & repetam.

Ordine deinde totam narrationem, ad extremum usque uitæ illius diem, persequar.

Philippi

PHILIPPI CO
MINAEI COMMENTARIO
rum Liber Primus.

Vum in ea essem aetate, quæ la
borem equestrem ferre poterat; dedi me in familiam Caro
li, cui pater erat Philippus
Burgundiæ Dux, ad quem, cū
esset Insulis, oppido Flandriæ,
paucis post diebus uenerunt

1464.

*Abbas dux philippus
15 Junij 1464*

Ludouici undecimi, Galliarum regis, legati, Can
cellarius Moruillerius, & Archiepiscopus Narbo
nensis; qui conuocato concilio, palam suæ legatio
nis causam ad hunc modum exponebāt. Carolum,
quo tempore fuit in Hollandia, cepisse nauigium
quoddam Gallicum, armatum, & in eo Rubempriz
um, uirum nobilem, ac in carcerem coniecisse illū,
oblata criminatione, quasi eò sui capiendi causa
uenisset. Hoc autem eò esse grauius & indignius,
quòd eius rei fama passim, maximè uerò Brugis,
oppido Flandriæ celeberrimo, esset disseminata ius
su Caroli, per Oliuarium quendam Marchianum,
uirum equestris ordinis. Regem igitur, quoniam
hoc ipso magnam sibi factam esse putet iniuriam;
postulare, Oliuarium ad se mitti Lutetiam, ex em
B iij plistas

pli statuendi causa, Philippus ad ea respondit, Olin-
 uarium ducere originem è superiori Burgundia, &
 esse unū è suis præfectis domesticis, nec ulla ratione
 subiectum esse regis imperio: se tamè diligenter in-
 quisiturum, & si quod deprehendat eius factū, quo
 regis honor uiolatus esse uideri possit, se uere & gra-
 uiter animaduersurum. Rubemprium uero, non le-
 uibus de causis fuisse captum, præcipuè uero, quòd
 apud Hagam, Hollandiæ uicium, ubi tum Carolus
 filius erat, hæssisset instructus et armatus. Se quidem
 nullo unquam tempore suspicionibus indulsisse:
 quòd si filius in suspicionem propendeat, in eo ip-
 sum representare naturam & ingenium matris, quæ
 fuerit admodum suspiciosa mulier: ueruntamen
 idem se fuisse facturum in eo rerum statu, quòd filius
 fecit. habiturum se nihilominus quæstionem,
 & si quo tempore constet de illius innocentia, fore
 re, ut liber factus, ad regem, sicuti petissent, remitte-
 tatur. Cancellarius deinde multum acerbè inue-
 ctus in Franciscum, Britannia minoris Ducem, af-
 firmabat, Carolum inijsse foedus cum illo, quo tem-
 pore Turoni apud Regem fuisset, eamq; rem atro-
 citer admodum & odiosè exaggerabat. Carolus,
 qui indignissimè ferret iniuriam hanc fieri socio &
 amicuoluit: non semel ad ea respondere. Sed Can-
 cellarius dicentem interpellans, nō inquit, huc ue-
 ni, ut tecum agerem, est mihi solum res cum tuo pa-
 rente. Tum ille patrem obtestatur, ut sibi dicendi
 potestas

potestatem faceret. Ad hæc ille: equidem pro te
sum locutus, ait, ita ut patrem decet, sed tamen si
cupis omnino respondere, præcogites hodie, quid
tibi dicendum sit, & quæ putabis ad rem pertinere,
cras in medium adferas. Superiori sermoni Can-
cellarius hoc etiam addebat, non uidere se, quam-
obrem fœdus illud inierit Carolus, nisi quod Rex
annuam pensionem, & Normanniæ præfecturam
ipsi ademisset. Postridie coacto iterum concilio,
Carolus, genu ad terram inflexo, & subiecto pul-
uino, conuersus ad parentem, initio demonstrat, ius-
tis de causis captum fuisse Rubemprium: deinde,
non diffitetur, habere se quidem fœdus cum Britan-
no: sed id non spectare ad detrimentum aliquod re-
gis, imò futurum ei utile, temporibus necessarijs.
Pensionis autem annuæ, quam sibi Rex ademisset,
se nihil unquam accepisse, præter trientem, ad nos-
uem circiter francorum millia, non se petisse illam
à Rege, nec etiam Normanniæ ambiisse præfectu-
ram; facile carere se posse omnium aliorum munis-
ficentiâ, quamdiu patrem habeat amicum & bene-
uolum. Erat haud dubie dicturus multò asperius,
nisi patrem, ad quem sermonem instituerat, fuisset
reueritus, qui prudenter admodum & demisse tan-
dem petebat, ne Rex, uel de se, uel de filio suo teme-
re aliquid sinistri crederet. Posteaquam deinde uis-
um fuit allatum: quod apud Principes fieri solet,
legati parant abitionem, in eoq; temporis puncto,
Carolus

Carolus, qui aliquantò remotior erat à parente,
 conuersus ad Archiepiscopum Narbonensem:
 commendabis, inquit, me Regi, meisq; uerbis di-
 ces, quemadmodum per Cancellarium suum pro
 dignitate me tractarit, sed antequam exierit annus,
 pœnitebit eum huius facti. Ille in Galliam reuer-
 sus, exponit mandata. Rex eo sermone multum
 offensus, grauè suscepit odium. Ad hanc offensio-
 nem illud etiam accessit, quòd rex non ita pridem
 receperat Ambianum, Abbeuillam, Sanctoquin-
 tinum, & alia quædam oppida Picardiæ, ad So-
 miam flumen, quæ Carolus septimus Galliaæ rex,
 pater Ludouici, dederat Philippo Duci, quo tem-
 pore cum eo transiit apud Atrebatas, & dede-
 rat tum ipsi, tum ipsius liberis masculis, ea condi-
 tione, ut cuius Galliaæ regi liberum esset ea redi-
 mere quadringentis aureorum millibus. Cùm au-
 tem Philippus esset ætate grauis: procurabant
 eius negocia nobiles è familia Croiorum, qui per
 Hannoniam et Flandriam magnas retinent posses-
 siones. In eos culpam transferebat Carolus, quod
 pater, accepta pecunia, reddidisset eas urbes, &
 quoniã in finibus positæ sunt, impatientissimè fere-
 bat. Paulo post abitionem legatorum, uenit Insu-
 las Ioannes Borboniaæ Dux, ut Philippum auuncu-
 lum, officij & honoris gratia, sicuti præ se ferebat,
 inuiseret. Inter omnes enim Principum tribus ualde
 amabat Burgundicam, & erat è sorore nepos
 Philippi, quæ cum esset uidua: commorabatur una
 cum

cum liberis apud fratrem. Sed uera, cur aduenisset, hæc erat causa, ut eum incitaret, quò in sua ditione conscriberet exercitum, affirmans futurum, ut reliqui Galliæ Principes idem facerent, eo uidelicet consilio, ut Regem, qui multa insolenter ageret & iniuste, cogant sanio rem Reipub. formam instituere, & quia bellum hoc uidebatur suscipi pro Republica totius Galliæ, uocatum deinde cognomento fuit, Bonum publicum. Philippus non difficulter quidem assensit, uerum non detegebatur ei tota res, neq; fore putabat, ut ad arma ueniretur. Collectæ sunt igitur copiæ, & Sanctopauli Comes, Camera cum, ubi cum Philippus erat unã cum filio, accessit, cumq; uenisset etiam eò Burgundiæ Mareschallus Nouocastrensis, Carolus indicto concilio, pronunciat, familiam illã Croiorum, sibi, suoq; patri summe aduersariam & inimicam esse. Et quanquam ex ijs quidam habebat uxorem Sanctopauli Comitissiam, proscripti tamen fuerunt omnes ab eo, & facultatibus exuti, & e uestigio, nulla interiecta mora, salutem sibi fuga petere cogebantur. Aegre quidem ista tulit Philippus, e cuius etiam cubicularijs quidam, eò quòd esset eius familiæ, cum salutandi Principis non haberet spacium, subito & tacite profugit, sed grauior ætas in causa fuit, ut patientius omnia ferret. Carolus deinde placato patre, copias, quibus Comitem Sanctopauli præfecerat, educit, nempè circiter trecentos equites cataphractos, &

C

quatuor

quatuor sagittariorum milia, & inter hos, complu-
 res Artesiæ & Hannoniæ & Flandriæ uiros nobi-
 les, deinde Rauestenus, frater Ducis Cluensis, has
 bebat non pauciores copias, & inter alios belli Du-
 ces, erant duo quidam, summæ apud Carolum au-
 thoritatis, Haubordinus & Contæus, quorum ille
 uersatus erat in ijs bellis, quæ Angli confœderati
 Burgundionibus, gesserunt in Gallijs, quo tempo-
 re Henricus quintus rerum apud Gallos potieba-
 tur, alter eiusdem erat cum Haubordino ætatis. To-
 tus exercitus erat circiter mille quadringentorum
 equitum cataphractorum, sed quoniam insolentes
 erant belli, diuturnitate ocij, ut qui post Atrebatens-
 sem illam pacificationem, per totos triginta, nisi fal-
 lor, annos, nullum gesserant externum bellum, ma-
 le erant instructi, & parum exercitati pleriq; omnes.
 Sagittarij surgebant ad nouem milia, & habito de-
 lectu, quanta fuit antea difficultas in conducendo,
 tanta tunc extitit in dimittendo, seruatissimum le-
 ctissimis quibusq;. Cæterum, ob diuturnitatem pa-
 cis, & Principis Philippi bonitatem, florentissimæ
 erant omnes illæ prouinciæ, cumulatae omnis gene-
 ris opibus, ita quidem, ut cuius populo præferri
 possent, ea re ferociore facti, nullius Principis po-
 tentia labefactari se posse putabant, sed qui fuerunt
 antea plurimis annis omnium gentium fortunatissi-
 mi, nunc ita sunt adstricti, ut ærumnosam hodie
 populum non norim, et est credibile, iam ipsos dare
 pœnas

pœnas eorum, quæ rebus prosperis elati admiserunt. Nam & cultu corporis, & uestitu, & quotidianis uictu, & balneis & epulis, & omnino rebus omnibus modum excedebant, oblitii pudoris & honestatis. Instructo exercitu, progreditur Carolus, erant autem equites omnes, præter eos, qui deducendis tormentis, quorum maximam uim habebat, alijsq; operibus destinati erant. Profectus igitur Nouiodunum, castellum Nelam ijs locis obsidet, ac licet militum præsidijs firmatum esset, paucis tamen diebus deditioe capit. Obequitabat non procul à Carolo Ioachimus Galliæ Marefcallus, à Perona digressus, uerum quòd exiguas habebat cohortes, non poterat impedire illum, quò minus ad Lutetiam propius accederet, quam tamen ipse prior ingressus est. Toto itinere, quâ transibat Carolus, iubet à uii & maleficio abstineri, neq; passus est ullum detrimentum alicui inferri, ciuitates etiam illæ, quæ sunt ad Somiam flumen, & aliæ quæcunq; modicis cohortibus nos recipiebant, & accepta pecunia, suppeditabant, quæ usui esse poterant, & uidebantur belli euentum expectare. Ventum est tandem Sanctodionysium, quod oppidum duobus miliaribus abest à Lutetia, quò & reliqui Galliæ Principes confederati, sese uenturos esse promiserant, Pro Duce Britanniaæ aderat Procancellarius, qui chartas aliquot habebat puras, sui Principis sigillo consignatas, cuiusmodi solent aliquando dari discendentibus

Legatis, in ijsq; pro ratione temporis & negociorum, subinde scribebat quicquid uisum esset. Valebat quidem ingenio, sed certe propter excitatam non semel aduersus eum indignationem & fremitum in castris, opus etiam ipsi erat magna dexteritate & industria. Carolus Lutetiam usq; progressus, leuioribus prelijs laceſſebat oppidanos, qui praeter Ioaſchimum, & eas, quibus ille praerant, cohortes, nullum habebant praesidium. Itaq; tanta fuit ibi contestatio multitudinis, ut subinde clamarent, hostem iam superasse moenia: Haubordinus, eo quod habitasset aliquando, & ingenium loci non ignoraret, suadebat oppugnanda esse, & quamquam equitatus idem sentiebat, ut qui contemnerent hostem, excursionibus factis in ipsas usq; portas: Carolus tamen Sanctodionysium reuersus, postridie conuocato concilio, deliberat, an esset obuia iturus Biturigum Ducis, fratri Regis, & Britanno, quos Procancellarius in propinquo esse dicebat cum exercitu, conatus tandem eius rei facere, demonstratis literis, quas ipsemet finxerat in ijs, quas diximus, chartis, cum nihil tamen haberet certi. A multa deliberatione placuit, traſſiendum esse flumen Sequanam, tametsi complures dicerent, quoniam socij & confederati ad diem non uenissent, posse Carolum honeste redire domum, qui traiecto Somia & Matrona fluuijs, officio satisfecerit, nec opus habeat longius progredi. Quod ipsum eo uehementius aliqui contendebant, quo mas

quò maius uidebant esse periculum, ideò quòd à tergo nulla haberent loca munita, in quæ, temporibus coacti, sese reciperent. Et quanquam magnus erat fremitus omnium aduersus Comitem Sancto-pauli, et Britannie Procancellarium, qui progressionem suadebant, Carolus tamen, tràsmisso flumine, castra ponit ad pontem Sancto-claudianum, qui uicus infra Luteciam est ad duo miliaria. Postridie, quàm eò uenit, certior fit literis foeminae cuiusdam nobilis, Regem ex Borbonia magnis itineribus ipsum petere. Cum enim excitatos in se Rex uideret Galliae Principes, cogitabat huic rei preuenter, & prior ipsos adoriri, sed in primis Borbonium, quòd & hunc sibi crederet infestior, & ditionem eius putaret magis oportunam esse iniurijs, Impetum igit in eum facto, multa iam ademerat, occupaturus etiam reliqua, nisi uicini Burgundiones, atq; etiam Aquitani aliquot Proceres subsidio uenissent. Cum igitur ibi non posset, quod cupiebat perficere, tempore exclusus, eò quod Carolus immineret Lutetia, & ueritus, ne reciperetur, praesertim aduentante fratre cum Britanno, maxime uero, quòd praeseferrent, bellum esse necessario pro Reipubl. susceptum, & quia in Luteciam illis receptis, uidebat reliquas urbes, facili momento, ut idem facerent, posse impelli, his de causis magna celeritate eò proficisci constituit, & prohibere, ne duo illi exercitus coniungerentur, nihil autem minus decreuerat,

C ij quàm

quàm prælio concertare, sicut ipse mihi non semel retulit, delapsus in mentionem eius belli. Carolus igitur cognito Regis aduentu, statuit obuiam ei properare, & tunc demum recitatis literis, quas acceperat, tacito nomine authoris, demonstrat se uelle tentare fortunam, & ad uirtutem cohortatus militem, cum aliquantulum esset progressus, castra posuit ad Longumeum, qui uicus abest à Lutetia, quatuor miliaribus, uia Aureliana. Primum agmẽ ducebat Sanctopauli Comes, qui propè Montheris cum duobus miliaribus longius à Carolo confedit, multis huc illuc emissis exploratoribus, qui de Rege aliquid cognoscerent, & quam uiam esset ingressus, nunciarent. Cum deinde prælio delectus esset idoneus locus apud Longumeum, ita conuenit, ut si Rex eò accederet, Sanctopauli Comes, reductis copijs, cum Carolo sese coniungeret. Cenomanorum autem Comes, cum octingentis cataphractis ibat in exercitum Britannicum aduentantem, in quo multi erant egregij & honesti uiri, quos Ludouicus, tametsi bonam operam nauassent ipsius parenti, simul atq; principatum obtinuit, dimiserat. Cenomanus autem uiribus inferior, non ausus ad hostem propius accedere, sed interuallo aliquo præcedens, Regem petebat: Britannus uero & Biturix cupiebant sese coniungere Carolo, qui cum esset Longumei, cognouit ex captiuo, Regem, adiuncto sibi Cenomano, et collectis undiq; copijs, habere

bere ad duo milia cataphractorū. Re deliberata cū
 Cenomano & Normanniæ Præfecto & Amirallio,
 Rex omnino constituit, euitato prælio Lutetiam
 sese conferre, tamen diuersum aliqui suaderent,
 Quia suspectum habebat Normanniæ Præfectum,
 familiariter eum rogat, num fidem Principibus de
 disse, ad quod ubi ille iocosè respondit, ac facete
 suo more, placatus Rex primam aciem ei attribu
 it, & uigē duces adiungit, eò quòd ab hoste uellet de
 flectere. Tum Præfectus ille, ut erat liberali inge
 nio, cuidam è suis familiaribus, hodie inquit, ita pro
 pè sistam utrunq; exercitum & arcte, ut eum, qui ue
 lit dirimere prælium, oporteat insigniter esse rei
 militaris peritum, atq; hunc eius sermonem Rex ali
 quando mihi recitauit. Progressus igitur ille cum su
 is copijs, uenit Monthericum, eam rem Sanctopau
 li Comes, qui ibi consedit, ut supra diximus, Carolo
 celeriter renunciat, orans, ut quandoquidem sibi
 non sit integrum retrocedere, subito mittat auxilia,
 ne si discedat, fugientis uideatur præbere speciem,
 quod toti exercitui futurum sit ualde periculosum:
 Carolus igitur mittit alias cohortes, eisq; Anthoni
 um, è familia Burgundica, nothum, præficit, cumq;
 secum aliquamdiu deliberasset, progreditur et ipse,
 ac in castra uenit. Iam aliquot hostium signa uene
 rant, positis castris secundum fossam quandam spa
 ciosam, quæ inter utrosq; erat media. Procancellari
 us autem Britannia & alius cum eo uir nobilis, me
 tu perie

tu periculi, eò quod Principes, de quorum aduentu maximam spem iniecerant, non adessent, profugunt, & ad ea loca, ubi credebant se posse reperire Britannos, contendunt. Habita uero deliberatione, placuit Carolo, ut pedites pugnarent omnes: commutato deinde consilio, cataphracti omnes cõscendunt equos, ueruntamen ex nobilitate complures, eius mandato, relictis equis, coniungunt se sagittarijs pedibus, quod & honorificum erat, & reliquis addebat animum, eumque morem acceperant Burgundiones ab Anglis, quando foedere ipsis coniuncti, bellum gesserunt in Gallijs, per totos triginta duos annos, nullis interpositis inducijs. Principio, cum se nobis ostenderet hostis, e uicina sylua, erant circiter quadringenti cataphracti, quod si tum fuissetus eos adorti, multorum iudicio facile profligassetus. Nam qui subsequabantur, non poterant, nisi cum modicis cohortibus, progredi, tametsi paulatim augetebant. Ibi tum Contaus ad Carolum, Si uelis, inquit, uictoria potiri, opus est ut acceleres, quod si maturius fecisses, iam uideres debellatum hostem, quicquid intercedit temporis, hoc omne uictoriam moratur: Fuerunt initio pauci, cum nobis primum apparerent, & ne nunc quidem satis multi sunt, ut resistent, & uides ut augeantur. Hic ceptum est agi tumultuosius, nullo seruato ordine, & perturbatis consilijs, dum suam quisque sententiam dicit, iamque ad exitum Montherici committetur

batur

batur utrinque leuius praelium à sagittarijs, & quamquam nos sine ordine pugnabamus, multitudine tamen eramus & numero superiores. In concilio decretum fuit, quoniam longius erat interuallum, ut non continua progressione, sed dato ad respirandum spacio, pedetentim iremus in hostem, excitato autem clamore, & concursatione illa facta, ut diximus, Carolus immemor eius, quod antea constitisset, subito, celeriterque progreditur, hostes erant ad castellum Montherici, à fronte muniti ampla quadam fossa & sepe syluestri, totus ager consitus erat frugibus & fabis, alijsque leguminibus, Carolum antecedeabant sagittarij, absque ordine ferè. Meo quidem iudicio, cum est dimicandum, nullum genus militum præstat sagittarijs, uerum ita, si sint aliquot millia simul, & uel equos habeant tales, quorum iacturam leuiter ferant, uel prorsus non habeant ex ipsis autem, ij qui praelijs nunquam interfuerunt, potiores sunt exercitatis, & ita quoque sentiunt Angli, qui in eo genere quousuis antecellunt. Constitutum fuerat, ut dixi, dum iretur in hostem, bis quiescendum esse, quò pedites ad pugnam essent recentiores, eò quòd præter usæ spacium, segetes etiam impedirent iter, sed Carolus continenter accelerabat. Hostes obiectam sepe, duobus diuersis locis, quâ poterant, transeunt, cumque tam essent uicini facti, ut hastas aprarent ad concursum, noster equitatus, perruptis & disiectis sagittarijs nostris,

D prouolat,

prouolat, sic ut spacium illis non darent telum ul-
 lum eiſciendi, cum tamen in ijs omne robur & spes
 tota conſiſteret. Nam ex mille ducentis equitibus,
 uix quadringenti erant, ſic ut oportet, armati, & ex
 his iſtis arbitror non fuiſſe quinquaginta tractans
 dis haſtis idoneos, è famulis autem, ob diutinum
 ocium, nemo quiſquam armatus erat, Duces enim
 Burgundie, ne multitudini grauiora onera iniūger-
 rent, nullos aiebant equites extra belli tempus. Ad
 hunc modū, florem ipſum exercitus, & ſpem maxi-
 mam, ſagittarios, perturbant & diſiſciunt ipſi, &
 quanquam in eo ſummum erat periculum, Caros-
 lus tamen, qui ad dextram erat, prope caſtellum, ne-
 mine ijs locis magnopere reſiſtente, uincit. Eram
 tunc unā cum eo, & quòd periculi magnitudinem
 per ætatem non intelligebam, animo fui maximè ſe-
 curo et ocioſo. Ad ſiniſtrū latus erāt Raueſtenus &
 Iacobus, Sanctopauli comitis frater, & alij complu-
 res, qui cum eſſent numero inferiores, in fugam cō-
 ſiſciuntur, & ex ipſis pleriq; omnes in propinquam
 ſyluam excurrunt, alij, qui ad impedimenta &
 carros in fuga ſubſtiterant, ſeſe recolligunt, Sancto-
 pauli quoq; Comes in ſyluam ſeſe recepit. Caros-
 lus ex diuerſa parte, cū paruo comitatu inſequitur
 fugientem hoſtem, ultra Monthericum, & cum ne-
 mo quiſquam reſiſteret, ſuam eſſe putat uictoriam:
 ibi nobilis quidam uir Lutzenburgicus, etate gra-
 uis, Anthonius Britānus, equo celeriter aduectus,
 nunciat

nunciat ei, hostes denuo collectos redintegrare pugnam: si longius progrediatur insequendo, periculum ipsi imminere, nihil autem commotus eo sermone, pergat, mox idem nunciatur à Contao, & ita quidem acriter, ut tandem ab incepto desisteret, quod si paulò fuisset prouectus longius, incidisset in eorum manus, ut quidā alij, qui proxime ipsum antecedeabant. Reuersus itaq; per Monthericum, reperit cohortem peditum fugientium, quos insecutus, cum centum circiter equis, ictus est à quodam pedito, qui & solus in fuga restitit, & interemptus fuit, reliquis ferè omnibus elapsis per uicinos hortos. Cum propius ad castellum præterueheremur, ecce conspicimus ibi sagittarios stipatores Regis, ad portam, immotos, mirum hoc uidebatur Carolo, nullū enim superesse putabat hostem, qui resisteret. Deflectens igitur ad planiciem, inuaditur à caphraetis aliquot, numero sedecim, & quoniam è suis pleriq; erant dispersi, in summo uersabatur discrimine, adeò quidem, ut in gutture accepto uulnere, circumdatus & comprehensus, urgeretur ab hoste, ut sese dederet, neq; sineret interfici, ut qui agnosceretur, Ipse contra moratur & sustinet impetum, quantum potest, donec medici cuiusdam Parisiensis filius, Ioannes Cadetus, uasti corporis homo, per mediam turbam inuectus ingenti equo, disijcit turbam, & ipsum eripit. Hostes deinde ad oram eius fossæ, ubi constiterant ante prælium, sese recipiunt,

D ij un,

unt, eò quòd cohortes aliquot nostras in propinquo conspicerent, Carolus ex uulnere totus sanguis nolentus, rectà contendit ad suos, eramus autem in uniuersum circiter septuaginta, sumpto deinde recenti equo, rursus euolat, ut suos recolligeret, quo quidem tempore, si uel centum modo equites aduersum nos exiissent, fugæ nos mandassemus. Nostrī enim milites uix tandem paulatim aduentabant cum modicis cohortibus, partim sauci, partim ex itinere & labore defatigati, nam & segetes grandiores impediabant euntes, & tanta erat uis pulueris, ut prospectus non pateret, & quocumq; respiceres, coopertum erat solum militibus & equis interemptis. Interea prodit Sanctopauli Comes è propinqua sylua, cum quadraginta circiter cataphractis, & ad nos contendit, inter eundem plures undiq; ad eum ex fuga confluunt. Nos, quibus uidebatur esse periculosa mora, missis ad eum nuncijs, hortamur ut properet, ille uero nihil eo commotus, placide progreditur, & hastas iubet à suis tolli, quæ passim iacebant humi, deinde se nobis adiungit, & iam eramus circiter octingenti cataphracti, pedites uero perpauci, quæ res in causa fuit, quo minus integram obtineret uictoriam Carolus. Ex hostium numero profugit Cenomanus & alij multi, cum octingentis cataphractis: erant qui dicerent eum communicasse consilia cum nostris Principibus, sed opinor iniuriæ a me factam esse, breuiter, ingens fuit utriusq; fuga, sed hoc

sed hoc est in primis memorabile, quod Principes ambo nō excesserunt e campo. Cum igitur ad hunc modum starent hinc illinc instructæ acies, diremptę solum fossa & sepe syluestri, tormentis utrinq; cadunt aliqui, pugnam nemo amplius affectabat, & eramus numero superiores, ueruntamen Regis pręsentia magnum suis attulit momentum, quando militem, & præsertim equites, ad uirtutem cohortabatur, nam alioqui crediderim omnes fuisse præcipites in fugam abituros. Ex nostris aliqui cupiebant redintegrari prælium, in primis uero Haubordinus, eò quòd diceret se uidere cohortem aliquam hostium fugientem, quòd si centum modo sagittarios habuissemus instructos, qui tela coniecissent trans illam sepem, exercitus noster omnis fuisset progressus. Interea dum sic deliberamus, & administratio belli consistit, Rex, interuentu noctis, Corbelium, quod est supra Lutetiam septem milliaribus oppidum, ad Sequanam, sese confert, cum nos crederemus eum in castris pernoctare. Forte eo loci, ubi Rex fuerat, excitatus ignis, longè lateq; uagabatur per carros, & sepem illam, de qua diximus, ibi Sanctopauli Comes & Haubordinus iubent carros omnes adduci in eam partem, ubi tum eramus, & totum exercitum eis circumcludi. Dum hæc geruntur, ex hostibus complures, qui nostros fugientes insecuti fuerant, redeunt, arbitantes uictoria se potitos esse, coacti transire per nostras munitiones,

pleriq; omnes occumbunt, paucis admodum elapsis. Ex aduersarijs cecidit statim inter alios, commisso prælio, Normanniæ Præfectus, à nostris deserati sunt plurimi pedites, ab illis autem equites, utrinq; cæsa sunt ad duo millia. Magnum quiddam est, meo quidem iudicio, restaurare copias à conflictu, & per horas aliquot, in acie utrinq; consistere propius, & merito Principes complectantur eos, à quibus in tali rerum statu non fuerunt deserti, uerum, ut fieri solet, non admodum erant memores officij: Quidam, eò quòd profugerant, loco fuerunt & dignitate submoti, alij contra, qui multo longius abierant in fuga, honoribus aucti fuerunt & beneficijs, ex nostris quidam auctoritate omni excidit, iussus è conspectu Principis abire, mensum unum post, illustriori loco fuit, quàm antea. Cum totus exercitus esset receptus intra munitiones, ut supra demonstrauius, reficiebat se quisq;, ut cunq; poterat. Ex nostris quàm plurimi erant sauci, pleriq; etiã animis demissi, quoniam uerebantur, ne Parisienses cum equitibus cataphractis egressi, quibus præerat in urbe, is, cuius antea meminimus, Iosachimus, nos adorirentur, eumq; metum auxit, quòd crederent Regem in propinquo uersari. Emitimus ergo de nocte quinquaginta cataphractos, qui de Rege aliquid explorarent. Carolus interea sumpto cibo reficit se non nihil, & acceptum uulnus in gutture, curat, quo loco cœnabat, submouenda erant

erant aliquot cadauera, positus deinde duobus fasci-
culis straminis, assidet, dum loco mouentur cada-
uera, unus ex miseris illis potum flagitat, iniicitur
illi in os aliquid eius potionis, qua Carolus uteba-
tur, statim incipit habere melius, cumq; agnosce-
tur, curatus fuit, & ualitudini restitutus, erat autem
unus e sagittarijs stipatoribus ipsius. Deliberatur
postea quid facto sit opus, omnium primus senten-
tiam dicit Sanctopauli Comes, uersari nos in ma-
gno periculo, sibi uideri, prima luce mouenda esse
castra, & petendam Burgundiam, exusta parte
aliqua impedimentorum, & abductis tantum tor-
mentis, fieri non posse, ut medij inter regem atq; Lu-
teriam, diutius ibi sine com meatu perduremus.
Haubordinus deinde, & alij quidam post eum, licet
ignoraret, quid essent allaturi, qui exploratum fue-
rant emissi, non dissentiunt ab illo, Contraus autem
omnium postremus, ait futurum, ut milites, re in-
tellecta, propter timoris suspensionem perterriti, fu-
gae se mandent, & ab hoste intercipientur, prestare
multo, ut relictis non nihil corporibus, hostem pri-
ma luce statim adoriatur, aut uictoriam esse repor-
tandam, aut fortiter ibi pugnando moriendum, hoc
sibi uideri non solum honestius, uerum etiam ad sa-
lutem utilius atq; tutius. Ea laudata sententia, Car-
olus iubet, ut quieti sese darent omnes per horas
duras, & ad tubae clangorem essent expediti, interea
per homines idoneos militem cohortatur ad uirtu-
tem

tem. Sub mediam noctem reuersi equites nostri exploratores, nunciant Regem esse in propinquo. Statim emittuntur alij, qui certius aliquid cognoscerent. Post horam deinde unam, arma capiunt omnes, & ad prælium sese instruunt, sed profecto plerique omnes fugam spectabant. Exploratores, quos secundo loco misimus, obuiam facti cuidam auri-gæ, cognoscunt Regem demigrasse cum toto exercitu, qua re nobis nunciata, ipsi longius progrediuntur, cumq; uerum esse, quod dixerat ille, comperissent, reuersi maximam in castris lætitiã excitant, neq; tum deerant, qui cum paulò ante fuissent animis deiecti, dicerent persequendum esse fugientem hostem. Erat mihi tum equus, et uetulus admodum & fractus laboribus, is forte situlã uini repperam hausit, eaq; potiõne sic fuit recreatus, ut alacrior rem antea nunquam fuerim expertus. Cum illuxisset, conscendimus equos, ibi monachus quidã Franciscanus, à Carolo summissus, confirmabat ad futurum eo die Biturigem & Britannum, ex quorum castris ipse iam iam uenisset, ea res animum addebat nostris, tametsi non omnes haberent fidem, & artem intelligerẽt, ueruntamen sub meridianum tempus, redijt ad nos Britannia procancellarius, qui paulò ante prælium se subduxerat, quoq; maiorem faceret fidem, duos è numero stipatorum sui Principis adduxit, magna per exercitum excitata læticia, cumq; suæ fugæ causam rogatus exposuisset, ualde laudat

laudabatur ab omnibus, quod autem rediisset, eo uero nomine pergratus erat. Carolus totū diem in campo commoratus, belli omnem laudem ad se pertinere putabat, lætus admodum, sed ista gloria magno deinde constitit ei. Nam ab eo ferè tempore, aliorum repudiatis consilijs, pro suo unius arbitrio gerebat omnia, quæ res in causa fuit, ut tandem in uite discrimen adductus, & occisus, grauissimum uulnus populo prouincijsq; suis inflixerit. Qui ordine præcesserunt ipsum, pater, auus, atq; proauus, honoratissimi fuerant potentissimiq; principes, adeo quidem, ut præter Galliarum reges, pauci admodum illis præferri possent. Modestia sane decet omnium hominum ordines, in primis uero principes uiros, ut intelligant, & sint memores in omni actione, esse Deum, à quo proficiscuntur & emanant omnia. Erant in eo duæ res, maxime memorabiles, laborum patientia, & animi robur incredibile. Militari sub eo per annos septem, nec ullum uidi tempus, quo uel lassitudinis, uel timoris daret significationem, moliebatur in animo res maximas, & fortasse maiores etiam uiribus humanis. Postridie, qui tertius erat dies à prælio, recipimus nos Montheriacum, ex agris omnes confugerant uel in turrim templi, uel in castellum, sed Carolus & reuocari omnibus, & à maleficio abstineri iubet, secutus deinde consilium Contæi, Stampium, quod est inter Lutetiam & Aureliam oppidum, loco multum fertili,

E sese con

sese confert, ut & Britannico exercitui prauertez
 ret, & militem ex uulneribus, alijsq; incommodis
 male affectum, recrearet, hæc enim diuersiorum
 oportunitas, multos, qui periclitabantur alioqui,
 seruabat. Aduenientibus Biturigi & Britanno,
 obuiam proficiscitur cum primis ordinibus, & ip-
 sos quidem Principes in oppidum recipit, equita-
 tum autem omnem in campo contineri mandat.
 Erant circiter sex equitum millia, tam cataphracti
 quam sagittarij, bene instructi, & inter eos multi ho-
 nesti homines, quos Ludouicus, ut supra diximus,
 dimiserat. Quanta esset Britanni potentia, facile
 erat ex eo apparatu cognoscere, nam eius exercitus
 potissimam partem ipse unus alebat. Interea Rex,
 Corbelio relicto, Normanniam petit, ut copias ibi
 cogeret, & ne quis per ipsius absentiam oriretur mo-
 tus, circa Lutetiam, quibus locis maxime necessari-
 um esse uidebatur, equitum præsidia disponit. Quo
 die Principes conuenerant Stampij, multus fuit in-
 ter eos sermo de uarijs rebus. Britanni, ex hostibus,
 qui profugerant, nonnullos cœperant, & si paulò fu-
 issent propinquiores, bonam exercitus partem pro-
 fligassent: Ex captiuis acceperant Regem interiisse,
 sic enim illi putabant, eò quòd commissò prælio, in
 fugam abierant. Exhilarati eo nuncio, magna si-
 bi pleriq; promittebant à Biturige, ad quem, morte
 fratris, imperium deferri sciebant, & ut accipi à
 quodam fide digno, qui ei concilio interfuit, delibe-
 rauerant

rauerant de nobis opprimendis, uerum non admo-
 dum diu ea latitua fruebantur, atq; hic uiderelicer,
 qui fit rerum status, et que perturbationes oriantur,
 quã aliqua fit imperij commutatio. A cœna, cū mul-
 ti passim deambularent, Biturix et Carolus, ex fene-
 stra, cui innitebantur, serio de suis rebus colloquin-
 tur. Erat inter Britannos homo plebeius, cui pro lu-
 do fuit, in aërem eiaculari ignem artificiose compo-
 situm, Galli uocant fusas, quæ cum è sublimi decide-
 runt, huc illuc discurrunt, & flammeum quiddam
 emittunt, ex ijs cum eiecisset aliquot, una forte im-
 pegit in fenestram, ad quam illi colloquebant, atto-
 niti ambo & subito erecti, respiciunt alter in alter-
 rum, admirabundi, collecta suspitione, de industria
 factum esse, lædendi causa. Contæus, quum secreto
 quiddam dixisset Carolo, descendit, & in armis esse
 iubet ilicò cataphractos omneis & sagittarios, ut
 idem faceret, Biturigem hortatur Carolus. Inquis-
 ritur postea de autore, is, qui coniecerat ignem, pro-
 iectus ad pedes Principum, fatetur à se factum esse,
 & ueniam deprecatus, quò suspitionem omnem
 tolleret, rursus eiaculari, ad hunc modum risu so-
 luta turba, deponuntur arma. Postridie, conuoca-
 to concilio, deliberant Principes, quid agendum
 sit, & quoniam diuersarum gentium erant, nec uni
 alicui parebant, quòd in eiusmodi rebus necessari-
 um est, uariabant sententiæ. Sed notatum fuit in pri-
 mis & exceptum, quòd Biturix, qui per etatem nul-

lum habebat rerū usum, neq; talibus assueuerat spectaculis, uidebatur ita loqui, quasi iam taderet ipsum belli, deplorans miseriam eorum, quos in exercitu Caroli uiderat faucios, et corporibus malè affectos, nam eò tandē delapsus est, ut diceret, præstare, bellum non fuisse inchoatum, quàm sui causa tantas existere calamitates. Eum sermonem grauiter tulit Carolus, ueruntamen re deliberata, placuit traducendum esse exercitum Lutetiam, & tentandum, an oppidani unà cum ipsis uellent animum adijcere ad procurationem rei publicæ, pro qua bellum susceptisse dicebant, quòd si ea ciuitas permoueri posset, de reliquis, quin idē essent facturæ, nihil dubitabant. Carolus priuatim ad suos locutus, de Biturigis oratione, ecquid uobis, inquit, uidetur: ille, quòd faucios uiderit nonnullos, qui ad ipsum tamen nihil pertinent, animo est demisso & languido, quid faciat, si quod detrimentum ipsius milites acciperent: sane leui aliquo momento queat impelli, ut nobis desertis, cum hoste paciscatur. Propter diuturnum enim bellum, quod inter ipsius & metum parentem intercessit, & propter ueteres inimicitias, facile sit, ut cōiunctis ambo uiribus, nos oppugnent, nouæ sunt igitur tentandæ amicitia. Fuit hæc sola ferè & potissima causa, cur ad Eduardum Angliæ Regem missò statim legato, mentionem aliquam inijceret connubij cum illius sorore: quum enim sciret hoc uehementer ei placere, uidebat facile ipsum

le ipsum ad amicitiam posse adduci, & quanquam id temporis non agebat serio, duxit tamen eam postea uxorem, quod eo libentius refero, ut ostendam, eiusmodi multa sepius euenire ex opinione aliqua leuiter suscepta, maxime uero inter Principes, qui propter delatorum multitudinem, suspicionibus fere indulgent. Commorati per dies aliquot Stampij, Sanctomaturinũ & Morettum proficiscimur, quod est prope Sequanam oppidulum, ad sedem supra Lutetiã milliaria. Carolus in planiciem progressus, castra ponit iuxta flumen: Iusserat autem, ut unicum aliquem unusquisq; secum deferret, religandis equis idoneum, carris etiam deuexerat naues aliquot, & uasa dissoluta, ut ex ijs effecto ponte, Sequanam coniungeret. Cum ad fluuium peruenit, exoneratis & depositis sarcinis, occupatur insula, sagittarij Galli conabantur nos aditu prohibere, sed cum iniquo loco pugnarent, tormentis reiecti fuerunt. Sub uesperum iubet pontem fieri, ipse tensis tabernaculis, cum quinquaginta cataphractis ibi pernoctat: postero die circa meridianum tempus, perfecto ponte, exercitum omnem & tormenta traducit, idem postridie faciunt Biturix & Britannus cum suis copijs, collaudato opere. De nocte apparent nobis plurimi ignes e longinquo, plerique regem esse putabant, sed aliquot horis postea cognouimus, Ioannem Calabriae Ducem, Resnati Siciliae regis filium, castra ibi posuisse. Duce

bat ille insignem equitatum ex utraq; Burgundia, pedites uero non ita multos, & inter hos, circiter quingentos Heluetios, qui primi omnium suæ gentis nostris temporibus in Galliam uenerunt, & sua uirtute reliquis nomen & authoritatem magnam conciliarunt. Hæ copiæ, cum prima luce castra mouissent, eo die pontem transeunt, Burgundionibus præerat Mareschallus Nouocastrensis, erant cum eo frater Montagutius, & Marchio Rethelensis, & ingens nobilium turba, quorum nonnulli militauerant Borbonio, quum bellum ei Rex inferret, hi omnes, periculi uitandæ causa, coniunxerant se cum Duce Calabriae, quem propter fortitudinem & rei militaris scientiam Carolus in magno habuit honore, Exercitu omni traducto, qui sane longe maximus erat, Lutetiam cum uniuersis copijs contendunt. Primam aciem ducebat Sanctopauli Comes, & cum eo Britanni aliquot & Bituriges, in reliquo agmine erant ipsi Principes. Carolus & Calabriae Dux, ut homines militares decet, in hoc toti erant, ut rebus omnibus diligenter prouiderent, nec obscurè præ se ferebant, cupere se aliquid magni percipere, Biturix & Britannus uehebatur paruis equis, leuiter admodum armati. Vbi Carentonium uenissent, qui uicus ad Matronam positus, Lutetia distat duobus miliaribus, occupatur ibi pons, frustra resistentibus sagittarijs Gallis, eum ubi transissent, Conflantium progressi, quod est in propinquo, Carolus

rolus occupata planicie, copias suas omnes & tormenta, carris, alijsq; munitionibus cingit, adiuncto sibi Calabriae Principe, Biturix & Britannus, cum magna sui exercitus parte, Sanctomaurum, qui uicinus modico distat interuallo, sese conferunt, reliquum agmen Sanctodionysium abire iubetur. Postridie, quam eò uenerant, faciunt excursionem ad urbem, non absq; magna trepidatione uulgi. Erant inter alios ordines multi non alieni à Principibus, & eorum institutum iudicabant esse utile ac salutare Galliae, è ciuibus etiam multi addicti erant Burgundionibus, eorumq; negocia procurabant, spe cõsequendi publica munera, quæ Lutetiae sunt, & plurima, & admodũ quæstiosa, dum quisq; non quantum æquitas permittit, sed quantum omnino potest, extorquet. Nostri, cum hoc non ignorarent, amplis pollicitationibus eos sollicitant. Tertio post die, cogitur in urbe Senatus, & acceptis principum postulatis, qui Reipub. salutem se procurare ostendebant, placuit legationem esse mittendam. Ea dæcernitur Gulielmo Carterio, Parisiensi Episcopo, homini singulari uirtute. Principes omnes Sanctomauri conuenerant, præsidebat ei concilio Biturix, reliqui astabant, hinc Britannus & Calaber, illinc uerò Carolus, præterquam capite, totus armatus, & tectus eleganti pallio, uenerat enim Conflantio, & quoniam hostes in propinquo tenebant Vincennium arcem, non poterat nisi magno comitatu eò

tu eò proficisci. Summa petitionis hæc erat, ut urbē patefaciant, quò cum reliquis ordinibus communitato consilio, rationes ineant bene constituendi regni, quod insolenter admodum, & iniquè per Regem administrari dicebant, multis in eum effusis criminationibus. Ad quæ cum legati amicè respondent, sumpto ad deliberandum die, domum reuertuntur: priuatim autem Principes unumquemque sollicitabant, & opinor sic inter eos tunc fuisse decretum, ut ipsi quidem unà cum suis necessarijs intergrederentur, exercitus autem modicis cohortibus per interualla transfret, quo facto, perfecissent, quod instituerant, multis enim de causis facile traxerunt ad se populum, ac deinde, quod ea ciuitas fecisset, aliæ quoque per Galliam urbes sine contentione erant facturæ. Priusquam legati retulissent ad Senatum, Rex Lutetiam uenit cum maximis copijs, nam ad duo cataphractorum millia, & è Normannia nobilitatē insignem, & sagittarios complures, stipitatores suos, aliosque multos, præsidio ibi collocat: Ita & consilium nostrum intercidit, & populi fuit immutata uoluntas, nemo iam audebat amplius de pactione nobiscum facienda loqui, nonnulli etiam, quòd in colloctionem uenissent, poenas persoluerunt, exutijs, quibus erant præpositi, muneribus, & aliò relegati, quæ sanè moderatio laudanda mihi uidetur in Rege, quod atrociori uindictæ genere non sit usus. Nam si, quod moliebantur

Principis

Principes, id effecissent, perierat, & non semel ipse mihi retulit, quod si fuisset ab ea urbe interclusus, rectã se uel ad Heluetios, uel ad Mediolani Ducem Franciscum, de quo magnam habebat amicitie opinionem, profecturum fuisse. Is enim, Galeacio filio Duce, auxilio prius miserat quingentos cataphractos, & peditum ad tria millia, qui in Aruerniam usque progressi, bellum inferebant Borbonio, facturi maiora, nisi allatus de morte Francisci nuncius, domum ipsos reuocasset. Idem etiam, ubi de fortuna Regis, & Principum audiuit conspiratione, per Legatos admonuit eum, ut tota mente & animo hanc illorum societatem distraheret. Rex Lutetiam ingressus, bello nos undique lacepsit, maxime uero pabulatores nostros, qui longius prodire cogebantur, & ad sui tuitionem, opus habebant maiori comitatu. Sanè magna est eius urbis opportunitas, & ingens uicinæ regionis copia, quæ duos tam potentes aleret exercitus, Nobis enim nihil unquam deerat, & in urbe nulla fuit annonæ caritas. Non intermittebatur dies, quo non leuius aliquod prælium fieret, hostes equitatu præstabant, nos autem peditatu, Britanni circum Sanctodionysium populabantur agros, Ex Aquitania quoque nonnulli Principes auxilio nobis ueniebant, cum sex millibus equitum, sed Carolus metuens, ne, si propius accederent, inedia consumeremur, missa pecunia, quâ commeatum emerent, renunciat, ne progredentur lon-

tur longius, Præter quotidiana illa prælia nihil magnopere agebatur, nolebat enim Rex totis uiribus dimicare, neque suis permittebat, ut magno numero prodirent, eo quod suas Galliaequæ fortunas nequaquam uellet in dubium deuocare, sed hoc solum spectabat, ut pace quocumque modo facta, fœdus illud Principum dirimeret, certo tamen die, prima luce sagittarij, ad quatuor millia, è regione Cõflantijs, iuxta Sequanam castra ponunt, ab his nobiles Normanni, & cataphracti aliquot modico distabant in teruallo, pedites etiam non longe aberant in pulcherrima planicie, et Sequana tantum eramus diuisi, statim incipiunt accumulare aggeres, & è terra materiaequæ castellum efficiunt, quam longe nostra patebant castra, interlabente, ut diximus, fluuio, dispositis deinde tormentis, Carentonio efficiunt cohortes aliquot Calabrię ducis, ita quidem, ut hæc cogerentur se nobis adiungere, desideratis nonnullis & militibus & equis. Deinde in nostras etiam munitiões emissis tormentis, extulerunt aliquot, & cum in cœnaculum Caroli bis eiaculati essent, inter prandendum, ex famulis quendam, qui cibum deferrebat, in gradibus occidunt. A prandio Carolus descendit in inferius tabulatum, ueniebant ad eum quotidie Principes consilij causa, quo dimisso, prandebant simul. Re deliberata, placuit, ut nostra tormenta statim opponerentur hosti. Perforatis igitur muris, qui sunt prope Conflantium, iuxta flumen,

men, collocantur ibi quorum maximus erat usus, & alia deinde alijs locis, quàm fieri potuit commo-
 disse. Aggeres illorum longe se diffundebant uer-
 sus urbem, exhaustam uero terram, eiciebant in
 eam partem, quæ ad nos pertinebat, ut ab icu telo-
 rum tuti essent, in fossis enim continebant se, nec
 caput modo proferre audebant. Tormentorum tan-
 ta uis fuit & impetus, ut maiorem non uiderim,
 nam è Lutetia suppetebant eis omnia copiose: qua-
 tuor ita sunt consumpti dies, ab utraq; parte maior
 fuit metus, quàm iactura, nemo enim, qui in aliquo
 esset numero aut honore, interijt. Principes ubi uis-
 dent hostem non commoueri loco, iudicabant hoc
 pertinere ad suum non dedecus modo, sed & pericu-
 lū, eò quòd oppidani firmiori essent animo futuri,
 quum superiori quodam die, per inducias, maximo
 numero, spectandi gratia prodijissent. Mandant igitur
 è nauibus pontem fieri, traducendis copijs, in
 eum usum maiores etiam naues aliquot fuerunt
 adductæ, quibus transmitteretur flumen, & in hos-
 tem impetus fieret. Qui ad hoc opus efficiendum
 delectus fuit, eius hæc erat sententia, illos aggeres,
 & terram eiectam ab hoste, nobis usui fore, quòd tra-
 iecto flumine, illi essent loco futuri inferiores. nec
 auderent metu tormentorum è fossis prodire. Qua-
 re cognita, maior nobis incessit cupiditas transeun-
 di, Perfecto ponte, & in usum accommodato, accur-
 rit ab hostibus fœcialis, affirmans hoc ipso uiolari

F ij inducias,

inducias, quæ & in biduum pactæ fuerant, & eo die sub uesperum cedebant. Venerat autem, ut quid ageretur à nobis, cognosceret. Pons ea magnitudinis ne erat, ut tres simul equites hastati facile transirent, sex præterea naues onerariæ aderant, quæ singulæ transportabant mille milites, & alia minora nauigia magno numero, ut ipsorum adminiculo tormenta eò lenius prouerherentur. Ex omni igitur exercitu deliguntur, qui transeant, ijs præficitur Sanctopauli Comes & Haubordinus, Post mediam noctem, sumptis armis, antequam illucesceret, instructi erant omnes. Eram ea nocte in excubitorum numero, nam immunitatem nemo quisquam habebat, hic subito exaudimus clamorem sublatum ab hostibus, quum enim castris incensis & abductis tormentis abirent, acclamatione facta, nobis illud significabant. Nostri ad eam rem delecti, iam ceperant transire flumen, animaduerso autem illorum discessu, læti ad nos redeunt. Fuerant autem illi à Rege in hoc solum emissi, ut nos ex longinquo laeserent, non etiã ut prælio concertarent. In hoc enim totus incumberebat, ut quocunq; modo pacifice retur, & nos dissiperet, ideoq; subinde fiebant induciæ, per quas alij ad alios commeabant, dirempti fossa, quam transire uetitum erat, interea proponebantur aliquæ rationes pacis, & utrinq; multi ad defectionem sollicitabantur, ab illis mittebatur interueniens, Cenomanus, à nobis, Sanctopauli Comes,

mes, & quanquam nihil magnopere perficerent, integræ tamen erant induciæ, nec ullus intercedebat dies, quo non ex ipsis aliqui ad nos, & ex nostris in illorum castra perfugerent. Eiusmodi sane colloquutiones non uacant periculo, & ei præsertim, cuius infirmiores uidentur esse partes, magnum sæpe detrimentum adferunt. Sic enim inter homines comparatum est, ut & augescere cupiant, & sua tueri, eoq; facile fit, ut sese potentioribus adiungant, & cū in principem liberalem incidunt, idoneūq; comparandis hominum gratijs, leui momento traducuntur aliō. Pacis igitur tractatio prudentibus atq; fidis hominibus est committenda, eos à legatione reuersos, separatim audiat princeps, ac solus, ne si minus iucunda renunciēt, pauorem ea res atq; metum inferat multitudini. Sunt enim omnes cupidiores rerum nouarum, & non desunt, qui cum familiariter norint legatos, audent sibi polliceri, fore, ut omnia resciscant, uerum si iudicio sint præditi illi, cauebunt modis omnibus, ne quid efferant, quod uel alienationem animis, uel trepidationem excitare possit. Hoc ideo mihi dicendum fuit, quod principes à suis non raro circumueniri sciam in eiusmodi actionibus, illos præsertim, qui præ fastu & arrogantia, quæ sit aliorum sententia, non auscultant, nam qui se demittunt, ac libenter aliorum iudicia cognoscunt, ij minus falluntur. Omnium autem principum, quos ego quidem noui, Ludouicus rex

optime tenebat rationem ex rebus aduersis eluctan-
 di, cultu corporis erat admodum simplici, & ser-
 mone demisso, quos uel metueret, uel à quibus ali-
 quid speraret, eos omni ratione studebat ad se tra-
 ducere, et si forte repulsam ferret, nihilominus & do-
 nis & magnis pollicitationibus instabat: Quos res
 bus secundis eiecerat, eos in necessitate positus, ma-
 gno sibi recōciliabat, eorumq; utebatur opera, neq;
 propter ueteres inimicitias oderat. Homines medi-
 ocris conditionis, naturaliter amabat, potentiori-
 bus autem, & ijs qui facile ipsius ope carerent, mi-
 nime fauebat, diligenter de singulis rebus percon-
 stabatur, & cupide audiebat omnes, eaq; ratione
 hoc effecit, ut qui per Europam esset in authoritate,
 & aliquo numero uiri, omneis cognosceret, hac in-
 dustria & uirtute, se suasq; facultates omnes serua-
 uit, quæ sanè in dubium & præsens periculum des-
 uocata fuerant, hoc principum exorto bello, et plu-
 rimis in eum excitatis aduersarijs, largitionibus au-
 tem & liberalitate admodum proficiebat, & ut re-
 bus aduersis multum erat prouidus, ita quoq; ses-
 cundis, & in ocio captabat offensiones ac simul-
 tates, neq; diuturnam ullam pacem ferre poterat, &
 leuiter de hominibus iudicabat aliquando, etiam si
 coram adessent. Veruntamen quia timidior erat à
 natura, ne quid de ijs, quos metuebat, diceret, dili-
 genter cauebat, cunq; per intemperantiam linguæ
 detrimentum aliquod accepisset, agnouit culpam,
 & con-

& conuersus ad eum, quem offenderat, non melas
tet, inquit, obfuisse mihi linguam, sed & profuit ali
quando, nunc autem, ut, quod illa peccauit, emen
dem, æquum est, ac simul, cum ad eum modum fa
miliariter ageret, donum aliquod dabat non con
temnendum. Est profecto magnum Dei benefici
um, agnoscere quod uiciosum est, ac mentem ad
meliora conuertere, mea quidem hæc est senten
tia, ut arbitrer, eam sollicitudinem atq; molestiam,
in qua iuuenilibus annis fuit, quo tempore, deserto
patre, uixit apud Philippum Burgundiæ Ducem,
per annos sex, plurimum ei profuisse. Nam in eo res
rum statu cogebatur accommodare se, & seruire
plurimorum affectibus, & prouidere, ne, quorum
opera carere nõ poterat, eos offenderet, & hoc qui
dem boni attulit ei fortunę inclementia. Post mortẽ
patris, delato ad ipsum principatu, studebat ulcisci,
quas putabat sibi factas esse iniurias, uerum pœni
tuit eum, accepto detrimento, & quos prius à se alie
nauerat, cū ijs ipsis in gratiam deinde redijt. Quod si
fuisset educatus, ita ut hodie pleriq; nobiles per Gal
liam, arbitror eum ex illis tempestatum fluctibus
non fuisse emersurum, sic enim hodie complures in
stituntur, quasi ad ludum essent facti & iocum, in
uestitu et omni sermone nihil moderate faciunt, aut
prudenter, literarum nullam cognitionem habent,
uiris nobis atq; peritis non patet ullus ad eos adit
tus, de negocijs aut suis, aut populi nõ cognoscunt
ipsi,

ipsi, uerum in familiares omnia reſciunt, qui per
 hanc illorum ignauiam atq; ſocordiam, ſuas facultates
 inſigniter amplificanc, & hoc ferè ſolū agunt,
 ſi quis eſt aliquando, qui forte, tanquam ex ueterno
 expergefactus, animum rebus gerendis adſciat,
 hoc ſero admodum fit, amiſſis propemodum occaſionibus.
 Indubitatum enim eſt, eos, qui in ulla re
 unquam excelluerunt, mature puerilibus annis ad
 eam rem accēſſiſſe, Totum hoc cōſiſtit, primum in
 beneficio Dei, proximè in educatione. Suprà diximus
 de diſceſſu hoſtium, qui è regione noſtrarum
 munitionum, ad Sequanam conſederant. Induciæ
 ferè fiebant in unum diem & alterum, iſs finitis, res
 agebatur excuſſionibus utrinq; & leuioribus præliis,
 è Lutetia quidem non prodibant magnis cohortibus,
 niſi quod ſpeculatores noſtros equites ſubinde reſciiebant.
 Suſpicionem habebat rex de præſertim, nulla magnopere de cauſa,
 noluit igitur confertis copiis pugnari, & ſuos à prælio
 continuit. Reſtulit aliquando mihi, ſe nocte quadam
 reperiffe artem, quæ eſt ad portam Antonij, patefactam,
 ea parte, quæ ad campū pertinet, ea res ſuſpicionem
 augebat. Qui erant Lutetiæ belli duces, cōſtituerant
 nos adoriri tripartito, ſed detecta res fuit per adoleſcentem,
 qui ex aduerſa fluminis ripa, clamore nobis enūciabat
 iſtud, emiſſus ab iſs, qui principum rebus fauebant,
 è quibus etiam nonnullos, fidei faciendæ cauſa,
 nominabat. Prima luce ueniunt duæ hoſtium
 cohortes

cohortes diuersis itineribus ad pontem Carento-
nij, quo loco tormenta nostra erant disposita. Fit tur-
multus totis castris, dum creditur hoc illud esse,
quod antea significatum fuerat: confestim arma
capiunt Carolus & Calabriae dux, & temporis ferè
momento instructus erat omnis exercitus, pedites
eramus omnes, ac ducenti solum equites obequita-
bant, ut quid hostis moliretur, obseruarent. Eo pri-
mum die res uidebatur ad praelium spectare. Bitu-
rix & Britannus, quos antea non uideram arma-
tos, ilico sese nobis adiungunt. Quum ad pontem
propius accederet hostis, quam plurima in eos emis-
simus tormenta: Parisienses autem ex mœnibus ad
nostras usq; munitiones suis machinis penetrabãt.
Cœlum erat obscurius, et nostri equites, qui propi-
us ad urbem accesserant, credebant se uidere ingens
tem numerum hastarum, arbitrati regem ibi copias
omneis atq; uires habere coactas, reuersi igitur, ces-
sauerunt hoc perferunt ad principes, & cõfirmant pre-
lio decertandũ esse: Ex hostibus autem, qui premissi
fuerant equites, speculandi causa, cum uiderent nos-
tros retrocedere, consecrati eos, augebant nobis
illam, de qua diximus, opinionem. In eo rerum sta-
tu, Calabriae dux, consociatis armis, militem ad uir-
tutem hortatur, oblatam esse dicens illam toties op-
tata dimicandi occasionem. Nostri equites, quod
uiderent hostem, qui prius insequabatur, Lutetiam
reuersti, & simul illum, quem putabant esse confer-

G tum

tum exercitum, conspicerent non moueri loco, dubitare secum incipiunt, & progressi longius, cœlo iam sereniori, cognoscunt eum locum, in quo putabant hostem consistere, consitum esse præaltis carduis, qui ex longinquo præbebant hastarum speciem. Prouecti igitur ad urbem usq̃, Principes de eo certiozem faciunt, excusabat autem eos & cœli obscuritas, & allatus nocte superiori nuncijs.

PHILIPPI COMINAE I
commentariorum Liber secundus.

Acis conciliandæ rationes, inter regem præcipuè & Carolū, qui duo longe præmi erant, minime intermittebantur. habebant autē postulata principū magnā difficultatē. Biturix enim Normanniam à rege fratrepetebat, uti portionē iure hæreditario sibi debita, Carolus autem, Ambianū, Abbeuillam, Sanctosquintinū, Peronam, et alia quę sunt ad Somiam oppida, quę rex ante menses quatuor à Philippo principerecuperauerat quadringentis aureorū millibus, uolebat sibi restitui, affirmās, quamdiu ipse superesset, non esse regilicium, illa sibi adimere, simul cōmemorat, quantum Burgundicę familię rex debeat, in qua, multis annis, cum à patre secessionem fecisset,

fecisset, liberaliter & honorifice tractatus, ac deinde mortuo patre, Rhemos & Lutetiam esset ipsorum sumptu deductus, & regno inauguratus. Post crebras utrinque missionses, rex aduerso flumine, nauisigio subuectus, uenit ad eam partem, quæ ad nos pertinebat, ad oram fluminis comitabatur cum magnus equitatus, in naue pauci admodum erant. Prius, quam exponeretur, conuersus ad Carolum, qui una cum Connestabulo ad ripam expectabat, an fidem, mihi das, inquit, sororie? (nam in matrimonio aliquando Carolus habuit eius sororem) illo affirmante, egressus, ubi salutasset amanter, agnosco, ait, te uere nobilem, & e Franciæ regum stirpe procreatum esse, rogatus à Carolo, quid ita? Nusper, ait, quo tempore legationem misi ad parentem tuum, cognatum meum, atq; te, cū ineptus ille Mortuillierius, tam illiberaliter te tractaret, denunciabas mihi per Archiepiscopum Narbonensem futurū, ut intra annum me poeniteret eius facti: seruasti nimisrum promissā, et citius quidem opinione: Ridens et hilariter ista loquebatur, quòd illum eiusmodi sermone sciret oblectari: Pergens deinde, cum id genus hominibus, ait, qui non discedunt à promissis, uolo mihi commercium intercedere. Post hæc, sui purgandi causa, negabat se Cancellario quicquam eorum, quæ liberius & inepte dixerat, mandasse: Medius obambulabat inter Carolum & Sancto pauli Comitem, ex propinquo diligenter obseruabant

bant à Carolo dispositi equites, Postulata erant eius generis, ut paulò supra demonstrauius, & cū antea prætexerent bello, commodum Reipub., de priuatis rationibus iam singuli cogitabant. Vt fratri Normanniam daret, non potuit omnino rex adduci, reliqua facile permisit, & ut Carolo gratificaretur, deferebat Comiti Sanctopauli Connestabliatum, quod est totius Galliaë maximum munus, & honor amplissimus, atq; ita quidem tunc nulla re alia perfecta, disceditur. Consumptis ad hunc modum aliquot diebus, etsi non tam crebro commebant utrinq; pacis conficiendæ causa, ut prius, rex tamen & Carolus, etiam ardente bello, per inter nuncios, homines obscuros de pace agebant: id reliqui principes egre tulerunt, et collecta suspitione, tædebat eos belli, & longioris moræ, & nisi magno casu quiddam interuenisset, de quo postea sum dicturus, non absq; ludibrio domum reuertissent. Vidi, quo tempore in eodem cœnaculo, cum adessent omnes, alij cum alijs separatim consultarent, id moleste admodum tulit Carolus, quoniam se præsentibus iam acciderat, et alioquin sic erat, ut ferre non posset colloctionem ullam in aspectu suo fieri, cui non & ipse adhiberetur. Hunc suum dolorem, ad Contraum, magna uirtute uirum, non dissimulatis hortatur, ut moderatè ferat, nec ullam præbeat offensionis causam, illos ad gratiam & amicitiam regis habere faciliorem receptum, uarijs de causis, quem

quemadmodum sit omnium longè primus & potentissimus, ita etiam equum esse, ut sit prudentissimus, caueat modis omnibus, ne quod oriatur dissidium, sed ægritudinem illam animi dissimulet, & amanter cum socijs agat, non esse nihil, quòd offendantur illi, displicere multis, etiam aliquot ipsius necessarijs, tam humilis conditionis homines, agere de pacificatione, & tractare negocia tam ardua, quòd eò sit periculosius, quò magis rex in largitiones propendeat, quibus expugnare queat etiam constantioris hominis animum. Secutus hoc consilium, fingit uultum, & incipit agere familiarius, & sua cum ipsis cõsilia subinde communicat, prudenter quidem, et tempore ualde necessario, mea sententia, nã alioquin ad defectionem omnia spectabant. Multum hercle positum est sæpe in unius hominis uirtute, modo fidem & authoritatem obtineat, sed ferè fit, ut principes, nisi necessitate coacti, non agnoscant, alij quid alijs præstent, magna enim ex parte, præsertim iuuenilibus annis, complectuntur eos, qui sunt ipsorum affectibus magis accommodati, & cupiditatũ ministri, uerum qui sapiunt, etiam si iudicio lapsi fuerint aliquando, sanare tamen student errorem, & ex uirtute suos estimant. Id omnium optimè sciebat Ludouicus, & tum quoq; temporis, Carolus, & Eduardus Angliæ rex, quos omnibus eò loci adductos esse uidi, ut ijs, quos aliquando despexerant, uehementer opus haberent, eosq;

desiderarent. Supra demonsttrauimus, & quid periculi sit in illis conuentibus, qui fiunt per inducias, & quemadmodum principes prouidere debeant, ut idoneis hominibus negocia sua committant, illi præsertim, qui uiribus et causa sunt inferiores. Nunc autem, cur ei loco sim diutius immoratus, exponam. Interea dum de pace agitur, & utrinque mittuntur nuncijs, inita fuerunt à quibusdam clandestina consilia, de Biturige in Normanniam recipiendo, & eò tandem deducta res fuit, ut eius ditionis præfecti uxor, uidua, & simul nobiles aliquot, Borbonio, tam arcis, quam urbis Rothomagi possessionem traderent, quò Biturigi bona fide restitueret. In eam rem facile populus assensit, ut qui principi alicui suo parere malint, quam regis imperio subiecti esse. Pro magnitudine enim prouinciæ & facultatibus, honestius id esse ducunt, ut qui nongenta francorum millia pendant quotannis. Recepta ad hunc modum arce, ciues fidem dant Borbonio, nomine Biturigis, prætor autem urbis, qui cum rege fuerat educatus, & Gulielmus Picardus, ad quem eius prouinciæ quæstura deinde est delata, & is, qui hoc die est eius regionis præfectus, adduci non potuerunt, ut iurarent, tametsi omne negocium ipsius præfecti mater confecisset. Ea re cognita, rex, cum aliud non posset, decreuit omnino pacisci, cumque diem colloctioni Carolo constituisset, egressus est Lusætia cum centum circiter equitibus, magna ex parte

parte Scotis, Conflantium uenit, ibi reperto Carolo, deambulans exponit, quid accidisset Rothomagi, fortuna & casu factam nunc esse pacem dicebat, se quidem sua sponte non fuisse daturum fratri Normanniam, nunc uero, postea quam Normanni ipsi statum imperij mutassent, & res noua esset oblata, se non repugnare, & placere pacis conditiones illas, de quibus antea non semel agitatum fuisset. Eo sermone Carolus admodum fuit recreatus, propter annonæ & pecuniæ inopiam, quæ tanta erat, ut si in Normannia casus hic non incidisset, nulla re perfecta discedendum nobis fuisset, quando paucis interiectis diebus, auxilio uenerunt, missi à Philippo centum & uiginti cataphracti, mille & quingenti sagittarij, telorum & arcuum maxima uis, ad hæc, centum & uiginti aureorum millia, summo certe nostro cum gaudio, nam metus erat, ne socij, nobis desertis, cum rege paciscerentur. Inter deambulandum sic erant ambo intenti sermoni, ut quò desisterent, non animaduertent. Nam ingressi uiam, quæ Lutetiam ducit, ueniunt in castellum illud ab aduersarijs exstructum è regione nostrarum munitiorum, ut supra diximus, quo quidem ex loco tutus erat in urbem receptus. Erant apud Carolum perpauci quidam ipsius familiares, ilico percussi nouitate rei, obstupescunt omnes, ipse utcumque poterat, dissimulat: Is nuncius in castra perlatus, magnam excitauit trepidationem. Collecti subito duces, ac militum

litum præfecti, uehementer incusant hanc illius audaciam, & eorum, qui cum ipso essent, incogitantis am ualde uituperant, facta mentione eius temporis, quo ipsius auus, Ioannes Burgundiæ dux, quando in colloctionem uenit cum Ludouici patre, miserabiliter trucidatus fuit. Reuocatis igitur omnibus copijs intra munitiones, Burgundiæ Mareschallus, etiam si iuuenis hic, & stolidus, inquit, princeps, in præcipitium aliquò discessit, nobis tamen prouidendum est, ne Philippi principis, à quo sumus emissi, fortunas in discrimen adducamus, optimum mihi uidetur, ut instructi quemlibet euentum expectemus: coniunctis uiribus, omnem impetum sustinebimus, & uel in Hannoniam, uel Picardiam, uel Burgundiam, uel armorum atq; ferro penetrabimus. Post hæc, Sanctopauli Comes, equo circumuectus, respicit, num quos uideat uia Parisiensi, tandem ecce conspicatur ad quinquaginta equites, qui missi à rege, Carolum reducebant incolumem, Is cum appropinquaret castris, dimisso comitatu Gallorum, sermonem ad Mareschallum, quæ ob excellentem uirtutem reuerēbat, conuertit, qui grauius eū obiurgans, tuus inquit, parens me tibi attribuit, alioqui non sum tibi deuinctus. Ille uero leniter, nolī, ait, increpare me, culpam agnosco, sed non prius deprehendī, quàm essem castello propinquus. Atqui, me, inquit ille, absente & inscio, fecisti, Carolus demisso capite, et uoce compressa, ubi
in cas

in castra uenit, magnam intulit letitiam, regis fidem
prædicabant omnes, ueruntamen ab eo tempore
nunquam in eius potestatem ille rediit. Postero die
Carolus delectum habet totius exercitus, præter
quam eorum, quibus Burgundiæ Marescallus præ
erat, hic enim infestior erat regi propter ademptum
sibi quoddam oppidum in Lotharingiæ finibus.
Constitutum erat, ut principes omnes regis benefi
ciarum & clientes, ad certum diem adessent Vincenni
j, prope Lutetiam, & ne qua doli suspicio resideret,
permittibat rex Carolo, uti militum suorum præsidio
muniret eam arcem, donec peracti essent conuentus.
Postquam eò uentum est, Biturix, ea ditione, quam hæc
nus possederat, relicta, fidem regi dat pro Norman
niâ, Carolus autem pro illis Picardiæ oppidis, quæ
sunt ad Somiam flumen, Sanctopauli Comes dela
tum sibi munus à rege, Connestabliatum, iurat bona
se fide administraturum. Est apud nos quotidiano ser
mone tritum proverbium, quo dicitur, in splendidi
simis etiam epulis existere semper aliquos, qui mi
nus bene tractentur: Idem usu uenit in hac quoque pa
cificatione, dum alij, quod uellent, adepti sunt, alij
spe & expectatione deciderunt. Mediocris conditi
onis homines rex ad se traducebat, reliqui Norman
niæ ducem & Britannum sectabantur. Confectis ap
ud Vincennium literis de pacificatione & præteri
tarum offensionum abolitione, discedunt pariter
omnes, Abeuntem Carolum in Flandriam, rex cum
H paruo

paruo comítatu, per aliquot miliaria deducit, sub
 sequentibus eum circiter ducentis cataphractis, qui
 reducerent, Carolus, multa nocte, cum se quieti da-
 turus esset, ea de re certior factus, collecta suspiciõe,
 iubet suos esse in armis. Atq; ita uidere licet, quàm
 ægrè consistat inter principes amicitia, propter di-
 uersitatem eorum, quæ singulis propè momentis ad
 ipsos deferuntur. Cauere igitur debent, ne in collo-
 cutionem ipsi ueniant, sed per legatos, uiros pru-
 dentes, qui quod utrinq; peccatum est, sanare posse
 sint, sua negotia conficiant. Postero die rex, humani-
 ter & perbenignè dimisso Carolo, redit Lutetiam,
 ille per Nouiodunum facto itinere, quacumq; trans-
 ibat, honorificè fuit exceptus, mandato regis, Cum
 peruenisset Ambianum, prouinciam illam omne-
 nem, quam hac pacificatione recuperauerat, in sua
 uerba per iusiurandum adigit. Illinc proficiscitur
 aduersum Leodios, qui per ipsius absentiam, ali-
 quot mensibus, bello uexauerant Philippum prin-
 cipem, incursionibus factis in Brabantos & Nam-
 murcos, hyemis autem interuentu exclusus, & im-
 peditus, nulla re maiori perfecta, uicos & ædificia
 multa uastat incendijs. Facta deinde pace, quam illi
 cõstituta pœna iurabant minime se uiolatu-
 ros esse, ad Brabantos reuertitur. Inter Normannum autem
 & Britannum, ubi Rothomagum uenerunt, natae
 sunt dissensiones: eas alebant ipsorum familiares,
 qui cum aliquando relauta fuissent apud Carolum
 septimum,

septimum, non mediocriter doluerunt ex ista commutatione fortunæ. Britannus autem, quod omnem ferè belli sumptum sustinuisset, æquum esse putabat, aliquam administrationis partem ad se pertinere. Simultas eò usq; creuit, ut Britannus, in montem, qui proximus urbi imminet, sese recipere recogeretur, cumq; ne ibi quidē satis esset in tuto, domum reuertitur. Quare intellecta, quum alios qui rex calleret artem dirimendi amicitias, utilē sibi futuram esse uidens eam factionem, cum exercitu propius ad Normanniam accedit, Qui erant ijs locis præfecti, complures in deditiōem ultrò ueniebant, ut ad eius gratiam receptum haberent. Et ut Britannum à fratre diuelleret, auxiliāq; detraheret, in colloctionem cum eo uenit, eò quod inferioris Normanniæ loca quædam ille tenebat, de quibus, cum ex utriusq; arbitrio constitutum esset, Britannus domum redit, ipse uerò exercitum in fratrem educit, qui repentino bello perterritus, amissis iam aliquot oppidis & castellis, in Flandriam statuit profugere. Carolus, qui tum erat in Leodiorum finibus, implicatus bello, per hyemem, dissidium hoc grauissimè tulit. Cupiebat enim in primis, ut Normannia suum separatim haberet principem, sic enim tertia ferè parte uidebat imminutam esse regis potentiam. Conducit igitur copias, quæ præsidio essent Depæ, maritimo Normanniæ oppido, decem à Rothomago milliaribus, uerū anteq; ad

H ij duces

ducerentur, eius loci præfectus paciscitur, atq; ita
 Normanniam rex omnem recuperat, præter ea loca,
 de quibus inter ipsum & Britannum certis condi-
 tionibus antea conuenerat. Normannus, ut su-
 præ dixi, constituerat in Flandriam sese recipere, sed
 interea facta fuit inter eum & Britannum amicitia,
 uidebant enim uterq; quemadmodum hac simultate
 fortunas suas omnes & facultates in discrimen ad-
 duxissent. Est sane difficile admodum, ut qui sunt
 equali potētia principes, diuturnam colant amici-
 tiam, nisi maiori alicuius authoritate cohibeantur,
 eius rei multa ipse uidi et cognoui documenta. Sic
 enim est inter homines cōparatum, ut facile suscipi-
 ant inimicitias, neq; respiciāt ad eum, qui ferè comi-
 tari solet, tristem & luctuosum exitum. Mea sic est
 sententia, ut existimem, eum, qui solus in potestate
 habet decem hominum millia, magis esse metuen-
 dum, quàm decem confederatos, qui singuli senis
 millibus præsunt, nam quia nullius hinc est præcipua
 uel singularis authoritas, multa quotidie in disce-
 ptationem incidunt, & antequam aliquid consti-
 tuatur, prætereunt ferè occasiones. Normannus,
 amissa dititione sua, cum ipsius familiares prope om-
 nes regi sese dedissent, ad Britannum proficiscitur.
 Prouerbio dici solet de Britannis, quod icē sapi-
 ant; illud hic locum habet, Inter regem & principes
 ultrò citroq; crebri cominebant nuncij, partim, ut
 de rebus, quæ gerebantur, cognoscerent, partim, ut
 ad defe-

ad defectionem aliquos sollicitarent: alij etiam, ut res turbatas componerent, & hi quidem minus prudenter, nimis enim erant circumspecti, & ad rem suam intenti, rex atq; Carolus. Sed est quoddam genus hominum, qui sibi persuadent ipsi, explicare se posse negocia, quæ tamen cuiusmodi sint, magna saepe ex parte ignorant, eò quòd ij, à quibus emittuntur, non semper se patefaciunt illis totos, & sicut Principes providere debent diligenter, quibus horum minibus rerum tractationem committant, ita quoq; vicissim illi, qui mittuntur, debent explorare suas vires, neq; munus ullum, cui se putent esse impares, subire. Nec enim paucos novi, magnos alioqui viros, qui similibus rerum tractationibus adhibiti, summam offenderunt difficultatem. Sunt omnino duo genera principum, alij tam sunt acuti & suspiciosi, ut uix ægrè sustineri possint, ferè enim est, ut se circumueniri putent & ludificari: Alij, suspicionibus quidem non indulgent, uerum ingenio sunt ita stupido, & ignauo, ut quid utile sit, quid minus, non intelligant, atq; in his parum est constantis animi, facile enim & ab amicitia discedunt, & ab odio transeunt ad amicitiam, & quanquam illaudatum est utrumq; genus, ut in quo non possis acquiescere, cum priori tamen illo malim mihi rem esse, quia multæ sunt rationes tuendi se apud illos, cum altero nihil recte perferis, eò quod ipsi rerum omnium securi, in suos familiares omnia resciant.

H iij Rex

1466.

Rex impeditum uidens Carolum bello contra Leodios, moliebatur semper aliquid aduersum Britanos, & ipsis quoque Leodijs auxiliorum aliquid sumere mittebat. Id animaduertens Carolus, dabat operam ut socios defenderet, nonnunquam de inducijs cum rege pacifcebatur. Ad hoc fere tempus captum fuit Dinantum, quod est in Leodiorum finibus oppidum, ad Mosam, ualde munitum & locuples. Philippus Caroli pater, & si ætate confectus erat, uoluit tamen ad obsidionem eius urbis deferri lectica. Propter insignem enim atrocitatem eius populi in Burgundiones, oderat eos infestissimè, nã & perpetuis incursionibus uexauerant antea Bouillos, qui sunt ad alteram fluminis ripam, Burgundici imperij, et recēs, per octo menses durissime illos circumuallauerant, ita quidem, ut miseri, tormentis & alijs uis maioribus coacti, abderent sese in loca subterranea, cunctique sint planè uicinæ hæ duæ urbes, dici tamen non potest, quàm acerbè & hostiliter inter se dissident, atque id eò mirabilius est, quòd matrimonia inuicem coniungunt, quoniam ab alijs oppidis sunt aliquanto remotiores. Anno superiori, priusquam euerterentur, quo tempore Lutetiam uenit Carolus, pacem fecerant cum Philippo, & pecuniæ summa aliqua persoluta, discesserant à fœdere Leodiorum, & sua separatim negocia tractabant, quod ipsum erat indubitatum interitus ipsorum ueluti preludium quoddam. Quoties enim illi, qui fœdere coniuncti

coniuncti sunt, secessionem faciunt, & se dissipari patiuntur, dubitari amplius non debet, quin paulatim omnes cladem aliquam accipiant, idque pertinet tam ad principes quam ad ciuitates, & quoniam eius rei plurima existunt documenta, longiori sermone nihil est opus. Omnium uero mortalium optime callebat Ludouicus rex artem dirimendi societates atque foedera, in eoque non parcebat ulli, uel sumptui uel labori, modo perficeret, quod uellet, neque uero principes tantum, uerum etiam familiares ipsorum sollicitabat. Non multo post, poenituit Dinantenses eius pactionis, ideoque de quatuor ciuibus, qui illius consilij principes fuerant, graue sumptulerunt supplicium, redintegrato bello, quod uicinis Namurcis inferebant. Circumsedit igitur eos Philippus, sed bellum gubernabat Carolus. Venerat eò Sanctopauli comes, Gallie Connestablius, ut eis opem ferret, non quidem iussus a rege, uerum sua sponte, coacta militum manu in finibus Picardiae. Octauo die postquam tormentis admodum fuissent oppugnati, fecerunt eruptionem, sed non absque summo detrimento, ita quidem, ut socijs ipsorum deesset spacium auxiliandi. Captum enim oppidum, solo fuit aequatum, & qui a caede supererant, circiter octingenti captiui, e regione, & in conspectu Bouillorum, in flumen praecipitati submergebantur. Atrox admodum fuit ista uindicta, sed credibile est diuinitus accidisse, propter anteaquam
ipforum

ipsorum crudelitatem in uicinos. Postero die Leodiorum maxima uenit manus, ut illis esset subsidio, plane contra datam fidem, nam ex pacto discesserant ab ipsis. Confecto eo bello, Philippus ob grauem aetatem domum reuertitur, Carolus cum exercitu in Leodios proficiscitur. Occurrimus autem illis opinione citius, eò quod primum nostrum agmen aberrasset à uia, & tamen diei tempore excluderemur, tamen instruimus aciem. In hoc ipso tempore, legati ueniunt ad Carolum, oratum, ut ignoscat multitudini, ipsi uero Leodij præ se ferebant desyderium quoddam & ardorem pugnae, neq; uidebantur idem sentire quod legati, ueruntamen ultrò citroq; missis nuncijs, Carolus his conditionibus paciscitur, eosq; recipit, ut anni superioris pacificationes seruent, ut certam pecuniae summam dependant, ut trecentos dent obsides ante horam octauam insequentis diei, eorum nomina fuerunt scripto comprehensa. Fuit ea nocte ualde à nobis trepidatum, quòd neq; munitiones ullas habereamus, & longiori interuallo essemus dirempti, loco ualde iniquo, cum & hostium copiae essent pedestres omnes, & loci naturam optimè tenerent. Ex ipsis plarimq; cupiebant nos adoriri, nec absq; causa, meo quidem iudicio, sed qui fuerant pacificationis authores, obsistebant. Prima luce cogitur omnis noster exercitus, cataphractorum circiter tria millia, sagittariorum ad quatuordecim millia, & pedestris

tatus mediocris ex uicinia collectus, Expediti contendimus ad illos, accepturi promissos obsides, uel nisi darent, praelio dimicaturi. Postquam eò uentum est, offendimus eos dispersos, absq; ordine, ut fieri solet in populo, qui nullo continetur imperio, iam multus erat dies, cum obsides nondum dedissent. Carolus perquirat sententias quid sit agendum. Burgundia Marechallus primus omnium rogatus, ait, impetum in eos debere fieri, facile citra periculum posse eos profligari, & ipsos adeò in culpa esse, qui datam fidem non seruassent. Proximus Contes, ea comprobata sententia magis etiam instigat, pulchriorem offerri non posse ullo tempore occasionem, & simul demonstrat, quemadmodum nullo ordine, & sine timore uagarentur, non esse igitur diutius morandum. Connestablius contra suadebat, si illos adoriatur, fore, ut existimationis & honoris iacturam subeat, tantam hominum multitudinem, in re tam ardua, non posse tam facile statuere, mittendum esse potius legatum, qui de uoluntate ipsorum cognoscat. Carolus diu multumq; nunc in hanc nunc in illam partem fluctuat, hinc stitulabat eum uetus in illam gentem odium, quam facile posse deleri totam uidebat, illinc mouebat eum pudor & honestas. Tandem mittitur legatus, ei in itinere obsides fiunt obuuij. Connestablij sententia ualde improbabat milites propter ereptam praedam. Leodium continuo mittuntur legati, ut pacificationis

ficationem illi confirmarent. Vulgus hominum, ut
 est leue & inconstans, præter alia multa, quæ pro-
 teruè in legatos admiserunt, hoc quoq; dicebant,
 Carolum non fuisse ausum concertare prælio. His
 rebus perfectis, in Flandriam redit, & ad hoc fere
 tempus è uita discessit ipsius pater Philippus. Agis-
 tabatur semper aliquid inter principes. Rex iratus
 erat & Carolo & Britanno, inter quos difficilis erat
 commeatus, propter itinerum impedimenta, &
 belli quidem tempore, non nisi per mare & Angli-
 am patebat transitus, & à Caletis ad Carolum, nisi
 per ambages, & cum periculo ueniri non poterat.
 In his rerum difficultatibus, dum nunc bellum ge-
 ritur, nunc induciæ fiunt, nunc alij in alios intenti
 sunt, & suos quisq; socios in pacificationibus com-
 prehendunt, hoc beneficij Deus præstitit Gallia, ut
 factionibus & bellis ciuilibus Anglia diuexaretur.
 Nam alioqui Gallia dubioprocul in magno fuisset
 discrimine. Rex totus in hoc erat, ut Britannum de-
 bellaret, eò quod ad iniuriam uideretur esse oppor-
 tunior, & quòd suis hostibus præberet hospitium,
 in primis autem fratri, multisq; alijs, quorum in
 Gallia non leuis erat autoritas. Sollicitabat igitur
 omni ratione Carolum, egregijs propositis conditi-
 onibus, ut fratrem atq; Britannum desereret, atq; ut
 facilius hoc impetraret, pollicetur se quoq; Leodis-
 os, & alios ipsius aduersarios deserturum esse, ues-
 tum Carolus ijs omnibus repudiatis, exercitum in
 Leodios

Leodios iterum educit, qui pacem nuper factam, uiolauerant, tametsi dedissent obsides, ea quidem conditione, ut si quid contra pactiones facerent, integrum esset ipsi, supplicium de illis sumere. Dum Carolus apud Louanium copias cogit, regis legati, Connestablius, qui iam totum sese dederat Gallia, & Cardinalis Baluensis, cum eiusmodi mandatis, eò ueniunt, Leodios esse comprehensos in inducijs, quòd si bellum in eos moueatur, regem ipsis non defuturum, ueruntamen si patiatur, Britanno bellum ex Gallia inferri, discessurum esse regem ab eorum defensione. Carolus ad hæc respondit, non se belli authorem esse, uerum Leodios, qui pactas inducias uiolassent, ut autem socios & confœderatos prodat, nullam esse iustam causam. Eo dato responso, discedentibus iam legatis, clara uoce dicebat, orare se regem, ne quid in Britannia moueret. Tum Connestablius, qui paulò magis urgebat, Tu uero, inquit, optione data, nõ eligis, sed utrũq; tibi sumis, bellum uis inferre quibusuis pro tuo arbitratu, nostris etiam amicis & confœderatis, atq; interea iubes, ut ociosi spectemus, nec hostem ulciscamur, fieri ista non possunt, neq; rex admissurus est. Ad hæc Carolus, Hostes, inquit, coactis copijs expediti sunt, et opinor intra triduum mihi dimicandum esse, quòd si me uinci contingat, facietis quod erit ex usu uestro, sed si prælio sim superior, non infestabitis Britanniam, atq; ita legati

I ij disce

discedunt. Carolus Louanio digressus cum infir-
 gni exercitu, obsidione cingit Centrones oppi-
 dum. Sed antequam eò ueniret, conuocato concil-
 io, deliberauerat, quid de obsidibus statuendum
 esset. Dicebant aliqui necandos esse, Contæus in-
 primis, cuius sententiâ præter morem & ingenium
 ipsius, uisa mihi fuit admodum atrox. Optimum
 igitur est, ut principes multorum audiant sententi-
 as. Sape enim accidit, ut prudentes etiam uiri la-
 bantur, & errent in dicendis sententijs, quando uel
 gratia, uel odio, uel æmulatione quadam impuls-
 diuersum ab alijs dicunt, deinde non semper sumus
 eodem animi uigore, nam quæ fiunt à prandio con-
 sultationes, inter decreta referri non debent. Quod
 si quis putet, eos, qui sic aberrant & labuntur, non
 esse principum adhibendos. consilij, ille memine-
 rit, neminem esse omnium hominum, qui non fals-
 latur aliquando, atq; ex affectibus aliquid agat,
 ideoq; in magno deliberantium numero hoc boni
 est, quod aliqui semper existunt, qui quod ab alijs
 peccatum est, emendant atq; sanant. In hoc concilio
 quidam, præiudicio Contæi decepti, sequebantur
 eius sententiâ, quod magnæ esset authoritatis:
 Nam in omnibus ferè conuentibus non desunt, qui
 nihil quidem ipsi pronunciant, sed aliorum senten-
 tiâ, & si nihil intelligant, sequuntur, eoq; ipso plac-
 cere sape student, & gratificari ei, quem uident in
 illustri loco positum esse. A Contæo rogatus Im-
 bercorius

bercortus Ambianus, uir nobilis, & singulari uirtute, ait, in primis cauendum esse, ne Deus aliquo scelere offendatur, debere Carolum ita se comparare, ut hoc uno facto clarum faciat, & demonstret omnibus, quàm non sit, aut crudelis, aut uindictæ cupidus. Sibi uideri, dimittendos esse obsides, qui suorum fidem secuti, pro salute patriæ in discrimen uenissent, abeuntibus autem illis declarandum esse beneficium, quo sint affecti, & mandandum, ut modis omnibus hortentur suæ ciuitatis populum ad æquitatem & pacem colendam, quod etiam si non impetrent, ut tamen ipsi memores accepti beneficij, non sumant arma, uel in Carolum, uel in Episcopum suum. Hæc sententia cum in concilio uicisset, liberati obsides, fidem dabant, se satisfacturos esse mandatis. Tum & illud additum fuit, quod si qui deprehenderentur ex ipsis, ullo tempore, cum armis aduersus Carolum, magno id eorum capitis periculo futurum. Posteaquam Contæus tam atrociter dixisset in miseros obsides, qui simplicitate persuasi, in eas angustias deuenerant, ex nostris quidam ad me tacite, Vides, inquit, Contæum, licet ætate sit grauis, firma adhuc esse ualetudine, sed auisim affirmare, quandoquidem adeo crudeliter sententiam dixit, intra annum esse moriturum. Atque ita quidem accidit, sed ante mortem, Principi suo bonam operam nauauit, ut postea sum dicturus. Erant in eo oppido, quod obsidebatur, Leodienses ad tria

millia, ijs præerat uir quidam nobilis, egregia uirtute, is ipse, qui de pace legatus ad nos uenerat, cum obuios illos haberemus, ut supra diximus. Tertio obsidionis die, Leodienses, ad triginta circiter millia, pedites omnes, præter quingentos equites, cum maxima ui tormentorum, auxilio illis uenerunt, paulò sub meridiem. Aberant à nobis ad dimidium milliare, in quodam uico, quem ab altera parte alluebant paludes: una cum ipsis erat Franciscus Roietus, legatus regis. Illico propius ad nostras munitiones excurrunt, in hoc enim errauerant nostri, quòd potiores equites longius emisissent, & de hostium aduentu primum ex pabulatoribus nostris cognouimus. Carolus eo die, præter morem & consuetudinem optimè distribuit exercitum. Cohortes enim aliquot, & inter hos circiter sexcentos Anglos ad obsidionem reliquit, ad utrunq; latus uici disponit mille ducentos cataphractos, ipse paulò longius, è regione, cum octingentis cataphractis & sagittarijs, et magno pedum numero consistit. Primam aciem ducebat Rauestenus, pedites omnes. Hi cum uenissent ad oram fossarum, quæ & latæ erant, & altæ, & aqua plenæ, telorum multitudine hostem reijciunt, occupatis fossis & tormentis, sed cum nulla iam nostris tela superesset, illi redintegrato animo prælongis hastis impetum faciunt in nostros sagittarios, occisis in eo temporis uestigio circiter quingentis, ita quidem, ut ad fugam nostri prope modum

modum spectarent, uerum in eo rerum statu, Carolus iubet progredi reliquam manum sagittariorum, quibus praeerat Cordeus: Hi magnis animis hostem adorti, primo statim concursu profligant. Equites nostri, qui ad latera uici erant dispositi, & Carolus etiam, ex eo loco ubi constiterant, impediti paludibus, uim ullam inferre hosti non poterant, sed hoc solum expectabant, ut si primo nostro agmine pulso, & superata fossa, in planiciem illi uenissent, exciperent eos. Dissiecti igitur illi a nostris sagittarijs, fugiunt per loca palustria, & praeterquam pedites, nemo consecratur eos. Ibi Carolus cohortes aliquot equitum emittit, qui persequantur, sed in paludibus tardati, cogebantur longius oberrare, superueniens deinde nox, periculo multos eripuit. Carolus postea magno per oppidum audito fremitu, ueritus eruptionem illorum, nouas eorum mittit equitum cohortes. Id quod metuerat, accidit. Ter enim conati eruptionem facere, reiecti sunt. Qui non profugerant, collecti denuo circa munitiones, aliquantulum restiterunt. Desiderata sunt in eo praelio ad nouem millia, quod nisi nox persequendi finem fecisset, adita fuisset multo maior caedes. His rebus peractis, Carolus multa iam nocte redit in munitiones cum toto exercitu, praeter mille & ducentos illos equites, qui ad duo miliaria progressi, persequerentur fugientem hostem, quem propter interiectum amnem alio qui non potuissent assequi, tametsi

metu tenebris impediti, nihil magnopere efficiebant. Eodie Carolus egregia usus est opera Contra, in instruenda acie, ab eoq; praelio paucis post diebus euita ille decessit, cum in obsides adeo fuisset asper & implacatus, ut supra docuimus. Depositis armis, Carolus scribam accersit, dat literas ad Connestablium, et alios regis legatos, qui ante quadriduum ab eo discesserant, nunciat casum & profligatum esse hostem, ideoq; petit, ne qua uis inferatur Britannia. Biduo post praelium, oppidani obsessi, quod arbitrarentur eadem suorum esse multo maiorem, deditionem faciunt, & decem ex omnibus uiros dant in potestatem Caroli. De his supplicium capitis sumitur, ex ijs erant sex, qui cum recens fuissent obsides, beneficio Caroli sub conditione fuerant dimissi, ut diximus. Est sane res plena periculi, dimicare praelio, propter incertissimum euentum. Nam etiam ut modica sit accepta clades, fieri tamen non potest, quin aliqua fiat rerum conuersio, partim metu hostium, partim contemptione & despectu illius, qui infortuniter pugnauit, oritur fremitus & indignatio militum, qui & magnis iacturis conciliandi sunt. Optimum igitur est, ut qui praelium aduersum fecit, contineat se quantum fieri potest, intra suas munitiones, & experiatur, si qua ratione non difficili possit recuperare amissam gloriam, ut suis animum addat, & eos metu liberet. Dicit enim non potest, quantas secum incommoditates

tates trahat secum aduersum prælium; ubi qui uis-
toriam adeptus est, authoritatem suam amplificat,
& facile quiduis impetrat, & militem habet ad que-
uis obsequentiore. Sed à uictoria præstanti qua-
dam opus est moderatione ac temperantia, ne quis
prospero fortunę cursu fiat insolentior, & ea deinde
consilia sequatur, quæ ad præcipitium deducunt, id
quod nõ paucis florētissimis uiris accidisse constat.
Carolus, in deditiõem acceptis Centronibus, Ton-
gros obsidet, qui & ipsi quod infirmum esset oppis-
dum, non expectata ui ulla maiori, deditiõem faci-
unt, traditis etiã in potestatem illius decem uir-
tis, inter quos & ex obsidibus aliqui erant: De his
quoq; sumptum est supplicium. A Tongris conten-
dit Leodium. Diuisa erat ciuitas, nonnulli resisten-
dum esse putabant, alij, quod uiderent omnia cir-
cum incendijs atq; depopulationibus uastari, pa-
cem dicebant esse redimendam. Vbi propius ad ur-
bem uentum est, inita sunt aliqua rationes pacis,
eoq; rem deduxerunt quidam ex priorum obsidum
numero, memores accepti beneficij, ut ex primarijs
ciuibus trecentos adducerent, cultu corporis mise-
rabili, qui ad Carolum delatis portarum clauibus,
in fidem ac potestatem eius sese dabant, ea lege, ut
ab incendio & direptione abstineretur. Erant tunc
apud Carolum legati regis, missi, ut idem quod an-
teã Connestablius, sollicitarent. Quo die cum Leo-
dijs transactum fuit, Carolus ingressurum se pur-
tans

tans in urbem, præmisit Imbercortum, qui, quòd ei civitati aliquando præfuisset, acceptus erat multitudinì. Is cum non admitteretur, in uicinam abbatiã sese recipit cum ducentis circiter militibus, in eorũ numero & ipse eram. Nunciabat ei Carolus, quòd si tutò ibi esset, ne discederet, sin minus, ut in castra rediret, propter incommoditatem enim loci, & vastissimas rupes non facillè poterat ei subuenire. Imbercortus, quoniam erat in loco munito, constituit ibi manere, & ex oppidanis, qui supplices uenerant, ut diximus, quosdam apud se detinuit certo consilio, ut postea sum dicturus. Noctu, sub horam nonam, audimus pulsari campanam. Ad hoc signum oppidani conueniebant, & uerebatur Imbercortus, ne cõsiliũ inirent nos adoriẽdi. Certior enim factus fuit, esse quosdam in urbe potẽtes & locupletes homines, qui pacem repudiarent, & uera fuit eius coniectura: Nam hoc agebatur, ut nos opinantes opprimerent. Ibi tum ille, quòd si possumus, inquit, sustinere ipsos, & demorari ad mediã usq; noctem, salui sumus. defatigati uolent sese reficere ex labore et uigilia, et qui sunt infestiores nobis, re parũ foeliciter tentata, fugã sese mandabunt. Atq; ut commodius perficeret, quod habebat in animo, ex oppidanis, qui cũ ipso erant, duos emittit in urbem cum mandatis & pacis conditionibus, eo consilio, ut interea, dum illi super ijs rebus deliberarent, tempus extraheret. Est enim eius populi perpetua

petua consuetudo, ut quoties grauioris rei aliquid allatum est, in curiam, ad sonitum campanæ, conueniant. Cum ciues illi duo, quos emisimus, ad portam uenissent, offenderunt magnam uim hominum, quorum alij prælium, alij pacem poscebant. Ibi nostri legati, clara uoce dicebant urbis Præfecto, adferrese non iniquas condiciones ab Imbercorto, Caroli legato: rectè facturos igitur, si in curia tributim collecti de summa rei cognoscant. Placuit ea sententiã, & continuo pulsatur campana, quo signo facilè intelligebamus eos occupari negotio. Nostri quidem legati non redibant, sed horam unam post, multo quàm antea maiorem fremistum exaudimus ad portam. Confluebant enim eò maxima multitudo, et ex mœnibus proteruemulata, & iniuriose in nos dicebant. Imbercortus, quòd intelligeret nos in maiori esse periculo, quàm antea, reliquos quatuor obsides emittit ad illos cum literis in hanc sententiã: Quo tempore ipse mandato Caroli præfuisse urbi, perbenigne se & amanter ipsos tractasse, uelle nunc quoque se tota mente & animo providere, ne quod detrimentum ea ciuitas accipiat, cupere se modis omnibus ipsorum salutem, quam si consequi uelint & retinere, opus esse, ut quemadmodum fuissent pacti, Carolum in urbem recipiant. Præter eas literas, ipsos etiam oppidanos, qui mittebantur, quæ dici uellet, edocuit. Qui cum eò uenissent, patentes reppererunt portas, placuitque con-

riq; contumeliosis uocibus, & grauibus interminationibus eos excipiebāt, alij, quò minus audirentur, non repugnabant. Itaq; redierunt in curiam, cumq; notum campanæ sonitum denuo exaudiremus, ual de fuimus exhilarati, & paulatim iam remittebatur ille, qui fuerat ad portam tumultus. Cum ad secundam usq; horam post mediam noctem deliberasset, placuit seruandas esse priores pactiones, et postero die unam ex portis Imbercorto tradendam esse. Quo facto decreto, Rastus Lutrius, uir potens & nobilis, qui pacem dissuaserat, cum sua clientela omni profugit. Immoratus sum huic loco diutius, ut ostenderem, per eiusmodi ratiões, quibus usum esse uidemus Imbercortum, magna saepe pericula & incommoda posse declinari. Postridie prima luce ex obsidibus ad Imbercortum multi ueniunt oratum, ut in curiam, ubi coactus esset populus, ueneriat, & iureiurando ipsis caueat de incendio & direptione, quod si faciat, fore, uti in portæ possessionem mittatur. Ea re prius ad Carolum nunciata, proficiscitur in urbem, & data fide, quam petebant, redit ad portam, eamq; mutatis custodibus, in suam potestatem recipit, & uexillum Caroli ad eam præfigit. Occupatas deinde tres alias portas, firmo presidio munit. Erat id temporis Leodium, urbs florantissima, & populosa ualde. Nam ex uicinis locis quamplurimi eò se receperant, sic, ut è superiori clade nullos uiderentur desiderare. Non premebatur
ullis

ullis angustijs rerum necessariorum, & hyems erat, & perpetui imbres, & ipsum alioqui solum eius regionis ualde cœnosum. Nos autem in magna eramus difficultate & pecuniæ & annonæ, neq; decreuerat Carolus obsidere urbem, & ut uoluisset, non poterat tamen, & si per biduum modo sustinuissent illi, nulla re perfecta, temporis incommoditate & rerum inopia exclusus, domum reuertisset. Hoc eò pertinet, ut demonstrarem, Imbercorti maximam fuisse uirtutem in huius rei tractatione, & haud dubiè gubernabat ipsius consilia Deus, eò quòd tam clementem & humanam sententiam dixerat pro miseris obsidibus, ut supra docuimus. Eoq; libentius ista commemoro, quòd Principibus aliquando dolet, contulisse beneficium in aliquem, seq; deinceps non tam faciles futuros esse dicunt, cum tamen proprium sit ipsorum munus, de quàm plurimis bene mereri. Malum igitur iudicium faciunt, qui ita sentiunt. Nam eum, qui nunquam circumuentus est, truncum esse dixeris, aut stipitem potius, quàm hominem, propterea, quòd inter prauum et uitiosum, quid intersit, dñiudicare non potest. Deinde, non omnes eodem sunt ingenio, neq; propter unius aut alterius improbitatem intermittendæ sunt benè de quàm plurimis merendi occasiones. Hoc tamē suaseram, explorandum esse, cuiusmodi sint, qui beneficium petunt, nec enim omnes digni sunt qui accipiant, & mihi quidem absurdum quiddam esse uis-

detur, hominē prudētem posse ingrātū esse. Quam
obrem optimum est, ut Principes adhibeant sibi uir-
rōs magna uirtute p̄ditos. Sic enim existimabunt
omnes, quando quidem eiusmodi uirorū consuetu-
dine delectantur, ipsos quoq; eisdem esse uirtutibus
ornatos, & ut paucis absoluā, semper benefaciens
dū est alijs. Fieri enim potest, ut unus aliquis, licet te-
nui sit beneficio affectus, insignem aliquā operam
p̄stet, et reliquorum ingratitude cumulate res-
sarciat, & compenset, cuius rei documentum sumi
potest ab istis obsidibus, e quorum numero, tamen si
pleriq; omnes ingrati essent, & illiberaliter agerent,
pauci tamen quidam, memores accepti muneris,
hanc tantam rem, magna cum gloria Caroli & uti-
litate perfecerunt. Postero die Carolus magnificē
in urbē ingreditur, prostrata ac diruta parte aliqua
muri, & adæquata fossa. Stipatus erat duobus cata-
phractorum millibus, qui pedites erant omnes, &
totidem sagittarijs, magnam etiam manum in cas-
stris reliquit. Ipse equo uectus, ingreditur splendide
uestitus, cumq; ad sacram ædem eius urbis sum-
mam uenisset, ex equo descendit. Commoratus sibi
per dies aliquot, supplicium sumit de sex, qui erant
ex obsidum numero, deq; ciuitatis tabellario quo-
dam, quem acerbè oderat. fert aliquot leges, & pec-
cuniam magnam summam imperat, quam sibi des-
paci confirmabat ex uiolata superiorum annorum
pace, deinde tormenta omnia ipsis adimit & arma,
turre

turres etiam & mœnia solo æquari iubet, post, do-
mum reuersus, honorificè fuit exceptus à populo,
presertim autem à Gandauensibus, qui priusquam
in Leodios proficisceretur, cum alijs quibusdam ur-
bibus ad rebellionem spectauerant, nunc uero pos-
steaquàm uictor rediisset, reuerenter ipsum habe-
bant, & per primores ciuitatis, signa sua militaria
Bruxellam usq; deferri ad ipsum iusserant. Nam à
morte patris, Carolus, quod amari se crederet ab
eius ciuitatis populo, solenniter, omnium primum
ad ipsos ingressus est, futurum sperans, ut si libera-
liter ab eis haberetur, ad alias quoq; urbes ea res
magnam ipsi conciliaret authoritatem, sed postri-
die, quàm eò uenit, in forum armati ciues conflu-
unt. Eò tandem & ipse descendit, ut turbam sedaret,
sed frustra. Per totos enim octo dies ibi constite-
runt, & inter alia petebant sibi restitui omnia, quæ
ipsius pater Philippus ademisset, deinde, ut singu-
læ opificum tribus haberent suum queq; uexillum,
ut antiquitûs institutum esset. Cum aliud non pos-
set, neq; satis in tuto uersaretur, temporibus coas-
ctus, largitur eis omnia, & quæ postulabant priui-
legia, concedit. Mox illi in foro signa sua proferunt
& affigunt, multò antè parata, non obscure præ se
ferentes, etiãsi non impetrassent ab eo, se tamen illa
fuisse priuata authoritate recuperaturos. Dixerat
antea Carolus, fore, ut reliquæ urbes, Gandauensi-
um sequerentur uestigia, & quia passim erant exorti
motus,

motus, uoluit ad eos primum, à quibus diligere se pu-
 tabat, proficisci, quò sic alias urbes contineret. Pro-
 uerbio dicitur, Gandauenses amare quidem sui
 Principis filium, sed non ipsum principem, ei dicto
 si fidem habuisset, non fuisset in eas redactus angus-
 stias. Proxime enim secundum Leodios, ualde sunt
 mobiles & inconstantes, uerum hoc est in ipsorum
 tumultibus boni, quòd principi uim nullam adfe-
 runt; Honestiores etiam ciues, uulgi leuitatem &
 inscientiam ualde detestantur. Hanc illorum pro-
 teruitatem id temporis ferre cogebatur Carolus, ne
 belli daret occasionem tam suis quàm Leodijs, inte-
 rea tamen non dubitabat, quin, si Leodios debel-
 laret, facile ipsos esset cohibiturus, atq; ita quidem
 accidit. Parta enim uictoria, proceres urbis, pedites
 omnes, & uexilla & priuilegia, & literas, quas Gan-
 dauo discedens coactus fuerat ipsis largiri, defere-
 bant ad eum Bruxellam, ut dixi, magna circumfusa no-
 bilium & legatorum multitudine, ut de ijs pro suo
 arbitratu decerneret. Ex ipsius scocialibus quidam,
 iussus ab eo, detrahit signa de hastis, quibus erant
 alligata, atq; ea deinde deferebantur Boloniam,
 quod oppidum à Caletis abest octo milliaribus, ad
 mare. Exhibitis postea priuilegijs, Cancellarius,
 quod precipuum ex ijs erat, & ad ipsorum admini-
 strationem pertinet, abrogat. Cum enim per omnes
 Flandriæ urbes, Princeps magistratum constituat
 quotannis, & rationes ab eo poscat, apud solos
 Gandauos

Gandauos, per hoc priuilegium ei non erat integrum, creare supra quatuor senatores, ipsi uero reliquum numerum implebant; & sunt in ea urbe uiginti sex omnino senatores, in quorum manu est, uel instigare populum aduersus principem, uel in officio continere, & obsequentem efficere. Multas ad eum modum Gandauensibus, reliquæ ciuitates, quòd nihil grauius admisissent, data pecunia, ipsum placabant. Ex qua una re uidere licet, quantum in uictoria positum sit, & quàm sit periculi plenum, facere aduersum prælium. Non est ergo, nisi necessario, dimicandum, & ante prælium de summa rei cogitandum est. Nam qui meticulose aliquid faciunt et pauide, melius ferè suis rebus prospiciunt, & sapius uincunt, quàm illi, qui fastuose & superbè progrediuntur, tametsi cum Deus aliquid decreuit, frustra sumitur omnis labor, ut in Leodiensium causa uideri potest, qui, licet ipsis interdicitum esset sacris, obstinate tamen pergebant, neq; probabilem ullam suæ insolentiæ causam adducere poterant, sed sublatis facultatibus intemperanter agebant: Quo in loco, in mentem mihi uenit prouerbiū quoddam Ludouici Regis, qui dicere consueuit, dedecus & detrimentum esse comites, ac ueluti pedissequas superbiæ. His rebus Bruxellæ confectis, Carolus Gandauum sub armis profectus, patefecerat ei honorificentissimè fuit exceptus, patefecerat ei partem aliquam urbis, uti militè pro suo arbitratu

L

uel emit

uel emitteret, uel introduceret. Interea ueniunt ad
 ipsum à rege multi legati, sed et à Britàno: ipse uicif
 sim ad utrosq; mittit. Rex in primis cupiebat, ipsius
 uoluntate bellum in Britanniam inferre. Cum im
 petrare nō posset, grauius tulit, presertim, cum ille
 suos confœderatos atq; socios Leodienses perdo
 muisset. Impatiens igitur moræ & ocij, prima æstas
 te exercitum in Britanniam mittit, occupatis ibi
 duabus arcibus. Normannus ilico & Britannus
 opem Caroli implorant. Conductis igitur copijs,
 quanta potuit celeritate, & missis ad regem literis,
 petit, quoniam utriq; & confœderati sui essent, atq;
 in inducijs comprehensi, uti à bello & iniuria abstin
 eret. Accepto minus commodo responso, Peror
 nam cum exercitu proficiscitur, cumq; per triduum
 esset ibi commoratus, uenit ad eum Cardinalis Bal
 uensis, à rege, qui tum erat Compendij, oppido Pis
 cardia, cum mandatis aliquot, & pacis rationibus.
 Is inter alia dicebat, fieri posse, ut illi separatim, ipso
 excluso, cum rege pacifcantur; Nam eò spectabat
 rex, ut societatem dissiparet. Per eundem Carolus
 nunciat regi, quòd copias collegisset, id se muniens
 di sui, & socios defendendi, non oppugnandi ipsius
 causa facere. Lenibus utriusq; uerbis res agebatur.
 Non multò post illius abitionē, adferuntur à Nor
 manno literæ ad Carolum, quibus nunciabat, se
 unaq; Britannum esse cum rege pactum, & ab om
 ni alio, potissimum autem ab ipsius fœdere discese
 sisse, &

fisse, & relicta Normannia, se quotannis accepturū
 à rege fratread sexaginta francorum millia. His ille
 conditionibus transegerat, inuitus quidē, sed cogebatur
 dissimulare, & ferre. Carolus eo nuncio ualde
 fuit commotus, præsertim cum esset in armis, & copias
 ideo coegisset, ut opem ipsis ferret. Tabellararius
 autem, quoniam iter fecerat, qua parte rex erat,
 in magno fuit discrimine, quòd crederetur fictas atque
 tulisse literas, uerum in eo ipso temporis uestigio,
 ex diuersis locis idem nunciabatur. Rex tum putabat
 se peruenisse quò uoluit, & facile posse Carolum
 ad se traduci, atque ideo multi commeabant inter
 eos nuncios, eoque tandem res deducta fuit, ut pro
 belli sumptibus rex ei dependeret centum & uiginti
 aureorum millia. Eius pecuniæ dimidiam partem
 statim persoluit, antequam cum exercitu ille discederet.
 Post hæc, familiarem quendam suum, Vobrisetum,
 Carolus misit ad regem, qui ualde amanter eum
 & benigne complectebatur, fore sperans, ut Carolum
 plane sibi deuinciret, primum, quòd ipsius frater
 & Britannus eum deseruissent, deinde, quòd accepta
 pecuniā delinitus erat. Per hunc ipsum igitur,
 & huic adiunctum Cardinalem Baluensem denunciat,
 quantopere cupiat cum eo colloqui. Carolus autem,
 qui tum erat Peronæ, non admodum huc inclinabat,
 eò quod Leodienses darent non obscuram
 significationem rebellionis, incitati à regis legatis,
 ut id facerent ante inducias,

L ij quæ

quæ in paucos dies pactæ fuerant. Cardinalis respondit, Leodienses, quorum turres ac propugnacula essent ab ipso deiecta, qui tormentis omnibus & armis essent dispoliati, nihil tale molituros, & ut maximè uelint, non ausuros tamen, ubi conspexerint hanc ipsorum colloctionem & amicitiam. Assensit tandem Carolus, ut rex, quoniam ita uellet, Peronam ueniret, simul fidem dat, ut id ei tuto liceat; deinde, ut Leodiorum motus componeret, Episcopum eius urbis, propter quem ortum fuit discordium, & Imbercortum, eò misit.

PHILIPPI COMINAE I

commentariorum Liber tertius.

Exigitur ad constitutum locū uenit, paruo comitatu, secutus fidem Caroli, cui totum se permisit. Erant cum eo Borbonius, & eius frater Cardinalis, & alter Baluenis, & Connestablius, qui colloctionem hanc ægre tulit. Iam enim ferocior erat factus, neque Carolus, ut antea, reuerbatur. Aduentanti regi, Carolus obuiam progreditur, & hospitium præbet apud questorem oppidi, eò quòd arx angustior erat & ruinosa. Facile quidem est, & procliuè, ut inter potentes Principes bellum exuscitetur, sed ob diuersitas

uersitatem rerum, quæ incidunt, uix magna diffi-
 cultate componitur. Nocere enim quisq; studet ad-
 uersario suo, quantum potest, & celeres plerunq;
 sunt in eiusmodi rebus, animorum motus, qui po-
 steaquam semel in actionem transierunt, sisti non
 possunt aut reuocari. Quod ipsum regi uidemus &
 Carolo euenisse, qui cum subito, et contra plurimo-
 rum expectationem, in colloquium uenirent, suis
 legatis, quos aliò miserant, nihil eius rei significa-
 uerant. Carolus enim è Burgundia copias euoca-
 uerat, in hisq; nobiles aliquot erant Sabaudi, infesti-
 ores regi, quòd ab eo fuissent aliquando in carce-
 rem coniecti. Et quo tempore Peronam rex uenit,
 isti etiam aderant: Burgundiæ uero Mareschallus,
 quòd & ipse regem ualde odisset, extra oppidum se-
 se continuit cum suis cohortibus. Ea re nunciata,
 rex orat Carolum, ut sibi liceret in arcem diuertere,
 quòd periculum uitaret. Carolus, confirmato eius
 animo, libenter morem gerit. Sane minus pruden-
 ter faciunt Principes, cum alterius potestati se per-
 mittunt, præsertim intercedente bello. Maximum
 itaq; momentum adfert historiarum cognitio, iu-
 uenilibus annis percepta. Nam extant in his pulch-
 errimæ picture, quæ clare demonstrant, quàm mul-
 ta perfide sæpe, & insidiosè fiant in eiusmodi collo-
 cutionibus, & in quantas acerbitates aliquando
 coniecti sint multi, eò quòd suis aduersarijs nimis
 am habuissent fidem. Verum quidem est non om-

nes perfidiose agere, sed unius calamitate complexus fieri possunt cautiores. Quantum enim longo rerum usu potui cognoscere, qui iam per annos duodeviginti uersatus sum in maximis regum negotijs, equidem sic arbitror, quemadmodum & uis te diuturnitate, & robore corporis multo sumus inferioris priscis illis hominibus: ita quoque ab ipsorum fide & integritate permultum nos degenerasse. Vix enim est, ut prouideres tibi aliquis diligenter satis possit, quominus fallatur, et quod sunt potentiores Principes, eò maior est insidijs & improbitati locus. Nam & sua quadam sponte illi eò propendunt, ut quod libet, licere sibi putent, &, qui sunt circum ipsos, quoniam aucupande modo gratia sunt intenti, plane seruiunt illorum cupiditatibus, & si quis ad meliorem frugem aliquando hortetur, magnas tempestates excitant. Temperare mihi non possum hoc loco, quin grauius aliquid dicam in Principes imperitos & ignauos. Habent sibi plerumque familiares, aliquot iurisperitos, & quosdam, qui longiori ueste discernuntur ab alijs: & recte quidem, cum sunt uiri boni, sed periculose admodum & magno cum detrimento, quando sunt uisiosi. Cuiuscunque rei sermo inciderit, illico legem aliquam, aut historiam adferunt, plerumque & sæpe penumero præter rem, dum ad suum sensum & affectum omnia detorquent, idque eò crebrius faciunt & audacius, cum Princeps ipse nullam habet rerum

rerum cognitionem, qui si uel ingenio ualeret, uel librorum lectione quaesitam haberet aliquam prudentiam, non temere circumueniri posset, nec sic ludificationibus aliorum esset expositus. Hoc enim certo statuendum est, Deum non condidisse regna, ut gubernarentur ab hominibus ineptis et stolidis, qui frivola quadam et misera iactatione solent dicere, se, quod usum literarum non habeant, suis familiaribus & necessarijs omnem actionem committere, ac deinde, nulla probabili adducta ratione, cur ita loquantur, totos sese dedunt uoluptatibus, Quod si bene fuissent a teneris annis educati, longam aliam uiam ingrederentur, & hoc darent operam, ut homines bene & praclare de ipsis sentirent: Neque tamen hoc eodem dico, quasi omnes Principes suis negocijs praua ingenia praeficiant. Nec enim desunt, qui uerum iudicium faciunt, & prudenter sibi deligunt optimum quemque, cuius utantur opera. Qua quis de in re maxime prouidus ac diligens erat Ludouiscus rex. Nam qui uirtute aliqua singulari praediti essent, eos magno in honore habuit: mediocriter ipse erat literatus, & quod praecipuum est, ingenio ualebat & sensu communi, quae quidem facultas omnem aliam cognitionem antecellit, labore & industria comparatam. Omnes enim qui extant libri, praeteritarum rerum continent monumenta, in hisque breui temporis spacio plus uideri potest atque cognosci, quam multae hominum aetates ordine percipiunt.

piant. Nulla igitur maiori clade populum Deus affligere possit, quàm si Principem ei præficiat stolidum & imperitum, neq; enim dici potest, quàm multa hinc orientur incommoda. Nam quia totus ab aliorum arbitrio ille pendet, neq; per se quicquam ipse gerit, nascuntur factiones, diuiditur populus, diuiditur senatus et regni proceres: inde bellum nascitur, atq; ex bello rerum penuria, quam excipiunt deinde morbi & uarij generis erumne. Iustã ergo & doloris & querimonie causam habet populus, cum sui Principis liberos uident malè institui, & ab hominibus uiciosissis educari. Suprà diximus de his, qui Peronam ex Burgundia uenerunt. Carolus enim tempore exclusus, non habebat spacium remittendi illos, eò quod iam erant in Campania, cum inter ipsum & regem ageretur de colloctione: ad quam posteaquam uentum est, & aliquouisc; facta esset progressio, grauis est allatus & intempestiuus nuncius e Leodiorum finibus. Nam cum Peronam rex iret, de suis legatis, quos Leodium miserat, seditionis excitande causa, non cogitabat, & hi quidem iniunctum sibi munus diligenter obibant. Instigati enim ab ipsis Leodij, Tongrorum urbem, in qua tum erat Episcopus, & Imbercortus, & circiter duo hominum millia, ex insidijs capiunt, familiares aliquot Episcopi trucidant, ipsum & Imbercortum captiuos abducunt. Inter eundem Imbercortus nascitur cum nobili quodam uiro, in cuius fidem & potestatem

potestatem receptus, multitudinis insaniam evasit, quæ tanta fuit, ut inter alios Ecclesiastici ordinis viros & canonicos, Robertum quendam, Episcopi necessarium, membratim cõscinderent, & per lumbrium deinde frustra conijcerent alter in alterius caput: breuiter, quò longius progrediebantur, eò magis incruduit ipsorum furor. Certiores autem facti de colloccatione Principum, Burgundionibus aliquot captiuis dimissis, præ se ferebant, quicquid eius rei fecissent, aduersus Episcopum modo fecisset, quem & uinctum abducebant Leodium. Captis Tongris, plarique omnes profugerant: ij quacunque transibant, magnam excitarunt trepidationem, ita quidem, ut ad Carolum ilico perferretur nuncijs. Dicebant alij, trucidatos esse omnes, alij contra, & multi simul nunciabant, ex ijsque non pauci spectauerant eadem illam Canonicorum, & credebant in eorum numero fuisse & Episcopum & Imbercorum. De regis quoque legatis affirmabant, se uidisse illos, & qui essent, nominatim dicebant. Ea re Carolus uehementissime fuit commotus, confirmans regem insidiosè agere. Iubet igitur claudiporas, tam oppidi, quam arcis, in qua rex erat. Interea spargebatur rumor, amissam esse pyxidem cum gemmis, alijsque rebus preciosis. Rex in ijs angustijs positus, ualde sibi metuit, præsertim, cum inspiceret turrim cubiculo suo uicinam, in qua Veromandorum Comes aliquando necauit quendam Gal-

M

liæ res

liæ regem. Clausis portis, Carolus, remotis omnibus, ad paucos, qui cum ipso eram cubicularij, conuersus, inuitum se ac contra uoluntatem suam ad eam colloctionem descendisse dicebat; regem mala fide secū agere, eoq; sui prodendi causa uenisse; Et cum deinde, quod apud Leodios aeciderat, ordine recitasset; ita fuit exacerbatus, ut grauius interminaretur, neq; dubito, quin atrociter aliquid facturum fuerit in regem, nisi eorum, quibus loquebatur, oratiōe fuisset mitigatus. A nobis transijt ad alios, & inter paucas admodum horas ita fuit diuulgata res, ut ad regem deferretur, qui sane in maximo erat metu, sed & omnes iudicio præditi, tristitem aliquem uerebantur exitum, & simul uidebant, quàm sit difficile, pacificare tam potentes principes, & quàm inconsiderate ab utrisq; factum esset, quòd suos legatos, antequam ad colloctionem uenirent, non reuocassent. Imprudenter faciunt principes, æquali potentia præditi, meo quidem iudicio, ut non semel antea dixi, quòd in colloctionem ipsi descendunt; nisi forte ea sint ætate, ut præter iocōs & ludū nihil spectent aliud. Nam posteaquam grandiores euaserunt, & æmulatio aliqua cœpit inter ipsos oriri, quod ferè fit, non est consultum, ut ipsi congregiantur, ac longè præstat, ut controversias, & quicquid est negotiorum, curent per legatos, uiros bonos atq; prudentes, componi: Et quoniam multo rerū usu compertum istud habeo,

non

non grauabor, quid uiderim ipse, commemorare. Ludouicus, paulò post quàm ad ipsum esset delatù imperium, in collocutionem uenit cum Henrico rege Castiliæ, qui ad Fontemrapidum accessit magno comitatu: Venit etiam eò regina Arragoniæ, cui cum Henrico lis erat. Colloquio fuit delectus locus prope flumen, quod Galliam ab Hispanijs diuidit. Bis modo colloquebãtur, neq; prolixè admodum, prorsus ex arbitrio Turbendensis Archiepiscopi, cuius apud Henricum erat summa authoritas. Ipsorum domestici famuli, qui Baionæ habebant hospitium, primò statim aduentu inter se pugnarunt. Henricus erat deformior, & cultu corporis inuenusto, & ridebatur à Gallis. Ludouicus breuibus utebatur uestimentis, & adeo neglectis, ut nihil suprâ: pileum gestabat diuersum ab alijs, & huic affixa erat imago plumbea. Hanc tenuitatem ridebant Hispani, & parsimoniæ tribuebant, atq; ita quidem tunc discessum fuit, excitatis utrinq; ludibrijs, & cū antea fuisset inter utrosq; constans amicitia: cœperunt ab eo tempore relanguescere. Eius, de qua dixi, litis et controuersiæ Ludouicus rex datus fuit arbiter: ac iudicauit secundū Hispaniæ regem: Id grauiter admodum tulerunt Arragonij, qui tamen ipsius opera deinde sunt usi aduersum Barcinonenses, exortum est tamen postea bellum inter eos, quod annos sedecim durauit, & ne hoc quidem tempore satis est pacatum. Carolus,

cum diu sollicitasset, in Treuironum urbe, cum Fria-
 derico Cæsare, qui nunc rerum potitur, congressus
 est, atq; ut opes, potentiamq; suam ostentaret, sum-
 ptuosissimus erat in omnibus. Agebatur ibi de uar-
 rijs rebus, & inter alia de matrimonio, quod postea
 contraxerunt ipsorum liberi. Post aliquot dierum
 colloctionē, Cæsar illinc abiit in salutato Carolo,
 eamq; rem secuta est animorum alienatio. Germa-
 ni uituperabant luxum in Carolo, & genus dicendi
 paulo sublimius; Burgundiones contra tenuita-
 tem Cæsaris, & exiguum comitatum, & negligē-
 tiorē ornatum despiciebant, & eousq; processit
 hæc æmulatio, ut aduersus Carolum, quando No-
 uesium obsedit, maximam Germanorum ma-
 num Cæsar adduceret. Eduardus Angliæ, rex apud
 Atrebates, per biduum fuit cum Carolo sororio
 suo. Dissidebant inter se ipsius familiares. Carolus,
 apud quem utriq; querebantur, in alterā factionem
 magis propendebat, eaq; res auxit illis odium. Et
 quanquam Carolus ipsum iuuabat milite, pecunia
 & nauibus, ad recuperandum regnum, è quo pro-
 fligatus tum erat à Comite Beruicensi, tamen ab eo
 congressu, male senserunt, & locuti sunt alter de al-
 tero. Vidi, quo tempore Carolus comitem Palati-
 num Rheni, per complures dies honorifice tracta-
 bat Bruxellæ. Burgundiones dicebant Germanos
 esse fordidiore in rebus omnibus, ideo potissimū,
 quod ocreas conijcerent in lectos cubiculares, splen-
 dide

splendide magnificeq; paratos, & leuius multo quam antea, cum nondum uiderent, de ipsis iudicabant. Germanis autem displicebat luxus ille immodicus & ostentatio. Vidi, cum Austriae Dux Sigismundus ad Carolum uenit, eius ditione Pfirsensem, propinquam superiori Burgundiae, oppugnauerit, acceptis ab eo centum aureorum millibus, cum ab Heluetijs illam defendere non posset. Erat inter hos magna & ingenij, & morum dissimilitudo. Sigismundus tandem reconciliatus Heluetijs, ademit eam Carolo, neq; precium reddidit. Praesens eram, & coram spectavi, cum Rex & Eduardus prope Piccenium oppidum, non procul ab Ambianis, conuenirent, qua de re postea sum plura dicturus. Abstinerunt quidem a bello deinceps, atq; etiam interiacebat mare, sed beneuolentia nulla fuit inter eos, & quae tum utrinq; promittebant, magna ex parte uiolata fuerunt. Sic igitur existimo, debere principes a congressibus abstinere, modo saluam esse uelint & integram amicitiam. Fieri enim non potest, quin ipsorum familiares de rebus antea actis loquantur, non absq; molestia & fremitu alterius partis. Alij sunt alijs elegantius uestiti, nascitur ex eo ludibrium & iocus, atq; ita fieri necesse est, praesertim inter eos, qui lingua & sermone & moribus differunt. Ex ipsis quoq; Principibus, alijs alijs sunt decentiores, & aspectu magis honesto. His iucundum est praedicari a multis, neq; id fieri potest absq;

alterius, qui deformior est, uituperatione. Dimisso
 conuentu, passim ab omnibus ista iactantur, initio
 quidem tacite & submisse, postea uero palam &
 clare. Nihil enim propemodum est ita secretum,
 quod non efferatur aliquando. Interea dum rex te-
 netur inclusus, ut supra diximus, Carolus ab-
 stinuit ab eius colloquio, & ex ipsius familiaribus,
 qui in aliquo essent numero, pauci ad eum acce-
 debant. Erat in oppido magnus admodum fremitus,
 primo quidem die, postridie fuit aliquanto mi-
 nor Carolus, totumque ferè diem & partem aliquam
 noctis consultabat. In eo rerum statu, Rex per suos
 necessarios sollicitabat omnes, qui putabantur ali-
 quid posse apud Carolum, in eosque distribui iussit
 ad quindecim aureorum millia: sed qui huic rei pre-
 fectus erat, eius pecunie partem aliquam fraudauit,
 quod postea compertum est. Rex in primis metue-
 bat illos, qui aderant ex Burgundia Sabaudiaque no-
 biles, de quibus antea sumus locuti. Iam enim illi su-
 am operam, ipsius fratri, Normanie duci se addixisse
 profitebantur. Conuocato concilio, sententias Caro-
 lus exquirat. Plurique dicebant, regi datam fidem ser-
 uandam esse, praesertim, cum ratas haberet pacis
 conditiones, scripto comprehensas: Erant senten-
 tia, quae detinendum esse in carcere censerent, alia,
 quae fratrem ipsius celeriter euocandum esse dice-
 rent, ut ipso praesente, pax constitueretur, plane ex
 usu omnium Principum Galliae. Sic enim fore ui-
 debant,

debant, ut ei ponerentur arctiores custodiae, nec ignorabant, si quidem durius ad hunc modum haberetur, difficilem eius futuram esse liberationem. Ea sententia sic actata fuit, ut uiderim tabellarium, qui ad iter expeditus, Caroli tantum literas expectabat, sed commutatum fuit consilium istud. Rex interea, multis in medium adductis rationibus pacis, promittit dare obsides, Borbonium, eiusque fratrem Cardinalem, & Connestabulum, & alios complures, ac petit, ut facta pace, Compendium sibi redire liceat: daturum se operam, ut Leodienses ei de iniurijs integre satisfaciant, sin minus, hostium numero se illos habiturum. Quos ille deferebat obsides, non palam quidem praese ferebant non recusare: quid priuatim senserint, ignoro, nisi quod arbitror, si tantum facta fuisset eis discedendi potestas, non fuisse reuersuros. Erat ea tertia nox, cum uestes non deponeret Carolus, & per intervalla, nunc deambulabat, nunc in lectulum se coniciebat, qui mos ipsius erat, quoties perturbato esset animo: & quoniam ex cubicularijs eram, unam cum eo nonnunquam deambulabam. Exorta luce, magis estuabat ira, quam prius, grauiterque interminatus, uidebatur atrociter aliquid esse facturum. Paulatim tamen remissior factus, dicebat sibi satisfacturum iri: primum, si rex iureiurando confirmaret pacem, deinde, si secum in Leodios proficisceretur, in eoque bello sibi ferret opem, ad ulciscendam iniuriam Episcopo, suo pro-

pinquo

pinquo ab ipsis illatam. Hanc eius uoluntatem eue-
 stigio quidam enunciauit regi, spem certam facie-
 ens, nullum ei fore periculum, si eas condiciones
 admittat, sin autem repudiet, imminere ipsi discris-
 men longè maximum. Posteaquam ad regem uenit
 Carolus in cubiculum, incipit uoce tremula: neq;
 multum aberat, quin grauiter irasceretur. Gestu
 quidem corporis erat satis demisso: uerum sermo
 eius & uultus asperitatem atq; offensionem ma-
 gnam præ se ferebant. Rogat, an ratas habeat pacis
 condiciones antea præscriptas, & an iurare uelit.
 Rex benignè assentitur: nihil enim propemodum
 erat diuersum ab ea pacificatione, quæ facta fuit an-
 tea Lutetiæ, quantum quidem ad Carolum pertine-
 bat. De fratre autem regis ita conuenit, ut ei, loco
 Normanniæ, traderetur Campania tota. Rogat des-
 inde, uellet ne unà secum proficisci Leodium, & si-
 bi adesse cum auxilijs in ulciscenda perfidia, quam
 Leodienses, ab ipso instigati, admisissent aduersus
 Episcopum suum, qui & ipsius esset propinquus.
 Ille respondit, post iureiurando sancitam pacem,
 quod in primis cupiat, iturum se cum ipso Leodi-
 um, eo quem uellet comitatu. Quo dato responso,
 ualde fuit recreatus Carolus. Adferuntur ilico scri-
 ptæ pacis condiciones, cumq; iusiurandum inter-
 uenisset, magna fuit per oppidum excitata læticia.
 Rex aliquando me dignatus est eo honore, ut dice-
 ret, me bonam ipsi & fidelem operam in ea tracta-
 tione

tione præstitisse. Carolus in Britanniam ista confes-
 sionem enunciat, simul exemplar mittit pacificationis,
 Normanniæ ducis non erat poenitenda conditio, si
 quis ad superiorem ipsius cum rege transactionem
 respiciat. His rebus agitatis, digressi Perona, rex &
 Carolus, Cameracum, & inde in Leodiorum fines
 peruenerunt sub hyemem, coelo ualde difficili et in-
 commodo. Erant cum rege Scoti stipatores, cata-
 phracti uero pauci, quanquam deinde circiter tres-
 centos accersiuit. Exercitus Caroli bipartitus erat:
 Primam aciem ducebat Burgundiæ Mareschallus,
 erant in ea Lutzenburgenses, Hannonij, Namurci,
 & Limburgij: cum reliquo agmine sequebatur ipse.
 Cum ad hostium fines peruentum est, delibera-
 tur, quid facto sit opus. Suadebant aliqui, dimittens-
 dam esse partem exercitus, primum, quod oppida
 ni & turribus & muro essent denudati, & spe omni
 auxilij carerent: deinde, quod rex, in quo magnum
 habuissent presidium, ipse adesset. Eam sententiam
 Carolus reiecit, & magno quidem suo bono, mini-
 mum enim aberat ab internecione, & quia suspec-
 tum habebat regem, putabat non esse diminuendas
 copias. Parum sane prudenter iudicabant eius con-
 filij authores, cum se putarent uiribus & potentia
 longè præstare. Fit autem non raro, ut duces propo-
 nant eiusmodi sententias, uel quò uideantur au-
 dentiore, uel quò magnitudinē rei, quam agunt,
 non intelligant. Inest autem in utroque temeritas, &

N inconsider

inconsiderantia. Qui iudicio ualent principes, eius se
 modi consilia repudiant, in eoq; magna fuit indu-
 stria regis. Nam ut lentus erat & timidior in ardu-
 is deliberationibus, ita quoq; simul atq; constituit ali-
 quid, sic undiq; se communiebat, ut uix unquam
 falleretur, aut expectatione sua caderet. Præmissus
 est igitur Mareschallus, & urbem, si posset, ingredi,
 sin, minus, uim facere iubetur. Iam enim ab hosti-
 bus nonnulli, pacificandi causa, ueniebant Namur-
 cum usq;, quod supra Leodium est oppidum prope
 Mosam, ad decem milliaria. Cum essemus urbi
 propinqui, tumultuose eruptionem illi faciunt, sed
 absq; magna contentione reijciuntur. In his turbis
 euadit ipsorum Episcopus, & se nobis adiungit.
 Miserat eò Romanus Pontifex legatum, qui cog-
 nosceret de controuersia ciuium & Episcopi, uer-
 rum ille suæ legationis modum excedens, quod
 eius loci Episcopatum ambiret, fauebat ciuium res-
 bus, eisq; fuit author, ut sumptis armis, uim à se des-
 pellerent; cumq; periclitantes uideret, frustra cona-
 tus profugere, captus fuit unà cum suis familiari-
 bus. Ea re nunciata, Carolus mandat ijs, qui ceper-
 rant, ut aliquò ipsum traducerent, & pecuniam ab
 eo, tanquam à mercatore quopiam extorquerent:
 quod si palàm ad se deduceretur, cogise honoris &
 officij causa, in gratiam Ecclesiæ Romanæ, illum
 libertati restituere. Inter eos, qui ceperant, natum
 est dissidium, cumq; causam apud Carolum disces-
 ptarent,

ptarent, ille captiuum in suam fidem & potestatem accipit, & quum honore etiam affecisset, omnia ei restitui iubet. Primum nostrum agmen, cui Mareſchallus & Imbercortus præerant, Leodium cõtendunt læti, tanquam explorata uictoria, & spem dispersionis præferebant conditionibus oblatiſ, nec opus esse putabant, reliquas copias, quæ sequebantur, interiectis aliquot milliaribus, expectare. Celesiter igitur progressi, ueniunt in suburbium. Nox erat, nec quò diuerterent, habebant, & locus erat angustior, et nullis ordinibus errabãt. Hanc opportunitatem conspicati hostes, qua parte urbis prostrata erant mœnia, erumpunt, perq; uineas & colliculos impetum in nos faciunt, & seruulos, qui ad exitum suburbij seruabant equos, magno numero interficiunt, reliquis in fugam coniectis. Desiderati sunt à nobis in eo tumultu circiter octingenti, in hisq; centum cataphracti. Qui uirtute præstabant, consociatis armis impetum demorantur & sustinent, cunq; signis militaribus contendunt ad portam, ut reliquos eruptione prohiberent. Solum erat ex continentibus pluuijs ualde cœnosum. Oppidanis, confertissima multitudine, cū tædis & grandioribus lucernis cogitabant se foras eijcere, ut nos adorirentur, sed tormentis emisis in uiam, quã ueniebant, & plurimis interfectis, nostri cogebant eos referre pedem, & occludere portas. Veruntamen in suburbio totam noctem erat perpetuus tumultus, &

N ij tus, &

tus, & postquam illuxit, omnino pulsi fuerunt, amissis aliquot ducibus. Eruptiones illæ, tamen necessario fiant aliquando; ualde tamen sunt ijs, qui obsidentur, periculosæ. Nullam enim isti faciunt tam paruam iacturam, quin eis, & propter paucitatem ipsorum, & simul propter difficultatem recuperandi noua præsidia, longè maxima uideri debeat. Quid actum esset, ilicò nunciatum fuit ad Carololum, qui cum reliquo exercitu aberat ad quatuor milliaria. Principio ferebantur omnes pariter effecrucidati, nihilo minus ille progreditur: simul mandat, ne quid efferatur ad regem. Vbi propius ad urbem uenit, ex diuersa parte lætior allatus est nunciatus: opinione pauciores interiisse: nullum, qui in aliquo sit numero, interfectum: sed uersari tamen militem in summis angustijs, eò quòd superiori nocte constitissent in acie, proximè ad portam, loco multum lutofo & incommodo: rediisse quidem nonnullos ex ijs, qui profugerant, sed eos tam esse animo demisso & consternato, ut nihil præclari de ipsis sperari debeat; rogare duces magnopere, ut acriter tim uno in loco prælietur, ad portarum & turrium defensionem distrahatur: nihil etiam superesse, quo fames tolerari possit amplius. His nuncijs acceptis, Carolus trecentos equites magna celeritate præmittit, qui & confirmarent eos, & cibaria, quæ subito comparari poterant, deferrent. Iam enim per biduum

durum cibo illi carebant, cœlo supra modum difficili & pluuio: quodq; omnium erat molestissimum, ut in urbem inuaderent, nulla spes erat, nisi Carolus hostem ab altera parte distineret. Ex nostris quàm plurimi erant faucij, & inter eos Auraiçæ princeps, qui fortiter pugnauerat, & stationem suam egregiè tutatus erat, cum alioqui magna esset nostrorum trepidatio, & circiter duo millia profugissent. Carolus, ad quem ille nuncius sub uesperum allatus est, ubi rebus omnibus prouidit, quid actum esset, tunc demum recitabat regi. Postquam ad suburbium uenimus, è uestigio cataphracti & nobiles complures descendunt ex equis, & sagittarijs sese coniungunt: & capto suburbio, deligunt hospitij idonea loca, propius urbem. In ijs erant præter alios, Rauestenus & Comes Roscius, Connestablij filius. Rex aliquanto longius aberat in uilla quadam benè exædificata, stipatus magno suorum & nostrorum militum numero. Posita est urbs inter ualles, solo admodum fertili, interlabente Mosâ flumine, & tum temporis admodum erat populosa. Inter nos & primum nostrum agmen, si per urbem iter faceres, non erat magnum interuallum, sed foris, propter ingentem circuitum, intererat iter trium milliarij, impedita uia & fossis, et rupibus, & uarijs anfractibus, locisq; asperis & montuosis. Quoniam diruta erant undiq; moenia, oppidani facilem habebant eruptionem: propter soli uero dur-

ritiem & asperitatem, nulla erant muniti fossa. Caroli aduentu ualde fuerunt recreati milites primi agminis, quod hostis iam cogeretur plures tueri stationes; Ad mediam noctem oritur tumultus in castris, & undique ad arma conclamatur. Statim Carolus accurrit, neque multo post etiam Rex una cum Connestablio, Varius erat ibi clamor, & incertus, & pauoris plenus; coeli etiam obscuritas & tempestas metum augebant. In Carolo quidem non poterat ulla desiderari fortitudo uel audacia, sed maior aliquando prouidentia; & sane in eo temporis uestigio, non praese ferebat illam animi praesentiam, quam plerique cupiebant, eod quod rex coram adesset; qui in ista trepidatione, cum uideret illum remissius agere, coepit imperare, & prospicere, ne quid dampni acciperetur, & conuersus ad Connestablium; Rescipias, inquit, te cum tuis cohortibus in eum locum. (& simul indicabat) Nam si uenturi sunt, omnino ea parte erumpent. Sed uanus fuit iste terror, et praeter causam excitatus. Postridie rex uenit in suburbium, & diuertit in aedulam Caroli diuersorio propinquam, una cum Scotis stipatoribus. Equitatus autem ipsius non procul aberat in quodam uico. Dum haec geruntur, Carolus in magna erat sollicitudine, & metuebat, ne rex uel ad hostem transiret, uel prius quam urbs caperetur, profugeret, aut in ea propinquitate contra se moliretur aliquid. In uicino igitur horreo, quod medium erat inter ipsum &

fum & regem, collocat circiter trecentos equites,
 qui pariete effracto, ut minori periculo, cum opus
 esset, erumperent, diligenter obseruabant, quid cir-
 ca regem ageretur, idq; per dies octo, quo toto tem-
 pore sub armis quiescebant omnes. Pridiè quàm
 urbs caperetur, sub noctem decreta fuit oppugna-
 tio in posterum diem, ideoq; ijs, qui erant in primo
 agmine, ad alteram urbis partem, nunciatum fuit,
 ut simul atq; tormentū unum & alterum audissent
 emitti, eo signo dato, statim ad oppugnationem ac-
 currerent: Carolum in sua statione idem esse factur-
 rum ad octauam horam. His rebus procuratis, ar-
 ma Carolus deponit, quod ante id tempus non fe-
 cerat, militibus etiam, præsertim illis, quos ad hors-
 reum disposuit, ut idem facerent, mandat, quò se
 non nihil ex labore & uigilia reficerent: Qua re in-
 tellecta, oppidani constituunt ea quoq; parte, sicut
 antea fecerant aliunde, eruptionem facere. Atq; hinc
 uidere licet, quàm subito Princeps aliquis in maxis-
 mam calamitatem incidere possit, etiamsi modica
 sit hostium manus. Diligenter igitur omnia prius,
 quàm ad actionem ueniat, deliberanda sunt, Cas-
 rebant hostes omni externo præsidio, & quos has-
 buerant uiros fortes, ij uel occisi erant, uel uulneris-
 bus confecti: portis etiam & castellis & muro &
 fossa & tormentis erant prorsus denudati. Ex uicis-
 na solum regione, uocāt Francemontium, colleges-
 rant circiter octingentos pedites. Cum igitur res
 ipsorum

ipsorum esset ad extremum perducta casum, & regem haberent aduersarium, desperata salute, statuerunt ingenti eruptione facta, extremum auxilium experiri, ideoq; decretum fuit, ut, qua parte deiectus & prostratus erat murus, post domicilium Caroli, fortissimi quicq; prosilirent, circiter sexcenti pedes dices Francemontani, & in Carolum ex improviso impetum facerent. Erat inter rupes uia multum sinuosa & concaua. Per eam, indicio hospitis Caroli, poterant ad ipsum & ad regem peruenire, priusquam sentirentur, modò tacite irent, nullo excitato strepitu, & ut aliqui per uiam excubitores laterent, putabant tamen se uel opprimere illos, uel etiam præuenire posse, certissima spe concepta, uel interficiendi utrumq; Principem, uel antequam subueniri eis posset, capiendi: quòd etiam si interficerentur, tamen nec ingloriam esse ducebant mortem, nec iniucundam, re tam insigni & memorabili peracta, præsertim, cum in una uirtute omnis spes salutis consisteret. Atq; ut foelicius omnia cederent, et maiorem nobis trepidationem inferrent, constitutum etiam fuit, ut eò ipso tempore, reliqua multitudo prorumperet in suburbium, & nos magno clamore adorirètur. Erat profecto in primis arduum, quod moliebantur, & factu difficillimum, etiam multò maiori hominum multitudini, ueruntamen minimum aberat, quin quod cupiebant, perficerent. Nam, ita ut conuenerat, sub decimam horam noctis

noctis egressi, circiter sexcenti, nostros excubitores huc illuc dispositos, trucidant, & si rectâ contendissent ad designatum locum, absq; tumultu, dubio procul interemissent ambos principes cubantes in lectulis. Iuxta Carolum erat in tabernaculo quodam dux Alenconius. Hic subsistunt, & hastis perforato loco, ex famulis quendam occidunt. Hinc excitatus clamor, in causa fuit, ut aliqui expergefasci, arma caperent. Illinc digressi, regem & Carolum petunt, & ad horreum illud, de quo diximus, morantur, & hastis rem gerunt per ea foramina, quæ illi, eruptionis causa fecerant. Qui erant in eo cataphracti nobiles, ante duas modo horas, mandato Caroli, deposuerant arma, ut se nonnihil reficerent, & instaurarent ad oppugnationem insequentis diei: sed tamen ex ipsis aliqui, audito ad Alenconij ducis tabernaculum tumultu, & subita fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt, cûq; nauiter se defenderent, spacium dabant alijs armandi sese & colligendi. Ea pugna magnum attulit nostris ad salutem momētum, ipsosq; seruauit Principes. Eram ea nocte cum duobus alijs in cubiculo Caroli: supra nos sagittarij duodeni stipatores excubabant, & depositis armis, ludebant alea: Maiores autem excubiæ longius aberant à nobis ad portam urbis. Veniunt igitur illi, eo, quod diximus, indicio, oppugnatum nostras ædes, & adeo quidem celeriter & ardentem, ut uix spacium nobis esset armandi Principis.

O

cipis.

cipis. Descendimus autem ad inferius tabulatum,
 ut in uiam nos eijceremus. Hic offendimus sagittas
 rios nostros excubitores, pugnantes in hoste, quem
 à foribus & à fenestris uix magno labore & con-
 tentione reijciebant. Ingens erat undiq; & terrificus
 tumultus, dum quisq; suam factionem, ut fieri so-
 let, inclamat. Impediti ea pugna cogebamur ali-
 quando subsistere, atq; interea non constabat nos-
 bis quicquam de rege, neq; compertum erat, qua-
 rum esset partium: quod ualde moleste nobis acci-
 dit. Tandem eruptione facta, domum egressi cum
 aliquot facibus, conspicamur circum nos undiq;
 pluribus uis pugnari: sed concurrentibus ab omni
 parte militibus nostris, ilico depugnatū fuit. Om-
 nium primus cecidit uix dux & index, de quo dixi-
 mus, post etiam alij propè omnes. Ad eundem pla-
 nè modum oppugnauerant quoq; regem, strenuè
 sese defendentibus Scotis, ut qui ab illo non disce-
 derent, & multa conijcerent tela, quibus aliquanto
 plures Burgundiones uulnerabant, quàm hostes.
 Oppidani etiam, ita ut constitutum fuerat, porta se-
 se foras uniuersi proripiunt, sed facile fuerunt à nos-
 tris repulsi. Compresso eo tumultu, colloquuntur
 Principes. Erat uidere passim magnam stragem ho-
 minū occisorum, & initio quidem uerebantur Prin-
 cipes, ne maiorem aliquam suorum iacturam fecis-
 sent, uerum paucis admodum interemptis, multi
 sunt reperti faucij, Quòd si rectà fuissent illi securi
 uix dux

utque duces, ut supra quoque diximus, neque substitissent
in itinere, praesertim ad horreum illud; poterant sine
contentione utrumque Principem necare, & mea
quidem sententia, magnam exercitus partem pro-
fligassent. Principes obstupefacti, & summopere
admirati tantam illorum audaciam, domum reuer-
tuntur. Paulo post coeptum est a nobis deliberari,
quid postridie sit agendum. Rexangebatur admo-
dum in animo, ueritus, quod si Carolus frustra op-
pugnaret urbem, fore, ut ipse praeter ceteris ualde pe-
riclitaretur. Carolus autem metuebat, ne si rex disce-
deret, bellum aliquod excitaret. Atque hic uidereli-
cet, quam sit misera conditio summorum Princi-
pum, & quam inter eos nulla queat esse firma uol-
untas aut amicitia. Fecerant hi duo pacem ante die-
bus quindecim, eamque iureiurando sanciuerant, &
tamen ut alter alteri fidem haberet, fieri non potu-
it. Rex ut ab ea sollicitudine se eximeret, horam
unam postquam domum rediit, ex familiaribus
Caroli, qui concilio interfuerant, nonnullos accer-
sit: rogat quid sit decretum. E quibus cum audisset
urbem oppugnandam esse, coepit periculi magni-
tudinem proponere, & rei difficultatem, prudenter
admodum, ita quidem, ut plerique omnes adficeren-
tur, eo quod nemo fere esset, qui non extimesceret
oppugnationem, partim ob multitudinem & nu-
merum hostium, partim propter insignem illam su-
perioris noctis audaciam: ideoque maluissent uel dif-
ferre

ferre per dies aliquot, uel cum hoste pacisci. Refe-
 runt igitur ad Carolum, quid regi, quid etiam ipsis
 uideretur; sed tamen à rege dicebant omnia profici-
 scisci; propterea, quòd metuerent, ne, si uiderentur
 diuersum sentire ab eo, quod constitutum erat, of-
 fenderetur. Ille in peiorem partem interpretatus,
 dicebat hoc à rege fieri, quò seruaret hostem, longe
 alium esse rerum statum, denudatum esse hostē mor-
 nibus, & si qua fecissent propugnacula: iam illa esse
 disiecta tormentis, non se prætermitturum esse op-
 pugnationem: Quòd si rex uellet interea Namur-
 cum discedere, non se repugnare, ueruntamen ita,
 ne illinc, nisi bello perfecto, digrediat. Ea oratio
 nulli magnopere placebat, quòd superioris noctis
 eruptione, ualde essent metu occupati omnium
 animi. Rex prudenter & amice respondit, non mo-
 do non abiturum se aliquò, sed uelle etiam interesse
 rebus omnibus. Sane, si subducere se uoluisset, mea
 quidē opinione, facile poterat ea nocte. Nam erant
 cum eo centum sagittarij stipatores, & nobiles ali-
 quot, & in propinquo trecenti cataphracti, sed ho-
 noris & existimationis rationem in primis habebat.
 Sub armis igitur quieti sese aliquantulum dabant
 omnes, donec illucesceret: nonnulli etiam de sira sa-
 lute solliciti, faciebant quod in tam presenti pericu-
 lo fieri solet. Posteaquam illuxit, & iam appeteret
 hora constituta: Carolus, emissis aliquot tormens-
 tis, ita ut decretum erat, signum dabat agmini illi,
 quod

quod in diuersa urbis parte longius à nobis aberat. Expediti igitur illi, progrediuntur ad oppugnandum. Fit clangor tubarum, & signa militaria mœnibus inferuntur. Rex cum suis copijs erat in media uia. Cum ad muros uentum esset; reperimus omnia loca uacua defensoribus, præter unum aut alterum excubitozem. Reliqua omnis multitudo pransum iterant, & quoniam sacer erat ille dies dominicus, non putauerant futuram oppugnationem. Parum est certe præsidij positum in promiscua multitudine, nisi contineatur aliqua necessitate & imperio, tamen si tempus incidit, cum ipsorum furor & repentinus impetus, ualde est pertimescendus. Erant illi iam pridem exhausti & fessi, partim anterioris noctis eruptione & uigilia; partim superiorum dierum laboribus et ærumnis. Cogebantur enim simul omnes ad defensionem stare, quoniam undiq; & muro & alijs omnibus præsidijs erant desnudati. Primum nostrum agmen ante nos in urbem peruenit, paucis admodum occisis, eò quòd populus trans Mosam profugiens, Arduennam sylvam & loca uicina petebat. Qua parte nos eramus, tres modo uiros, & foeminam unam necatos uidi, reliqui omnes aut fugæ se mandabant, aut in templa, & ædificia sese abdebant. Rex, cum uideret nulla parte resisti: placidè progreditur. Eramus in uniuersum ad quadraginta hominum millia. Carolus paulò longius in urbem proiectus, conuertit se ad

regem, & cum in curiam eum deduxisset, contendit ad ædem diuo Lamberto sacram, quod est eius urbis amplissimum templum. In illud milites conabantur irumpere, ut prædam auferrent, & tanta quidem fuit uis illorum, ut etiã præsidio & custodia, quam Carolus ibi collocauerat, cohiberi non possent, quominus in utramq; portam eius templi inuaderent: in eoq; tumultu uidi, cum ipsemet è suis familiaribus quendam interfecit. Sedata uix tandem turba, qui confugerant eò, capti fuerunt unã cum bonis. Præter hoc templum, reliqua ferè omnia direpta fuerunt, dum simularent milites, inuestigare se hostem profugum & latitantem. Pontifex Romanus deinde sacris interdixit, omnibus, qui, quod è templis abstulissent, nõ redderent. Hoc illius edictum Carolus per suas prouincias omneis iussit esse ratum. Capta urbe atq; direpta, Carolus sub meridiem redit in curiam. Rex iam pransus erat, & magnum lætitię signum præ se ferebat, ualde de prædicata uirtute & fortitudine Caroli, ad quem hæc omnia sciebat deferri. Nec enim aliud spectabat, quã ut primo quoq; tempore domum rediret. A prandio uenit in colloquutionem cum Carolo, & sicut antea uehementer prædicauerat apud alios absentem: ita quoq; tunc præsentem & corã, non poterat satis magnis laudibus efferre. Sed nunc alio quantulũ digrediar ad oppidanos, ut demonstrẽ, quod in his commentarijs non semel dixi, quã sit res

res periculosa, & plena calamitatum, facere aduersum prelium. Fugiebant miseri cū uxoribus & liberis ad Arduennam syluam. Profugientes, nobilis quidam uir eius regiōis, qui rebus secundis amicus illorū fuerat, oppressit, & ad motū fortunę se quoque mouit, & ut uictori gratificaretur, datis literis, pleniora etiam atque uberiora ad ipsum nunciabat, eaque ratione fuit ei reconciliatus. Alij fugiebant Maceras, Gallię oppidum, ad Mosam, in finibus Campaniæ positum. Duces aliquot ipsorum, captiui ad Carolum perducti, supplicio fuerunt adfecti. Ex multitudine nonnulli, & fame & frigore, & longis exhaustis uigilijs moriebantur. Quinto die post captam urbem, rex per eos, quos à se putabat esse non alienos, Carolum de sua protectione sollicitat, sed & ipse collocutus, ait, si præterea sui possit esse usus aliquis, ne labori suo uel periculo parceret, sin minus, ut eius uoluntate sibi discedere liceat, quò in senatu Lutetię curet pactiōes recitari. Sic enim fert Gallię consuetudo: & alioqui non sint ratę futuræ, tamen si regum potestas in ijs rebus omnibus est singularis & eximia. Rogabat etiam, ut per æstatem alicubi in finibus Burgundiæ conuenirent, animi recreandi causa. Ille, tamen si nonnihil submurmurabat: annuit tamen, & uolebat præsentem regem de nouo recitari conditiones, ut si quid in ijs offenderet, id palàm contestaretur, & liberum ei faciebat, ut uel ratas haberet illas, uel repudiaret, nonnihil etiam

am excusabat, quod ipsum eousq; perduxisset. De
 inde, pro nobilibus illis, qui nuper ex Burgundia
 uenerant, quorum possessiones atq; facultates rex
 tenebat, intercessit, ut in integrum restituerentur.
 Rex, licet agrè ferret hanc intercessionem, assenti-
 tus est tamen, ea lege, si ipse inuicem restitueret Co-
 mitem Niuernensem, & familiam Croiorum. Eius
 rei iniecta mentiōe, nihil amplius urgebat: Sic enim
 illos oderat, ut reconciliationi nullus esset locus.
 Quantum ad conditiones attinet, rex aiebat, nolle
 se quicq; mutare, atq; ita discessit, per aliquod uia
 spacium deductus à Carolo. Cum essent digressuri,
 percontatus eum rex, Si frater, ait, qui nunc est a-
 pud Britannum, nolit esse contentus illa portione
 hereditaria, quam in tui gratiam dedi: quid uis ut
 faciam? Carolus repente, nihil præmeditatus, quòd
 si recuset, inquit, fac ut eum quacuncq; ratione paca-
 tum reddas: equidem uestro arbitrio totum hoc
 permitto. Quæ sola uox magnorum deinde motu-
 um causa fuit, ut postea dicemus. Abeuntem, ex no-
 bilitate complures, mandato Caroli, prosequereban-
 tur in fines usq; Gallia. Carolus interea Leodij sub-
 stitit, qua in urbe nullum genus atrocitatis præter-
 missum fuit. Crudeliter enim multa gesserant &
 effrenatè Leodienses in Burgundiones, iam inde ab
 auro Caroli, ruptis omnibus pactionibus: & quin-
 tus hic erat annus belli, quod cum eis gerebat. Et
 quanquam Pontifex Romanus eis interdixerat sa-
 cris,

cris, propter contumelias Episcopo factas, pergebant tamen in sua insania, cōtemptis omnibus edictis. Post abitionem regis, Carolus constituit proficisci in uicinam regionem Francemontanam, e qua prodierant sexcenti illi pedites, de quorum audacia insigni supra diximus. Verum antequam discederet, captiuū, qui occupata urbe, sese passim in aedificijs abdididerant, magno numero in flumen præcipitati, submergebantur. Mandabat etiam, ut urbs exureretur tota. Ei negotio destinati sunt ad quatuor hominum millia, Luxenburgenses omnes, quibus iniunctum fuit, ut à templis incēdium prohiberent. Primum igitur omnium rescinditur insignis pons lapideus, qui Mosam coniungit: & disponuntur milites, qui à Canonicorum aedibus, & ab omnibus templis uim arcerent. Post hæc, Carolus urbe excedit, & uix paululum progressi, conspicimus ignem multis in locis per urbem, ad orā fluminis. Ac licet eo die conficeremus ad quatuor milliaria, tantus tamen extitit clamor & strepitus, ut nobis planè uideremur esse in propinquo. Tempa propè omnia fuerunt incendijs erepta, & circiter trecentæ domus in usus Ecclesiastici ordinis hominum: quæ deinde causa fuit, ut ex his reliquijs, breuissimo tempore, urbs reedificaretur. Francemontanos bipartitò sumus aggressi, disiectis ipsorum ferrarijs officinis, qua sola ferè ratione uictum sibi parant eius regionis miseri homines, qui cum in syluas profugissent:

P

perues

peruestigati à nostris, partim occisi, partim capti fuerunt, & rebus omnibus exuti. Tam grauis autem erat hyems, tantumq; frigus, ut ex nostris uir quidã nobilis, pedem, alius uero digitos manuum amitteret. Vinum sic erat astrictum gelu, in ipsis uasis, ut securi fractum distribueretur militibus, qui ascito aliunde calore, circumferebant illud, donec liquesceret. Commorati ibi per dies octo, cibariorum inopia coacti, discessimus. Carolus per Namurcorum fines in Brabantiam reuersus, honorificentissime fuit exceptus.

PHILIPPI COMINAE I commentariorum Liber quartus.

Ex à Carolo digressus, rediit in Galliam, & uidebatur nō impatienter illud ferre, quod Perone et Leodij acciderat. Renouatum est quidem inter eos bellum, uerū interiecto aliquo tēporis interuallo. Et quanq; illa Peronensis custodia conciliauit aliquod odium: nō tamē fuit præcipua belli causa, & pacis conditiones erant regi nō intolerabiles: Verū Carolus, & impulsus ab alijs, & etiam sua sponte, cogitabat amplificare fines: deinde, subtili quadam ratione iacta fuerunt

runt nouæ similitatis atq; dissidij semina, ut suo loco sum dicturus. Frater regis, ubi de Peronensi compositione accepit, misso legato, petit in eius ditionis, quam rex dare promiserat, possessionem mitti. Carolus etiam magnopere hortabatur eum, ne aliam prouinciam, præter Campaniam, & huic adiuncta loca, sibi pateretur obtrudi: mentione facta, quam esset eius studiosus, ut qui rationem non ipsius tantum, sed & Britannii, in hac pacificatione habuisset, cum ab eis tamen antea fuisset exclusus atq; desertus. Orat igitur, ut Campaniam postulet sibi tradi, quæ quidem regio sit utriusq; peropportuna: Nam si rex aliquid aduersus ipsum aliquando molitur, fore sibi non difficile, opem ei ferre ex uicina Burgundia. Ille uero, tametsi uicesimum ætatis annum excesserat, totus tamen ab alijs pendebat: & commeabant inter principes in hac causa crebri interueniunt. Rex enim, qui nollet eos pariter sibi finitimos esse, aut ijs locis inueterascere, nihil minus habuit in animo, quam dare Campaniam: sed conuocabatur ei totis uiribus persuadere, ut ea ditione relicta, susciperet bonam Aquitaniam partem. Ille autem inuitus admodum eo descendit, ueritus, primum, ne Carolum offenderet, deinde, si quidem assentiretur, ne non seruato promisso, delusus à rege, & præstantissimi amici & facultatum iacturam faceret. Cum igitur frustra se rex moliri uideret: Odestum quendam, uirum nobilissimum, & summæ a-

1470.

pud fratrem authoritatis, magnis præmijs & pollicitationibus conducit, ut ad Aquitaniam possessionem illum impellat, quæ Campania longe sit amplior & copiosior: cupere se perpetuam cum ipso colere amicitiam, & fraternam ei benevolentiam præstare: hanc autem rationem sibi uideri optimam, et utriusque commodissimam: non dubium esse, quin, quod polliceatur, exhibeat. Odetus conditionem accipit, & Principi suo, quod rex cupiebat, persuadet, inuitissimo Carolo, ipsiusque legatis, qui tunc, quum istud perficeretur, aderant. Cardinalis autem Baluensis, quod fratrem regis erat literis hortatus, ut pacationem Peronensem urgeret, in carcerem coniectus fuit. Quibus rebus constitutis, regi cupiditas quædam maior incelsit ulciscendi, quam sibi putabat à Carolo factam esse iniuriam, atque ut id perficeret, putabat se nactum esse tempus idoneum, Initis igitur clandestinis consilijs, hoc agit, ut oppida illa, quæ sunt ad Somiam flumen, excitato motu, & rebellionem facta, militem suum admittant. Principes, illi præsertim, qui non sunt inepti, suis negocijs aliquam semper honesti speciem prætexunt. Atque ut intelligi possit, quam sint in eiusmodi rebus ingeniosi Galli, recitabo, quicquid in huius causæ tractationem incidit. Nam & redintegratum est inter utrosque bellum, et in eo suscipiendo circumuenti fuerunt ambo. Rex insimulabat Carolum nimiam cupiditatis, quod præter ius & æquum uellet proferre

ferre limites, ideoq̄ totus in hoc erat, ut illa, quæ dis-
 ximus, oppida, molirentur res nouas. Ibant ultrò
 citroq̄ nunciij: qui mittebantur à rege, per eas ur-
 bes, quas ille sollicitabat, iter faciebant, eaq̄ tum
 occasione mandata secreto persciciebant. Quoniam
 belli nulla erat suspitio, facta nuper pace, nullis præ-
 sidijs ea loca continebantur. Vt unum & alterum
 oppidum rex occuparet, non erat facturum bellum,
 sed eò tendebat, ut per omnes Caroli prouincias,
 populum ad rebellionem concitaret. Ad eam rem,
 non deerant, qui magna pollicebantur, quasi fauo-
 re & gratia plurimum in ditione Caroli possent.
 Verum, etsi doloris ac offensionis causam aliquam
 rex habebat; tamen, si quod postea euenit, præcogi-
 tasset: non erat uiolaturus pacem, quam trimestri
 post, quàm Lutetiã redijt, diuulgari iussit. Timidè
 quidem renouauit bellum, sed incitabat eum ultio-
 nis amor. Deinde Connestablius, magni uir consilij
 & uirtutis, ac familiares aliquot Aquitaniæ Ducis,
 bellum, quàm ocium malebāt. Pacis enim tempore
 metuit Connestablius, ne, quos habebat à rege pro-
 uentus & pensiones, diminuèrentur: Ad hæc, plæ-
 ricq̄ regem eo esse ingenio dicebant, ut si nullas ha-
 beret externas occupationes, domi turbas excita-
 ret, & quia suis commoditatibus ocium illius putas-
 sant esse contrarium, ideo dabant operam modis
 omnibus, ut ad arma protruderetur. Et Connesta-
 blius quidem, quòd possessiones haberet in finis

bus; promittebat se occupaturum esse facile Sanctoquininum, neque sibi deesse rationes, instigandi aduersus Carolum, multas & Brabantiae & Flandræ ciuitates. Aquitanus etiam, qui ei concilio intererat, auxilia promittebat, circiter quingentos castrophractos. Et licet bellum isti suaderent, atque in Caroli perniciem uiderentur conspirasse: longe tamen alium finem spectabant. Rex, quum uellet uideri, non sine causa bellum suscipere: conuentus egit apud Turones, quod neque ante id tempus unquam fecerat, nec postea fecit, uerum eos conuocauerat solum, de quorum uoluntate nihil dubitabat. In eo conuentu exponit, quam iniquè Carolus multa in detrimentum Galliae moliretur. simul nobis quemdam summittit, qui grauius conquestus, iniurias ab illo sibi factas esse complures dicebat: in primis autem, quod fide illi esset obstrictus, & congeretur ei ad quoduis etiam bellum auxilia polliceri. Aderant in eo concilio multarum ciuitatum legati. Communi tandem consensu omnium decretum, ad certam diem. Sciebat enim Rex, futurum, ut ille ad hunc modum citatus, aut superbè responderet, aut aliquid in contemptum senatus admitteret: quò maiorem se uidebat habiturum esse faciendi belli occasionem. Mittitur ilico nuncius publicus, per quem, Gandauim, dum iret ad sacrum, citatur. Præter opinionem hoc ei prorsus accidit, & ubi per die

per dies aliquot in custodia nuncium detinisset; dimisit. Certior autem factus à nonnullis, quid ageretur; ex promiscua multitudine conscribit militem mercenarium, ut in omneis casus essent expediti: Eorum delectus habebat singulis mensibus. Tandem cœpit eum tædere huius impensæ. Itaq; omnimodum se metu liberauit, remissa cura & diligentia, præsertim, cum frequentes acciperet à rege nuncios, & in Hollandiam sese contulit, nullo relicto milite in præsijs, ad finium defensionem; quæ quidem res infœliciter ei uertit, ut postea dicemus. Dum esset apud Hollandos: Borbonius ei nunciat, fore, ut breui non in Picardia tantum, sed & in Burgundia ei bellum inferatur: quosdam è suis communicasse consilia, suamq; operam regi esse pollicitos. Eo nuncio ualde fuit commotus. Nec enim militem habebat ullum, & quas nuper conduxit copias, eas dimiserat. Traiecto igitur mari, Hesiinum uenit, quod est apud Atrebates oppidum. Hic demum aliqua suspitione collecta de rebus, quæ secretò gerebantur, lentè nihilominus & remissius agebat, quòd rumori & auditionibus illis fidem nō haberet. Cumq; duos ciues Ambianos, de quibus nō bonā habebat opinionem, accersuisset, audita illorum purgatione, satisfactionem accepit. Verum in hoc tempore quidam eius familiares, ipso deserto, transferunt ad regem, quò magis metuere cœpit, ne alij hoc exemplum imitarentur. Itaq; suos in armis esse iubet.

Sed &

Sed & hyems suberat, & ab Hollandis iam primum redierat: quæ causa fuit, ut pauci admodum expe-
 direntur. Postq̃ illi, de quibus diximus, ad regem se cõtulissent; Connestablius Sanctoquintinum in-
 gressus, oppidanos fide & iureiurando regi deuina-
 cit. Tunc primum Carolus periculum suum agno-
 uit. Nam & imparatus erat, & tribunos, militumq̃
 præfectos emiserat, ut copias contraherent: uerum
 tamen cum illis ipsis, quas habebat, cohortibus,
 Dorlanum proficiscitur, comitatus circiter quin-
 gentis equis, ut Ambianos uacillantes contineret.
 Ibi per sex dies substitit. Exercitus regis, qui erat in
 propinquo, certa die propius urbem accessit, sed
 quod è ciuibus nonnulli rebus Caroli fauebant,
 non fuit intromissus. Et si Carolus maiorem habu-
 isset manum, seruasset urbem. Cum autem propter
 paucitatem suorum non auderet progredi: qui con-
 trarias partes in oppido sequebantur, eo metu de-
 prehenso, regium militem admittunt. Idem cogita-
 bant Abbeuillani perficere, sed Cordæus mature
 ingressus, anteuertit. Carolus de capto Ambiano
 certior factus: quia Dorlanum ab eo quinq̃ tantum
 milliaribus abest, celeriter illinc digressus, Atreba-
 tum proficiscitur, ualde sollicitus, ne plures à se de-
 ficerent, præsertim, cum se uideret undiq̃ septum
 esse propinquis & amicis Connestablij: Sed & do-
 mesticorum ille, quem dixi, transitus ad regem, au-
 gebat ei metum & suspensionem: cogebatur tamen
 interea

interea is, quem conscribi iusserat, exercitus. Rex, qui crederet se iam peruenisse quò uoluit, nitebatur totus Conestablii & aliorum pollicitationibus: & nisi ea spes ipsum excitasset, non erat eousq; progressus. Iam uero, quamobrem, Conestablius, & Aquitanie Dux, & eius familiares tantopere cuperent bellum antea sedatum renouari, dicendum est. Vnam & alteram causam paulò supra recitauì, sed hæ non erant præcipuæ. Aquitanus in matrimonium habere cupiebat Caroli filiam unicam: & ipse quidem Carolus aliquando interpellatus, nõ admodum repugnabat, sed ut prorsus assentiretur, impellere non potuit, & consimili spe multos alios alebat, Ambiano & Sanctoquintino in Regis potestatem adductis: Aquitanus ad Carolum, qui apud Atrebatès exercitum instruebat, literas mittit breues admodum, in hæc uerba. Da solum operam, ut ditioris tuæ populum habeas non alienum abs te, quantum ad reliqua pertinet, ne sis sollicitus, nec enim amici tibi deerunt, Carolus, qui initio rebus ualde metuerat, misso legato, Conestablium orat, ne bellum nimis infestè gerat, quod sibi nihil opinanti, nec præmonefacto sit illatum. Eo nuncio multum exhilaratus ille, quòd se redegisse Carolum putabat eò loci quo cupiebat, respòdit, uersari ipsum haud dubie in maximo discrimine, & unam modo rem huic difficultati subsidio esse posse, nempe, si filiam Aquitano dederit uxorem. Ita futurum, ut præter

Q generum,

generum, alij etiam Principes auxilia subministrēt; se quoq; Sanctoquintinum esse redditurum, & paratum arma sumere pro ipso. Quod nisi matrimonium hoc interueniat, non esse integrum sibi, quicquam tentare, propter eximiam regis potentiam, qui & exercitum expeditum, & per Flandriam multos habeat à se non alienos. In eam sententiam plurima nunciabat plena terroris. Imprudenter sanè faciunt, qui suos Principes in metu continere uolunt, nec ullum, cui ea res bene cesserit, noui. Spectare hoc licet in Conestablio: Nam tametsi ad regem se contulerat; ipsius tamen facultates omnes ac liberi erant in potestate Caroli. Constituerat ambos tenebre dubios inter spem & metum, sed eius audaciæ tandem pœnas dedit. Cum enim nemo sit omnium, qui non cupiat se in libertatem asserere: qui non male uelit ijs, à quibus aliqua seruitute uel metu coercetur: hæc sanè libertatis cupiditas, & seruitutis odium, maxime uigent in Principibus. Carolus igitur acceptis Conestablij mandatis, quoniam intelligebat eum huius belli facem accendisse, magnū aduersus eum concepit odium, in primis autem id eò, quòd ille quibusdam terriculamentis cogitaret sibi nuptias extorquere. Et quia coactas iam copias habebat: nihil erat magnopere sollicitus. Ex ijs, quæ de Aquitano primum ac de Conestablio deinde diximus, facile est uidere, de composito rem inter ipsos actam fuisse. Nam eodem ferè tempore, Britannus

Britannus etiam multa in eandem sententiam, & ferè terribiliora nunciabat: nec id modo, uerum etiam è suis proceribus cuidam potestatem fecit, ut cum centum cataphractis Britannis regi militaret. Quæ omnia eò recitauit, ut demonstrarem, primum, eo cõsilio bellum hoc susceptum fuisse, ut Carolus ad nuptias cogereetur: deinde, regem à suis ludificatum fuisse, quando iniecta spe rebellionis, per ditionem Caroli, ad bellum fuit impulsus. Ficta enim erant propè omnia, & temere excogitata, tametsi Connestablius, odio Caroli, quem à se grauiter offensum & exacerbatū esse nouerat, fidelem & egregiam operam in eo bello regi præstabat. Sed et Aquitanus acriter bellum gerebat, ideoq; res Caroli malo erāt loco. Quòd si uoluisset initio sponderenuptias: qui nunc ipsum oppugnabant, conuersis armis, conati fuissent totis uiribus potētiam regis infirmare. Sed qualiacunq; tandem sint hominum consilia, Deus pro suo arbitratu solus omnia moderatur. Acciderunt hæc omnia, breui temporis interuallo. Nam capto Ambiano, quindecim pòst diebus, Carolus cum exercitu prope Atrebatum cõsedit. Nec enim retrocesserat longius. Inde rectà contendit Piccenium. In uia fit obuius ei tabellarius quidam Britanni, cum eiusmodi mandatis. Regem inter alia multa nunciasse Britanno, se per ditiones Caroli, multos habere amicos, in primis autem Antuerpiæ & Bruxellæ & Brugis, & constituisse ipsum

Q ij circum

circumvallare, quocumq; tandem loco deprehendat. Hæc ille Carolo significabat, in gratiam, ut opinor Aquitani, quò magis eum ad nuptias instigaret. Verum Carolus in sinistram partem interpretatus omnia, statim, non interiecta mora, respondit, Britanno sic esse persuasum à suis aduersarijs & maleuolis, eo consilio, ut perterrefactus hac ratione, sibi non ferat opem, quod alioqui facere debeat, pro communi fœdere & societate inter ipsos: Gaudium, & eas, de quibus dixisset urbes, multò esse maiores, quàm ut circumferri possint, & firmiores, quàm ut breuem & facilem habituræ sint oppugnationem: domum reuersus diceret Britanno, se constituisse traicere Somiam flumen, & prælio decertare cum rege, ubicumq; tandem eius rei potestas futura sit: orare se Britannum, ut se contra regem adiuuet, eamq; fidem & amorem sibi uicissim præstet, quam ipse in Peronensi pacificatione illi præstiterit. Postero die uenit Piccenium, quod est ad Somiam oppidum, natura munitum, atq; ibi cogitabat ponte coniungere flumen: sed erant forte in oppido circiter quingenti sagittarij, & pauci quidam nobiles. Ii cum uiderent transeuntem illum, eruptione facta, tam longe sunt progressi, ut terga dare cogerentur, plerisque desideratis, ante quàm receptum haberent ad suos. Capto deinde suburbio, & tormentis aliquot admotis, tametsi ea parte, propter interiectum flumen, capi non poterat oppidum.

oppidum: sagittarij tamen metu percussi, cum uiderent pontem effici, & ueriti, ne ab altera parte obsiderentur, in fugā conuersi, discedunt è statione, relicto oppido. Castellum uero, cum per unum & alterum diem sustinuisset impetum hostilem, deditio-
nem fecit. Ea re perfecta, licet non admodum magni esset momenti, factus est animosior Carolus, ac motis inde castris, prope Ambianos confedit, affirmans, hærere se ijs locis, & expectare, an præliorex concertare uellet. Tandem ita propè ad urbem accessit, ut tormentis etiam, modo uellet, oppugnare posset, atq; ita per mensem unum & dimidiatum ibi restitit. Erant in oppido pro rege, mille quadringenti cataphracti, & quatuor sagittariorum millia, quibus omnibus & Connestabliis & Amiralliis, & proceres alij multi præerant. Rex interea cogebat exercitum apud Bellouacos, & erant cum eo frater Aquitanus, & Nicolaus Calabriae Dux, natu maior filius Ioannis Calabriae & Lotharingiae ducis, hæres unicus familiae, & domus Andegauensis. Qui erant Ambiani in præsidio, constituerant eruptionem facere in Carolum: si modo rex eū, quem habebat in Bellouacis exercitum, auxilio mitteret. Rex autem certior factus, prohibuit, ne quid tentarent. Tametsi enim hæc eruptio uidebatur posse non incommode fieri: tamen ipsis, qui erumperent, erat fortasse periculosa futura. Duabus enim portis erant erupturi, quarum altera non præcul distabat à

Q iij nobis

nobis, ideoq; si reiecti fuissent, quoniã pedites erant omnes; & se & urbē in discrimen adduxissent. Dum hæc geruntur, Carolus per adolescentem quendam, Simonem Quintiũ, dat literas perbreues ad regem; queritur ualde sibi dolere, quod instigatus à nonnullis, bellum sibi intulisset, quod sua quidem sententia, facturus non fuerit, si modo recte fuisset de rebus omnibus edoctus. Alter Regis exercitus in Burgundia fœliciter rem gerebat, plæriscq; omnibus, qui restiterant, profligatis, & captis aliquot castellis. Ea re cōmotus fuit nonnihil Carolus, uerum tamen longe diuersum rumorē in castris edidit. Ac ceptis literis rex, ualde fuit exhilaratus, iamq; tædebat eum morē & longioris belli. Posteaq; ad eas res spōdit, potestatem suis fecit, qui erant Ambiani, ut de inducijs cum illo agerent: quæ primum quidem pactæ fuerunt in dies aliquot, postea uerò in annũ, nisi fallor. Grauius istud tulit Cōnestablius, qui, tametsi aliter nonnulli sentirent, infestissimus erat Carolo, & post aliquot inter ipsos commutata uerba, graue conceperant odium, alter in alterum. Interea tamen per internuncios aliquam præbebant amicitia speciem. Connestablius quidem, quod opinio nem amicitia cum Carolo, sibi uidebat utilem esse ad retinendam authoritatem: Carolus autem, ut odij dissimulatione, Sanctoquintinum aliquando recuperaret. Quoties enim aliquid incidit, ut regem uereretur Connestablius: promittebat Carolo eius

lo eius oppidi restitutionem, nec id modo, uerum etiam iubebat aliquando propius eum accedere cum copijs, intromittēdi spe magna infecta. Cūq; Carolus fidem eius & promissa non semel secutus, id tentaret: ille mutata sententia, diuersum renūciabat. Nam quia summam obtinebat auctoritatem, & amplissimas habebat à rege pensiones annuas: cogitabat eos per hæc dissidia continere in perpetuo metu. sed consilium ipsius erat periculi plenum, ob uirtutem & potentiam & industriam illorum. Pactis inducijs, & dimisso exercitu, rex in Turones proficiscitur. Et is quidem fuit aliquandiu rerum status. Carolus ad suos reuersus, conuentus agit, in ijsq; demonstrat, quanto suo factum sit detrimento: quòd in promptu non habeat, & in omnem euentum expeditas copias: Quòd si quingentos tantum habuisset cataphractos, ad tuitionem finium, non fuisse regem denuo facturum bellum: & nisi prouideat, imminere sibi suisq; prouincijs multò maiora incommoda. Quamobrem hortatur & instat, ut stipendia conferant, quibus alat octingentos cataphractos. Populus, & si grauatè id faceret, assenserunt tandem id temporis, eiq; centum & uiginti aureorum millia dependebant, in eaq; collatione non fuit comprehensa Burgundia. Sanè, non absq; causa, difficulter et inuitus eò descendit populus. Mouebat eos exemplum Gallia, quæ perpetuum alit equitatum. Sic enim sunt Principes, ut pau-

latim

latim crescat in ipsis ambitio & cupiditas; & quod
 maioribus nituntur præsidijs; eò facilius captant si-
 mulratum & dissensionum occasiones cum vicinis.
 Hæc, de qua diximus, contributa pecuniæ summa,
 creuit deinde ad quingenta millia, creuit etiam nu-
 merus equitum, non absq; magno populi dispen-
 dio. Verum quidem est, equestres illas copias, bo-
 nam operam posse nauare, quando reguntur pru-
 dentis alicuius Principis autoritate: sed si Prin-
 ceps aut imperitior sit & ignauus, aut liberos relin-
 quat paruulos; magis ferè nocent, quam profunt
 prouincijs, quarum defensionibus sunt destinatae. Au-
 gescebat in dies magis atq; magis odium inter re-
 gem & Carolum. Aquitanus etiam domum reuer-
 sus, per legatos frequenter Carolum de nuptijs
 sollicitabat, & alebatur bona quadam spe, sicut alij
 multi. Sed arbitror, Carolum non fuisse daturum
 ulli suam filiam, ac seruaturū potius, ut affinitatis
 iniecta spe, multorum amicitiam sibi conciliaret.
 Moliebatur enim res ingentes, ac tales omnino,
 quibus perficiendis humana uita nō sufficiat. Vix
 enim dimidia pars Europæ, mentem illius potuis-
 set explere. Animo quidem erat inuictō, & ad om-
 nia subeunda parato, & ea corporis firmitate, ut
 quemuis laborem sustineret; deinde ijs facultati-
 bus & potentia, ut præ ceteris aliquid magni posset
 uerum nec ingenij uim satis magnam, nec malitiæ
 satis habebat ad perficiendas res tam arduas. Nam
 eum,

eum, qui late dominari uelit, oportet excellēti quodam & singulari præditum esse ingenio: idq̄ totum pendet à beneficio Dei. Quæ in rege erant uirtutes, atq̄ etiam in Carolo, simul temperatæ: potuissent perfectum Principis exemplar repræsentare, sed ingenio certe rex multum illi præstabat, idq̄ rerum exitus tandem docuit. Quoniam ad hunc locum peruentum est: præterire non possum, quin de rebus Anglicis aliquid adferam. Suprà diximus, Carolum, ut firmiori præsidio se muniret aduersus regem, & quosuis alios: uxorem duxisse Eduardi Angliæ regis sororem. Erat tum in Angliâ Comes Beruicensis, longè potētissimus inter alios proceres. Is paulò antè quàm Carolus Ambianum uenisset cū exercitu, cœpit dissidere ab Eduardo: ad eamq̄ dissensionem nonnihil contulerat Carolus, primum: quòd indignè ferret, tantam esse Comit̄is, illius auctoritatem in Angliâ: deinde, quòd non ignoraret, eum esse studiosum Ludouici regis. Verum ea tunc fuit Comit̄is per Angliam potentia, ut multis Angliæ proceribus trucidatis, Eduardum in suam potestatem redigeret, ac ueluti captiuum aliquamdiu seruaret: liberaliter quidem & honestè, sed tamen ademptis ab eo familiaribus. Carolus igitur, cui hæc omnia uehementer displicerent: initis clandestinis consilijs, cogitabat Eduardum eripere, cūq̄ ipso in colloctionem uenire. Tandem eò deducta res fuit, ut elapsus ille, contractis modicis copijs,

R Beruici

uici Comitis cohortes profligaret: sed oppressus tandem uī maiori, cum duabus nauibus, & circiter octingentis militibus profugit, pecunia, & rebus omnibus necessarijs destitutus. Miserum sanè spectaculum, uidere tam potentem Principem, possessionibus exutum, fuga sibi salutem petere, & tam indigna pati à suis beneficiarijs. Vixerat per annos duodecim in summis delicijs & altissima quiete, planè securus, & hoc solum spectans, ut quam suauissime in rebus omnibus haberet. Fugiens, cursum tenebat in Hollandiam, & tamen si consecrarentur eum hostes, tamen, quoniam maiori interuallo præcedebat, elapsus, in oram Frisiæ peruenit, ad oppidū Alcmariam, quod ad Hollandiam pertinet. Eo in loco tum erat illius regionis præfectus, uir honestus, qui liberaliter ipsum excepit, & datis uestibus, nō ipsi modo, sed & eius comitatuī, ad Hagam, Hollandiæ uicū perduxit, re omni statim ad Carolum perscripta, qui eo nuncio ualde fuit commotus. Intermissis aliquot diebus, uenit ad Carolum Eduardus, apud Atrebatē, eumq; pro auxilijs uehementer sollicitabat, uti primo quoq; tempore domum redire posset, affirmans, esse complures in Angliā, qui suis rebus faueant, ideoq; orabat, ne ab ipso, qui & socius esset, & confœderatus, & fororū, destitueretur. Carolus autem, ne multorū odia uno & eodem tempore in se concitaret: palàm quidem simulabat, se nullam ipsi opem ferre, idq; publico

publico edicto cauit, clanculum autem, interpositis alijs, iuuit eum quinquaginta millibus aureorum, & classe quatuordecim nauium. Ad hunc modum instructus ille, quo tempore Carolus prope Ambianos cum exercitu substitit aduersus regem, in Angliam decurrit; quò simulatq; uenit, auxilia reperit, ad duo hominum millia, & in ijs circiter quadringentos nobiles. Qua re cognita, Beruicensis, magna celeritate cum exercitu progreditur, ut Londinum prior occuparet, sed præuertit Eduardus, & cum ingenti ciuium applausu perbenigne fuit exceptus, contra plurimorum opinionem, eò, quod profligatus esse crederetur. Quòd si fuisset ab ea urbe interclusus, actum erat, præsertim, cum hostis in propinquo magnum haberet exercitum. Tres autem fuerunt omnino causæ, cur facilem haberet ad Londinenses aditum. Primum, recens natus ei filius, deinde, æs conflatum; Creditores enim & reditum ipsius in primis desiderabant, & facultates cupiebant esse quam maximas. Postremo, consuetudo illa & notitia, quam habuit, rebus florentibus, cum eius urbis foeminis, quæ maritos ad commiserationem & lenitatem facile impellebant. Londini biduo commoratus, & cum exercitu profectus in hostem, postridie illi occurrit, die Pasche. Instructis utrinque copijs ad prælium, Clarentiæ Dux, deserto Comite, cum duodecim millibus hominum transit ad fratrem Eduardum, quæ quidem res & Beruis

R ij cum

cum uehementer conturbauit, & Eduardum, qui exiguas alioqui copias habebat, multum erexit. Fuit pugna longe acerrima, & pedites erant oēs utrinq̃. Primum Eduardī agmen non mediocrem cladem accepit. Beruicus, cum ea parte copiarum, quas ipse ducebat, Eduardum petit, qui non imperatoris tantū, sed strenuū quoq̃ militis officioungebatur. Habebat hunc morem Beruicus, ut pedes non pugnaret, sed distributo exercitū, & rebus omnibus instructis, consueuit in equū ascendere, et si foeliciter à suis rem geri conspiceret, ingerebat se medium, sin minus, fugæ sese mandabat. In hoc autem prælio compulsus à fratre, pedes dimicabat, & adeo fuit acris pugna, ut unā cum fratre, & maxima nobilitate turba caderet. Angliæ consuetudo fert, ut in prælijs, belli duces atq̃ nobiles interficiantur, serua ta multitudine: sed Eduardus, cum à Carolo discederet, adiutus rebus necessarijs, constituit non uel le, ne multitudīni quidem parcere, eò quòd contra se arma sumpsissent. Fuit igitur edita maxima caedes. Ipse tantum mille & quingentos è suis desiderauit. Quo die prælium istud factum fuit: Carolus erat prope Ambianum, ibi per literas certior fit ab uxore, Eduardum esse in ipsum animo minus beneuolo, quòd auxilia sibi malignius præbita, & parum abfuisse diceret, quin omnino fuisset ab ipso desertus. Vtuncq̃ sit, indubitatum illud est, ab eo colloquio, quod apud Atrebatē habuerunt, extinctam

etiam fuisse prope omnem, quæ prius fuit inter ipsos, beneuolentiam. Veruntamen Carolus, quod existimabat hanc illius uictoriam ad suas quoque commoditates pertinere: passim diuulgauit eam, dimissis huc illuc nuncijs, Princeps Vuallia, qui secundum regem, primas in Angliâ tenet; adiutus à suis confœderatis, exercitum habebat ad quadraginta millia. Quod si Beruicensis paululum modo differre potuisset, coniunctus cum ijs copijs: foeliciter, ut est credibile, pugnasset. Sed quoniam erat in eo exercitu Dux Sombressius, cuius patrem & fratrem ille necauerat: idcirco potissimum solus pugnare uoluit, non expectatis auxilijs. Interfecto Beruicensi, & caeso illius exercitu, Eduardus in Vuallensem rectâ contendit, qui licet multitudine superaret: aduersum tamen prælium fecit, interemptus ipse cum multis proceribus. Sombressius è pugna superstes, & captus, postridie fuit interfectus. Beruicensis intra dies undecim occupauerat omnem Angliam: Eduardus autem intra dies uiginti totam recuperauit, & parta uictoria, supplicio multos diuersis locis affecit, præsertim coniurationis Principes. Ab eoque tempore pacatè quidem uixit, & sine contentione iruebatur imperio: sed non caruit tamen magnis animi molestijs. Quod reliquum est de rebus Angliæ, suo loco sum dicturus: nunc ad institutum reuertar. Aquitanus continenter urgebat nuptias: propterea, quod cur incepto desisteret,

aut desperaret: causam nullam Carolus præbebat,
 qui tamen nihil minus constituerat, quàm illi in eo
 gratificari, imò indigne ferebat, esse aliquos, qui pu-
 tarēt, se posse cogi: Cōnestablius ultrò se ingerebat,
 & uoluit omnem huius rei, si perficeretur, laudem
 & gratiā ad se redire: Idem etiam affectabat Britan-
 nus. Rex uero totis uiribus conabatur, tametsi ni-
 hil opus erat, impedire matrimonium, diabus de
 causis, ut aliquando diximus. Sed & Carolus non
 cupiebat habere tam potentem generum, & hoc so-
 lum agebat, ut spe matrimonij complures sibi de-
 uinciret. Neq; uero mirum uideri debet, regem se
 totum opposuisse. Nam eo confecto negotio, ualde
 de fuisset fratris aucta potentia, qui Britanno dein-
 de coniunctus: in maximas difficultates regem ac
 ipsius liberos adducturus erat. Commeabant ergo
 super ea re plurimi inter ipsos nuncij, priuatim aliij
 & secretò, aliij uero palām. Quæ quidem res non ca-
 ret suis incommodis & periculo. Sub legationum
 enim specie multa sepe perniciofa tractantur. Quas
 quam sanè fieri non potest, quin & multos subinde
 mittant Principes, & uicissim accipiant, sed prudens
 tia singulari & dexteritate quadam opus est in tra-
 ctandis exterorum legatis. Et principio, meo quis
 dem iudicio, amicorum legati, de quibus nullam
 habemus malè suspicandi causam, liberaliter sunt
 & honestè tractandi, facta subinde illis potestate
 conueniendi Principis, ad quem missi sunt, modo
 sit prus

fit prudens & honesta specie. Nam alioqui præstat, eum uel rarius conspici, uel non diu insistere colloquutioni. Ad quam cum descendit, prouideri debet, ut sit eleganter uestitus, & de ijs, quæ pronounciari & responderi oportet, edoctus, & mox reuocetur à congressu. Nec enim diuturna est Principum beneuolentia. Cum autem uel publici uel priuati ueniunt ab aliquo Principe parum amico, tamen periculum est in ea re non leue: excipiendi tamen sunt non incommode, & destinandi aliquot idonei homines, à quibus tractentur. Hoc enim ad honestatem pertinet, ac simul eò confert, ut quid agant, & quibuscum loquantur, & quos habeant sibi familiares, cognoscatur, nec id modo, uerum etiam, ut homines leues atq; seditiosi non habeant ad ipsos aditum. In omnibus enim Principum familijs semper aliqui existunt, qui mutationem aliquam, & res nouas cupiunt. Et quoniam periculi plenum est, habere domi suæ hostem: sua serim, primo quoq; tempore eiusmodi legatos dimitti, uerum ita tamen, nequam habeant occasionem de inhospitalitate conseruendi. Sed ne bello quidem exorto, sunt intermittendæ pacis rationes, aut repudiandi legati, uerum audiendi sunt omnes, ac inuicem ad hostem mittendi, ijsq; mandandum, ut diligentissime obseruent, quid quoq; tempore geratur, qui cum quibus colloquantur. Crebro enim mittendum est, etiam si hostis iubeat abstineri deinceps, & com meatu
prohis

prohibeat. Nec enim ullus, quantumvis prouidus & fidus explorator, facultatem habere potest, tam multa cognoscendi, quam eiusmodi legati, qui cum sunt unus & alter, aut etiam plures; fieri non potest, quin aliquid odorentur. Nam, qui sunt prudentiores Principes, id operam dant, ut etiam apud aduersarios habeant quosdam à se non alienos. Verum, si quis tam frequentes mittat internuncios, futurum est, dicat aliquis, ut hostis fiat insolentior. Atqui in eo sane nihil est mali, & interea de ipsius rationibus ac consilijs cognoscetur semper aliquid. Et licet eandem rationem hostis instituat, ut modo dixi, & suos inuicem mittat: non tamen idcirco desistendum est, & uel ob hanc solam causam immorandum est legationibus, ut uaria multaq; cognoscantur. Huc etiam accedit, quod non omnes æque sunt ingeniosi: neq; parem semper habent rerum usum, & quod quisq; prudentior est in eiusmodi tractationibus: eò maiori cum fructu & honore in ijs uersatur. Quod ut clarius intelligi possit: exēpli causa quiddam sum dicturus. Pactio nulla facta fuit unquam inter Gallos & Anglos, in qua non ingenij ui & acrimonia Galli præstiterint: adeoq; prouerbio dicitur apud Anglos (quod ipsi aliquando mihi in rerum tractatione recitarunt) Quoties cum Gallis prælio concertarint, uictores se plerumq; fuisse, quoties uero cum illis pacti sint; detrimentum semper aliquod accepisse. Et recte quidem ita iudicant:
Habet

Habet enim Gallia præstantissimos uiros, exijsq̄
noui non paucos, quibus rectissime committi pos-
sit maximarum rerum gubernatio: quorum ex nu-
mero sunt illi ferè, qui diu multumq̄ & familiariter
cum Ludouico rege uixerunt. Fui aliquanto proli-
xior in hoc argumento, ut ostēderem, quemadmo-
dum obseruari debeant externorum Principum le-
gati: sed non temere sum immoratus. Multa enim
sub eo prætextu, & ab alijs uidi fieri, & feci ipse: li-
quando callidè, & insidiosè, quamobrem silētio hæc
præterire nō potui. Aquitanus adeò diligenter age-
bat suum negocium apud Carolū: ut & uerbo & li-
teris aliqua interueniret pollicitatio. Sed uidi, quan-
do & Nicolaum Calabriae Ducem, & Philiber-
tum Sabaudiaē, & Maximilianum Friderici Cæ-
saris filium, Romanorum regem, consimili quoq̄
spe ille foueret: idq̄ intra treis annos omnino,
Quod si uixisset diutius: nullum erat sibi delectu-
rus generum, sed Maximiliano ualde profuit ea,
quam filia, ipsius mandato fecerat, sponsio, ut suo
loco postea sum dicturus. Et hæc quidem omnia re-
cito, non ullius lædendī causa, uerum quod & ipse
ea uiderim, & habeā comperta, & ad formandū iu-
diciū in rebus ciuilibus pertinere mihi uideantur;
Sic enim statuo, homines inertes & stupidos &
plebeios, non esse daturos ullum tempus his com-
mentarijs, uerum Principes non ignaui, & homi-
nes iudicio præditi, non absq̄ fructu, meo quidem
S iudicio,

iudicio, in eorum lectione uersabuntur. Interea de nuptiis agit; ineuntur noua consilia contra regem. Habebant Aquitanus & Britannus apud Carolum legatos: & qui à Britanno erant missi, dicebant regem sollicitare quacumque ratione familiares Aquitanie Ducis, & iam demolitum esse castellum quoddam eius regionis: ex quo facile sit intelligere, quid moliat, hoc scilicet, ut sicut antea Normanniam ex pacto traditam, recepisset, ita quoque nunc Aquitaniam recuperet. Missis igitur à Carolo super ea re literis & nuncijs, rex ita respondit: Fratrem suum Aquitanie Ducem, proferre nimium fides, & excedere limites: eorum, quae iam ei dedit set: nihil se quicquam adepturum illi. Atque hic spectare licet, quam sint confusa et perturbata Galliae negocia, simul atque dissensio aliqua nata est, & quam sit arduum, ea pacificare. Tametsi enim principio unus & alter solum dissideant: tamen breui post tempore, multi alij, studio alterius partis, immiscentur. Sed ferè fit, ut excitata primum offensione, quisque putet se iam finem & exitum illius prospicere. Inter alia, Britannus & Aquitanus orabant Carolum per legatos, ne Anglorum uteretur auxilijs, quod essent perpetui hostes Galliae, cuius incolumitatem atque salutem ipsi modis omnibus cuperent: satis magnas ipsorum esse uires atque potentiam, ut bellum uel inferant regi, uel illatum defendant: & quod praecipuum sit, esse per Galliam non paucos,

paucos, neq; uulgares homines, qui rebus ipsorum faueant, et à rege animum auerterint. Aderam, cum Aquitani legatus in eam sententiam ad Carolum locutus, ut copias cogeret, hortaretur. Ibi tum Carolus, ad me conuersus, & paululum secedens: uides, inquit, sollicitatem illum, ut bellum moueam, quod ex usu Galliae futurum esse dicit: An idem quoq; tibi uidetur? Hic ego subridens, dicebam, mihi uideri, non futurum utile. Tum ille: Sum, inquit, studiosior Galliae, quam orator iste putet. Cum enim unus modo sit in Gallia rex, ego sane cupere à senis regibus eam gubernari. In hoc ipso tempore, Eduardus Angliae rex, qui putabat confectas iri nuptias cum Aquitano; totis uiribus conabatur impedimentum aliquod iniicere. Nam quia Ludouicus rex non habebat filium heredem; dicebat fore, ut illo mortuo, ad fratrem deferretur principatus & imperium, qui per has nuptias amplificatus, & florentissimarum ditionum possessionem adeptus: in summum discrimen possit omnem Angliam aliquando adducere. Vehementer itaq; sollicitus erat, tametsi praeter causam, tum ipse, tum Angliae proceres omnes, ita quidem, ut satisfactionibus Caroli fidem non haberent, & quiduis facturi esse uiderentur, etiam regem adiuturi potius: quam ut matrimonium hoc ipsorum uoluntate fieret. Videre licet hoc loco, quantis curis hi Principes, ac ipsorum familiares distineantur in summis & arduis

S ij negocijs,

negocijs, quorum finem & exitum præuidere non possunt. Nam in istis sollicitudinum & grauissimarum cogitationum molestijs, e uita decesserunt, alij post alios, inhiantes auidissime, alter alterius mortu, maxima curarum & occupationum mole relicta suis hæredibus. Quanquam sane Ludouicus, Carolo filio, moriens pacatam tradidit Galliam, hac in re benignior in illum, quam in seipsum. Erat enim quietis & ocij impatiens; per omnem ferè uitam implicatus bellis atq; dissensionibus, à quibus uix egré sub mortem fuit expeditus. Aquitanus interea, dum ipsius legati Carolum ad bellum hortatur: minus commoda utebatur ualetudine. Cumq; rex apud Xanthones, oppidum quoddam obsideret, legati hoc perfecerunt, ut Carolus Atrebatum profectus, conduceret copias, ac Peronam deinde cum exercitu longe maximo proficisceretur. Habebat enim inter alios mille ducentos cataphractos expeditissimos. Dum apud Atrebates commoratur: duo simul ferè nunciij adferuntur, primum: Calabriae & Lotharingiae Ducem Nicolaum, aduentare matris monij causa. Hunc, posteaq; aduenit, humaniter excepit, bona quadam spe iniecta. Deinde, postero die sunt allatae literae à Simone Quintio, qui ipse erat apud regem legatus, quibus ille significabat, Aquitanum e uita demigrasse, & regem bonam eius ditionis partem iam occupasse. Earum literarum sententiam multi deinde alij confirmabāt. De genere

genere mortis non una fuit opinio, Carolus eum casum immoderatissime tulit, & instigatus à nonnullis, dat literas ad multas Aquitanie ciuitates, odiose scriptas in Regem, sed parum ijs profecit. Nec enim ullus extitit motus, tametsi puto, regis negocia summam habitura fuisse difficultatem, si longior ipsius fratri uita cōtigisset. Iam enim Britanni erant instructi, neq; longe aberant, & multi per Galliam ipsorum rebus fauebant, sed interuentu mortis Aquitani, conciderunt omnia consilia. Sic exacerbatus Carolus, progreditur cum exercitu, & bellum incipit in Veromāduis, atrox admodum & furestem. Quacumq; enim transiret; incendijs omnia uastabat, omnino præter morem. Primum agmen obsidione cinxit castellum eius regionis, Nelam, in quo præsidium erat aliquot sagittariorum. Hi legatum ad ipsos missum de deditioe faciēda, interficiunt, & cum de inducijs cœptum esset agi: ommissa eius rei mentione, & impetu facto, ui expugnantur. Qui supererant à cæde, suspenduntur, nonnullis præsecantur manus, paucis quibusdam commiseratione militum dimissis. Crudele quidem erat istud belli genus: sed Carolus uolebat uideri, iustam habere causam, cur ita faceret. Primum enim, odiose admodum et acerbè loquebatur de morte Aquitani, secutus aliorū sermonem. Deinde, eorum oppidorum, quæ sunt ad Somiam flumen, iacturam, grauissime tulit. Quo tempore cogebat hunc

exercitum: legati regis, Petrus Doriollus, Gallia
 Cancellarius, & alij nonnulli proceres, non semel
 ad ipsum uenerunt, ante mortem Aquitani, & se-
 creto de pace agebant. Sed quia Carolus in pri-
 mis uolebat sibi restitui illa Picardiae oppida, nihil
 quicquam perficiebant, recusante rege: qui nunc
 demum, postea quam instructum uideret Carolum,
 assensit, his conditionibus: Ut Ambianum & San-
 ctoquintinum, & alia, de quibus erat controversia,
 redirent ad Carolum: ut de Comite Niuernensi &
 Connestablio, eiusque facultatibus omnibus, libe-
 rum esset Carolo statuere, pro suo arbitratu: ut ab
 amicitia & foedere Aquitani & Britanni Carolus
 discederet, eosque permetteret inuicem potestati re-
 gis. Eas condiciones Carolus iureiurando sanciuit,
 & aderam ipse. Regis quoque legati, simili se religio-
 ne obstrinxerunt, & simul suadebant Carolo, ut
 contineret exercitum, uti rex eò promptius redde-
 ret, quae promississet, oppida. Sed & cum à Carolo
 iam discederent, Simonem Quintium unam secum
 abducebant, ut is coram uideret, ea, de quibus ipsi
 pacti essent, à rege confirmari. Sed quum rex per dies
 aliquot differret: allatus est de morte fratris nunci-
 us. Qua re cognita, Simonem Quintium frigide
 admodum dimittit, neque iureiurando uoluit teneri.
 Quod implacatissime tulit Carolus, & se ludifica-
 tum esse querebatur. In castris etiam maximus erat
 fremitus, & omnis generis contumelias plerique in
 regem

regem dicebant. Qui lecturi sunt aliquando ista, iudicabunt, ut est credibile, uel parum fideles & integros fuisse Principes, de quibus loquor, uel me criminari illos & uituperare. Certè, nullius honorem aut existimationem uelim per me uiolari; sed ut hystorię sua constet ueritas & ordo, nõ fuit integrum, ea, quæ dixi, silentio præterire. Sed quæcunq; tandem futura sint hominũ iudicia: si quis alios quoq; principes intueatur, multò fortasse plura, quæ reprehendantur, comperiat. Nunc autem, ex his duobus, uter insidiosè & astutè egerit, uideamus, ut iuniores aliquando Principes, consimilibus implicati negocijs, rectè sibi caueant, ne circumueniantur. Nam etsi non omnes æquè sunt ad fallendum propensi; tamen utile est, memoria complecti superiorum temporum res gestas. Ut igitur, quod res est, dicam, arbitror eò spectasse omnia illorum cõsilia, ut alter alterum falleret. Eaq; in re similibus prope modum sunt usi rationibus. Ambo instructum habebant exercitum, & rex aliquot iam oppida tenebat, & interea dum de pace ageret cum Carolo, ualde urgebat fratrem, à quo complures è nobilitate iam defecerant. Ipsi us exercitus erat non procul à Rupella, quod est in Xanthonum finibus oppidũ maritimum, munitum & locuples. In eo multi erant ab ipso non alieni, & partim ob crebram pacis mentionem, partim propter aegritudinem Aquitani, certis conditionibus iam coeperant pacisci. Hæc enim

enim regis erat, nisi fallor, sententia, ut si uel bellum
 ijs locis foeliciter gereret: uel ipsius frater e uita mi-
 graret: non interponeret iusiurandum. Sin autem
 eo bello, quod cupiebat, non consequeretur: ut
 tum uitandi periculi causa, seruaret propositas con-
 ditiones, ideoq; diligentissime obseruabat tempo-
 ris momenta. Nam Simonem Quintium, Caroli le-
 gatum, per dies octo distinuit, atq; interea de mor-
 te fratris allatus est nuncijs. Et quia sciebat illum
 uehementissime cupere Ambiani & Sanctoquin-
 tini restitutionem, neq; temere idcirco prebiturum
 esse causam ullam offensionis: putabat se non diffi-
 culter posse perficere, ut quindecim aut etiam eo
 plurium dierum moram leniter ferret. Interea, si
 quam commoditatem tempus adduceret, expe-
 ctabat. Posteaquam de rege sum locutus: dicen-
 dum nunc est de uoluntate & consilio Caroli, & ui-
 dendum, quid regi permiserit, siquidem mors A-
 quitani non interuenisset. Simon Quintius man-
 datum acceperat ab eo, petente rege, ut simulatq;
 rex iureiurando sanxisset pacem: in Britanniam pro-
 fectus, cuiusmodi essent conditiones, Britanno de-
 nunciaret: Deinde placuit, ut Aquitaniae Ducis le-
 gati, qui tum aderant, principi suo idē significarent.
 Quod ideo rex uolebat, ut Britannis, cum à Caro-
 lo, cuius uirtute & praesidio magnopere niteban-
 tur, sese destitutos esse intelligerent, pauorem & tre-
 pidationem adferret. Erat autem Quintio datus à
 Caro

Carolo, ueluti comes itineris, inter alios, Hanoius quidam Parisiensis, homo prudens. Ei Carolus abeunti dedit literas, quas ad Quintium ipse scripserat, in quibus hoc solum inerat, ut ijs, quæ dicturus esset Hanoius, fidem haberet. Sed mandauerat ei Carolus, ne eas literas Quintio redderet, priusquæ et à rege discessisset, & Nānetes, quod est ad Ligerim oppidum Britannia minoris, peruenisset: utq; eo primum loco sua mandata illi exponeret, in hanc sententiam: Vt Quintius, nomine Caroli, iuberet Britannum esse firmo animo & ocioso, non se deserturum esse uel ipsum, uel Aquitanum etiam, sed omni ratione, totisq; uiribus adiuturum; inisse quidem se pactiones cum rege, sed non alia de causa, nisi si ut amissas urbes recuperet, à rege sibi præter ius & æquum, contraq; fidem & promissum, pacis tempore ademptas: Iis oppidis recuperatis, nunciaturum se regi, ut à bello Britannico & Aquitanico abstineat: Nec enim promissa & iusiurandum se magis seruaturum esse, quàm ipse priora pacta seruarit, tam illa, quæ prope Lutetiam Parisiorum, quàm quæ postea Peronæ facta sint; ademisse illum sibi pacis tempore, quas antea dederat urbes: oportere nunc etiam, ut patienter ferat, iisdem artibus illas abs se recuperari. Quantum ad Connestabulum & Comitem Niuernensem pertineat, licet ab ipso destituti sint, & sibi permissum ex pacto, ut de ipsorum fortunis pro suo iudicio statuatur: se tamen, etsi

T iustam

iustam habeat offensionis causam: condonaturum
 eis esse culpam, nec uelle quicquid ipsis auferre, ideoque
 orare se, ut ipse ad eundem modum agat cum Aquitano
 & Britanno, eosque patiaturocio & pace uti,
 sicut apud Luteciam constitutum sit. Quod si non
 impetret, non se neglecturum esse sociorum iniurias:
 Et quo tempore hæc nunciaturus sit regi per legatos,
 habiturum se esse omnia ad bellum apta & parata.
 Hæc erat summa eorum, quæ Carolus & nunciabat
 illis, & cogitabat perficere: sed longe aliter accidit.
 Nam interitus Aquitaniæ Ducis interuertit omnia
 consilia. Rex enim neque restituit Carolo, quas ille
 petebat urbes, & simul morte fratris auctus est
 Aquitaniæ accessione. Suprà diximus, quemadmodum
 illi, qui erant in præsidio Nela, capti fuerint.
 Carolus inde digressus, Roiam circum sedit, quod
 est in Bellouacis oppidum, ubi mille & quingenti
 erant sagittarij cum aliquot cataphractis. Maiorem
 exercitum ante id tempus nullum habuit. Postridie
 quam eò uenisset: hostes metu percussi, deserta
 statione, quum per muros sese eiecissent, dedunt
 se Carolo: Quæ causa fuit, ut & reliqui cataphracti
 compositione facta, discederent. Constituerat
 Carolus illinc ad Normannos transire: sed prius
 uenit Bellouacum, eiusque oppidi suburbium
 unum facili manu occupauit primam ipsius
 acies, cui præerat Cordæus, qui deinde aliam
 quoque urbis partem tentabat: uerum quòd nimum
 breues

breues erant scalæ, & perpaucæ quidem illæ: nihil potuit perficere. Duobus quibusdam tormentis igitur obiectam portam oppugnabat. Quod si plures habuisset machinas, & continenter fuisset eiaculatus: haud dubie potitus fuisset oppido, sed accesserat malè instructus ad eam rem perficiendâ. Præter oppidanos initio nullus erat ibi ferè miles. Nostri, ea parte, qua tormentis erat interrupta porta, cominus in hostem pugnabant. Interea Cordæus Carolus sollicitat, ut celeriter cum reliquo exercitu progrediatur, si uelit oppidum occupare. Dum hæc geruntur: ex oppidanis aliquis conijcit faces ardentes in nostros, qui ad portam uim faciebant, cumq; iam incendium late uagaretur in porta: nostri coguntur referre pedem, donec extinctus esset ignis. Carolus, ut eò uenit, putabat & ipse captum iri iam oppidum, oppressa flamma. Et sanè, si partem exercitus collocasset uia Parisiensi: aditu & itinere prohibuisset omnibus, qui auxilio ueniebant. Sed difficultatem sibi fingebat et periculum, ubi nullum erat, et quod tenue flumen interlaberetur: noluit transire, ac deinde, cum iam hostium equitatus magnus in oppidum uenisset: constituit in eam partem transire, consilio multum ancipiti & periculoso, à quo tamen uix summa difficultate poterat dimoueri. Incendium illud totum diem permansit, & sub uesperum, decem dumtaxat cataphracti, nobis inscientibus, dum occupamur ponendis castris, & quod ad eam partem nulli

T ij essent

essent nostri milites, in oppidum peruenerunt. Prima luce, propius admouemus tormenta, in eoꝝ temporis uestigio conspeximus ad ducentos cataphractos in urbem ingredi, quorum aduentu recreati oppidani, ut est credibile, deditioꝝ nullã fecerunt mentionem. Sed Carolus tum exacerbatus ob res antea factas, ut diximus, uolebat ui capere. Quod si accidisset, erat dubio procul omnia uastaturus incendio. Post equitatum illum in urbem receptũ, totos quindecim dies oppugnabat eos acerrime tormētis, sic, ut ad impetum faciendum militibus esset patefacta uia: Sed quoniã fossa stagnabat aquis; efficiendi nobis erant duo pontes, ad latus illius portę, quę fuit exusta, et ab altera parte eius portę perueniri poterat ad murum absq; periculo, nisi quod unum modo propugnaculum, propter ipsius humilitatem, difficilem habebat oppugnationem. Et quanquam fortissimi duces, lectissimiq; equites oppidum defendebant, et inter hos Connestablius, nisi fallor; Carolus tamen constituit ui oppugnare, contra omnium opinioꝝ: & noctu, quieti se daturus, rogabat e suis familiaribus, an putarent hostem ad sustinendam oppugnationem habere satis uirium & animi? Cum plaricq; affirmarent ob illorum multitudinem, deridens, aiebat fore, ut ante exortam lucem, omnes ex oppido se eijcerent, ac fuge mandarent. Postridie, mane, coeptum est uehementissime oppugnari. Pontem illũ ex nostris multum trans

ti transeunt, plerique etiam in muro constiterunt, & cominus diu multumque praeliantur. Erant destinati recentes ac integri, qui primis aut interemptis, aut reiectis aut defatigatis succederent, sed cum frustra eos moliri uideret Carolus: iubet referre pedem. Hostes, quod conspicerent se numero superari: continebant se intra munitiones. Ex nostris desiderati sunt ad centum & uiginti, uulnerati autem circiter mille. Insequenti nocte, hostes eruptione facta, quoniam & equites erant omnes, & pauci, & hastis inuecti in tabernaculorum funes, impediabantur: nulla re perfecta, recipiunt se in oppidum. Octauo post oppugnationem die, Carolus constituit rem tentare uia & porta Parisiensi, bipartito exercitu, sed quod urbs a multis & lectissimis hominibus defendebatur: omnes eum dehortabantur. Quod nunc demum cogitabat perficere, id si principio fecisset: multo rem egisset foelicus. Cum non succederet conatus, soluit obsidionem, & futurum putabat, ut discedens inuaderetur ab hoste. Quod si facerent, cogitabat eos excipere: sed quum nulla fieret eruptio: contendit in Normanniam. Promiserat enim Britanno, se Rothomagum usque cum exercitu profecturum esse, quod & Britannus uenturum se cum suis copijs dixerat, sed accepto nuncio de morte Aquitani, mutata sententia, domi sese continuit. Carolus, captis aliquot oppidis & castellis Normanniae, & incendio uastatis Aulercorum agris, ad portam usque

tas usq; Depæ, quod est maritimum oppidum, tandem apud Rothomagum confedit. Sed interceptis ab hoste pabulatoribus, quoniam & hyems suberat, & cibariorum magna esset inopia: domum revertitur. Confestim post ipsius abitionem, Regij milites omnia, quæ ijs locis occupauerat, sine negotio recuperarunt.

PHILIPPI COMINAE I

commentariorum Liber Quintus.

1473

AD hoc ferè tempus dedi me in clientelam & familiam Regis, qui & plerosq; sui fratris familiares, post mortem illius, recepit, & tum in Britannia bellum gerabat. Sed post crebras utrinq; missas legationes, constituit omnino pacisci. Quod ut maiori suo modo faceret: familiares aliquot Britannij, à quibus ille totus pendebat, ipse inutilis & ignavus, promissis & largitionibus ad suas partes traduxit. Eorum autoritate & consilio, reperfecta, & constituta pace, in Picardiam contendit. Per hyemem ferè consueuerant ipse & Carolus aliquot mensium pacisci inducias: Idem nunc quoq; faciebant. Verum legati regis, cum de pace Britannica exposuissent: nolebant Britannum inter socios Caroli comprehendij,

hendi, quod ab eius fœdere nuper ille discessisset. Legati autem Caroli, et in his Cancellarius, affirmabant, Britanno esse liberum, ut intra certam diem accederet in utrius partis amicitiam uellet; illum antea quoq; defecisse à fœdere, & literis hoc significasse, nec tamē idcirco defuisse officio; pendere quidem illum ab alienis consilijs, & suorum autoritate gubernari totum, sed tamen sequi tandem saniora consilia, & facere, quod sit ex usu rerum suarum. Dum de his rebus agitur: magnus erat utriusq; fremitus aduersus Connestablium. Oderat eum rex, & multi Gallia Principes admodum acerbè: Carolus etiã am multo infestius, propter ereptum Ambianum & Sanctoquintinum, & quòd redintegrati belli ipsum habebat præcipuum authorem. Nam induciarum tempore Connestablius cum ipso blandissime agebat: sed exorto bello, persequabatur odiosissime, & inuito uolebat extorquere filiam, ut supra demonstrauimus. Has odiorum causas etiã illud auxit, quòd quo tempore Carolus cū exercitu prope Ambianum confedit; ille factis incursionibus in Hannoniam, castellum quoddam ijs locis cremauit, nouo planè & inusitato exemplo. Cum enim ab incendijs antea temperatum esset utriusq; Carolus indignitate rei commotus, & secutus morem illius, in Galliam quoq; deinde flammam & ignem intulit. Excitatis in eum multis aduersarijs, fit coniuratio, & utriusq; Principis legati consilia inter se communis

municabant. Habebat enim ille suas possessiones
 non uno in loco. In Veromanduis occupabat San-
 ctoquintinum, locuples & firmum oppidum, in
 propinquo tenebat Hanium & Bohenium, arces,
 quæ facile poterant præsidij firmari: Deinde, præ-
 ter summum illud munus, quod in Gallijs obtine-
 bat, pensionem annuam habebat à rege, ad quadra-
 gintaquinq; francorum millia, sed & uectigal atq;
 portorium ei pendebant mercatores, qui uina ex
 Gallijs, per ipsius fines deportabant in Flandriam
 aut Hannoniam. Ad hæc, non in Gallia tantum, sed
 per Caroli quoq; ditiones multorum sibi gratiam
 & beneuolentiam adiunxerat. His de causis, non
 poterat eum rex, nisi adiutus à Carolo, solus op-
 primere. Per inducias agebatur potissimum de illi-
 us capite ac fortunis. Qui à rege erant ad eam rem
 destinati, referebant omnia ad Imbercortum, qui &
 à multo iam tempore illum oderat, & nuper etiam
 maius conceperat odium. Nam quodam in conuen-
 tu, dum utriusq; Principis legati de controuersijs
 agerent: ille mendacij Imbercortum insimulaues-
 rat. Quam ad criminationem iste prudenter & mo-
 deste respondit, iniuriam illam non ad se, uerum
 ad regem, cuius fidem secutus eò uenisset legatus,
 & ad Carolum, cuius ipse locum obtineret ibi, per-
 tinere, cui etiam sit commemoraturus omnia. Hæc
 sola uerborum contumelia, summam & extremam
 ei perniciem attulit, ut postea sum dicturus. Quos
 circa

circa, qui sunt magno loco apud Principes: magnopere sibi cauere debent, ne quid atrocius dicant. Nam quò potentior est & maior is, qui iniuriam facit, eo grauius dolent ij, quibus infertur. Propter authoritatem enim eius & amplitudinem qui intulit, putant hoc magis ad infamiam suam pertinere. Quòd si Princeps quoq; durius aliquid ipse dixerit: tunc uero spem omnem illi abijciunt, ullos uel honores uel opes ab eo consequendi: Deinde, sic est ferè comparatum inter homines, ut plarique spe percipiendi commodi magis excitentur: quam memoria iam accepti beneficij. Sed ut ad institutum reuertar: Regij legati super ea re potissimum agebant cum Imbercorto & Caroli Cancellario, ad quem etiam aliqua pars eius iniuriæ, quam Imbercortus acceperat, pertinebat. Breuiter, eò res deducta fuit, ut Bouilli, quod oppidum à Namurcis non longe abest, legati conuenirent. Connestablius autem certior factus, quid ageretur: crebros dimittebat ad utrumq; Principem nuncios, & regi quidem persuasit, Carolum eò spectare, ut se redderet à Gallijs alienum. Magna igitur celeritate rex mandat suis, ut aduersus illũ, certis de causis, nihil statuant, & inducias tantum extrahant. Cum is adferretur nuncius: iam peracta res erat & confirmata literis: uerũ tantus erat inter legatos animorum consensus, ut eas literas utrobique redderent. In ijs hoc perscriptum erat, Connestablium multis de

V

causis

causis iudicatum esse hostem & regis & Caroli: ideoque iureiurando & fide data promiserant, ut uter ex ipsis duobus prior eum cœpisset: is uel intra dies octo supplicium sumeret, uel in socij potestatem daret, eamque rem publicè denunciandam esse: nec id modo, uerum etiam omnes, qui auxilium ei præberent unquam, hostium numero habendos. Rex præterea pollicebatur, redditurum se Carolo Sancto quintinum & illius omnia mobilia bona, quæ sint in Gallijs: facultates etiam illius omnes, quas in inferiori Belgica teneret, ei largiebatur. Decretum & hoc fuit, circumsidendum esse illum ab utrisque in sua arce, intra certum tempus. De his omnibus ita conuenerat, ut diximus: uerum superueniente illo nuncio, mutatum est consilium, & Connestablio fuit constitutus dies, quo cum rege, accepta fide, in colloquutionem ueniret. Id fuit tribus à Nouiodunomiliaribus. Connestablius eò uenit, comitatus inter alios, circiter trecentis nobilibus cataphractis, ipse armatus sub ueste discincta. Cum rege erant sexcenti cataphracti, & in his Comes Dammartinus, hostis illius grauissimus. Rex, præmissis alijs quot equitibus, quoniam prior ille uenerat, excusabat moram: tandem & ipse uenit. Erasmus cum eo pauci quidam in ea colloquutione. Connestablius à se propter Dammartini præsentiam, à quo capituliter dissideret. Post multam colloquutionem uoluit

rex, ut præteritarum offensionum aboleretur memoria. Cum deinde in eam partem, ubi rex erat, transisset (Nam tabulatum quoddam intererat) fit inter eum & Dammartinum, intercessione regis, compositio. Inde cum rege profectus Nouiodunum, postridie Sanctoquintinum reuertitur, plane reconciliatus, ut ipse quidem dicebat. Plurimique omnes fremebant & indignabantur, alij uero etiam ridebant, in colloquutionem uenisse regem cum suo cliente & beneficiario: qui interiecto sepimento, non esset ueritus in sui Principis conspectum uenire rearmatus, & equitum circumclusus cohortibus, qui quidem omnes & regis essent imperio subiecti, & alerentur ab ipso. Qua re intellecta, rex, cum & ipse apud se diligenter omnia reputaret, qui iam ante inimico in eum animo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit. Et quanquam institutum istud regis incusari fortasse potest: non absque causa tamen factum ab eo fuit. Arbitror enim Carolum, non habita ratione eorum, de quibus antea conuenerat, libenter fuisse cum illo rediturum in gratiam, si modo potuisset ab eo recuperare Sanctoquintinum. Sed quantum ad Connestablium pertinet, tamen ingenuo ingenio ualebat: minus prudenter tamen egit, quod ad eum modum, ut diximus, prodijt in conspectum sui Principis. Quanquam sane, cum prope & coram constitisset ante regem: uidebatur esse attonitus, & timetis præbebat speciem, sed neque

diu moratus, ad regem trāsiit, erat enim in magno
 discrimine. Puto equidem & illum, & eius familiae
 res credidisse, hoc ad laudem suam pertinere, quod
 rex uisus esset ipsum metuere. Erat quidem aliquan-
 to rex timidior, sed iusta & necessaria de causa. Non
 ita pridem explicauerat se ab eo bello, quod cum
 Galliae Principibus ei intercesserat, quos muneribus
 & pollicitationibus pacificauerat. Plerique crederent
 debant, eum timiditate quadam & animi confertio-
 natione ita sese demittere, quae causa fuit etiam, ut
 quidam non dubitarent ipsum bello deinde laesse-
 re: sed infeliciter eis accidit. Nouerat enim exactis-
 sime temporum momenta, sic, ut ausim affirmare,
 me non alium uidisse rebus aduersis prudentiorem.
 Verum ut ad institutum redeam, credibile est, ut
 dixi, Connestabulum hoc spectasse, ut metueretur a
 rege. Affirmare quidem nihil uelim, & eo solum
 ista commemoro, ut illos, qui Principum nego-
 cia tractant, officij commonefaciam. Mihi si quis
 esset apud aliquem Principem amicus aut propin-
 quus; huic suaferim, ita se comparet, ut diligatur,
 non autem ut metuatur. Nam qui diuersam ratio-
 nem ingrediuntur; ut periculum tandem & calamita-
 tem euadant, fieri non potest, eiusque rei multa
 proferre liceat documenta, non ex Gallijs modo,
 uerum etiam ex Hispanijs & Anglia. Ferè autē fit,
 ut qui bonam & fidelem operam praestiterunt; ar-
 bitrentur, sibi aliquanto plus, quam alijs licere. Prin-
 cipes.

cipes contrà, longe aliter sentiunt, & equius esse ducunt, ut qui se ipsorum clientelæ & ministerio tradiderunt: officio fungantur. Memini, quo tempore in hanc sententiam rex mecum loqueretur, (& suum nominabat authorem) affirmans fieri aliquando, ut egregiæ operæ minus liberaliter remunerentur, id quod non tam ingratitude Principum, quam eorum, qui præstiterunt operam, uicio: dum elati quadam confidentiâ, propter rem bene administratam, insolenter & proteruè multa faciunt. Aiebat præterea, foeliciter agi, sua quidem sententiâ, cum eo, cui nullo suo magno merito Princeps benefacit: & ut quis beneficio sit obstrictus Principi, id multo præstare, quam ut princeps clienti aut famulo alicui suo multum debeat. eorumque se ingenio esse dicebat, ut qui sibi ob aliquâ beneficentiâ deberent: eos plus diligeret, quam alios, quibus debere se aliquid ipse putaret. Tam est difficile in omni genere uitæ, accommodare se & ita gerere, ne quid erres. Magnum igitur est Dei beneficium, ualere sensu communi, & iudicio naturali. Sub hoc ferè tempus colloquij inter Regem & Connestablium, Carolus profectus erat, ut Geldriæ possessionem occuparet, quam ad se pertinere dicebat. Et quoniam memorabilis admodum est causa, non grauabor eam recitare, ut potèntiam & opera Dei contemplemur. Erat id temporis Geldriæ Dux, Adolphus, adolescens, qui uxorem duxerat ex familia Borboniorum, ls horria

bili & inaudita quadā audacia patrem suum, de nocte, quum esset quieti se daturus, acerrima hyeme ceperat, & per quinq; milliaria deductum absq; calcis, in deterrimū carcerem & obscurissimum detruserat, in eoq; per sex menses eum detinuit, & hac demum occasione graue fuit excitatum bellum à Duce Cliuensi sororio senis captiui, aduersus Adolphum. Intercedebat quidem Carolus, ut eos pacificaret, sed frustra. Cumq; Pontifex etiā Romanus & Cæsar tandem sese immiscerent; Carolus, illorum mandato, captiuum Arnoldum è carcere liberauit. Adolphus enim, quoniam & auctoritatem Pontificis atq; Cæsaris, & Caroli quoq; potentiam uerebatur: non audebat ei petenti hoc negare. Vidi ipse, cum ambo suam causam, non semel, apud Carolum, in cœtu & concilio multorum hominum discussarēt. Vidi, quum pater filio deferret duellum: Carolus, etsi cupiebat eos cōponere: magis tamen erat propensus in filium, cui & Burgundiæ præfecturam & Geldriæ possessionem deferebat, uno tantum excepto oppido, Grauiam uocant, quod est ad Mosam, Brabantiæ uicinum. Illud patri uoluit seruari, & simul tria florenorum millia quotannis, & tantundem ex annua pensione, & Geldriæ titulum. Vt eas conditiones Adolpho proponeremus, mihi fuit cum alijs, me prudentioribus, à Carolo mandatum. Verum ille respondit, se malle præcipitem dare parentem in puteum, & seipsum deinde eodem

eodem conſicere potius, quàm cuiusmodi conditio-
 nes accipere; Patrem iam præſuiſſe per totos qua-
 draginta quatuor annos; æquum eſſe, ut tandem
 & ad ſe quoque redeat principatus; ferre ſe poſſe, ut
 ille quotannis habeat ad tria florenorum millia,
 ſed ea conditione, ut ex Geldria diſcedat, nec un-
 quàm eò reuertatur. Hęc & id genus alia multa nos
 bis, parum quidem prudenter, reſpondit, & accidit
 iſtud, quo tempore rex Ambianum ademit Caro-
 lo, qui tum unà cum his duobus, parente & filio,
 erat Dorlani, et accepto nuncio de occupato Ambi-
 ano, diſceptationē hanc intermiſit, et Heſdinum ſe-
 ſe contulit, Adolphus autem, ſumpta veſte Gallis-
 ca, comitatus uno ſolum famulo, rediturus in Gel-
 dria, cum apud Namurcum trañceret flumen,
 & pro uectura perſolueret, agnitus ab uno & alte-
 ro, captiuus Namurcum deductus eſt, & in carce-
 re detentus fuit, donec mortuo Carolo, Ganda-
 uenſes ipſum eriperent, eiꝝ bello, quod cum Tor-
 nacenſibus gerebāt, præſicerent, quo quidem in lo-
 co miſerabiliter fuit trucidatus, ultore & uindice
 Deo, qui ſcelus nullum ſinit impunitum. Interea
 dum filius eſt in carcere, pater è uita diſceſſit, & mo-
 riens Carolum inſtituit hæredem, propter ingratu-
 tudinem filij. Hoc iure ac titulo fretus ille, Geldria
 am uſurpauit, quę tametſi reſiſteret: non poterat ta-
 men ſeſe tueri, & ſub imperio permansit, tam Caro-
 li, quàm ipſius hæredum, in hunc uſque diem, quoad
 uisum

uifum fuerit summo rerum moderatori Deo. Hæc
 per occasionem eò recitauit, ut ostenderem, eius ge-
 neris atrocitatem à Deo grauiffimè puniri. Caro-
 lus, occupata Geldria, factus alacrior, domum re-
 dierat, & cepit animum adijcere ad res Germani-
 cas, præsertim, cum Cæsar esset demiffiori animo,
 & ut ne sumptus faceret, quiduis pateretur, quan-
 quam alioquin absq; Germaniæ Principum accessi-
 sione, parum poterat: Producit igitur inducias
 cum rege Carolus, ut ea, quæ moliebatur, perficeret.
 Dehortabantur nonnulli regem, ne pacisceretur
 longiores inducias, nec sineret illum ita progredi,
 & amplificari. Rectè quidè isti & fideliter, sed quod
 non haberent satis magnum usum, loquebantur
 parum prouide. Verum alius quispiam ex regis fa-
 miliaribus, maiori cognitione præditus, & rerum
 Germanicarum non imperitus, suadebat, ut omni-
 no pacisceretur, eumq; sineret in Germaniam im-
 pingere, cuius maximum esset & incredibile robur:
 fore, ut ille uno aliquo oppido capto, uel contro-
 uersia aliqua sedata, progressurus sit longius, &
 noua semper moliat: mentem eius inexplebilem
 non posse una aliqua re satiari: quò pluribus sit in-
 uolutus negocijs, eo semper maiora ipsum uelle ten-
 tare: non posse regem commodius illum ulcisci,
 quam ut sinat eum ita progredi, nec significatio-
 nem ullam præbeat offensionis: imò certam iniici-
 at spem seruandarum induciarum, & auxiliij quoq;
 non

nonnihil præbeat potius, quàm ut ipsum auertat ab instituto: Germaniæ tantas esse vires, ut fieri non possit, quin eo bello totus atteratur: etiam si Cæsar non commoueat se: Principes tamen Imperij non passuros eum longius grassari. Atq; ita quidem accidit. Cum enim duo quidam contenderent de Archiepiscopatu Coloniensi: Carolus alterius partes uoluit tutari, sperans hac ratione se posse quædam ijs locis occupare, ideoq; circumfedit Nouesium, quod est oppidum ad Rhenum, quinque miliaribus infra Coloniã. Vno eodemq; tempore cogitabat res maximas cõficere, sed oneri tandem succubuit. Eduardus Anglię rex, instigatus ab eo, paratũ habebat exercitũ. Ut autem hunc in Galliam ille trañceret, ualde studebat, & simul Nouesium circumualauit, quam urbem si cepisset: relicto ibi præsidio, & in quibusdam alijs locis supra Coloniã, cogitabat aduerso Rheno penetrare in ditionem Phirtensem, quam tum adhuc possidebat, atq; ita per ingens spacium in potestate habuisset flumen longe maximum, in cuius ripa plurimæ sunt insignes urbes, & castella munitissima, & in Hollandiam usq; ubi in mare influit Rhenus, iter habuisset patefactum. Et quoniam induciarum dies, quæ pactæ fuerant in sex menses, iam cedebat: Rex, ut spacium & ocium haberet Carolus moliendi aliquid in Germaniã: cur piebat illas extrahi. Carolus autem, quoniam Eduardo regi promiserat auxilia: noluit assentiri, Bel-

lum hoc Nouesianum non quidem proprie pertinet ad nostrum institutum, neque coram ipse spectatus: sed tamen quoniam alia quædam ex eo dependent, necessario mihi facienda est mentio. Tenebatur oppidum illud firmo præsidio equitum & peditem. His præerat frater alterius Episcopi, quem Carolus oppugnabat. Maiorem exercitum Carolus ante id tempus non habuit, equitatum præcipue. Nam inter alios accersuerat ex Italia circiter mille cataphractos. Cogitabat enim aliquid in Italia moliri, his præerat Neapolitanus quidam Comes, Cambobachius, uir prauo & uitioso ingenio. Deinde, præter copias in sua ditione coactas, habebat circiter tria millia Anglorum, & tormentorum uim maximam, & hunc quidem exercitum instruxerat, ut se cum Anglis coniungeret, qui & ipsi in hoc erant toti, ut primo quoque tempore essent expediti: sed interuenit ferè longior aliqua mora. Nam reges Angliæ nihil tale, nisi conuocatis primis ordinibus, & assentiente populo, suscipiunt, quæ quidem consuetudo ualde mihi laudanda uidetur. Interueniente enim populi uoluntate & assensu, crescit robur & potentia regum, & maior est ipsorum autoritas, & foeliciores progressus. Eduardus igitur conuocato concilio, exponit quid constituisset facere, simul auxilia petit. Angliæ consuetudo fert, ut extra ordinem subsidium nullum dent regibus, nisi cum belli gerendi causa, uel in Galliam traſciunt uel in Scotiam

Scotiam proficiſcuntur. Tunc enim libentiſſimis animis auxiliantur, & pecuniam contribuunt, præſertim, cum in Galliam itur. Reges igitur, qui populi naturam & ingenium habent exploratum, quoties cogere uolunt magnam aliquam uim auri: bellum parant in alterutram gentem, & collecta nonnunquam pecunia, quantum ſatis eſt in annum, poſt trimēſtre copias dimittunt, eamq; rationem optimè callebat Eduardus, & non ſemel uſus eſt illa. Dum paratur in Angliã exercitus, cõſumitur ſerè annus. Eius moræ pertæſus Carolus, ad initium æſtatis, Nouesium petit, ea ſpe & conſilio, ut intra pauciſſimos dies eo bello confecto, & captis in ea regione nonnullis oppidis, perueniret quò uolebat. Mea ſic eſt ſententiã, ut putem Deum clementer admodum tunc reſpexiſſe Galliam. Habebat enim Carolus ingentem exercitum, & iam per aliquot annos conſueuerat graſſari per Galliam, ita quidem, ut prælio nemo cum ipſo decertaret. Quamquam hoc prudenter & conſultò rex faciebat, propterea quòd ſuas & Galliæ fortunas nollet obijcere periculo, non tam metu Caroli: quàm quòd populũ defectionem uerebat, ſi forte inſœliciter pugnaſſet. Nam quia populi, maximè uero procerum uoluntatem à ſe putabat auerſam: ea cauſa fuit, ut quoties bellum à Carolo inferebatur: ipſe munitis tantum oppidis & præſidio firmatis ſeſe contineret. Quò fiebat, ut & hoſtes tandem ultrò dilaberentur, &

tur, & Gallia, nullo accepto magno detrimento, periculum euaderet. Totum hoc tribui sanè debet prudentiæ & ingenio regis. Et quanquam hæc ita se habent; tamen si exercitus Anglicus ad constitutum tempus cum Carolo sese coniunxisset; Gallia duobus procul in maximo fuisset discrimine. Nec enim ante id tempus unquam ipsius uiribus in Galliam penetrarunt Angli. Aderat omnes eius regni proceres, & præter insignem peditatum, circiter mille & quingenti cataphracti, & sagittarij ad quatuordecim millia, lectissimi, & ad prælium omnes idonei milites. Ad hæc, erant ab Eduardo destinati ad tria millia, qui Britannis sese coniungerent. Vidi tum temporis binas literas, quibus Eduardo nunciabat Durfius, uir nobilis è Britannia, Principem suum, fauore & gratia & authoritate, plus perfecturum esse in Gallijs intra mensem unum, quam & Anglica & Burgundica uires, quantæuis magnæ, intra semestrem. Quod si progressio facta fuisset, ut institutum erat, non dubito, quin uerum ille scripserit; sed longe secus accidit, ut postea sum dicturus. Eas literas rex deinde grandi pecunia emit à quodam Eduardo scriba. Nouesij obsidio difficilior erat, & longior opinione. Colonienfes enim, quod Caroli potentiam metuerent; singulis mensibus in hoc bellum impendebant centena aureorum millia; & inito foedere cum alijs ad Rhenum positis ciuitatibus, exercitum cogeabant, ad quindecim hominum millia, qui

lia, qui tormentis alijsq; rebus instructi, positis castris ex aduerso Caroli ad Rhenum, impediabant, ne quid aduerso flumine ex Geldria supportaretur ad hostem. Deinde, Fridericus Cæsar, & Imperij Principes, conuocato concilio, decernebant oppidanis auxilia. Quod ut facerent, magnopere etiam rex sollicitabat. Itaq; Cæsar & Principes legatum inuicem mittebant ad eum, ex Bauariæ Ducum familia, canonicum quendam Coloniensem. Is descriptum adferebat numerum exercitus, quem ipsi decreuissent, modò rex copias quoq; suas coniungeret. Ille humanissimè excepto legato, & datis literis, sigillo suo consignatis, promittebat, simulatq; cum exercitu Coloniã ipsi uenissent: confestim se missurum esse auxilio, uiginti hominum millia. Qua renunciata, conducitur undiq; miles, dum pecuniam, & quicquid usui esse poterat, omnes Principes ac ordines Imperij singillatim conferunt. In eum apparatus septem fuerunt consumpti menses. Rebus omnibus instructis, Cæsar non procul à Carolo consedit, tanto cum exercitu, ut Anglorum & Burgundionum coniunctæ copię, uix tertia parte, multorum iudicio, illum adæquarent. Positis propè Nouesium castris: Cæsar, & suo & reliquorum Principum nomine, legatum denuò mittit ad regem, ut sponsioni & pacto satisfaciat: nisi fecerit, se cum hoste compositurum esse. Rex iniecit spe aliqua, & quadringentis aureis dono datis

legato, Ioannem Tercelinum illi adiungit, & ad
 Cæsarem mittit. Ea durante obsidione, de uarijs re-
 bus agebatur. Nam rex magnopere cupiebat uel
 pacificare Carolum, uel saltem inducias proferre,
 ne Angli mare trañcerent. Eduardus autem in hoc
 totus incumberebat, ut Carolum ab obsidione reuo-
 caret, hortatus eum, ut seruaret promissa, & bello
 Gallico sibi ferret opem: amitti pulcherrimas oc-
 casiones, neq; multum idonei temporis superesse.
 Carolus uero pertinaciter insistebat oppugnatio-
 ni, & uidebatur ei Deus ademisse mentem. A mul-
 tis enim annis, & per omnem propè uitam, sollicita-
 uerat Anglos, ut Galliaè bellum facerent, nec ante
 id tempus unquam impetrare potuit. & nunc, cum
 à rebus omnibus illi essent paratissimi: cum in Bri-
 tannia etiam esset coacta non mediocri manus, he-
 ret obstinate in re summæ difficultatis, & omnino
 tali, quam perficere non potuit. Miserat autem Ro-
 manus Pontifex legatum ad Cæsarem, pacificandi
 gratia. Daniq; quoq; rex eò uenerat eadem de causa,
 nec procul à castris aberat. Quò magis integrum
 erat Carolo, non iniquis conditionibus pacisci, &
 summam belli unà cum Anglis in Galliam trans-
 ferre. Sed aspernatus recta consilia, & leuiter excu-
 sans, dicebat se non posse desistere negotio: fore ali-
 oquin, ut insignem faceret iacturam. Minus prou-
 denter istud quidem & maximo suo cum detrimen-
 to. Nec enim Anglica ista copiae erant ex eorum
 numero,

numero, qui bellum aliquando gesserāt in Gallijs, sed erant insueti nostrarum rationum, & opus habebant Carolo, militiæ magistro, saltem per aliquod tempus, & initio. Dum hæc geruntur, bello Carolus aliunde lacessitur. Nam Lotharingiæ Dux, qui ante id tēpus fuerat amicus; & nuper à morte Nicolai Calabriæ Ducis, priuatim cum eo & familiariter de nonnullis rebus egerat; productis copijs, & adiutus à Cranio, uiro nobili Gallo, ditionem eius Lutzburgicam inuadit, capto & diruto quodam ibi castello, Petrofortum uocant, duobus à Nanceio milliaribus. Ad hæc, ciuitatibus aliquot ad Rhenum, quarum è numero sunt Argentina & Basilea, dissidium intercedebat cum Heluetijs, uerum opera & industria regis composita lite, foedus in annos decem paciscebantur. Grauius etiam dissidebat ab Heluetijs Sigismundus Austriacus. Ea quoque controuersia, rege authore, sedata fuit: qui eò spectabat, ut Sigismundus ditionem Pfortensem, quam acceptis centum aureorum millibus, Carolo oppignorauerat, ad se reciperet. Per eius ditionis quatuor oppida, Heluetij uolebant sibi transitum patere, quouis tempore. Introducta lis fuit ad Regem: Is causa cognita, secundum Heluetios pronunciauit. His confectis rebus, præfectus Pfortensis, Petrus Hagebachius, à Carolo constitutus, de nocte capitur ab Heluetijs, & dimissis militibus, circiter octingentis, quos custodia causa secum esse uoluit,

uoluit, Brisacum adductus, quod est infra Basileam oppidum ad Rhenum, capitis damnatur. Ab eius interitu, Sigismundus prouinciam illam ilico recuperat, & in propinquam Burgundiam Heluetij mox bellum inferunt, & captis ibi castellis alijs quot, ac uastatis agris, domum reuertuntur. Ad hoc tempus exibat induciarum dies, quas, cum frustra rex petijisset à Carolo produci: Trunceum arcem obsidet, ac paucis horis capit. Postridie me ad eos misit, qui Mondiderij erant in praesidio. In rebus omnibus saluis oppido excesserunt. Idem quoque faciebant, qui erant Roiaë, quod est in Bellouacis, eò quòd auxiliij spem nullam haberent. Nam si fuisset in propinquo Carolus, non tam facile erant deditonem facturi: sed utrunque deinde oppidum, contra fidem à nobis datam, exustum fuit. Illinc digressus, Corbiam, quod est inter Peronam & Ambianum, ad Somiam oppidum, obsidet. Erat in eo Contaus, & alij complures, qui cum aliquot dierum oppugnationem sustinuissent: deditione facta, discedebant. Eius etiam oppidi consimilis fuit ac aliorum fortuna. Nam exurebatur totum. In hac rerum difficultate sperabat Rex Carolus ad inducias perueniri posse, ideoque constituerat exercitum reducere. Sed foemina quaedam mihi non ignota, cuius nomen, quoniam adhuc uiuit, non edam: datis ad eum literis, hortabatur, ut in Atrebatem conuerteret imperium. Et quia locuples erat ea mulier, ac nobilissime

nere nata: Rex consilium eius minimè contemnendū esse putabat. Missis igitur copijs, Ammiralio Duce, quicquid inter Abbeuillā & Atrebatum interiacet, uastat incendijs. Atrebates diuturnitate pacis insolentiores, militem, cuius præsidio tenebantur, compellunt eruptionem facere. Illi ad eum modum eiectioni: cum multitudīne & numero essent inferiores, interfecti sunt plerique, captis aliquot ipsorum ducibus. In his fuit Iacobus Connestablii frater, & Contaus, & alij quidam propinqui eius foeminae, quæ regem ad hoc bellum incitauerat. Quæ licet & ipsa in hac communi calamitate, detrimentum, quod fieri necesse erat, accepisset: liberaliter tamen remunerata fuit. Factum hoc ad ipsius laudem minime pertinet. Nec enim fide aut beneficio erat obstricta, ut id faceret. Rex Legatum miserat eum, de quo diximus, Tercelinum, ad Cæsarem, orans, ne pacisceretur cum Carolo, & simul excusans, quod ad constitutum diem auxilia promissa non misisset, affirmabat se primo quoque tempore missurum: non se interea fuisse ociosum, & hosti non uno in loco bellū intulisse: rogare se, ne separatim alter absque alterius assensu & uoluntate cum illo pacificetur, & ut ea res iureiurando sanciat: recte facturum Cæsarem, si prouincias Caroli omnes, quæ sub clientela sint Imperij, occupet: idem se de Flandria, & Artesia, & Burgundia, quæ ad Galliam cum imperium pertineant, facturum esse. Cæsar, tametsi

metſi parum erat animoſus Princeps: ingenio ta-
 men ualebat, & quoniam grandi erat ætate: longo
 rerũ uſu plurima cognouit, deinde, aſſueuerat iam
 noſtris actionibus, & tædebat eum belli, tametſi
 nulla magna ipſius impenſa fieret. Principes enim
 omnes, collatis auxilijs, ſumptum pro ſe quiſq; ſin-
 gillatim faciebant, ut fieri ſolet in rebus, ad Imperij
 ſalutem pertinentibus. Acceptis Legati noſtri man-
 datis: Fuit, non procul, inquit ille, à quadam urbe
 Germaniæ, ingens aliquando urſus, qui totam ui-
 cinam regionem multum infeſtabat. Eius oppidi-
 tres quidam iuuenes ueniunt, ut conſueuerant, ad
 cauponem, rogant prandium ſibi præberi: fore,
 ut intra biduum perſoluant omne debitum, ſeſe ca-
 pturos urſum illum uaſtatozem: eius pellem ma-
 gnò poſſe uendi, & futurum, ut aliquo præterea mu-
 nere cohoneſtentur à ciuibus, ob interemptam be-
 luam, quæ tantum dederit damni. Caupo conditio-
 nem accipit, pransi contendunt ad latibulum feræ,
 in quam, quum opinione citius incidiffent: perter-
 reſ facti ſubito occuſu, in fugã abeunt. Ex ipſis in ar-
 borem unus conſcendit, alius ad urbem, quantum
 poteſt, fugit, tertium urſus comprehendit, & pro-
 ſtratum pedibus conculcat, rictum deinde propius
 ad aurem admouet. Interea miſer ille mortui præ-
 bet ſpeciẽm & hominis exanimati. Ea enim eſt urſi
 natura, ut ſi, quod cepit animal, mortuum eſſe pu-
 tet: non infeſtet amplius. Itaq; cum & iſtum crede-
 ret ex

ret extinctum: relinquit, inq̄ speluncam redit. Ille tandem ubi cōsurrexit, urbem petit. Qui in arborē confugerat, incolumem illum esse uidens, accurrit, & ualde cupide rogat, quid in aurem immurmuras set belua: Hoc, inquit ille, mihi p̄ceptum dedit, ne quam urfi pellem deinceps uendam, nisi capta prius mum fera. Præter hanc fabulam, nihil tum aliud Legato respondit, obliquè significans Regi, ut cum exercitu, quem promiserat, ueniret, atq̄ coniunctis uiribus hostem, si possent, caperent, ac ipsius deinde facultates inter se partirentur. Suprà dixi, quem admodum Iacobus Connestablii frater, cum alijs nonnullis, apud Atrebatas captus fuit. Eam rem grauiter tulit Connestablius: uerum nulla uenit sola calamitas. Hoc enim ipso tempore, captus etiam fuit eius filius, Comes Rossius, Burgundiæ præfectus, & simul e uita decessit uxor, quæ soror erat Reginæ: quod in his acerbitatibus unicum esse poterat subsidium. Nam quæ Bouilli facta fuit in eum conspiratio, non intermittebatur, & ille, cognita re, sicut diximus, ualde sibi metuebat, neq̄ iam dubitabat, quin regem haberet uehementer iratum & offensum. Aberant non procul à Sanctoquintino Comes Dammartinus, & alijs multi, cum mediocri equitatu. Ille igitur, metu periculi, continebat se in oppido, cum trecentis circiter peditibus, quos e sua ditione coëgerat. Cataphractis enim suis, eò quod alebantur à rege, nihil magnopere confidebat.

bat. Sed interea Rex eum urgebat crebris nuncijs, ut adducto equitatu in fines Hannoniæ, quo tempore Ammirallius incendio uastabat Atrebares: circumuallaret Auennium. Paruit quidem ille, sed ualde timide, cumq; per paucos admodum dies ibi substitisset, multis circum se dispositis stipatoribus: domum redijt, & misso ad regem nuncio, purgandi sui causa, dicebat, certio rem se factum esse, Regem summississe duos, qui se caperent, atq; ita loquebatur uerisimiliter, ut parum abesset, quin ex his duobus alter in suspicionem ueniret, extulisse aliquid ad illum, quod tacitum & occultum esse debebat. Dum hæc geruntur: frequenter mittit ad Carolum, eo, nisi fallor, consilio, ut ab obsidione ipsum reuocaret. His reuersis, nunciabat ferè aliquid regi, quod sciebat ei futurum esse non ingratum, & simul, quam obrem eò misisset, exponebat, arbitratus hac uia se posse illum flectere ac mitigare. nonnunquam etiam, ut metum aliquem inijceret, significabat res Caroli non malo esse loco. Sic enim timebat sibi à uicinis et insidijs, ut Carolum sollicitaret, quò fratrem suum, Iacobum, qui tum ante Nouesium erat, cum alijs nonnullis, ad se quam primum mitteret, iniecta spe, & promissione facta, Sanctoquintinum se patefacturum illis esse. Quò posteaquam illi uenissent, fidentem eius atq; pollicitationem securi, ipse mutata sententia, diuersum renunciabat. & hoc quidem ter accidit. Quicquid est huius rei: à multis fide dignis, præcipue

præcipue autem ab ipso, de quo loquor, Connestas
 blii fratre cognoui, qui captiuus in Galliam addu-
 ctus, in hunc modum recitabat Regi, præter me, ne-
 mine præsentem: & quoniam liberaliter ad ea, quæ
 rex perconctabatur, respondit, commodè hoc ei ac-
 cidit. Interrogatus, quantas habuisset copias, quo
 tempore cogitabat in oppidum peruenire: ait, se
 tertio habuisse ad tria millia. Deinde, an occupata
 urbe, fratris fuisset secuturus parteis? respondit,
 primo quidem atq; secundo se illuc uenisse, quo
 subsidium ei ferret: Postremo autem, quò animad-
 uerteret, Principem suum & se quoq; ab illo ludifi-
 cari: si tum in oppidum fuisset admissus: Carolo se
 fuisse illud seruaturum: non se quidem uim ullam
 facturum, sed inuito illo fuisse ibi comoraturum. Ab
 eo colloquio rex illum è carcere dimisit, & suæ familiæ
 adscripsit, & in magno habuit honore, propterea,
 quòd ingenuè & prudenter responderat. Per occa-
 sionem obsidionis Nouesianæ sum delapsus ad a-
 lia, quæ quoniam in idem ferè tempus inciderunt,
 præterire non licuit. Durauit enim ea obsidio to-
 tum annum, & ut eam solueret, duæ potissimum
 res Carolum impellebant. primum: motum à rege
 in Picardia bellum, exustis aliquot oppidis, & A-
 trebatum agris uastatis: Deinde, Anglicanus ex-
 ercitus, ipso authore conscriptus, Nam Eduardus,
 & qui erant cum eo Proceres, admodum irati Caro-
 lo, propter interiectam moram, quum precibus nihil

proficerent, & sumptus ingentes facerēt, & rei benè gerendæ dilaberentur occasiones; ceperunt etiam comminari. Carolus autem ad suam existimatio- nem & laudem magnopere pertinere putabat, obsi- deri à se tam longo tempore oppidum, in aspectu tantæ multitudinis hostium, à quibus cogi non pos- set, ut illinc discederet. Verum ista gloriola magnò ei constitit. Nam qui foeliciter bellum gerit: ad eum redit omnis honos rerum gestarum. Pontificij Le- gati intercessione, pax tandem facta fuit, ea condi- tione, ut Legatus in oppidi possessionem immissus, teneret illud, quoad Pontificis & Cardinalium au- thoritate aliquid statueretur. In quanta uero sollici- tudine, & cogitationum acerbitatibus, credibile est Carolum tunc fuisse, quum & bellum sibi uideret inferri à rege, & interminationes audiret Anglo- rum, qui socij erant & confœderati, et oppidum obs- tinatè circumuallatum uideret in eas angustias ad- ductum esse, ut intra paucissimos dies, inopia re- rum omnium, ad deditioem cogi posset. Nam è Ducibus unus, qui circumfessus ibi fuerat: quem in suam deinde familiam rex adiunxit; recitauit ali- quâdo nobis, cùm ab eo discederet Carolus, potuisse capi intra decimum diem. His igitur de causis, ut dix- imus, obsidiõem soluit. Interea Eduardus profici- scitur Daruernum, oppidum maritimum, ut traie- cto mari, Caletos perueniret. Quantus fuerit exer- citus, & quàm instructus, antea diximus. Quæ cum ita sint:

ita sint: credibile est, Deum conturbasse mentem Carolo, ut hac omnium pulcherrima relicta occasione conficiendi belli Gallici, pertinaciter inhæret oppugnationi difficillimæ, & tempus tereret. Habebant enim Angli in re militari opus ipso, tanquam præmonstratore. Nam quo primum tempore in nostros fines perueniunt: ualde sunt imperiti, & minus idonei, sed breui tempore magnum usum armorum sibi comparant. Ille uero non modò non formabat eos ad nostrum militiæ genus, quod in primis erat necessarium, si modò uellet uti aliqua ipsorum insigni opera: uerumetiam sua conctatione & pertinacia hoc effectit, ut administrandi belli amitteret propemodum occasiones. Deinde sic erat ipsius exercitus attenuatus, ut exhibere illum Anglis & repræsentare non auderet. Nam ex diuturna illa obsidione desiderabar ad quatuor millia lectissimorum militum. Atq; ita uidere licet, quemadmodum fatali quodam malo, consilia sua & actiones omneis, uidens atq; sciens & prudens instituerit in suã ipse perniciem. Erat tum Eduardus Daruerni, & quò facilius trañceret: misit ei Carolus è Zelãdia circiter quingentas naues, idoneas transportandis equis. Verum, & si hoc adminiculum haberet à Carolo, & licet magna diligentia rebus omnibus ipse prouideret: tamen inter eum portum & Caleros treis hebdomadas nauigatione consumpsit, cum sit interuallum septem duntaxat milliarium. Quò magis ui-

gis uideri potest, quàm sit Anglis difficilè, in Gallis
 am trañcere exercitum. Quod si rex maritimam ra-
 tionem belli tam bene cognitam habuisset quàm
 terrestrem: absq; negotio, traiectu interclusisset il-
 lum, & aditum prohibuisset, eo præsertim anni tem-
 pore: sed nec ipse intelligebat, nec etiam illi, quibus
 administrationem belli commiserat. Eduardus, an-
 tequam Daruerno proficisceretur: datis ad regem
 literis, bellum ei denunciabat. Earum literarum, quæ
 sane perquam eleganter sermone Gallico fuerunt
 conscriptæ, hæc erat summa: Vt Gallia possessio-
 nem, quæ iure ad se pertineat, sibi reddat, quò nobis
 litatem & ordinem Ecclesiasticum, pristino iuri &
 libertati restituat: Id si non impetret, earum calamita-
 tum, quæ postea sint ex hac iniuria nascituræ, cul-
 pam à se remouebat: Quæ quidem contestationis
 formula est usitata Principibus, dum alter alterius
 hostem se profiteretur. Rex, ubi solus eas literas legis-
 pit, sibi certò constare, Eduardum non sua sponte,
 sed impulsum à Carolo & multitudine, huc descen-
 disse: iam magnam æstatis præterisse partem: Cas-
 rolum ex diuturna obsidione fractum habere exerci-
 tum, & rebus omnibus necessarijs carere: de Con-
 nestablio se non dubitare, quin is cum Eduardo
 communicarit consilia, propter eam, quæ sit inter
 ipsos affinitatem: sed nihil ei fidendum esse: quod
 suo exemplo cognosci possit, qui sit præclare de ip-
 so meo

so meritis: illum uero perpetua quadam uti simu-
latione, & ad suas commoditates omnia referre. In
eam sententiam ubi multa dixisset, dabat illi trecena-
tos aureos, & si pacificaretur, promittebat mille; pa-
lâm uero iussit ei dari triginta ulnas preciosissimi
panni serici. Fœcialis ad ea respondit, se, quicquid
ad pacem ullo modo conferre possit, libenter esse fa-
cturum: existimare se regem Eduardum non fore
difficilem, aut nimis durum: sed eius rei non esse ul-
lam faciendam mentionem, prius, quàm exercitus
mare traiecerit: Tunc statim mittendum esse nunci-
um, qui tutum iter legatis impetret: Hunc simul
atq; uenerit in Anglorum castra, iubet ad Hatur-
tum, qui magnæ sit apud Eduardum authoritatis,
accedere, seq; illi in eo adiutorem fore profitetur.
Dum rex priuatim ei loquitur, multi foris expecta-
bant, ut quo esset uultu, aut quid diceret, uiderent.
Ille me statim accersit, iubet, ut interea, dum com-
parantur, qui nuncium deducant, familiariter cum
ipso colloquar, eo consilio, ne quis alius interpella-
ret. Post hæc, paucis quibusdam euocatis, incipit
loqui de literis, easq; recitari iubet, nec ullum dabat
offensionis signum. Nam fœcialis ille sermo ipsum
recreauerat. Hoc loco mihi digrediendum est ad
Connestablium. Is quòd Carolum ludificauerat,
deq; spe recuperandi Sanctoquintini deiecerat: in
maximo uersabatur metu: De Regis immutata er-
ga se uoluntate, nihil etiam dubitabat, præsertim,
Z cum

cum è suis familiaribus ad illum nonnulli iam trans-
 iissent. Veruntamen ex ijs alter, Mouius, commeas-
 bat inter utrosq; & mandato regis illum ad collo-
 cutionem euocabat. Connestablius ait non se recu-
 sare, si Rex interposito solenni iureiurando, quod
 super cruce sancti Lupi Andegauensis facere cons-
 fueuit, fidem sibi præstaret. Vt autem ad eam iuris-
 iurandi formulam rex descenderet: omninò se fa-
 cturum esse negabat, sed paratus erat quacuncq; alia
 ratione ipsi cauere. Certè, si quis intueatur omnia
 propius, comperiet miserabilem esse uitæ nostræ
 conditionem, qui tantis laboribus, uigilijs, curis &
 acerbis cogitationibus nos defatigamus ipsi & as-
 fligimus. Erant hi duo in magna sollicitudine, &
 crebri mittebantur utrinq; nuncijs. Sed non minus
 interea laborabant Eduardus & Carolus. Nam &
 illius ad Caletos traiectus, & huius cum Cæsare pas-
 sificatio, in idem propè tēpus incidit. Carolus, obli-
 dione relicta, paruo comitatu ad Eduardum profis-
 ciscitur; reliquum exercitum in Lotharingiam &
 Barrensem ditionem mittit, ut ibi uastatis agris, nō
 nihil sese reficerent. Parum sane prudenter hoc ab
 eo fiebat. Angli enim expectabant, ut ille cum ma-
 xima manu sese coniungeret ipsis. Nam quò magis
 accelerarent, & citius mare trañcerent, hoc eis pro-
 miserat: nec id modo, uerū etiam nunciauerat se tri-
 mestre citius, quàm alioqui facturus fuerit, bellum
 regi intulisse, ut ipsi, postea quàm in Galliam uenis-
 sent, res

sent, recentes ac integri, defatigatum reperirent hostem & attenuatum. Digressi ambo Caletis, & per Boloniam facto itinere, Peronam ueniunt, quo in loco minus amicè Carolus illos excepit. Nam & portis adhibuit custodias, & in oppidum eos, nisi exiguis cohortibus, non admisit. Dum hinc moratur, mittit ad eum Conestablius, purgandi sui causa; quò Sanctoquintinum ad diem non tradidisset, consulto factum absse; nam alioquin omnem se fuisse rationem amissurum, & occasionem agendi aliquid præterea; nullam deinceps auctoritatem, nullam se habiturum in Gallijs fuisse facultatem communicandi consilia; Nunc uero, quandoquidem in propinquo sit Eduardus; facturum se quiduis. Et quò maiorem faceret fidem, per eundem Legatum dat literas ad Eduardum in hanc sententiam, ut ijs, quæ Carolus ipsi nomine suo dicturus esset, fidem haberet. Alijs deinde literis Carolo promittebat opem, quouis in bello, nec ipsi tantum, sed omnibus etiam confederatis atq; socijs; Acceptam epistolam Carolus Eduardo reddit, & quid ille nunciasset, recitat & aliquantò plenius quàm res erat, exponit. Nam & Sanctoquintinum, & alia multa se recuperaturum esse illius opera confirmabat. Eduardo facile persuasum fuit, quoniam & sororius erat Conestablij, neq; illum credebat tam fore temerarium & imprudentem, ut in ijs angustijs positus, quod sibi, quod Carolo promississet,

Z ij non

non feruaret: Idem quoq; sentiebat Carolus. Verum neq; metu regis, nec ulla re alia potuit ille impelli, ut satisfaceret promisso: & ex usu rerum suarum esse putabat, ut pro consuetudine sua cautè ac simulate ageret, existimans, inueniri semper à se posse rationes non malas, quibus illi placati, paterentur sese duci. Eduardus autem, eiusq; familiares, quia nostrarum rerum erant imperitiores, non tam facile senserunt dolum. Angli enim omnes, ij præsertim, qui non sunt apud exteros peregrinati, ualde sunt biliosi: quod proprium est omnibus ad septentrionem pertinentibus populis. Galli uero, quoniam positi sunt in regione benè temperata, cincti Hispanijs & Italia & Anglia & Germania, medium quiddam obtinent, neq; præcipites, neq; nimium etiam tardi, aut remissi. Exhilaratus igitur his Connestablij literis et mandatis Eduardus, tametsi iam antea poterat aliquid odorari: unà cum Carolo digressus Perona, proficiscitur Sanctoquininum. Aliquot illius cohortes, quasi certa & explorata oppidanorū amicitia, læti præcurrunt, sed propinquoires facti, tormentis excipiuntur, & desideratis nonnullis, cœlo multum pluuio & incommodo, regrediuntur ad suos, uehementer irati Connestablio, quem & proditionis insimulabant. Postero die, Carolus abitionem parat. Quæ res magnopere contra opinionem Anglis accidit, eò quod author ipsis fuerat, ut mare traicerent, Cogitabat autem ad exercitum suum, qui

um, qui Lotharingiam uastabat, proficisci, multa se facturum esse promittens, quæ sint ex ipsorum usu. Verum Angli, cum alioqui suspicionibus indulgeant, & quod essent planè hospites in ea regione, grauiter admodum tulerunt hunc illius discessum, neque persuadere sibi poterant, ipsum habere ullum coactum exercitum. Præterea factum illud Connestablij impatientissime ferebāt, & Caroli satisfactionem, qui multis de causis illud accidisse diceret, nullo modo accipiebant, & quoniam hyems suberat: pacem potius quam bellum spectabant. In hoc ipso temporis uestigio, dum Carolus abitionem parat, adolescens quidam Gallus capitur ab Anglis: Adductus ad Eduardum & ad Carolum, custodia mandatur. Carolus illinc digressus, Brabantiam petit, ubi partem aliquam habebat copiarum. Adolescētem, eò quod primus erat, quem ex hostibus cepissent; Eduardus dimitti iubet. Is, cuius antea meminimus, Hauartus, abeunti dat aureum nummum, simul mandat, ut suo nomine regem Ludouicum, si conueniendi facultas detur, salutet. Ille celeriter profectus, Regi, qui tum erat Compendij, mandatum exponit. Rex initio ueritus exploratorem aliquem esse, quod ipsius heri fratrem intelligeret apud Britannum esse in autoritate: iubet arcte custodiri; sed tamen ipsius mandato multi compellabant eum, ut certi aliquid cognoscerent. His omnibus uidebatur, nihil subesse doli, & audiendum esse.

esse. Postridie, mane, rex ei denuo loquitur, & uinculis quidem expediti: sed tamen seruari præcipit. Cum uentum est ad prandium: diu multumq; se cum deliberat, num sit in Anglorum castra quempiam missurus; & antequam assideret, secreto mihi quædam dicebat. Venit ei in mentem, quod Angliæ fœcialis nuper dixerat, ut simulatq; mare traiecisset Eduardus: ilicò mitteret aliquem eò, qui per Hauartum sit habiturus aditum. Vbi consedit, & aliquandiu pro suo more cogitasset; iubet, ut surgam (sic enim ferebat eius cõsuetudo, ut semper aliquos mensa sua dignaretur) & in cubiculo prandeam, simul adolescentem quendam nominat: huic ut quacunq; ratione persuadeam, iubet, uti publicus nuncius Anglorum exercitum adeat. Eo accersito adolescente, mirabar, quid rex sibi uellet. Nam nec corporis figura, nec animo mihi uidebatur ad eã rem idoneus: sed fallebar. Nec enim ingenio carebat, et erat in eius sermone blanda quædã suauitas, ut postea cognoui. Rex, cū semel tantum ei locutus esset, hoc statim in eo deprehenderat. Vbi quid uellem, exposuissem: ita fuit attonitus, ut ad pedes proiectus deprecaretur, non secus ac si in præsentia uitæ discrimine positus esset. Confirmabam eum, quibus potui ratiõibus, & magna pollicebar, & ut magis auderet, dicebã ab Anglis hoc emanasse, ut mitteretur aliquis: Eramus omnino solus, & inter prandendum, quid fieri oporteret, edoceo. Paulo post

post euocor à rege: quid egissem, expono, simul alios, qui mihi uidebantur magis idonei, profero: sed ipse hunc unum præferebat omnibus. Tandem in coenaculum meum uenit, comitatus uno solum famulo, & locutus adolescenti, paucis uerbis magis eum excitabat, quàm ego sermone proluxo. Cumque paurem omnem & dubitationem ab illo expulisset: iubet illico uestem consui, cuiusmodi Fœciales uti solent. Eius enim generis nulla tum erat parata, quòd Rex in ijs rebus minime erat ambitiosus. Ea ueste secretò confecta: clam adducitur equus, in manticam imponitur uestis, & propinquior factus Anglorum castris, iubetur eam circumferre palam. Quòd eò peruenit, sistitur, & ad Eduardi tabernaculum adducitur. Interrogatus, quid uellet: à Galliarum Rege se missum esse dicebat ad Eduardum, & iniunctum sibi, ut per Hauartum adiret. Pransus, ad Eduardum reducitur. Ibi mandatis expositis, ait Principem suum cupere modis omnibus, firmam & perpetuam inter Anglos & Gallos amicitiam intercedere: Id facile ex eo posse intelligi, quod interea, dum apud Gallos imperium obtineat, nihil unquam aduersus Angliam sit molitus: Quod à Comite Beruicensi fuerit non alienus, illud odio Caroli tantum fuisse factum: à quo nunc sit accersitus & impulsus Eduardus ad hoc bellum, non alia de causa, quàm ut ipse adiutus opinione fœderis & societatis Anglicæ, maiora consequatur in Gallijs, & ampliori

pliori suo commodo paciscatur. Si qui alij bellum
 suadeant, eos hoc solum spectare, ut priuatis suis ra-
 tionibus consulant: de salute Angliæ nihil magno-
 pere sollicitos esse: iam impendere hyemem: non
 dubium esse, quin magnos in hoc bellum sumptus
 fecerit: & quanquam in Angliâ complures bellum
 cupiant: tamen, si pacis mentionem non excludat,
 Ludouicum Regem non esse defuturum officio,
 qui & Legatos ad ipsum ea de re sit missurus, modo
 id sine periculo liceat: aut si malit aliquem locum
 medium utriusq; legatorum colloquio deligere,
 futurum id Regi non ingratum. His cognitis postula-
 tis, Eduardus eiusq; familiares, re deliberata, com-
 probant eam sententiã: & dato uiatico, literis de pe-
 riculo cauent uenturis legatis, simul nunciũ in Gal-
 liã mittunt, qui suis idem impetrent. Data utrinq; fi-
 de, Rex inter alios Amirallium mittit. Angliæ Les-
 gatiõis princeps erat Hauartus. Hi postridie apud
 Ambianum conueniunt. Videatur alicui fortasse,
 Regem nimium se demisisse: uerum qui iudicio
 præditisunt, ex his, quæ supra demonstrauius, uis-
 dent, in quanto fuerit tum Gallia discrimine, nisi
 Deus illam eripuisset: qui & Regi author fuit haud-
 dubie optimi consilij, & Caroli mentem ita contur-
 bauit, ut ea sequeretur consilia, quæ summum ei
 detrimentum attulerunt. Sparsa tum erant per Gal-
 liam multa dissensionum semina, quæ tamen si tege-
 bantur adhuc, erant tamen eruptura breui post tem-
 pore,

pore, nisi Rex in herbis illa necasset. Ex Britannia potissimum ingens quædam tempestas nobis impendebat: quò magis credo, Deum singulariter & unice, tunc respexisse Galliam.

PHILIPPI COMINAE I
commentariorum Liber Sextus.

Postridiè quàm noster Fœcialis redierat: Legati, ut diximus, constituto loco conueniunt. Inter utrosq; exercitus interuallum erat quatuor milliariū. Vbi cōditiones aliquot nostri proposuissent: Angli pro sua perpetua consuetudine, petebāt omnem Galliam, aut saltem Normanniā & Aquitanie partem sibi reddi. Id uero nostri obstinate negabāt: & quanq̃ in eo conuenire inter ipsos non poterat, tamen, quoniam pacis erant utrinq; cupidi: perfectum aliquid fuit. Ipsorum hæc tandem fuerunt postulata, primum, ut Rex Eduardo statim dependeret septuaginta duo aureorum millia: deinde, ut ipsius filius Carolus, qui nunc rerum potitur (Delphinum Galli uocant) uxorem duceret natu maiorem Eduardi filiam: Ad hæc, ut in educationem filie rex aut certam Aquitanie partem daret: aut per annos nouem quinquaginta aureorum millia quotannis persolueret

ſolueret Londini: quibus annis elapſis, illi perfecto
 matrimonio, fructibus omnibus Aquitaniae, ſine
 contentione utantur fruantur. Alia quaedam humi-
 liora, quae ad mercatorum negocia pertinent, de
 quibus etiam agitatum ibi fuit, nihil attinet com-
 memorare. Poſtremo, ut per annos nouem firma ſit
 pacificatio, & ut ſocios quiſq; ſuos in ea comprehen-
 dat, & in his Carolum etiam atq; Britannum, mo-
 do uelint aſcribi. Ex altera parte, Eduardus ultro
 deferebat (quod in primis mirum uideri poteſt) ſe
 patefacturum eſſe Regi quosdam Galliae prodito-
 res. Cum ex Legatis, quid illi peterent, Rex cogno-
 uit: conuocato concilio, cui & ipſe intereram, deli-
 berat. Nonnulli putabant eos agere inſidioſe: Rex
 autem longe aliter ſentiebat, his potiffimum de cau-
 ſis, quod imminente iam hyeme, non poſſent quie-
 ſcere: quod receptaculum nullum
 haberent: quod a Carolo male eſſent accepti, & iu-
 ſtiſſimas haberent in eum offenſionis cauſas: quod
 Conneſtablius non eſſet ipſis locum ullum muni-
 tum, in quem ſe recipiant, daturus: idq; ſibi conſta-
 re dicebat, quod frequentes ad eum mitteret nunci-
 os. Deinde, non neſciebat, Eduardum delicijs & os-
 cio deditum eſſe. Quocirca decreuit eam pecuni-
 am oportere perſolui, & eius corrogande ſtatim ini-
 ta ſunt rationes, & ſinguli conferebamus aliquid,
 pro ſuis quiſq; facultatibus, ut abſq; mora depende-
 retur. Hac enim erat ſententia Regis, ut diceret, ſe
 nihil

nihil non esse facturum, quò domum illi redirent: non se passurum tamen, ut possessiones ullas in Gallijs obtineant: & potius quàm hoc ferat, extrema se omnia tentaturum. Connestablius interea, quòd perpetuo metueret illam contra se factam Bouilli conspírationem; in maxima erat sollicitudine, quæ causa fuit, ut crebris nuncijs Regem interpellaret. Et dum hæc agitantur, mittit Ludouicum Creuillium, honesto loco natum, & unum è scribis, Ioannem Richerium. Hi Bocagio & mihi, iussu Regis, quid uellent, exponunt. Forte aderat eo die Conntæus, qui cum esset apud Atrebatum captus, ut supra diximus, fide militari subinde ueniebat ad Regem: & si pacem conficeret, pro sua, qua ualebat apud Carolum autoritate, promittebat ei rex libertatem absq; precio, & magnam præterea uim pecuniæ. Auditurus igitur Connestablij Legatos, Conntæum intra cubiculi fores collocat, meq; illi adiungit, ut legatorum orationem Carolo recitaret. Atq; ut plenius intelligenemus omnia: sellam suam iubet deferri proximè ad fores, intra quas eramus abditæ. Illi incipiunt: à Connestablio se missos nuper fuisse ad Carolum, ut ab Anglorum societate ipsum auerterent: Illum autem uehementissime tunc iratum fuisse Eduardo, & minimum abfuisse, quin ei persuaderetur, ut nò modo desereret, uerum etiam, ut cum exercitu discedentem inuaderet. Dum hæc illi recitant: simul student, quò magis Regi gratifis
a ij carentur,

carentur, Caroli uocem & gestus repræsentare, quibus ille concitatus ad iram, uti consueuit: ac inter alia dicebant, eum nominasse Eduardum, sagittarij cuiusdam filium, & id genus alia multa. Rex in risum solutus, ait se grauius audire; rogat igitur, ut ea quæ dixissent, repeterent. Creuilus magno quodam affectu rursus omnia commemorat. Contæus, qui unâ mecum post fores latebat, ualde mirabatur, & nisi coram ipse audisset: nulli fidem habiturus erat. Mandatorum hæc erat summa: suadere se regi, ut periculi uitandæ gratia, in quo esset, pacisceretur cum Anglis inducias: Connestablium in ea re fore adiutorem, neque dubitare, quin sit perfecturus. & quò facilius persuadeatur Anglis: uideri Connestablio, rectè facturum esse Regem, si unum & alterum oppidulum illis det hyemandi causa. Sciebat Anglos inimico esse in se animo, propter acceptam contumeliam apud Sanctoquintinum: & ut eos placaret, ideo ad hunc modum loquebatur. Rex, cui satis erat sustinuisse personam, & hoc perfecisse, ut Contæus illorum orationem intelligeret: hoc solum respondit, se cum Eduardo acturum esse, atque ita dimisit Legatos, è quibus alter, fidem Regi dabat, interposito iureiurando, si quid ullo tempore sentiret, quod ad ipsum pertineret, se patefacturum esse. Regi ualde molestum erat & graue, non respondere aliquid ad eam sermonis partem, qua illi suadebant, Anglos in oppida recipiendos esse: uerum

rum quod metueret, ne Connestablius aliquid grauius admitteret: ita respōsum temperauit, ne quod offensionis signum illi deprehenderēt; simul ē suis aliquot ad illum crebro mittebat, Nam propter modicum interuallum, paucis horis alter de altero cognoscebant, Contæus impatientissime tulit, principem suum, à legatis, qui tenuis essent conditionis homines, ad eum modum ludificari, presertim, cum in hoc tempore Connestablius magnum simularet amorem, & cum Carolo de uarijs rebus agitaret, eiq; spem ingentem faceret. Itaq; nihil magis optabat, quàm ut primo quoq; tempore, domum reuersus, Carolo rem omnem exponeret. Cum igitur perfecto negotio, cuius causa uenerat, discederet: Rex datis ad Carolum literis, petit, ut ijs, quę dicturus esset Contæus, fidem haberet. Præter alia, de quibus inter Regis & Eduardi legatos conuenerat, hoc etiã fuit constitutum: ut ad colloquutionem ipsimet Reges uenirent, ac iureiurando pactiones confirmarent: ut Eduardus accepta pecunia, quam petebat, obsides daret duos proceres, & alterum ex ijs Hauartum, qui in Gallijs essent, donec ille cum exercitu mare traiecisset. Anglię quoq; primoribus Rex promittebat annuam pensionem, ad sedecim aureorum millia, & ea pecunia statim persoluta fuit in primum annum, & uasa multa argentea dono illis data. His rebus cognitis, Carolus, qui tum Luxemburgi erat, magna celeritate contendit ad Eduardum,

ardum, sedecim comitatus equis. Vbi uidisset Eduardus, miratur quid sit, rogat quamobrem uenerit. Carolus ait se uelle colloqui: tum ille, priuatim ne, an palam? Ibi Carolus rogat, an pacem fecerit: Ille respondit, se pactum esse nouem annorum inducias, in quibus & ipse, modo uelit, sit comprehensus: rogare se, ut assentiretur. Carolus cepit indignè ferre, & stomachari, & Anglicè locutus, exponit, quanta fuerit ipsius maiorum, Angliæ regum uirtus, qui exercitu in Galliam sæpe traiecto, præclare ibi multa fecerint, cum ingenti ipsorum gloria: pacificationem hanc esse uehementer indignam & abiectam: se quidem fuisse illi authorem, ut mare transiret, non quod ipsius haberet opus auxilijs, uerum ut hac ratione, uetus patrimonium etius, quod ad ipsum, quod ad Angliæ Reges à plurimis nunc annis pertineat, recuperaret. Et quò magis constet, quàm facile carere possit eius adminiculo, non se facturum esse inducias cum Rege, nisi tribus mensibus post ipsius in Angliam traiectum. Hæc locutus abiit, Eduardus, & qui erant cum eo, sermonem hunc grauiter tulerunt: alij, quibus ea compositio displicuit, laudabant. Sicut constitutum erat, Eduardus propius Ambianum accedit, Rex è porta urbis prospiciebat aduenientes copias: Ilico trecenta plaustra generosissimi uini dono mittit. Et quoniam am induciæ erant: illi sub armis magno numero in urbem ueniunt, Quòd si Rex insidiosè uoluisset aliquid

quid moliri: facile poterat eos opprimere, sed aliò spectabat. Mensas duas longiores iusserat hinc inde per uiam disponi, ad introitum urbis, prope portam, ijs cibis, qui sitim prouocant, optimisque uinis instructas: simul ad eas collocauit è nobilitate quosdam prapingues, & bene curata cute nitidos, qui comiter illos exciperent, & ad computationem inuitarent. Ad hunc modum in ipso propè limine excepti, ac deinde longius in oppidum progressi, quocumq; diuerterent, lautissimè per quadriduum habitifuerunt, sumptu regis. Interea Conestablius, qui pacificationem hanc indigne ferret, non minus quam Carolus: conscientia facinoris instigatus, è sacrificis quendam mittit ad Eduardum, ac magnopere hortatur, ne Regis orationi, & promissis fidem habeat: sed hybernis unum & alterum oppidum, quæ dicebat nominatim, sumat, ijsq; sit contentus: Intra bimestre, sua diligentia & opera, longe commodius ei paratum fore hospitium. Hæc ille quidem oblique & dubitanter, sed tamen ample & prolixè. Et ne qua maiori necessitate coactus Eduardus, indignum aliquid admitteret: promittebat mutuo dare ad quinquaginta aureorum millia, multaq; alia eius generis nunciabat. Regem antea fuerat hortatus, ut Anglis illa, de quibus diximus, oppida per hyemem daret. Ea res quoniam ad Eduardum emanauit: Rex, ne qua parte offenderet, iam illa traderat. Eduardus respondit, se pactum esse inducias,
nec

nec uelle quicquam immutare : quòd si fidem ille sibi seruasset, nō se descensurum fuisse ad eas pacis conditiones. Ibi uero Connestablius omni spere conciliationis excidit. Dum ad eum modum, ut diximus, Angli comessantur Ambiani : Regem de eo certiolem facit Torcius, uir nobilis, cumq; ille stomacharetur : obmutuerunt omnes. Dies ille representabat eum, in quem Innocentium puerorum dies eo anno inciderat. Regis autem erat consuetudo, ut per eum diem, nemo quicquam ad ipsum de negocijs deferret, et mali ominis esse putabat, si quis ulla de re graui & seria cum ipso loqueretur : & ijs, qui hunc ipsius morem non ignorabant, si quando interpellassent, ualde irascebatur. Verum ubi audivissem in urbe iam esse ad nouem Anglorum milia : putavi non esse contemnendum periculum. Accedens igitur ad illum, tametsi hunc diem religiose colas, inquam, tamen quo loco sint res : opus est, ut dicam. Ordine deinde commemoro, quid fieret, & quemadmodum illi aufererent, dum metu ne offendantur, sine discrimine omnes intromittuntur. Ille placide respondit, religionem hanc, in eorum statu, solui posse : iubet, ut cōscendam equum, et experiar apud Duces, si qua ratione queant reuocari : uelle se cum ipsis colloqui, & paulo post ad portam esse uenturum. Sic ut imperatū erat, feci, quantum licuit : uerum uno aliquo discedente, multi a lijs ingrediebantur. Post me Gijum mittit, nunc Gallie

Gallia Mareschallum. Ingridimur cauponam, lar
giter ibi potabatur, & personabant omnia uocibus
ebriorum. Ibi tandem cœpi remittere curam, & ius
dicabam nihil esse magni periculi, & ad Regem hoc
statim enunciabā, qui & ipse nō multo pōst ad por
tam uenit magno comitatu, & secreto iubet armari
adtrecentos cataphractos, & ad portæ custodiam,
locō superiori, multos constituit. Ipse in ianitoris
domo prandet, & cum eo multi ex Angliæ primor
ribus: Eduardus de suorū intemperantia certior fas
ctus: nunciat Regi, ne quem omnium intromittat,
Rex minime se quidem istud facturum esse respon
dit: uerum si commodum ei uideatur, mittat alii
quem suorum stipatorum numerum, qui quos ue
lint, admittant. Placuit ea ratio, itaq; factum est, ut
pleriq; omnes ab urbe excederēt. Post hæc, inicitur
mentio, circumspicendum esse locū idoneum col
locationi. Ad eam rem conficiendam, Bocagius &
ego mittimur à Rege: Ab Anglis uenit Hauartus
& Calangerius cum fœciali. Diligenter inspecta
omni regione, et ora illa, quæ est ad Somiam flumē:
opportunos uisus est nobis locus, Piccenium op
pidum, tribus infra Ambianum milliaribus, tamen
si Carolus nuper illud incendio uastauerat. Vtraq;
uia, quâ uenturi erant diuersis itineribus ambo
Reges, admodum erat amœna: nisi quod per spa
cium aliquod, locus, quâ ueniendum erat Eduar
do, propter angustias, opportunus erat insidijs &
b iniuriæ,

iniuriæ, si quis mala fide rem egisset. Angli enim, quod & supra dixi, non sunt in eiusmodi rebus tam ingeniosi & prouidi, quam nostrates. Vbi conuenit de loco; placuit efficiendum esse pontem, in quo illi congregerentur. Materiam omnem ad eam rem nos subministrauimus. In medio ponte fit cauea, medio ocri altitudine, qualibus coherceri uidemus leones. Eius foramina erant ea magnitudine, ut brachium aliquis laxè insereret, supernè tota erat contabulata, pluuia arcendæ causa, ita quidem amplè, ut utrinque duodeni consisterent. Ea cauea complectebatur utramque oram pontis, sic, ut transitus in alterutra partem nullus pateret. Ad flumen solum erat una scapha, cum duobus uectoribus. Et quoniam ad hunc locum uentum est; non grauabor recitare causam, cur sepimentum istud Rex iusserit ædificari, ut alij quoque Principes in colloctionem aliquando uenturi, habeant quod sequantur. Carolus Gallia rex, eius nominis septimus, multum adolescens, affligebatur admodum ab Anglis. Nam Henricus quintus Anglia rex acriter obsidebat Rothomagum. Oppidani plerique omnes aut subiecti erant imperio Ioannis Burgundia Ducis, aut rebus eius alioquin fauebant. Huic grauis intercedebat cum Aureliano Duce simultas, ita quidem, ut tota ferè Gallia factionibus & studio alterius partis esset diuisa, maximo cum detrimento Reipublicæ. Nam eiusmodi factiones, ubi semel radices egerint; uix magna difficultate

ficulitate sedari possunt. & in hac dissensione Aurelianus Lutetiæ fuit interfectus, anno proximè ante Rothomagi oppugnationem. Ioannes autem Burgundiæ Dux, magnum habebat & instructum exercitū, quò obsidionem solueret. Utq; facilius, quò spectabat, perueniret, deq; uoluntate regis non dubitaret amplius: uisum fuit, ut cum Rege in colloquutionem ueniret Monstreli, quod circiter uiginti miliaribus supra Luteciam est oppidum, ad confluentem Sequanæ & Ionæ. Fuit igitur ibi inædificatum ponti sepimentum quoddam, uerum ita, ut per ostium, quod utrinq; claudebatur, alijs ad alios pateret aditus, modo utriq; uellent. Cum eò uentum est: incipiunt colloqui Principes. Ac licet magno comitatu uenissent ambo: Burgundiæ tamen Dux, quatuor tantum è suis adduxit, & paulò post, uel quòd inuitaretur, uel quòd alioqui cuperet honorem aliquem Regi deferre: ab ea parte, quâ erat, aperit fores, cumq; ab altera parte idem fieret, transijt ad Regem, & confestim fuit interemptus, quæ quidem cædes maximarum deinde calamitatum causa fuit, ut constat. Istud quidem nō propriè pertinet ad nostrum institutum, ideoq; non immorabor amplius, sed ad hunc modum, ut dixi, Rex mihi recitauit ipse. Quod si, quo tempore fuit institutum illud colloquium, sic fuisset aptatus locus, ut occasio nulla extitisset, illum euocandī: non fuisset ea perpetrata cædes, cuius erant authores nonnulli fa-

miliares Aureliani Ducis, magnæ apud Carolum Regem authoritatis, Rebus omnibus ad colloquium paratis: postridiè ueniunt eò Reges ambo, & Ludouicus quidem prior cum octingentis cataphractis: Eduardus autem cum omni exercitu. Sed duodenos tantum singuli secum adducunt, & interea dum colloquuntur: ex ipsis quatuor erant designati, tanquam inspectores eorum, quæ apud nos gererentur: ex nostris totidem erant in ipsorum castris, eadem de causa. Cum Rege præter alios aderant Ioannes Borboniæ Dux, eiusq; frater Cardinalis. A multis annis Rex eum habebat morem, ut è suis unum aliquem sæpe uellet eodem esse cultu corporis, quo ipse erat. Eo itaq; die me delegit ad eam rem. Posteaquam Eduardus eò uenit, comitatus inter alios fratre, Clarentiæ Duce, complexuntur se inuicem ualde amanter per foramina illa sepimenti, & Ludouicus sermonem inchoans: Aduentus, inquit, tuus, cognate, mihi longe est gratissimus, adeo quidem, ut nullius hodie principis conspectu & colloquio malim frui, eoque nomine gratias ago immortalis Deo, cuius beneficio, hinc perpetuæ amicitie firmandæ & reipub. causa conuenimus. Ad ea cum Gallice respondisset Eduardus: eius Cancellarius sermonem excipit, & uaticinium extare dicebat de futura insigni quadam apud Picenium inter Gallia & Angliæ Reges pacificatione. Tribuunt autem Angli plurimum uaticinijs, & quum

& quum de rebus arduis tractant, in medium semper aliquid tale adducunt. Ea habita oratione: proferuntur literæ, quas de pactioibus Ludouicus miserat Eduardo. Ibi tñ Cancellarius Regem interrogat, an ratas habeat utrobicq; latas cōditiones? Cum assensisset ille, ponitur in medium liber sacratuſ, & alia quædam religiosa. Iis ambo superimponunt manus, & sanctissimo iureiurando pollicentur, omnia se bona fide seruaturuſ esse. Posthæc, Ludouicus, quoniam facetuſ erat & urbanuſ in dicendo, recte, inquit, erit cognate, si quando Luteciã uenias: Iucundè uiuemuſ & ſuauiſter, tecq; oblectabimur cum eiſ urbis lectiſſimis foeminis: adhibebo tibi Cardinalem Borboniuſ: Iſ quicquid peccariſ, pro ea, quam habet, poteſtate, facile expiabit. Eo ſermonẽ fuit exhilaratuſ Eduarduſ. Cumq; amice admodum & blande ad eum modum eſſent aliquandiu locuti: Rex iubet noſ, qui cum ipſo eramuſ, aliquò ſecedere. Qui cum Eduardo uenerant, inuſſi diuertunt. Paulo poſt, accerſit me Rex, et Eduarduſ rogat, an cognoſcat. Ille & ſe nouiſſe reſpondit, & nominatim, quibuſ in lociſ uidiſſet, dicebat. Nam quo tempore adhuc eram in familia Caroli, præſtiteram ei meam operam. Tum Rex ad illum: Si Caroluſ, inquit, nolit ſeruare induciã (admodum enim faſtuoſe reſpondit) quid agenduſ tibi eſſe uidetur? Ad hoc Eduarduſ, denuo licebit experiaris, ait, & conditionem deferã: quod ſi noſ

lit comprehendí : agite inter uos pro uestro arbitratu. Per occasionem deinde Rex delabatur in mentem Britanní, nam id circo in hunc sermonem descendit, & cum illo quíd agendum sit, rogat, si nolit ratas habere inducias? Tum Eduardus, nullum se rebus aduersis habuisse fidelíorem amicum respondit, ideoq; rogare, ne quod ei bellum inferatur. Conticuít Rex, & complexus illum, humaníssimèq; salutatis eius familiaribus, Ambíanum reuerentur, & illi ad exercitum redeunti, subministrat omnia, quorum aliquis esse poterat usus. Dux Clocestrius Eduardi frater, & alij nonnulli proceres, quód grauiter ferrent eam transactionem: non interfuerant ei colloquio, sed tamen eò deducta res fuit, ut hi omnes deinde ad regem uenirent, acceptis ab eo pulcherrimis donis, uasis argenteis, & equis leuissimis. A collocutione, quum rediremus Ambíanum: Rex in itinere mecum duabus de rebus præcipue loquebatur. Primum, animaduertat Eduardum facili momento potuisse impelli, ut Luteciám ueniret: Id molestum erat ei. Nam formosus, inquit, est Princeps & elegans: delectatur cõsuetudine mulierum: facile sit, ut Luteciæ aliquam reperiat delicatulam, cuius amore & suauiloquentia captus, cupiat eò subinde redire: atqui maiores ipsius, nimium ibi inueterauerunt. Quamdiu intra regni sui fines sese continebit: expeto illius amicitiam, citra mare autem non potest ulla mihi cum eo firma esse

esse aut certa societas. Alterum erat, quòd paulò durior ille fuisset, quando de Britanno facta fuit mentio. Nam & hoc ei moleste accidit, & quia magnò opere cupiebat inferre bellum Britannia: denuo per legatos eum sollicitat, ut sibi hoc ipsius pace liceat. Sed ille cum urgeretur: respondit, si bellum excitetur aduersus Britannum, se denuo traiecturum esse mare, ut illum propugnet. Ad eum sermonem legati conticuerunt. Dum essemus Ambiani; ueniunt ad Regem aliquot eius familiares, qui pacis fuerant principes. Ex ijs Hauartus ad eum secretò, Si uelis, inquit, facile perficiam, ut Eduardus huc ueniat, & fortasse Luteciam usq; animi recreandi causa. Insuaue hoc erat Regi, dissimulans tamen, & lotis interea manibus, ut pranderet, nihil admodum respondit, & ad me tacitè, quod suspicatus, inquit, eram, id accidit. A cœna, cum in eundem sermonem illi denuo incidissent; illatum aliquid fuit ad excusationem, quàm fieri potuit civilissime, & Regi cõtra Carolum magna celeritate proficiscendum esse dicebatur. Si quis memoria repetat, quantis calamitatibus Angli plurimis annis, & nostris etiam tẽporibus Galliam afflixerint; ei non uidebitur mirum, tantam fuisse Regis diligentiam, ut eos, quacumq; ratione placatos dimitteret. Postero die Angli maximo numero ueniunt Ambianum. Ex ipsis quàm plurimi dicebant, eam pacem Sancti spiritus beneficio factam fuisse. Nam quo die Reges conuenes

uenerant: columba candida confederat in tabernaculo Eduardi, nec ullo strepitu aut clamore fugari potuit. Pluerat aliquantulum, eamq; pluuiam insectus est deinde fulgor solis, & columbam aliqui dicebant exiccandi sui causa, insedissee ei tabernaculo, quod præ ceteris eminebat. Hanc rationem adferebat mihi Vasco quidam nobilis, ex familia Eduardi. Pacificationem hanc ille grauiter, ut alij multi, ferebat; & quoniam uetus inter nos erat notitia: familiariter mecum locutus, inter alia dicebat, non dubium esse, quin Eduardum aliquando iudificaremus. Rogabam, quam multa fecisset ille secundæ præliæ? Nouem, inquit, quibus omnibus interfuit ipse. Quam multa, inquam, aduersa? Vnum, ait, nempe hoc ipsum, & uestra quidem calliditate. Et quoniam istud in se admisit: collectam è superioribus bellis gloriam, hoc uno totam obscurauit. Rex per me certior de eo factus, ait, esse hominem seditiosum, & prouidendum, ne quid turbaret. Vocatigitur ad prandium, & si commorari secum uellet, magnas defert conditiones: Dono deinde datis mille aureis, pollicetur eius fratribus, qui per Galliam erant, omnem beneuolentiam. Ego quoq; in aurem illi aliquid admurmurans, orabam, ne quid moueret. Rex in primis erat sollicitus, ne quod dictum sibi imprudenti excideret iocosum, quod Angli ad sui derisionem interpretarentur. Postridie autem colloctionis, cum esset in cubiculo, & ex nobis alij quot

quot unà cum eo, uerbulum aliquod facetum ei ex-
cidit, dum forte de uino & ijs rebus, quas in illorum
castra miserat, loquitur. Respiciens, de improviso
conspicit mercatorem quendam Vasconem, qui eò
uenerat, petens, ut sibi liceret uina sine portorio il-
linc in Angliam exportare. Vbi uidit: obstupescit,
simul miratur quemadmodum eò penetrasset: Ro-
gat qui sit, et unde, & an uxorem habeat in Angliā:
Ille, habitare se quidem in Angliā respondit cum
uxore, sed exiguas habere facultates. Posteaquam
deinde certis conditionibus cum illo egisset: Rex
largitur, quod petebat, nec id modo, uerum etiam
eo in loco, unde originem habebat, munus publi-
cum dabat, & mille francos dependit ad euocan-
dam ex Angliā coniugem atq; familiam: Ea profes-
ctio ipsius fratri committitur: Ipse Burdegalam ire
iubetur, & ne quò deflecteret, additur ei mandato
regis, comes itineris. Ad hunc modum Rex, quod
minus circumspectè locutum se fuisse intelligebat:
hanc pecunia se multauit ipse, Dum hæc gerunt: ue-
nit à Connestablio legatus Rapinius. Eum ut au-
diremus, Ludeo mihiq; Rex mandat, Contæus,
quem supra diximus ad Carolū fuisse profectum,
ut Connestablij consilia patefaceret: redierat iam
ab illo, & erat cum Rege. Legatus in hunc modum
uerba facit: Connestablium habere pro explorato,
quàm grauiter sit accusatus, sed ex ipso rerum euen-
tu facile Regem iudicare posse, falso delata esse om-
nia,

nia, quòd in ipsius detrimentum nihil haecenus ad-
 miserit. Et quò maior sit fides: docet quomodo per-
 suaderi possit Carolo, ut discedentem Eduardum
 adoriatur & opprimat. Nos ad ea respondimus,
 uelle nos uti pace cum Anglis. Ludeus etiam ser-
 monel longius progressus, rogat, quo loco reposi-
 tam habeat pecuniam Connestablius. Mirabar,
 hanc illi uocem excidisse, multò magis etiam, quòd
 ille, postquam hoc intellexit; hero suo non fuerit au-
 thor, ut profugeret. Nam quid ageretur, facile pos-
 tuit ex eo cognoscere. Sed ita fere fit, ut pauci admo-
 dum expedire se possint à periculis, & tempestiue
 illa uitare. Alij, quòd experiētiam nullam habeant,
 neq; similia exempla obseruarint: alij studio & ac-
 more liberorum, uxorū, familiæ & possessionum
 cauere sibi non possunt, & tametsi præmoneantur:
 tamen his uinculis impediti, in maximas sæpe calas-
 mitates incidunt. Vbi de postulatis illius à nobis
 Rex cognouit: scribam accersit, præter Bocagium
 & me aderant unà Contæus & Hauartus: & hic
 quidem ignarus, quid ageretur. Dat literas ad Con-
 nestablium in hanc sententiam: Se pactum esse cum
 Eduardo, & nunc irarijs occupari negocijs: ita quia
 dem, ut eiusmodi capite, quale sit ipsius, uehemen-
 ter opus habeat. Inde ad Hauartum & Contæum:
 Corpus, inquit, illius non requiro, & solo capite sim-
 futurus contentus. Eas literas dat Rapinio, cui cle-
 menter admodum & amicè dictum esse uidebatur
 istud

istud à Rege, nec quò pertineret, intelligebat. Post hæc, Eduardus binas Connestablii literas ad se scriptas, mittit ad Regem, & quicquid unquam nunciis auerat, patefacit. Quò magis uidere licet, quàm fuerit deploranda illius cõditio: qui tres potentissimos Principes eodem tempore habebat infestissimos. Eduardus à Rege accepta pecunia, magnis itineribus Caletos proficiscitur. Nec enim à Carolo tantum, uerum etiam à promiscua multitudine per Galliam, sibi metuebat. Et si quis militum à reliquis copijs aberrasset, aut paululum modo diremptus esset ab alijs: uix erat, ut non interficeretur. Obsides autem reliquit in Gallijs Hauarium & Ioannem Seneium, quoad mare traiecisset. Suprà diximus, illum non magnopere propendisse in hoc bellum: Nam simulatq; Daruernum uenit, quod est trans mare oppidum, cõtra portum Iccium, & antequam illinc solueret: cœpit nobiscum aliquas rationes inire. Vt autem ad nos trañceret, duo potissimum erant in causa. Primum, populus pro sua perpetua consuetudine bellū expetebat, & Carolus etiam instigabat. Deinde, cogitabat magnam eius pecuniæ partem, quam in hoc bellum exegerat, sibi retinere. Angliæ enim reges, præter certos & annuos census, nullam suis imperant pecuniam, ut antea quoq; diximus, nisi in bellum Gallicum autoticum. Et ut populo satisfaceret: alia quadam arte fuit usus & calliditate. Londino secum & ex alijs urbibus ad

c ij duode

duodecim ciues adduxerat, homines locupletes,
 obesos, et uitę molliori affuetos, qui et accepti erant
 multitudini, & profectiōem in Galliam ualde suā
 serant. Et quanquam satis habebantur commodē in
 tabernaculis; tamen quod ei uitę generi non affue
 sent, statim eos tædui. Putauerant enim fore, ut tra
 iecto mari, intra paucissimos dies cum hoste dimi
 caretur. Interposita autem longiori mora, cum &
 bellum duceretur, & de pace mitterentur Legati;
 Eduardus fastidium illis etiam auxit, ut eò uehe
 mētius pacem urgerēt, ac se, cum rediisset domum,
 purgarent; si forte præproperum ipsius reditum po
 pulus indigne ferret. Nam ab Arturi temporibus,
 Anglię rex, cum maioribus copijs in Galliam nul
 lus unquam uenit. Collegerat autem in hoc bellum
 grandem pecuniam, cuius multò maximam par
 tem sibi seruauit, quum opinione citius dimittere
 tur exercitus. Atqui, non erat ea uirtute & indu
 stria, quali præditum esse oportet eum, qui uelit in
 Gallijs magni aliquid bello perficere. Deinde, Rex
 communierat se sic satis, tametsi in tanto aduersa
 riorum numero, non poterat undiq; sibi cauere. Sed
 & Eduardus, quia magnopere cupiebat matrimo
 nium, de quo constitutum erat, perfici; plurima no
 bis concedebat. Post illius abitum, rex Veruinum
 proficiscitur, quod est ad Hannonię fines oppidu
 lum. Auenni erant pro Carolo Cancellarius & Cō
 tatus cum alijs nonnullis. Non ignorabat rex, quan
 tis alijs

tis aliquando calamitatibus Angli affecissent Gal-
liam (fuerat enim ipse spectator earum aliqua ex
parte) quò magis etiam commotus fuit hoc illorum
transitu, & ut minus sibi metuendum esset ab illis:
cupiebat cum Carolo pacisci. Nunciabat ei Can-
cellarius, ut medium aliquem locum deligeret, quo
cum ipsius legatis in colloquium uenirent. Eo acces-
pto nuncio, ipse, tametsi nonnulli dehortarentur:
ad constitutum locum accessit, adductis unà secum
obsidibus Anglicanis, & ijs præsentibus excipit
Caroli Legatos, qui instructi uenerant magna
militum & sagittariorum manu. Postquam utrinq;
salutassent: nulla re alia perfecta, Rex ad pran-
dium illos secum abducit. Ex Anglis qui aderant,
quidam ad me conuersus, quòd impatienter fere-
bat factam esse pacem: Si multos, inquit, eiusmodi
milites uidissemus in comitatu Caroli, quo tempore
ad Eduardum nuper uenit, non eramus pacifica-
turi. Tum Archiepiscopus Narbone, qui forte ade-
rat: An uero tam eratis, inquit, simplices, ac rerum
imperiti, ut existimaretis, eum non habere multas
eiusmodi copias? Habebat sanè complures, & refi-
ciendi sui causa, tantum dimiserat illas: Sed uos ita
magnum tenebat desiderium patriæ, ut sexcenta
uasa uini, & pensio quædam annua, quam accipi-
tis à rege, facile uobis abitionem persuaserint. Tum
ille grauissime indignatus, hoc, ait, illud est, quod
plurimq; nobis prædicebant, fore, ut nos ludificaretis.

An eam pecuniam, quæ nobis persoluitur à Rege, pensionem uocatis? tributum est, non pensio. Certe minimo negotio fieri possit, ut uestris ludibrijs prouocati, denuo in Galliam trañciamus. Ego sermone hunc interrumpens, iocose dictum esse interpretabar. Ille uero minime contentus, ad Regem aliquid extulit, qui ob hoc ipsum uehementissime fuit exacerbatus in Archiepiscopum. Inter Caroli legatos & nostros, in quibus etiam erat Petrus Doriollus, Gallie Cancellarius, magna fuit altercatio. Nostri, quid egissent, referunt ad Regem, ac inter alia dicebant, Burgundiones multum esse feroces in omni sermone; se uero nihil inuicem ad illos dissimulasse. Rex minime istud probabat, affirmans, hæc omnia, de quibus iam disceptaretur, antea sepe numero in controuersiam uenisse; non hoc agi isto tempore, ut de rebus omnibus integrè definiatur, sed ut induciæ solum fiant; nolle se quicquam asperius dici, adeoq; se ipsum uelle colloqui. Remotis igitur omnibus, præter Ammirallium & Bocagium & me, paciscitur nouem annorum induciæ. Illi uero petebant, quandoquidem Carolus iactauerat, non se facturum induciæ, nisi mensibus alijs quot post Eduardi discessum ex Gallijs; ne statim diuulgarentur, ut ne uideretur illas apud Picceniam factas, habuisse ratas, in quibus omnino comprehendi non uellet. Eduardus, qui grauius alioqui ferret illam Caroli pertinaciam; certior factus, Regem cum eo pacisci; legatum mittit Thomam Mulgos.

Mulgo merum, orans, ne præter eas, quas ipsi constituissent, alias faceret inducias, & ut ne Sancto Quintinum illi reddat: Quod si bellum etiam inferre uelit, pollicetur se cum exercitu, primo uere, aut sub initium ætatis, denuo traiecturum esse mare, & auxilia præbiturum, ijs conditionibus, primum, ut Rex, detrimentum, quod sit accepturus ob immisnutum uestigal, sibi refarciat (nam ex lana colligitur portorium illud Caleti, ad quinquaginta aureorum millia quotannis) deinde, ut belli sumptuum dimidiam partem dependat: se reliquum esse daturum. Rex, gratam se habere uoluntatem eius confirmans; excusat, id sibi iam non esse integrum: de inducijs quidem se pactum esse cum illo, sed esse planè easdem cū ijs, quas ipsi fecissent: et hoc solo differre, quod ille separatim eius rei literas postularit. Eo dato responso, legatus & obsides duo, qui cum Rege fuerant hæctenus, magnis amplificati muneribus, domum reuertuntur. Mirum in primis uidebatur Regi, tales ab Eduardo sibi fuisse oblatas conditiones, ac periculi plenum esse iudicabat, præbere illi nouam trañciendi occasionem, propterea quod coniunctis copijs, inter Anglos & Gallos, facili momento sit oriturum dissidiū, neq; difficilis futura sit Anglorum cum Burgundionibus recōciliatio, quò magis cupiebat cum Carolo pacisci. His confectis rebus, illa inchoata nuper aduersus Connestablium actio, renouatur: Interponitur utrinq; fides, & confi

conficiuntur literæ in eandem plane sententiam, ut
 Bouilli constitutum fuit. Ea re cognita, qui cum ipso
 so erant honestiores homines: paulatim se subduce-
 bant. Ipse, quod sciebat Eduardum suas literas &
 mandata omnia patefecisse Regi: & quia non igno-
 rabat, quorum impulsu & quamobrem essent facte
 induciæ: magnopere fuit commotus, & misso ad
 Carolum legato, petebat, ut sine periculo sibi lice-
 ret cum ipso colloqui. Diu multumque deliberauerat
 antea, quoniam se potissimum reciperet. Egerat
 aliquando cum suis famulis Lotharingis, eorumque
 ductu cogitabat in Germaniam profugere, & quan-
 tum posset auri secum deferre, & castellum aliquod
 ijs locis cõparare, in quo se tueretur, donec ad Prin-
 cipum amicitiam tutum haberet receptum. Alias
 decreuit subsistere Hanij: quam arcem in hoc mu-
 nierat, ut rebus parum secundis esset ei receptacu-
 lum. Sed quoniam eius familiares propè omnes, aut
 Regis erant aut Caroli imperio subiecti: non repe-
 riebatur homines idoneos, quibus se committeret: ac
 tantus erat in eo fortasse pavor, ut suis non auderet
 se patefacere totum. Nam alioqui crediderim plæ-
 rosque ei non fuisse defuturos. Et periculosius ei futu-
 rum erat, circumvallari ab altero solum: quam ab
 utroque simul. Nam permixti Burgundionibus Gal-
 li, non erant diuturna usuri pace. A multa delibera-
 tione, cum ei de periculo cautum esset: constituit
 proficisci ad Carolum: & comitatus uiginti circi-
 ter equis

rer equitibus, Montium petit, Hannoniæ oppidum,
 cuius præfectus erat ei summè amicus. Ibi per dies
 aliquot commoratus: à Carolo, qui bello uexabat
 Lotharingiam, nuncium expectat. Ea de re cer-
 tior factus Rex, uidebat sibi prouidendum esse ma-
 gnopere, ne qua ratione ille Carolo recõciliaretur.
 Profectus igitur Sanctoquintinum: cogit ad octin-
 gentos cataphractus, & ubi propius uenit, ex op-
 pidanis obuiam ei nonnulli procedunt. Ilico iubet,
 ut ingressus in oppidum, remoueam quæ collocata
 ibi erant præsidia. Post hæc, ingreditur equitatus:
 hunc ipse deinde sequitur, honorificè admodum ex-
 ceptus. Qui Connestablii rebus fauebant, in Han-
 noniam pleriq; sese recipiunt. Quid actum esset, è ue-
 stigio Rex ad Carolum enunciat, ut ei spem om-
 nem recuperandi oppidi per Connestablium, adis-
 meret. Eo accepto nuncio, Carolus Montij præfes-
 to mandat, uti modis omnibus prouideat, ne Con-
 nestablius aliquò discedat. Ille imperata facit, quan-
 quam certè nõ tam erat arcta custodia, quin ille pro
 suis facultatibus & potentia, potuisset aliquam in-
 uenire fugæ uiam. Quid autem hoc loco dicas de
 fortuna, mundi gubernatrice? ut nonnulli putant.
 Obrinebat ille summam in Gallijs authoritatem:
 finitimus erat utriq; Principi: arcem habebat mur-
 nitissimam, & rebus omnibus instructam: præfere-
 rat eum Rex quadringentis cataphractis: ualebat
 ingenio, & peritia rei bellicæ præstabat: magnum
 d habebat

habebat rerum usum, & auri uim ingentem possidebat. Statuendum est igitur fortunam, qua nihil est mutabilius, ei fuisse planè aduersariam. Sed res uera nihil aliud est fortuna, quàm figmentum poetarum. Quin potius ita iudicandum est: iratum ei fuisse Deum, & grauius offensum. Et si de consilijs arcanis fas esset ulli homini pronuntiare: dicerem illum excitasse iram Dei aduersum se hac una re potissimum, quòd per omnem uitam mente & animo totus in hoc fuerat, ut perpetuum bellum aleret. Nam in eo positam esse putabat suæ dignitatis materiam, ac ueluti segetem. Neque uero difficile ei erat istud perficere. Tota enim natura & moribus & ingenio Principes inter se dissidebant. Vix igitur credendum est, fortunam aliquam eò dementiae adduxisse uirum longè prudentissimum, ut eos principes aduersum se concitaret, quorum fuerat per omnem uitam in rebus omnibus contraria & diuersa uoluntas: qui nullam rem unquam simul ex animo comprobauerunt, nisi hanc in illius caput factam coniurationem. Mitto Eduardum, qui neptem eius habebat in matrimonio: qui suæ coniugis propinquos omnes, ac in primis Sanctopaulianam familiam ualde amabat. Sed ne hunc quidem amicum habere potuit. In eas itaque tandem redactus fuit angustias, ut ex amicis nemo per noctem unam auderet eum hospitio recipere. Consimiles exitus multis saepe sunt experti, & experientur alij post longam & diuturnam

diuturnam prosperitatem. Dum sic detinetur Montij: Rex confestim urget Carolum, ut pactioni staret, eumque uel ad se quamprimum mitteret, uel capitis afficeret supplicio. Ille facturum se respondit ex ijs alterum, simul Peronam deduci iubet. Iam autem nonnulla ceperat Lotharingia & ditionis Barenensis oppida, & Nanceium obsidebat, strenue se defendentibus, qui intus erant. In Campania Rex magnum conficiebat equitatum. Ea res metum aliquem illi iniecit, Nam etsi pactae erant induciae: tamen hoc ei concessum non erat, ut Lotharingum, qui in hac rerum acerbitate ad Regem confugerat, profligaret. Interpellatus autem a Rege frequenter, ut pacta seruaret, quanquam promittebat: tamen ultra constitutum diem distulit. Cumque metus eret, ne sibi impedimentum aliquod obiceretur a Rege, quod minus Lotharingicum bellum conficeret: quod in primis cupiebat, ut e Lutzenburgo restum haberet aditum in Burgundiam (occupata enim Lotharingia, continentes habebat prouincias, inde ex Batauis in Lugdunensem usque agrum) His, inquam, de causis Cancellario & Imbercorto, qui Connestablii erant infestissimi, et summam administrationis obtinebant: mandat, ut Peronam profecti, ad certum diem, illis, quos eo Rex missurus esset, Connestablium traderent. Ipse Nanceium interea tormentis acriter quidem, sed frustra oppugnat. Nam is, de quo diximus Comes Cam-

d ij pobachus,

pobachius, qui maximam habebat in castris authoritatem: promiserat Lotharino, se moram esse illaturum obsidioni, & perfecturum, ut ea, quæ ad expugnationem usui esse possint, desiderentur. Hoc erat ueluti præludium quoddam maioris calamitatis, quæ deinde secuta fuit. Carolus in spem uenerat, ut opinor capiendi oppidi ante eum diem, quo Connestablium ex pacto cogebatur tradere. Quod si fortuna consilium eius comprobasset: fortasse non erat daturus. Rex etiam, ut est credibile, si maturius illum & ad præscriptum diem accepisset à Carolo: maiora Lotharino daturus erat auxilia. Nam de coniuratione Campobachij, & communis catis inter ipsos consilijs, iam audiuerat: sed ei negotio non se immiscebat, tametsi coercere poterat Lotharingum, si uoluisset, quoniam in propinquo magnas habebat copias. Quum autem ante eum diem frustra moliretur expugnationem Carolus: ij, quibus mandatū erat, Connestablium, quem ualde oderant, ad portam Peronæ, cupide tradunt in potestatem Amiralij, qui cōtinuo Luteciam illum adduxit. Tribus ferè post horis, ut à nonnullis accipi, uenit magna celeritate à Carolo nunciū, ut neprius illum, quàm captum esset Nanceium, traderent. Luteciæ ceptum est ilico de illius causa cognosci. Quicquid ad instruendum iudicium poterat conferre: non modo Carolus, uerum etiam Eduardus subministrabant, & quas ab illo singulis temporibus

poribus acceperant literas & mandata, proferebant: Senatum etiam Rex urgebat, ut accelerarent: & delecti fuerunt ad eam rem homines idonei. Paucis igitur diebus cognita causa, capite damnatur, & publicantur eius bona. Grauiissime quidem ille utrumque offenderat, neque crimen eius ullum purgare uelim: sed tamen inusitata fuit hæc & præproperea festinatio. Certe, Caroli splendore maximè fuit indignum, quòd eum, cui fidem dedisset, quem accersuerat, comprehendit, ac deinde, non tam metu, quam cupiditate quadam impulsus, necandum exhibuit. Et sane, post hoc tam pudendum facinus, res illius paulatim magis atque magis ad interitum spectabant. Nec enim maleficiùm ullum Deus inultum sinit, etiam si diuturniorem impunitatem aliquando concedat. Nam quoties in magnis principibus aliquam insignem rerum uidemus commutationem: certò statuere debemus, illam à Deo proficisci. Propter potentiam enim illorum & opes, quibus, tanquam propugnaculo quodam muniti sunt: nullus casus facile possit eos affligere. Sed est Deus, qui repentina quadam tempestate concitata illos inuoluit & exagitat, in primis autem eos, qui crudeliter grassati sunt. Per complures annos floruit Burgundica domus, ita quidem, ut in nostro orbe nulla fuerit honoratior. Nam aliæ quædam, & si potentiores erant: tamen & bellis & multis alijs diuexabantur acerbitatibus. Hæc autem perpetuum

d iij tenuit

tenuit & foeliciffimum fortunæ curfum, quatuor in ea principibus ordine regnantibus. Primus ex ijs Philippus, cognomento Fortis, Caroli quinti Gallicarum Regis frater, in matrimonium duxit Flandriæ Comitiss unicam filiam, eaq; ratione sibi adiunxit Flandriam, Artesiam, Burgundiam superiorem, Niuernensem & Rethelensem agrum. Huius filio Ioanni successit Philippus cognomento Bonus, qui Brabantiam, Lutzburgum, Hannoniam, Limburgum, Hollandiam, Zelandiam & Namurcum, ijs, quas diximus prouincijs, adiecit. Ab eius morte delatus est principatus ad Carolum filium, qui nostri temporis omnium Principum fuit longe clarissimus & ditissimus. Habebat enim præter florentissimas prouincias, maximam copiam exquisitissimarum rerum. Pecuniæ quidem alio quanto plus apud quosdam alios uidi (Nam à multis annis Philippus pater nullum exegerat tributum) reperit tamen supra ter centena aureorum millia. Deinde beneficio patris laudatissimi Principis, pacatos habuit uicinos omnes. Verum ea pace non utebatur diu, seq; bellis implicuit, cuius tamen rei culpam omnem in eum transferre nolim, & ad alios ea quoq; pertinet. Ad hæc, populus ultrò ferè largiebatur ei extra ordinem, ad trecenta & quinquaginta aureorum millia quotannis, per annos decem, in eaq; contributione non erat comprehensa Burgundia. Et quo tempore Conestabulum in potestatem

potestatem Regis dedit, duplicatam collegit eam summam. Quicquid erat mobilium rerum Connestablii, æstimari poterat ad octoginta aureorum millia. Lewis igitur fuit & exigua causa, cur illud in Connestablium admitteret. Sed non tulit impune. Nam hostem Deus excitauit ei, minime potentem quidem illum, & planè iuuenem, nullaq; in re exercitatum. Nec id modo: uerum etiam de suis ipse familiaribus, quorum usus erat bona & fideli operat: sinistre suspicari cœpit. An non hæc sunt illa præludia, qualibus olim uidemus usum fuisse Deum, quoties magnam aliquam conuersionem moliebatur? Illum, in quo erat dignitatis atq; potentia gradum & splendorem, suæ tribuebat ipsius uirtuti & industriae, & quoad uixit, eam retinuit opinionem.

PHILIPPI COMINAEI

commentariorum Liber

Septimus.

Riusquam exhiberet Connestablium: cœpit diffidere suo populo, & prope modū eos despiciebat. Ex Italia enim circiter mille cataphractos euocauerat, hisq; utebatur etiam in obsidione Nouesiana. Comitem uero Campobachium quadringentis equitibus

bus præfecerat. Is, quoniam Andegauensis familiæ partes, quæ bellum Neapoli gessit, sequebatur: proscriptus, & omnibus bonis exutus: in Galliã se receperat, & maximam partem cum Renato Sicilię Rege, uel in Prouincia Massiliensi fuerat, uel in Lotharingia, post etiam apud Nicolaum Calabriae Ducem, à cuius morte, Carolus eum excepit, & magnum præterea numerum Italorum. Missus autem à Carolo in Italiam, ut equitatum cogeret: accepit ab eo quadraginta aureorum millia. Cumq; per Lugdunum iter faceret: incidit in Simonem Papiensem medicum, Familiariter cum eo locutus, Regi significabat, si uelit secum pacisci: daturum se Carolum in ipsius potestatem. In eandem sententiam loquebatur etiam cuidam Regis apud Pedemontanos legato. Reuersus deinde ex Italia cum equitatu, denuo pollicebatur Regi, simul atq; futurus esset ad exercitum: se uel interfecturum esse illum, uel capturum: simul quomodo id perficeret: demonstrat. Caroli consuetudo sic erat, ut paruulo equo uectus, & modico stipatus comitatu, totum exercitum obiret. In eo temporis puncto confirmabat, se posse, quod uellet, perficere. Ad hæc, si quando committeretur prælium: illo deserto, se transiturum ad Regem, modo ipse condiciones inuicem præstaret. Eam improbitatem atq; perfidiam Rex egre tulit, & ut singularem aliquam uirtutem ostenderet: omnia per Contæum Carolo renunciat. Ille autem,

autem, quia putabat hoc à Rege fieri captioſe: ſi-
dem non habuit, & domeſticum proditorem multò
maiori beneuolentiã, quàm prius, complectebatur.
Quò magis apparet, Deum ipſi mentem omnem
prorſus eripuiffe. Occupata Lotharingia, & recu-
perato Sanctoquintino cum duobus Conneſtablij
oppidis, & reliquis eius facultatibus acquiſitis: in-
iecta fuit mentio colloquij, quò Rex & ipſe uenturi
erant. Conſtituit enim exercitum ſuum ex diutino
labore defatigatum reficere, & cohortes aliquot
preſidio collocare, per aliquot oppida Comitum Ro-
montij in finibus Bernatum & Friburgiorum, quib-
us bellum inferre cogitabat: primum, quod quo
tempore Nouesium circumſedit: incuſionibus ue-
xant Burgundiam; deinde, quòd ipſorum ope-
ra potiſſimum ſibi eſſet adempta ditio Pfirtensis, ut
ſuprà docuimus: poſtremò, quòd Comitem Ro-
montium parte aliqua ſuæ ditionis illi diſpoliaſ-
ſent. Colloquiũ Rex ualde urgebat, & hortabatur
eum, ut Heluetios ſineret uti pace, neq; miſeram &
tenuem prædam ibi ſectaretur, & exercitum potius
recrearet. Heluetij, quum ad fines ipſorum uiderent
illũ habere præſidia: legatos de pace mittunt, & pol-
licentur quicquid ademerant, reſtituere. Sed Ro-
montius contrã magnopere ſollicitabat, ut præſens
opem ſibi ferret. Eo probato conſilio, ſtatuit omni-
no bellum eis facere, & priuſquam illud ſuſcepit,
cum Rege paciſcitur, ne propter Lotharingicum
e bellum

bellum ullus inter ipsos motus existeret. E Lotharingiæ finibus profectus, ubi cum exercitu in Burgundiã accessit: alij ueniunt ab Heluetijs ad ipsum legati, cum amplioribus mandatis, quorum hæc erat summa, paratos esse Heluetios, non solum restituere omnia, quæ occupassent; uerum etiam à quauis alia societate discedere, & ipsi militem aduersus Regem subministrare. Quum autem obstinate eis omnia negaret: ea spe deiecti, cum uicinis ad Rhenum ciuitatibus ineunt foedus, in annos decem, ut supra demonstrauimus, quo loco diximus, quem admodum Caroli per Pfirtensem ditionem præfectus, capitis poena mulctatus fuit: qui, quoniam insolenter & proteruè multa faciebat: defectionis causam dedit. Magno igitur studio prouidere debent principes, ut ijs, quas nuper occuparunt prouincijs, idoneos homines præponant. Nam is, de quo diximus, præfectus, cum æquum esset, ut eius ditionis populum humanitate quadam singulari sibi adiungeret: crudeliter & auarè multa designabat, summo cum detrimento Caroli. Nam illa ciuitatum & Heluetiorum confœderatio, rege authore facta, maiores quàm plerique putant, Galliæ comoditates attulit, usque eò, ut existimem, inter alia multa, Regem hoc unum prudenter admodum excogitasse. Nam oppresso Carolo, qui se ipsi opponeret, nullus erat omnium Galliæ principum. Maximum igitur ea res ad Galliæ salutem attulit momentum: quando in

do ingenti labore & sumptu fœdus illud conciliauit. Heluetij, cum ad pacem nullum uiderent aditum sibi patere, statuunt illatum bellum defendere. Carolus in eam Sabaudia partem cum exercitu profectus, quam illi Romontio ademerant, & castellis aliquot recuperatis, obsidione cinxit Gransonium. quod oppidum Heluetij Castelgionio, uisito nobili ademptum, praesidio circiter octingentorum militum, lectissimorum hominum muniuerant, eò quò ipsorum finibus adiaceret. Ex Italia magni ueniebant ad ipsum comitatus, atq; etiam è Sabaudia. Poterat è suis ditionibus maximam optimorum militum manum colligere: sed praeferebat eis externos. Nam Connestablij caedes, ac alia quaedam suspiciones erant in causa, quamobrem suis non confideret. Tormentorum autem uim habebat ingentem: & quò maiorem ad Legatos Italarum & Germanorum haberet auctoritatem: magnifice instructus erat rebus omnibus, & quicquid omnino preciosum erat atq; eximium in ipsius bonis: hoc eò secum aduexerat. Per Insubriam putabat habere se multos amicos, & de Mediolanensi Ducatu uaria secum in animo uersabat. Gransonio per dies aliquot acriter oppugnato tormentis; qui intus erant: illius potestati sese permittunt. Eos omnes deinde iubet interfici. Conuenerant tum Heluetij, non ita magno numero, ut ex ipsis audiui. Nam opinione pauciores copia intra fines ipsorum coguntur, &

c ij tunc

tunc aliquantò minores, quàm hodie. Nam ab eo tempore, agriculturã & alias operas quotidianas, belli studijs cõmutare cõeperunt. E socijs autem uix pauci tum aderant. In celeritate enim totum erat positum, & tempore exclusi, non expectatis sociorum auxilijs, cogebantur progredi, ut obsessis opem fererent. In itinere, de deditione & indigna suorum nece cognoscunt. Carolus, contra plurimorum sententiam, constituit ad fauces montium, ubi tum illi consistebant adhuc, obuiam eis properare, minus prudenti sanè consilio. Nam erat in loco æquissimo et per commodo, circumuallatus et tormētis, & parte aliqua laeus, ita quidem, ut ab illis nihil ipsi magno opere metuendū esset. Præmiserat autem ad centum sagittarios, qui ex aduerso eius montis, aditum & angustias uiaë seruarent: Ipse cum reliquis copijs sequebatur. Primū agmen, & maxima ferè pars exercitus, cum adhuc essent in planicie: obuium haberunt hostem, ac dum primi ordines student retro cedere: uulgus militum, qui sequebantur, quòd fugæ similis ea uideretur profectio: cum propius uentum fuit, fugæ se mandabant omnes. quò factum est, ut Heluetij impedimentis omnibus, & tormentis, & totius exercitus tabernaculis, & ijs, quæ Carolus charissima habebat, potirentur. Desiderati sunt à Carolo septem modo cataphracti: reliqui omnes, & in his ipse, fuga salutem sibi petebāt. Ioannes Gallicarum Rex, quo tempore prælio uictus fuit ab
Anglis,

Anglis, & captus apud Pictones, ferebatur amissis
se laudem omnem & gloriam rei militaris. Hoc ipse
suum multò rectius in Carolum aliquis dicat. Nam
ille, dum strenuè præliatur, & fortiter sese defendit
captus fuit. Ante id tempus ita se gessit Carolus, ut
è suis consilijs laudem & emolumentum ferret: Pri
ma autem hæc est calamitas, in quam sua quadam
obstinatione incidit. Dici enim non potest, quan
tum hac una re uulnus acceperit. Nam ex amicis
quatuor Principes, qui rebus secundis ad eius amicitiam
accesserant: ad motum fortunæ se quoque mo
uerunt; Comes Romontius, mercatori cuidam
Heluetio, cum per ipsius ditionem iter faceret: ademerat
currum onustum pellibus ouium. Ea fuit belli
causa. Quòd nisi Carolum Deus planè destituisset:
non est credibile, illum pro re tam exigua bellum sus
cepturum fuisse, præsertim, cum et Heluetij amplas
proponerent conditiones, & propter ipsorum agri
tenuitatem, nulla uel utilitas magna, uel gloria pos
set ex eo bello sperari. Nec enim tam celebre tum es
rat ipsorum nomen, nec illæ facultates, quæ hodie
no die. Qui primò fuerunt ad eum de pace missi lega
ti & deprecatores, inter alia demonstrabant: tantam
esse ipsorum inopiam, ut calcaria & equorum
frena per ipsius exercitum, pluris deberent aestimari,
quam omnis ea pecunia, quæ ex ipsorum agris cogi
posset. Hoc mihi recitauit, qui princeps fuerat eius
legationis, Rex, qui multos habebat exploratores,

à me ferè magna ex parte dimissos, certior factus de
 aduerso prælio; magnopere fuit exhilaratus, & hoc
 unum grauiter modo ferebat, quòd non maior esset
 edita strages. Morabatur autem Lugduni, ut & in
 ea propinquitate crebriores acciperet nuncios, &
 ut Caroli cõsilijs occurreret. Magnopere enim me-
 tuebatur, ne uir & armis ille sibi Heluetios adiungeret.
 Sabaudiam enim Carolus habebat sibi fauentem:
 Mediolani Dux fœdere cõiunctus erat, & Renatus
 Siciliae Rex, cogitabat eum instituere hæredem:
 Itaque si fortuna comprobasset eius consilia: quic-
 quid interiaceret agri, inde ab oceano Germanico
 usque ad mare mediterraneum: id omne tenuisset,
 & occupata Sabaudia cum Lotharingia & Massili-
 ensi prouincia: nostri bellum ei facere, nisi mariti-
 mum, non potuissent. Verum ubi infœliciter dimi-
 cauit, ad Regem undique ueniunt legati, à sorore eti-
 am ipsius, Sabaudiae domina, & auunculo Siciliae
 rege: Sed uix àgrè illos audiebat, & ad Carolum
 ire iussit. Ipse interea Germanos diligenter solli-
 citabat, & obsessis undique uiribus, utebatur mendicis,
 & id genus hominibus internuncijs. Germani fe-
 rociter respondebant, nisi Carolo bellum inferat,
 se pacem cum eo facere, ac ipsum decreuisse oppu-
 gnare. Quocirca ualde sollicitus erat, ne tandem co-
 geretur hostem se profiteri, multò magis etiam, ne
 quos emiserat exploratores, interciperentur. Nunc
 uideamus, quæ fuerit prælium illud secuta rerum
 conuersio,

conuersio, & quemadmodum prudenter omnia
sua Rex instituerit. Hæc enim alijs conferent, qui
per ætatem temere multa sæpe faciunt, & rerum ex-
itus non præuident, in eo sane multum uituperan-
di, quòd illos, quorum consilia sequi debent: asper-
nantur. Statim, accepto detrimento, Carolus Con-
tæum mittit ad Regem, cum mandatis admodum
demissis, omnino præter morem suum & naturam:
Orat, ut seruet inducias: Quòd ad colloctionem,
ut constitutum erat, non uenerit: excusat, & breui,
quemcumq; locum Rex ad eam rem delegerit: se
uenturum esse pollicetur. Rex humanissime exce-
pto illo, facile patitur hoc abs se impetrari. Iudica-
bat enim nondum uenisse tempus, ut secus faceret:
neq; nesciebat, quantum esset populi studium & uo-
luntas erga Carolum. quòd facilius putabat eum ex
aliqua tempestate posse remergere & eluctari. Con-
stituit ergo eius euentum belli expectare, neq; par-
tibus ullam præbere causam, inter se paciscendi. Ha-
beatur quidem à Rege Contæus amicè: sed uitare
tamen non potuit, quin carmina quædam audiret
decantari passim, ad Heluetiorum laudem, & in-
famiam Caroli composita. Galeacius autem Medi-
olani Dux, quanquam foedere iunctus erat Carolo:
ualde tamen fuit eius calamitate recreatus. Cum es-
nim animaduertere, esse multos per Italiam, qui res
bus Caroli fauerent: metu adductus, amicitiam il-
lius & foedus ambiuerat. Accepto autem nuncio de
clade

clade illius: confestim legatum ad Regem mittit,
 ciuem Mediolanensem, hominem obscurum. Is per
 alium quendam me adit, & literas sui Principis red-
 dit. Vt de postulatis illius cognoscerem, Rex iubet.
 Nam iratus erat illi, quod se relicto, transisset ad Ca-
 rolum, præsertim cum essent affinitate coniuncti.
 Legatus ad hunc modum locutus est: Ad Galeacii-
 um esse delatum, Regem in colloctionem uenturum
 esse cū Carolo. Id multis de causis (in quibus,
 tamē nihil erat ferè solidi) grauius eum ferre: Quòd
 si Rex iureiurando confirmet, nō se pacificaturum
 esse: centum aureorum millia pollicetur. Rex ubi
 cognouit à me quid uellet: accersito illo, & præter
 me, nemine præsentē: quæ tui sit aduentus, in-
 quit, causa, Cominæus exposuit. Ad Galeacium au-
 tem hæc uelim referas: facile me carere posse ipsius
 muneribus, & triplò maiorem pecuniæ summam
 me colligere quotannis, quàm ipse faciat: de pace
 uel inducijs facturum me esse pro iudicio meo & ar-
 bitratu: ueruntamen, si meæ societatis repudiata,
 & initi foederis cum Carolo ipsum poeniteat: non
 repugnare me, quò minus ad pristinū statum reuer-
 tamur. Ille, gratijs actis, magnopere petit, ut foedus
 ad eum modum, sicut antea pactum fuerat, pronun-
 cietur: habere se plenam eius rei procurandæ pote-
 statem. Rex assentitur, & à prandio publicè recitan-
 tur induciæ. Cumq; legatus in Insubriam hoc sta-
 tum significasset: Mediolani etiam fuerunt diuul-
 gata.

gata. Primus hic est scopulus, in quem Carolus impet-
 pegit, accepta clade, nempe iactura potentissimi ar-
 mici, qui nuper ante tres hebdomadas, splendida
 missa legatione, foedus cum ipso pactus fuerat. Re-
 natus Siciliae Rex, cogitabat eum instituire hære-
 dem, ut supra diximus, eoq; nomine Castelgioniũ
 miserat Carolus, ut Prouinciæ Massiliensis possessi-
 sionem occuparet, & ad deuinciendum eius regio-
 nis proceres, dederat ei uiginti aureorum millia.
 Verum, ubi de pugna rumor increbuit: ægrè cum
 suis comitibus euasit, & adempta fuit ei pecunia. Sa-
 baudia domina, quæ rebus Caroli summè fauebat,
 cum de clade audisset: Renatum hortabatur ad con-
 stantiam, & acceptum detrimentum extenuabat.
 Vtebatur autem Prouincialibus quibusdam inter-
 nuncijs, quibus interceptis: quod inter Renatum
 & Carolum clam agebatur negocium, plane fuit
 detectum. Rex igitur confestim equitatum mittit
 ad fines Prouinciæ, & Renatum amanter ad collo-
 quium euocat: nisi ueniat, consilium sibi capturum
 esse dicebat. Venit ille tandem Lugdunum, & à Re-
 ge fuit exceptus honorificè. Aderam, quum
 primò congregarentur. Ibi tum quidam ex Renati
 familiaribus, Ioannes Cossius Neapolitanus, uir
 honestus, & nobili genere natus, Prouinciæ præ-
 fectus, ad Regem: Mirum, inquit, uideri tibi nõ de-
 bet, Renatum, auunculum tuum cogitasse aliquan-
 do, Carolum instituire hæredem: Nos ipsius nes-
 cessã

cessarij, huius consilij fuimus authores. Tu enim, qui nepos es è sorore, minus amicè & liberaliter cum illo egisti: Barrēsem arcem et Andegauensem, quæ sunt ipsius, occupasti, nec ullam amoris aut beneuolentiæ significationem hæcenus dedisti. Suasimus igitur illi, mentionem aliquam futuræ donationis inijceret, ut eius rei fama ad te perlata, leniorem te nobis & placatiorem redderet. Hanc orationem Rex prudenter & benignè excepit. Verum enim ille dixerat, & totius rei tractatio pendebat ab ipso, Paucis deinde post diebus, facta fuit compositio: & Renuatus, Carolo deserto, Regi totum se dabat, amplis ab eo muneribus cohonestatus, nõ ipse modo, sed & eius familiares. Alterum istud est naufragium, quod à prælio Carolus fecit. Sabaudia quoque domina, quæ multis annis, auerso animo fuerat à Rege fratre; Montagnium mittit, uirum nobilem, qui me prius interpellato, quam obrem illa fuisset hæcenus alienior à Rege, demonstrat. Exitus orationis eò spectabat, ut illa, quanquam non discederet aperte ab amicitia Caroli: uideretur tamen Regis beneuolentiam affectare. Legatus ab eo responsorium tulit satis commodum & amicum, me inter nuncio. Dum hæc geruntur: interea multæ aliæ Germaniæ ciuitates, coniuratione facta, magnis animis bellum aduersus Carolum parant: ita quidem, ut qui plurimum ei noceret: is maxime crederetur officium fecisse. Fugiente Carolo, Heluetij
ingens

ingentem prædam fecerant, sicut supra diximus: uerum, quantas consecuti essent opes, ignorabant. Tabernaculum quoddam illius, longe pulcherrimum & exquisitissimum, partitum fuit ab eis in multa frustra. Patinas argenteas nonnulli, cum stanneas esse putarēt, uilissimo precio uendebant. Admantem ipsius, toto orbe celeberrimum, cui erant appensi aliquot uniones, quidam, ubi reperisset, in pyxidem reposuit, mox sub currum abiicit; paulò post reuersus, sustulit, & sacrificio cuidā uēdidit aureo nummo. Is deinde, à sui oppidi magistratu, cui miserat, accepit aureos duos. Breuiter, quicquid eximium ille habuit, in eorum manus totum peruenit, eaq̃ primū occasione, quæ sit uis auri, cœperunt cognoscere. Nam ad bellum educti, Regis impulsu & opera, magnas deinde consecuti sunt diuitias. Et qui ueniebant ab ipsis ad Regem legati; splendidis affecti fuerunt donis. Causam illi aliquam offensio- nis habebāt in Regem, quòd non se profiteretur ho- stē Carolo: sed largitionibus permulsi, remittebant iram. Tunc quoq̃ primum cœpit Rex eis polliceri pensiones annuas, quas deinde persoluit. Et quū al- tero prælio Carolum illi postea uicissent; pactus fuit eis dare quotannis, ad quadraginta aureorum mil- lia. Eius pecuniæ dimidiam partem pendeat ciui- titabus; reliquum uero magistratibus priuatim, sic ut existimem, eos inde à primo prælio fuisse auctos à Rege decies centenis aureorum millibus. Caro-
f ij
lus præ-

lus prælio uictus, Lofana, quod est oppidum ad la-
 cum Lemanum, restitit agrotus. Nam ex mœrore
 morbum contraxit, & ab eo tempore uidebatur
 multum pristini uigoris amisisse. Colligebat tamen
 undiq; militem, & paucis in diebus magnas habuit
 coactas copias. Quicquid autem est eius rei, non ui-
 di quidem ipse: uerum audiui, quum Tarentinus
 princeps, frater Neapolitani regis, commemoraret
 oia regi. Is ante annum uenerat cū insigni comita-
 tu ad Carolum, spe filiam eius in matrimonium du-
 cendi. Carolus autem ducebat tempus: & spe tunc
 alebat Sabaudia dominam, quasi ipsius filio datu-
 rus eam. Ille uero moram & tergiversationem hanc
 grauiter ferens: missis nuncio petebat à Rege, ut si-
 bi per Galliam, sine periculo, ad parentem, à quo re-
 uocatus esset, transire liceat. Rex liberaliter respon-
 dit; neq; dubitabat, quin et ille iam de Carolo minus
 præclare sentiret. Sed antequam nuncius è Gallia
 reuerteretur, conuenerant Germanorum copia &
 auxilia, neq; procul à Carolo confederant. Tarenti-
 nus autem, qui superiori prælio interfuerat, secutus
 mandatum parentis, pridie quàm altera pugna com-
 mitteretur, discessit. Obsidebat tum Carolus Mora-
 tum, quod est Comitum Romontij oppidum, in Bers-
 natū finibus. Heluetij cū ijs socijs, qui tum aderant,
 ad triginta circiter millia peditū, & quatuor millia
 equitum, eò contendunt. Lotharingia Duci ualde
 commode accidit, quòd eius negocia curæ nobis
 essent.

essent. Rex enim & pecuniæ nonnihil suppeditabat, & magnum equitatum illi attribuit, qui in Germaniam ipsum deducerent. Amiserat autem & Lotharingiam omnem & Vaudemontensem ditiosum, & magnam partem agri Barrensis, & quod reliquum erat in eò, Rex occupabat, sic, ut planè esset exutus omni possessione. Sed & promiscua multitudo, ipsius imperio subiecti, & familiares etiam eius, ultrò militabant Carolo. Quò minor spes erat, ex istis aliquando fluctibus & undis eluctandi. Deductus ad hunc modum, ope Regis, peruenit ad Heluetios, paulisper ante prælium, exiguo comitatu. Nostri enim equites, ubi ad fines eum deduxissent, domum redierunt. Ea profectio multum ei profuit. Nam si aliam fuisset ingressus rationem; paucos erat habiturus amicos. Quo tempore in Heluetiorum castra uenit, iam erant expeditæ utrinque acies. Totum enim triduum illi confederant prope Caroli castra, loco munito; & commisso prælio, statim primo concursu, hostem in fugam coniecerunt, sic ut nemo defendendi causa resisteret. E superioribus pugna septem cataphractos tantum desiderabat Carolus, eò quòd Heluetij nullum haberent equitatum. Nunc uero longe secus accidit. Nam ipsorum equites fugientem hostem acerrime persequébantur. Tarentinus confirmabat regi, Carolum habuisse ad uiginti tria millia lectissimorum militum, præter callones, & eos, qui alijs operibus erant destinati. Nun-

merauerat autem ille omnem exercitū, quando pontem transijt, & instructissimum esse prædicabat. A prælio uenit ad Regem Contæus, neq; dissimulabat, Carolum ex eo cōflictu desiderare ad octo milia, præter uulgas hominum. Quod reliquum erat temporis, consumptum fuit persequendo hoste. Noctis autem interuētū, redibant omnes in castra. Carolus ex fuga in Burgundiam se recepit, ut alijs comparatis copijs, bellum renouaret. Valde autem consternatus fuit ea clade, neq; iam dubitabat de immutata uoluntate & studio amicorum, præsertim, quòd sciret, quid iam illi, statim à priori pugna, quæ ante treis hebdomadas commissa fuerat, cœpissent agere. Secutus igitur consilia quorundam, Sabaudia dominam, uel inuitam, iubet in Burgundiam adduci cum altero filio. Nam maiorem natu, familiares aliò traduxerant, & ij, quibus hoc ab illo fuit iniunctum, metu periculi cogebantur accelerare. Timebat autem, ne ad regem illa transiret: Ea causa fuit, ut eam accerseret. Nam quòd Sabaudicam domum propugnasset: ideo se dicebat in hanc incidisse calamitatem. Vbi uenisset illa: iubet in castellum Rouernum deduci, non procul à Diuione, quod est inferioris Burgundia potissimum oppidum. Custodias quidem illi ponebat: sed tamen omnibus patebat ad eam aditus, in primis autem Marchio Rethelensis & Castelgionius, quos Carolus cupiebat in matrimonium ducere illius filias, ad ipsam uentis

uentitabant. Natus maior filius Philibertus, Cambericum, Sabaudiae primarium oppidum, abductus fuit. Quò cum & Geneuensis Episcopus uenisset, è Sabaudiae Ducum familia natus, homo planè delectatus ocio & uoluptatibus: Rex apud eum, & quendam equitem Rhodium, à quo totus ille pendebat, hoc perfecit, ut arcem Cambericensem, & Mommeslianam traderent in potestatem Philiberti, eiusque fratris. Ipse interea castellum quoddam aliud, in quo matris illorum, suae sororis, erant ornamenta: seruabat in ipsorum usus. Illa, cum & occupari Carolum, nouo cogendo exercitu, & imminutam eius uideret apud suos auctoritatem: coepit inire consilia, quemadmodum ope Regis illinc eriperetur. Vetus illi cum Rege & diuturnum intercessit odium: alioqui nisi summa necessitate & angustijs coacta, non erat se in illius potestatem datura. Mittit igitur Riuerolum Pedemontanum, uirum nobilem. Hunc, ubi quid uellet, ex me cognouisset: Rex accersit, & collocutus respondit, tametsi dissideant: tamen in eo rerum statu non se defuturum sorori. Quòd si illa se ipsius fidei permittat: fore, ut eam eripiat, et ad se traducat: Eam rem se mandaturum esse Carolo Ambosio, Campanie praefecto, magna uirtute uiro. Certior facta de uoluntate Regis, assensit, sub ea conditione, ut Rex liberos & arces sibi restituat, ac sine periculo & fraude domum remittat, suamque dignitatem tueatur. Id si faciat: pollicetur
sedes

se desertis alijs, pacem cum eo facturam, & fœdus perpetuum. Acceptis conditionibus utrinq̃, Carolus Ambrosius iter ingressus, & sine maleficio profectus: foeliciter negocium perficit, & illam unâ cum comitatu omni in proximam Galliaë partem, Regis imperio subiectam, adducit. Rex, quum per alterum nuncium illi de periculo caueret: Lugduno discesserat, ubi per sex menses commoratus fuit, ut Caroli conatus infringeret, seruatis tamen inducijs. Nam hoc ipso, dum sineret eum progredi, & clam summittebat aduersarios: magis eum oppugnabat, quam si bellum aperte fecisset. Alioquin ille, pro suo ingenio & natura: posthabitis rebus omnibus, in regem iturus erat totis uiribus, nec in eas, ut est credibile, calamitates incidisset. Lugduno Rex digressus, ad Ligerim contendit, & secundo flumine, ubi primũ nauigatur, Turonum proficiscitur: quo in loco de sorore accepit, ac letus eam adduci iubet. Aduentanti obuiã mittit ex nobilitate quã plurimos. Ipse quoq̃ pro foribus & porta Plessij castris, complexus illam: Gratissimus, inquit, est mihi tuus aduentus, Burgundiaë domina. Illa, quod ex uultu statim iudicabat eum iocose loqui, et facetè: sum inquit, Gallicana, modis omnibus parata gratificari tibi, & morem gerere. Vbi prolixè collocuti essent: Rex mandat suis, ut ad amplissimam tractationem nihil reliquum facerent. Nouerant alter alterius ingenium: Rex cupiebat illam primo quoq̃ tempore domum

domum redire: sed & ipsa nihil aliud spectabat. Mihi fuit igitur iniunctum à Rege, primum, ut pecuniam illi ad necessarios sumptus corrogarem: Deinde, ut fœderis & amicitiae formulas notarem. Deinde hortabatur eam Rex ab ijs, quorum antea meminimus, matrimonijs: uerum illa per filias se excusabat, quæ non possent à sententiâ dimoueri. Octauo post die, sancito per iusiurandum fœdere: discedit, & maximo cum equitatu, quem illi Rex attribuit, domum reducitur, omnibus, quæ rex occupauerat, recuperatis. Carolus, ut supra demonstrauimus, fugiens, in Burgundiam se receperat. Ibi per sex hebdomadas moratus: nouum parabat exercitum, sed lentè tamè & remisse. Obstinatione autem quadam magis, quàm alia quauis de causa, erat propensum solitarius, ut postea sum dicturus. Nam ad Gransonium re inœliciter gesta, contristatus, in egritudinem incidit, quæ tanta fuit, ut aucta bile & calore naturali, cogeretur à uino abstinere, & uti pharmacis refrigerantibus. Ea uero tristitia sic deinde prorsus immutauit eius naturam: ut contraria essent adhibenda pharmaca, quibus pristinum calorem recuperaret. Barbam tunc alebat prolixam: sed cõsilio medici detonsa fuit omnis. Et, meo quidem iudicio, per eum morbum decessit ei mentis plurimum & ingenij. Atq; ad hunc modum uexantur omnes, qui morbis nullum inuenire possunt remedium: in primis autem Principes fastuosi & sub-

limes. Verum in eo rerum statu, primum est, ut ad Deum cōfugiamus, & peccatis ueniam precemur. Alterum est, ut ex amicis, cui plurimum tribuimus, nos patefaciamus totos, & animi uulnus, quo affligimur, denudemus. Nam ad reficiendum animi uires, nihil est efficacius. Huc etiam si labores, & corporis exercitia, & honestæ accedant occupationes: magnum ea res momentum adfert. Vt enim aliis quo modo affectus illi consumantur, oportet. Carolus autē longe diuersam rationem ingressus, in hac animi perturbatione sese abdebat, nec ullius amici leuabatur oratione uel consilio. Nam quia durus erat, & supra modum asper in suos: nemo quisquam audebat interpellare, & sinebant eum uiuere suo more, ueriti, ne si aliter fecissent: in malam partem acciperet. Interea dum in Burgundia cōmoratur, multi simul in eum conspirant: deserunt eum amici & socij, & apud suos, quod rebus aduersis fieri solet, in contemptum uenire cœpit, & per Lotharingam aliquot iam oppida rursus amisit. Cumq; de illius aduersitate fama percrebuisset: Lotharingæ Dux, coactis, quas potuit, copijs, quoniam in propinquo plæræq; omnia, præter Pontemontium tenebat: uenit ante Nanceium, in quo firmum erat præsidium militum, nō unius gentis aut linguæ: & in his trecenti Angli, quibus præerat Cohinus, tenui quidem familia, sed excellenti uirtute. Hi, tametsi non oppugnarentur admodum: impatiens
ter tas

ter tamen longiorem moram ferebant. Et certe uehementer Carolus errabat, quòd opem illis non ferret. Nam ut ea loca tueretur, magis erat ex ipsius uersu: quàm ut Heluetios ulcisceretur, à quibus cladem, sua quadam pertinacia & temeritate, acceperat. Sed quantumuis diligenter eum sollicitarent obsessi, & auxilium implorarent: ipse tamen nulla necessaria de causa diutius hæsit in Burgundia. Quòd si uoluisset initio: poterat sine contentione illis subuenire, cum nullam adhuc haberet aduersarius coactam manum. Et defensa Lotharingia, per Lutzburgum, inde à suis longinquiorebus prouincijs, iter habebat in Burgundiam expeditum. Itaq; si fuisset ea uis mentis, qua solebat: aliter ei prouidendum erat. Interea dum obsessi expectant subsidium: Cohinus Anglorum dux tormento interficitur, maximo sanè cum detrimèto Caroli. Nam unus aliquando uir magnū adfert ad salutem momentum. Neq; uero semper ad generis nobilitatem, sed ad uirtutem potius & ingenij bonitatem respiciendus est. Quò magis prædicari debet Ludouicus rex, qui diligentissimè cauebat, ne suorum ducum, & excellentium uirorum iacturam ullam faceret. Angli amisso duce, incipiunt de auxilijs desperare: uerum nō satis agnoscebant, & quàm esset exigua Lotharingi potentia, & quàm magnas facultates haberet Carolus instaurandi exercitus. Longo iam tempore nulla gesserant externa bella, quæ causa

g ij fuit,

fuit, ut obsidionum non intelligerēt rationem. Tandem in colloctionem ueniunt cum oppidi præfecto, quem Carolus cōstituerat: minantur nisi cum hoste componat, se pacturos esse. Ille tametsi egregius alioquī uir, parum erat animosus, & ad preces conuersus, multa, quæ ad suam sententiam facerent, demonstrabat. Quòd si masculè fuisset locutus & audacter, utilius, ut opinor, rem gessisset. Verum credibile est, aliud fuisse Dei consilium. Impulsus igitur ab illis, deditioem facit, & biduo post Carolus cum mediocri exercitu eò uenit, & oppidū obsidione denuo cingit. Quod si quorundam securus consilia, præsidij uicina loca munisset; breui tempore Nanceium recuperasset, in quo parum erat annonæ, & facile, ne qua importaretur, prohibuisset, & intereà suas copias recreasset, uerum longe diuersam rationem suscepit. Dum ea durat obsidio: ex domesticis & familiaribus multi in eius perniciem moliebantur, & iam undiq; fiebant in eum graties conspirationes. Campobachius, autem in priuatis uitam illius petebat. Hunc ipse post mortem Nicolai Calabriae Ducis, acceperat egenum & exulem, & statim inuictio dabat ei quadraginta aureorum millia, quòd per Italiam colligeret equitatum, ut supra docuimus; & tunc quidem primum, in itinere, conuertit se ad clandestina consilia, nec unquam ab eo conatu destitit. Et hoc ipso tempore, quum uideret impeditissimas esse rationes illius; cum Lotharino,

ringo, & cum nonnullis ducibus, quos in Campania Rex habebat, consilia communicabat, ijsq; promittebat securaturum, ut ea quæ sint ad oppugnationem necessaria; deessent. Nostris etiam hominibus pollicebatur, se uel interfecturum esse illū, uel capturum, eoq; nomine petebat uiginti aureorum millia, & ditionem aliquam in Gallijs idoneam. Dum hæc geruntur: nobiles aliquot Lotharingi conabantur in oppidum ingredi, foeliciter quidem alij: sed ex ijs capti fuerunt nonnulli, è quorum numero fuit Prouincialis quidam, Cifronius, quo tanquam internuncio & interprete utebatur Campobachius ad Lotharingum, in ijs, quæ cum ipso communicaret. Eum ilico suspendi iubet Carolus, affirmans, quod simul atq; circumfessum est à Principe oppidum aliquod, & tormentis oppugnatum: si quis tum in illud ingredi, & obsessis opem ferre studeat, hoc ei esse capitale. Hanc dicebat esse militiæ legem. Verum ea non est apud nos usitata, quanq; alioqui nostra bella sunt grauiora Italicis & Hispanicis, quibus in regionibus ea lex locū habet. Ille, cum se deploratum esse uideret, nunciat Carolo, se quædam ei dicturum esse, quæ ad ipsius pertineāt salutem. Eum sermonem nobiles aliquot deferunt: & tum forte aderat Campobachius, quide de Cifronij periculo certior factus, diligenter obseruabat omnia, metuens ne proderetur. Carolus respondit, eum seruandi sui causa colloquium obdu-

g iij cere,

cere, simul, quid uellet, iubet sibi per alios nunciari. Hunc sermonem excipit Campobachius, & collatur dat: solus enim cū scriba quodam aderat, Cifronius ait, se nemini, præterquam ei soli dicturum esse. Carolus in sententia persistit. Inter eundem multos ille obtestatur, ut Principem permoueant; habere se quod ei dicat, graue quiddam, & tanti momenti, ut nihil supra. Ex ijs qui nouerant, multos ad misericordiam flexit, & hi denuo interpellaturi Carolum, excludebantur à Campobachio, qui pro foribus cubiculi uersabatur, & aditu prohibebat omnes, assefirmans, mandatum esse principis, ut è medio tolleretur: simul tribunum militum urgebat, ut acceleraret supplicium. Itaque suspensus ille fuit, summo cum detrimento Caroli, qui si humanior fuisset, & dicentem placidè audisset: haud dubiè se suasque prouincias omnes seruasset, præsertim, cum per Galliam multæ postea difficultates & incommoda sint exorta. Sed est credibile, Deo longe aliter uisum fuisse, posteaquam ille contra fidei & iurisiurandi religionem, Connestablium in potestatem regis tradidit, & literis iudicium instruxit in illius caput atque fortunas omnes. Nam etsi iustissimam habebat orationem in illum: tamen, quòd data fide cepit, ac deinde uendidit, nulla prorsus ratione potest excusari. Vendidit enim, non tam ut Sanctoquinum recuperaret, & illius facultates acquireret, quam, ut ne quod impedimentum à rege sibi inferretur, quò minus

minus Nanceium occuparet. Nisi enim pactio-
staret, minabatur ei Rex per legatos. Et sicut apud
Nanceium iniquè iussit necari Cifronium, repudia-
to colloquio; sic etiam eodem ferè loco circumuen-
tus fuit, & proditus ab eo, cui plurimum tribuebat.
Hec autem omnia scribo, nō quòd iudicium ullum
mihi sumam (hoc enim soli Deo conuenit) uerum,
ut demonstrum, quantopere Principes oporteat esse
se alienos ab eiusmodi facinoribus, quale uidemus
à Carolo fuisse commissum, & ut ne prauis consilijs
obtemperent. Nec enim rarò fit, ut ipsorum famili-
ares ad huiusmodi res eos impellant, partim adula-
tione, partim metu ne offendant: sed eiusmodi con-
siliarijs nullum est genus hominum perniciosius.
Diximus, quemadmodum Deus cōstituit Campo-
bachium, ut ulcisceretur Connestablij necem, eo ip-
so loco, & eadem plane ratione, qua Carolus fuerat
usus, imò crudelius etiam. Nam eum ille, à quo be-
nignissime fuerat exceptus, & senex, & omnium res-
rum egenus, & exul, & à quo innumeris erat affe-
ctus beneficijs, prodidit. Et principio, quum ad es-
am rem animum adiecit, aperuit se Simoni Papiens-
si, medico, & reuersus ex Italia cum equitatu: con-
stans in suscepta deliberatione, pollicebatur se tra-
diturum esse Regi omnia, quæ Carolus per Lothar-
ringiam cepisset: aut si Rex cum exercitu in illum
iret: certo signo dato, cum suis copijs ad ipsum esse
transiturum. Deinde, se uel capturum esse illum, uel
inters

interfecturum primo quoque tempore, cum esset lustraturus exercitum, qua quidem in re non facile potuisset aberrare. Habebat enim hunc morem Carolus, ut simul atque descendisset ex equo: commoraturus alicubi in castris, ademptis grauioribus armis, & leuiori equo uectus, cum paruo comitatu circumiret omnes copias, & rebus necessarijs prouideret. Eam nactus occasionem, facile poterat ille, quod uolebat, perficere. Rex autem perfidiam hominis detestatus, & quod induciae erant, & quod ignorabat, quamobrem ille suam operam, in re tam impia deferret: uoluit omnino liberaliter agere, & per Cotto, quoniam ille diligenter & ex fide recitarit. Carolus autem aliorsum accipiens, dicebat, quod si reuera istud ageretur, Regem non sibi fuisse denunciaturum. Et istud quidem multo ante, quam Nanceium ille ueniret, accidit, tantaque fuit ipsius obstinatio, ut arbitrer eum nihil unquam eius rei dixisse Campobachio. Nam ab eo tempore plus ei, quam unquam alias, tribuebat. Obsidebatur Nanceium tempore hyberno cum paucis copijs, & male instructis, & plerisque aegrotis. Ex primis ordinibus nonnulli conspirauerant in eum, ut diximus; multi etiam indignabantur (quod rebus aduersis euenire solet) & reprehendebant eius omnia consilia: sed in eius casu & uitam, nemo praeter Campobachium, moliebatur. Lotharingus interea sollicitabat Heluetios pro

pro auxilijs, ut prælio dimicaret. Ad eam rem prompta quidem erat illorum uoluntas: & solum restabat, ut pecunia conficeretur. Rex causam eius apud Heluetios magnopere per legatos commendabat, & simul quadraginta francorum millia suppeditabat. Campaniæ quoque præfectus, habebat per ditiosum Barrensem circiter octingentos cataphractos, & magnam manum sagittariorum. Itaque Lotharingus ad eum modum adiutus à Rege, magnas conduxit Germanorum copias, tam equitum quam peditem: adiunxit etiam se illi magna Gallorum nobilium manus. Qui per Campaniam erat Regis exercitus, non se quidem commouebat: sed euentum belli expectabat. Tandem Lotharingus cum insigni Germanorum comitatu, uenit Sanctonicolum, qui uicus à Nanceio duobus miliaribus abest. Erat id temporis in Gallia Lusitaniæ rex, in nonum mensem. Cum eo Ludouicus rex foedus iniit erat aduersus Hispaniarum regem, eum, qui hodie rerum potitur. Et Lusitanus quidem, spe consequendi auxilia uenerat, quò bellum ex Cantabria uel Nauarra in Castiliam moueret. Tenebat enim loca quædam & arces in finibus, & arbitror foeliciter eum fuisse belligeraturum, si Rex, ita ut aliquoties constituerat, eum adiuuasset. Cum uero mutata Regis uoluntate, per annum aut eò amplius frustra sperasset: domi quoque res ipsius magnum accipiebant detrimentum. Nam quo tempore in Galli

h am di

am discessit: plerique omnes Lusitaniæ proceres rebus ipsius fauebant. Verum ubi diutius abesset: languidiores facti, cum Alphonso & Isabela, qui nunc Hispanias obtinent: paciscebantur. Rex autem, quò minus opem ei ferret, in excusationem adduxit bellum Lotharingicum, seque uereri dicebat, ne si Carolus hostem foeliciter oppugnaret: tota belli moles in Galliam transferretur. Lusitanus igitur, uir bonus, quò facilius quod petebat consequeretur: legationem sibi ad Carolum consobrinum suscepit, compositionis tentandæ causa. Nam contra plurimorum sententiam in Gallias abiuerat, ideoque pudebat eum redire domum, nulla re perfecta. Ingressus iter grauissima hyeme, uenit ad Carolum ante Nanceium, & expositis, quæ acceperat à Rege mandatis, offendit in eo summam difficultatem. Commoratus ibi per biduum, parat abitionem. Carolus instabat, ut aliquandiu differret, & Pontemontij (quod à Nanceio quatuor miliaribus abest) subsisteret, eumque aditum seruaret. De Germanis enim, qui erant Sanctonicolai, iam intellexerat. Ille excusans, dicebat, nec armis ad eam rem, nec copijs, nec ulla re necessaria se instructum esse. Reuersus igitur Luteciam, quum diu restitisset ibi: coepit male suspicari de Rege, quasi insidiosè ageret, & aduersario suo, Castiliæ Regi se cogitaret prodere. Mutatis ergo uestibus, ne agnosceretur, tribus tantum comitatus, constituit proficisci Romanam

mam, & ibi monasticum uitæ genus amplecti. In
 itinere comprehensus fuit à Robineto Norman-
 no. Rex eo nuncio ualde fuit offensus, & non
 nihil cum puduit. Iubet igitur naues aliquot ar-
 mari in Normannia, quæ domum ipsum reduce-
 rent. Causa belli, quod gerebat cum Hispano, hæc
 erat. Habebat è sorore Henrici Castiliæ Regis, ux-
 ore, neptem. Eam Isabela soror Henrici excludebat
 à successione & principatu Castiliæ, & ex adulterio
 natam esse dicebat. Percrebuit enim fama, Henrici
 cum fuisse corpore malè affecto, sic ut liberos pro-
 creare non posset. Et quanquam sub specie matris-
 monij nata erat ei filia: Castiliam tamen obtinuit
 Isabela cum marito, Arragoniæ & Siciliæ Rege.
 Hanc puellam neptem suam, Lusitanus cupiebat
 in matrimonium dare filio Ludouici regis Caro-
 lo, qui nunc rerum potitur, eaq; de causa uenit ad
 Regem, & quum infecta re discederet: ualde indoluit,
 nec multò post, quàm domum redierat, è uita dis-
 scessit. Diligenter itaq; prouidere debent Principes,
 quos mittant legatos. Nam si illi, quos in Galliam
 prius miserat, fœderis ineundi causa, fuissent homi-
 nes prudentes ac circumspecti: diligentius explo-
 rassent de rebus nostris omnibus antè, quàm Prin-
 cipem ipsum, ut eam protectionem susciperet, hor-
 tarentur. Quum illud inter Regem & ipsos inire-
 tur fœdus: aderam ipse mandato Regis, cum alijs
 nonnullis. Hanc narrationem licebat præterire: sed
 h ij uolui

uolui demonstrare, quòd antea non semel dixi: Nò
 debere Principes ipsos eiusmodi profectiões obis-
 re, neq; se alterius potestati subiicere. Vix iter diei
 processerat Lusitanus, quum Lotharingus & Ger-
 manorum exercitus discederent Sanctonicolao, ut
 manus cum Carolo confererent. Eo autem ipso die
 uenit eis obuiam Campobachius, ut institutum
 perficeret, & cum octingentis Cataphractis transijt
 ad eos, indignè ferens, quòd nihil atrocius in Caro-
 lum designasset. Qui Nancei obsidebantur, ad des-
 tinationem spectabant, sed certiores facti de Campo-
 bachij defectione: ceperunt sperare melius. Nam in
 fossam oppidi quidam se coniecit, ad eosq; penetra-
 uit, & de Campobachio ac Germanorum auxilijs
 nunciabat. Aduentante hoste, Carolus, præter mo-
 rem ferè, concilium indicit. Plurimorum hæc erat
 sententia, ut Pontemontium se reciperet cum exer-
 citu, & quæ passim circa Nanceium tenebat oppi-
 da, præsidijs muniret; Germanos, importatis in oppi-
 pidum cibarijs, domum esse redituros: fore, uti Lo-
 tharingus pecunia destitutus, longo tempore non
 possit tantas denuò copias colligere: alimoniam au-
 tem omnem intra paucos menses consumptam iri:
 & oppidanos in maiori tum difficultate & angus-
 tijs rerum omnium esse futuros, quàm prius: Inte-
 rea tempus & ocium ei superesse, augendi exerci-
 tus. Vix enim quatuor habebat hominum millia
 in uniuersum, ex ijsq; mille tantum & ducenti erant
 ad præ-

ad prælium instructi & idonei, ut ex fide dignis accepi. Non deerat ei pecunia, nam in arce Lutemburgi habebat ad quadringenta & quinquaginta aureorū millia, quò facilius potuisset copias conducere. Sed perturbavit eius mentem Deus, ac ueluti tenebris circumfudit. Nam incitatus à nonnullis penè furiosis, & omnium deterrimum secutus consiliū: decreuit periclitari fortunam, & dimicare cum exiguis, quas habebat, & male instructis copijs: tametsi de uiribus ac numero hostium, & de Regis exercitu, qui non procul aberat, diligenter esset præmonitus. Vbi Campobachius ad Lotharingum transisset cum suis cohortibus: Germani denunciant ei, ut è castris excederet, propterea quòd proditorem nullum uellent apud se ferre. Coactus igitur, recepit se Condium, quod est castellum in propinquo, sperans fore, ut Carolus profligatus & fugiēs, in suas manus incideret. Decreuerat autem uel interficere illum, uel capere: postquam id difficilius uisum est, neq; facultas perficiendi dabatur: constituit, commisso prælio, transire statim ab eo ad hostem, ut subita illa & inexpectata defectione, totum exercitum uehementius perterrefaceret. Hoc etiam pollicitus erat, si profugeret ille, non esse incolumem euasurū, eò quòd è suis familiaribus esset dispositurus ad quatuordecim equites, homines maximè fidos, quorum alij, progredientibus ad pugnam Germanis, fugam facerent initium: alij uero diligenter &

ter & intente illum obseruarent, ac fugientem in-
 terficerent. Ex ijs, quibus hoc erat mandatum offi-
 cij, treis equidem noui. His rebus procuratis, redit
 ad exercitum Caroli, quem deinde uenientibus
 Germanis deseruit. Atq; hinc uidere licet, in quantas
 angustias & periculum se coniecerit Carolus, dum
 recte consulentibus non obtemperat. Posteaquam
 propè & in conspectu constitissent ambo exercitus:
 Burgundiones, qui duobus antè prælijs uicti, et pau-
 ci admodum erant, & male instructi, primo statim
 concursu fuerunt profligati. Quos fuga periculo
 non eripuit, ij uel capti fuerunt omnes, uel interem-
 pti. In his fuit etiam Carolus. Et quoniam ei prælio
 non interfui, quemadmodum sit interfectus, non fa-
 cile dixerim, sed ab ijs tamen audiui, qui uiderunt
 eum ex equo deijci, & quòd capti essent: non poterant
 opem ferre. His quidem præsentibus, non fuit
 occisus: uerù superueniente postea noua cohorte in-
 teremptus, & in magno cadauerù numero, cum nõ
 agnosceretur, denudatus est. Torquem illius quẽ-
 dam, ualde præciosum, & eleganter fabrefactum,
 quem collo gestare solebat, & honorifice circum-
 ferre: uidi postea Mediolorani, quo in loco duobus
 aureis uenditus fuit. Et hinc quidem est exitus poten-
 tissimi Principis, quo maiorem ad uicinos Reges
 atq; populos auctoritatem nemo habuit. Qua pot-
 tissimum re Deum in se uehementius concitarit: nõ
 facile dixerim, nisi quòd omnem, qua fruebatur, for-
 licitas

1477.

licitatem, à suo pendere putabat ingenio & uirtute. Præditus erat sanè multis eximijis dotibus; operam dabat, ut homines excellenti uirtute familiares haberet; multis cupiebat benefacere; suorum negotia & controuersias cognoscebat ipse; & liberaliter eos audiebat. Quamdiu cum eo uixi, ingenio erat satis placido; postea uero crudelior euasit, quæ quidem res indubitatum erat signum futuri occasus. In cultu corporis & uestium luxu, alijsq; rebus omnibus prope nimius erat; legatis & externis hominibus magnū deferebat honorem; cupidissimus erat gloriæ; eaq; fuit præcipua causa, cur bella suscipere ret. Hoc enim spectabat in primis, ut sicut prisca quidam heroes, celebraretur. Animi magnitudine & robore & audacia nulli cedebat. Non facile diximus, illine Deus, an ipsius populo magis fuerit iratus. Interfectus enim ipse fuit, ut diximus, temporis ferè puncto, sine ullo maiori cruciatu; Sed eius prouinciæ, ab eo tempore, perpetuis bellis diuexantur, à quibus, ob ciuiles inter ipsos factiones, non possunt expediri. Deinde, qui nunc eos propugnant ac tuentur, sunt homines externi, nempe Germani, qui paulo ante fuerant hostes. Breuiter, à morte Caroli nullam experti sunt firmam amicitiam; & si quis eorum intueatur actiones; uidentur non minus perturbata esse mente, quàm ipse Carolus. Repudiatis enim optimis quibusq; consilijs, in suam ipsi perniciem moluntur; & qui nunc est re-
rum

rum status: uidentur uix egrè plagam hanc esse curaturi. Sic igitur sentio, Deum, prout uult affligere aliquam gentem: tribuere illis principem, & accomodare. Burgūdicus populus, longe florētissimus fuit sub tribus ordine principibus, optimis & prudentissimis uiris, supra centum & uiginti annos. Tandem uero Deus excitauit eis Carolum, qui continuis bellis, laboribus atq; sumptibus eos exercuit, defatigauit, & exhausit, hyeme præsertim. Ante Noesium autem factum fuit initium calamitatum, quæ deinde tribus aut quatuor aduersis prælijs durarunt, donec interficeretur. Quo quidem tempore sic erat debilitatum ipsius omne robur atq; potētia, ut omnes, in quibus aut aliqua facultas erat, aut uoluntas præclara; uel mortui essent, uel capti, uel grauiter afflicti. Vidi equidem, & cognitam habeo potissimam Europæ partem: sed florentiorem nullā noui prouinciā, quā erant hæ Caroli ditiones, quo tempore in ijs uixi. Et nunc ecce, Deus tam insignem & potentem familiam, ac clarissimorum uiorum domiciliū, nostro orbe celeberrimum & honoratissimum, per centum & eò plures annos, breui temporis puncto, planè subuertit. Quum reliqui omnes circum populi diu exarentur bellis, alijsq; incommodis: hæc sola domus foelicissima semper fuit, ita quidem, ut externi multi Principes, ad eam, uelut in opportunissimum portum, è fluctibus & tempestate sese reciperent. Ludouicus Rex adolescens,
cum

cum à parente suo disideret: ad Philippum Caroli patrem sese contulit, honorifice admodum et amanter ab eo, per sex annos habitus, Eduardi Angliæ Regis ambo fratres, Clarentius & Clocestrius, & Lenclastrijs multi, rebus aduersis, opem & patrocinium ab hac domo petierunt. Breviter, ingens fuit eius familiæ splendor & gloria, & nunc ecce miserabiliter est afflictæ, sic, ut uicinis omnibus exemplo esse possit. Est nimirum Deus, à quo salus regnorum omnium, & incrementum, & occasus, & initia dependent.

PHILIPPI COMINAE I

commentariorum Liber

Octauus.

Ex nuper in Gallijs instituerat cursores, qui per dispositos equos, incredibili celeritate iter conficerent, rem plane nouam & inusitatam in Gallijs, ante id tempus. Per eos ilico de fortuna Caroli cognoscebat, & singulis penè momentis expectabat certiora de rebus omnibus. Ei, qui primus omnium aliquid memorabile attulisset, munus aliquod dabat, & prius quàm aliquid adferretur: dicebat se liberaliter ei, qui primus nunciasset, daturum. Per Bocagium & me certior factus fuit de prælio, ad Moratum facto:

i

& utrunq;

& utrunq; in signi dono cohonestabat. Ludæus, qui
 foris cubabat extra Pleffium castellum: de cursoris
 aduentu primus cognouit, & quod honesto loco
 erat apud Regem, obtinuit à cursore literas, qui-
 bus de prælio Nanceno significabatur. Prima sta-
 tim luce, Regi dat eas literas. De morte Caroli ne-
 mo confirmabat; in hoc autem omnes consentie-
 bant, eum fugisse. Rex eo nuncio sic fuit exhilara-
 tus, ut nihil suprâ. Hoc unū modo uerebatur, quòd
 si captus esset à Germanis, ne cum eis, data pecu-
 nia, pacisceretur; deinde, ne prorsus euassisset, metu-
 ebat. Proxima deliberatio fuit, an ditiones illius es-
 set occupaturus, in eaq; re minimam esse putabat
 difficultatem, plærisq; omnibus, qui resisterent, per
 illa superiora prælia, interfectis. Qui cum Rege es-
 rant, omnes dabant significationem læticiæ: sed
 plæriq; uidebantur sibi uim ipsi facere, & utrunq;
 dissimularent, maluissent certe Caroli res meliori
 esse loco. Cuius quidem rei causa fortasse fuit, quòd
 rex natura timidior erat, & idcirco uerebatur, ne so-
 lutus omni metu, multa moueret domi atq; turba-
 ret. Ex ijs etiam qui aderant, nonnulli unâ cū Galliæ
 principibus & Carolo, ipsum oppugnauerant. Hæ-
 bita deliberatione, post peractum sacrum, in cubicu-
 lo prandet, multis ad mensam, pro sua cōsuetudine,
 adhibitis. Inter prandendum loquebatur de rebus
 nouis. Hic ego cum alijs nonnullis obseruabam di-
 ligenter uultus eorum, qui prandebant; Sed ne u-
 nus

nus quidem hilariter sumebat cibum. Mœrore ne istud fecerint, an lætitiâ; non facile dixerim. Pudore certè nullo faciebant, nam consueuerant omnes cum eo prandere sæpius. A prandio secedens ali-
 quandiu, nonnullis, Caroli possessiones quasdam, si mortuus esset, donabat. Amirallium autem & me, cum amplis & necessarijs mandatis dimisit, ut eos, qui se uellent in ipsius clientelam atq; fidem dare, reciperemus: potestate nobis facta, ut quicumq; inter eundem nobis occurrerent cursores; eorum resignaremus literas, quò de rebus omnibus certi aliquid cognosceremus. Ingressi iter asperrima hyme, uix dimidij diei uiam processimus, cum occurrit tabellarius. Acceptis ab eo literis, intelligimus Carolum inter alios repertum fuisse mortuum, & agnitum à quodam adolescente cubiculario, & me dico Lusitano, per quem Campaniæ præfectus certior factus, hoc ipsum Regi significabat. Progressi contendimus ad Abbeuillæ suburbia. Per nos primum, ijs locis rescuerunt de illius morte. Oppidani tam ceperat pacisci cum Torcio, uiro nobili, quem à multis annis magnopere diligebant. Qui præsidio relictî fuerant ibi à Carolo; per internuncium à nobis præmissum, de compositione nobiscum agebant, & nostris pollicitationibus confisi, quadringentos cataphractos illinc remouerunt. Hanc oportunitatem conspicati ciues, Torcio patefaciunt urbem, non absq; magno dispendio eorum, quos

antè diximus, quibus, mandato regis, & pecuniam, & annuam eramus polliciti pensionem. Sed earum rerum nihil acceperunt, propterea quòd per ipsos non erat facta deditio. Est autem Abbeuilla, ex ijs oppidis unum, quæ Ludouici pater Philippo principi dederat, ea lege, ut si nulli extarent masculi hæredes, ad imperium Gallicum redirent. Non debet igitur uideri mirum: si facilem nobis aditum præberent. Inde profecti Dorlanum, sollicitamus Atrebatum, Artesia primam urbem, ac uetus Comitum Flandriæ patrimonium, cuius quidem regionis imperium, ad fœminas non minus quàm ad mares defertur. Rauestenus & Cordæus, adiunctis aliquot primarijs ciuibus, colloctioni nobis diem constituunt, in uicina quadam Abbatia. Mihi cum nonnullis alijs iniunctum fuit, ut actioni interessem. Et quia parum erat spei, confici posse negocium: non ibat Amirallius ipse. Nostra postulata hæc erant, ut urbem nobis patefacerent: prouinciã illam omnem, morte Caroli, ad Regem pertinere: si recusent, periculum esse, ne cogantur: cæsum esse principem, & exercitum, tribus aduersis prælijs deletum prope omnem. Illi contrà, per eius urbis atq; senatus præsidem demonstrant, quemadmodum inde à Margaritha, quam Philippus, cognomèto Fortis, in matrimonio habuit, iure successiõis, Artesia omnis delata sit ad Caroli filiam hæredem. orant igitur, ne quas cum Carolo Rex fecisset inducias, uiolaret.

laret. Non fuerunt multa inter nos commutata uerba: nec inopinatò nobis responsum istud oblatum fuit, & præcipua causa colloctionis hæc erat, ut per eam occasionem quosdam ad nostras partes traduceremus. Nec infortunatè quidem iste conatus cecidit. Reuersus ad Amirallium: cognouit, Regem aduentare, qui paulò post nos ingressus fuit iter, & literas huc illuc, tam suo, quàm alieno nomine scripserat, quibus euocabat certos homines, quorum opera sperabat se posse ditiones illas omnibus in suam potestatem adducere. Magnam enim animo conceperat lætitiã, quòd aduersarios omnes uidebat è medio sublato esse, Conestabliũ, & Ducẽ Nemorẽsem, & alios nõnullos capite multauerat: Frater, Aquitaniæ Dux, è uita decesserat: Andegauensis familia omnis erat extincta: cuius postremi fuerunt Principes, Renatus Siciliae Rex, Ioannes & Nicolaus Calabriae Duces, eorũq; propinquus, Cenomanorum & Prouinciæ Comes. Horum omnium facultates ad ipsum erant delatæ. Sed quò potentior erat Burgundica domus omnibus alijs, & quò grauiora bella gessit, Anglorum ope, in Gallijs, per annos triginta duos: & quò maiores habebat ob propinquitatem occasiones diuexandi Galliam: eò grandior etiam fuit & uberior Regis lætitiã, oppresso Carolo, sic, ut uicinos circum populos nihil iam magnopere formidaret. Pacem enim nuper fecerat cum Anglis, & eam studebat confirmas

re. Sed dum in hac securitate uersatur: hoc solum ad integram fœlicitatem ei defuit, quòd non ex æquitate negocium gubernabat. Nam & si Deus multis & clarijs indicijs ostenderet, grauiter & acerbè se uelle Burgundicam domum affligere: non idcirco tamen est, ut aliquis dicat, Regem, ita ut oportet, in ea re progressum esse. In prouincias enim illas nihil habebat iuris: uerum amore & beneuolentia, perq; connubiũ, aut iustum aliquem titulum, licebat eas adiungere Gallijs, & facillimè quidem, in ea consternatione, & propè omnium desperatione, rebus afflictissimis. Eam rationem si fuisset ingressus: firmam & diurnam pacem in Galliam intulisset, & populum continuis bellis exinanitum, magnopere recreasset. Dum uiueret adhuc Carolus: non semel mihi Rex commemorabat, post mortem illius, si uita superaret ipse, filium suum in matrimonium se daturum esse illius filia: & si propter teneriorem filij ætatem illa recusaret: se procuraturum tamen, ut è Gallia principibus alicui nuberet: quò & hac ratione pacatam haberet omnem eam regionem, & illa, quæ putabat ad se pertinere, absq; grauiori ullo motu recuperaret. Hæc erat eius ad huc sententia, die octauo prius, quàm de morte Caroli allatum esset: uerum ab ea discessit, & longe aliter constituit, quo tempore Amirallium & me in Picardiam mittebat. Et quum nos deinde sequeretur: deferebantur ad eum crebri & iucundi nuncijs.

Nam

Namarces duę Connestablij, Haniũ & Boheniũ
um in eius potestatiẽ ilico uenerunt: Sanctoquintiũ
num ultro deditiõnem fecit: de Perona nihil dubi-
tabat: & de uoluntate Cordaxi spem certam habe-
bat, Tonsorem quẽdam suum Oliuarium, miserat
Gandauum, & alios aliõ, magna cum spe, sed plæ-
riq; non respondebant expectatiõni. Cum propius
ad Peronam uenisset: ibam ei obuiam. Præfectus
oppidum mox patefecit: Per eum diem restitit ibi,
& à prandiõ incidit in mentionem eius, quod Ami-
rallius & ego apud Atrebates egimus, neq; satisfa-
ctum erat eius uoluntati, et iudicabat nihil nos pro-
pmodum effecisse. Incipit deinde commemorare,
quemadmodum tonsorem suum Oliuarium misis-
set Gandauum, cuius opera & uirtute sit adeptu-
rus eam urbem: idẽ se sperare consequi posse multis
alijs locis, per eos, quos dimisisset. Atq; ut stimulum
aliquem adderet: Ludæum summisit, & quosdam
alios, qui coram ipso, mecum super ea re discepta-
rent. Quanquam uero meum non erat, eius opiniõ-
nem impugnare: tamen respondi, me uereri, ne
Oliuarius, & alijs quos nominasset, in ijs urbibus nõ
perficerent, quod uellent. Id autem ideo dicebam,
quõd uiderem, eum sententiã mutasse, de qua su-
prã diximus, & confisum secundiori fortuna, spem
ingentem concepisse, omnia sine contentione occu-
pandi. Cupiebat enim in primis Burgundicam do-
mum delere totam, & eius imperij prouincias om-
nes in

nes in multos huc illuc partiri: simul eos nominabat, quibus Namurcum & Hannoniam, finitima Galliae loca, daturus esset. Quantum ad maiores illas ditiones pertinet, Brabantiam & Hollandiam: constituit nonnullis Germaniae principibus, ut eas acquirerent, auxiliari, quos a se putabat non alienos, quorum deinde opera uti posset ad perficiendum ea, quae moliebatur. His de rebus omnibus mecum non semel loquebatur, eò quòd hortatus eram, ut alteram rationem, de qua supra dixi, susciperet: & uoluit, ut causas, quamobrem id non facerem, quod sua seram, intelligerem: affirmans, hoc suum consiliũ esse longe utilissimum Galliae, quae per eam familiam, propter ipsius potentiam, uehementer fuisset, multis nunc annis afflictã. Certe, si quis humana tantum intueatur & ciuilia: graues erant & magnae, quas adferebat, rationes. Ad aequitatem autem mihi respicienti, longe diuersum uidetur, tametsi tanta erat in eo uis ingenij, ut magis prouidus & acutus nemo quisquam esset. Verum in rebus tam arduis, Deus Principum et Regum uoluntates gubernat, ita ut consilia sequantur accommodata illis, quas cogitant deinde perficere, actionibus. Nam si beneficio Dei perstitisset in ea sententia, quam ipsemet ante mortem Caroli iudicabat idoneam esse: non fuissent ea consecuta bella, quae tum temporis orta, ne hodie quidem consopita sunt. Sed actiones nostrae pacem nullam diuturnam merentur, qua frui

turi eramus alioquin, & huc, tanquam ad fontem, referri debent calamitates nostræ, non autem ad incogitantiam Regis, qui sane circumspectissimus omnium hominum erat. Hæc omnia paulò prolixius recito, ut demonstrum, super eiusmodi rebus diu multumq; & grauius esse deliberandum, ut quod honestissimum est & æquissimum, amplectamur. Sed in primis interpellandus est Deus atq; rogandus, ut quod optimū est, nobis suggerat. Nam ab eo cuncta pendent, ut & scripturæ testimonijs, & ipso rerum usu doceri potest. Non hoc equidem ago, ut Regem incusem aut criminer, quasi minus recte fecerit; nam fortasse multi alij ipsius familiaris res in eadem cum illo erant sententia, quanquam hoc certo scio, neq; tum, nec usquam alibi super ea re disceptatū fuisse: Verum ita res habet, ut qui scribunt historias, non respiciant ad laudem eorum, de quibus loquuntur, & multi sæpe, quæ non exacte norunt, prætereant. Et quantum ad me pertinet; nihil sum dicturus alienum à uero, nihil quod uel ipse non uiderim, uel ab hominibus fide dignissimis acceperim, in eoq; nullam habebō ratiōem affectatæ laudationis. Certò enim cōstat, nullum esse principem tam prudentem, qui non erret & labatur aliquando, imò sæpenuero, si longior ei uita contingerat, ut ex illorum actionibus ac consilijs, si uerè perscriberentur omnia, facile iudicari posset. Omnes profecto omnium temporum senatores ac uiri præstantes,

stantes, qui uel fuerunt aliquando, uel hodie sunt, errarunt, & sæpe errare possunt atq; labi. Testatur hoc experientia quotidiana. Rex cum prope Peroridum, mandabat mihi, ut ad Pictones & Britanniæ fines proficiscerer; simul hoc priuatim et secretò dicebat, quòd si Oliuarius apud Gandauos nihil perficeret: si Cordæus etiam ad se non transiret; tum se incendijs uastaturum esse Atrebates, omnemq; uicinum agrum, & ad Turones rediturum. Antequam abirem, commendabam ei quosdam, qui meo impulsu & hortatu, ad ipsum transierant. Iis annuam pensionem pollicitus eram: & cum ipsorum nomina accepisset à me notata, promissa præstitit. Erat cum ipso Ludæus, homo sui priuati commodi ualde studiosus, & Regi multis in rebus non iniucundus. Ille sic erat natura, ut sicut temere ipse alios fallebat: ita quoq; leuiter persuasus, à multis sæpe ludificaretur. Educatus fuerat cum Rege, à prima statim adolescentiâ, & artes, quibus ei placeret, optimè callebat. Is abituro mihi ad Pictones, mandato Regis, ut dixi; quid, inquit subridens, tu nunc discedis in hoc tempore, quo pulcherrime sese offerunt occasiones amplificandi tuas facultates: Deseruntur ad Regem quotidie uaria negocia, in eiusq; manu est, quibus bene uult, & quos complectitur, temporis serè momento locupletare: Quantum ad me pertinet; spero me futurum esse Flandriæ præfectum,

ctum, & totum me inaurabo. Magno cum risu pronuntiabat ista: Verum ego, quod metuebam, ne à Rege manassent: nihil minus auebam quàm ridere, & pro re pauca locutus, respondi, fore mihi longè gratissimum, si res bene succederent: sperare me, regem mei futurum esse non immemorem. Paulò ante, quidam ex Hannonia nobilis ad me uenerat, & de quibusdam alijs, quos, ut ad Regem transirent, literis sollicitaueram, certè aliquid attulit. Est mihi propinquus ille, & uiuít adhuc, itaq; nomen non proferam. Is inter alia paucis uerbis indicabat rationes, quibus firmissima quæq; loca Hannoniæ daret in regis potestatem. Abiturus hæc aperio Regi: Locutus cum eo, dicebat mihi, nec hunc nec alios, de quibus dixeram, esse idoneos, nec ullus erat, in quo non aliquid desideraret: ipsorumq; pollicitationes iudicabat esse uanas, & ea quæ deferrent omnia, putabat se facile posse & breui, citra ipsorum operam occupare. Ludæus tamen ipsius mandato, cum eo nobili collocutus, initio statim rogabat, ecquid muneris habiturus esset ab ijs ciuitatibus, ut ipsorum causam regi commendaret: Erant sanè diuersæ admodum utriusq; rationes. Alter ex Hannonia uenerat, ut amplificaretur: hic uero non modo nihil promittebat: uerum etiam, quasi beneficium ultrò præstaret, uolebat remunerari. Aspernabatur tum eos rex, uerum incidit postea tempus, quo magnò redemisset ipsorum operam: & opinor

diuinitus hoc etiam accidisse, ut ne ex animi uoto
 omnia ei cederent, aut ne ditiones illas, quæ perti-
 nent ad imperium Germanicum, occuparet. Quod
 ei duabus de causis licitum non erat, primum, quod
 ius nullū haberet, deinde, propter antiquū fœdus,
 pactum inter Cæsares atq; Galliarū reges: quod ip-
 sum rex uidebatur non ignorare. Cum enim Came-
 racum, & Quercetum in Hannonia, & quedā alia
 teneret, ex ijs aliqua reddidit, & Cameracū, eo quod
 esset Imperij ciuitas, pristino iuri ac libertati restitu-
 it. Et quanquam id temporis aberam: missus ad Pi-
 ctones, ut supra dixi, tamen ab ijs qui interfuerunt,
 omnia plenē cognouit, deinde, quod utriusq; regiois
 morem atq; naturam ex æquo noueram: non erat
 mihi difficile, quid ageretur, & quis esset futurus e-
 uentus, intelligere. Oliuarius, tonsor Regis, Gan-
 dauum profectus erat, ut diximus, cum literis &
 mandatis ad Caroli filiam, ut priuatim ei loqueretur,
 eamq; ad partes regis traduceret. In eo autem
 summam sciebat esse difficultatem, nec etiam istud
 potissimū agebat: uerum eò spectabat, ut Gandauis,
 quam urbem nouit ad seditiones propensam esse,
 magnum aliquem motū excitaret, præsertim, cum
 in ordinem essent redacti superioribus annis, & ex-
 uti priuilegijs: à Philippo quidem Principe, belli
 tempore, quod cum eo gesserunt: à Carolo autem,
 quum debellatis Leodiensibus, redisset ad eos ui-
 ctor, Hac non ignorabat Oliuarius, atq; ideo in ma-
 iorem

lorem spem uenit, & secretò multos interpellabat, pollicitus, effecturū se, ut à Rege priuilegia omnia recuperarent. Publice uero nihil agebat, & hoc solum tentabat, si quid apud puellam posset antea cōficere. Post aliquot uero dies, iubetur legationis causam exponere. Venit igitur ad concilium, splendidius aliquanto uestitus, quàm pro ipsius cōditione. Erant cum puella dux Cliuensis, & Leodiensis Episcopus, & alij proceres, magno numero. Redditis puellę literis, iussus est exponere mandata. Refert sibi iniunctum esse, ut soli puellę loqueretur. Illi contra, & inusitatum hoc esse dicebant, & indecorum, eò quòd & adolescētula esset, & innupta. Cum persisteret in sententia: illi incipiunt minari, & uelle cogere. Opinor, quo tempore literas in concilio reddidit, nondum præcogitasse illum, quid diceret. Ad hunc modum igitur discessit, non absq; ludibrio. Plæriq; enim ridebant eum, & propter generis obscuritatem (nam originem habebat ex quodam uisco, non procul à Gandauo) & ineptum sermonem. Certior autem factus, imminere sibi periculum, & fore, ut in flumen abijceretur: profugit Tornacum. Quæ ciuitas, tametsi tum utebatur libertate: ualde tamen erat studiosa Regis, ad cuius imperium ita pertinet, ut quotannis ei sex francorum millia persoluat, alioqui libertate sua fruitur, & omnis generis homines admittit. Ciues etiam & ecclesiastici ordinis uiri, possessiones ac facultates suas habent per

Hannoniam & Flandriã, uicinas regiones: Ideoq; per ea bella, quæ Philippus Burgundiæ Dux gessit cum Carolo septimo, Galliarum rege, soliti erant ei dependere quotannis, ad decem francorum millia, eamq; pecuniæ summam, uidi quum etiam Carolo persoluerent. Sed in hoc tempore, quum Oliuarius eò uenisset; immunitatem obtinebant. Atqui, non tam Oliuarius, quòd munus iniunctum suscepisset: quàm alij, quòd iniunxissent, reprehendendi erant. Et quanquam is fuit eius legationis exitus: tamen uirtutem aliquam declarauit postea. Videbat Tor nacum esse finitimam urbem utriq; populo: rebus gerendis & diuexandæ Flandriæ opportunam, modo præsidio aliquo teneretur equitum, quos in pro- pinquo Rex continebat. Ut autem oppidani præ- sidium aliquod ultro reciperent: sciebat frustra spe- rari, propterea quòd neutrius erant factionis. Nūciat igitur Oliuarius præfecto Sanctoquintini, ut suas cohortes equitū, & alias è uicinis locis, Tor- nacum adducat. Ii quum ad horam præscriptam eò uenissent: offendunt Oliuarium, & cum eo circiter quadraginta uiros, qui partim fauore, partim im- perio & uì obiectum sepimentum amoliti: equita- tum omnem intra portas admittunt. Eam rem non multitudo quidem ciuū: sed urbis præfecti graui- ter tulerunt, è quibus octenos Luteciam misit: Post equites, alij quoq; sunt ingressi, qui uillas & ædificia multa uastabant incendijs, maiori ferè cum detri- mento ciuium, quàm hostium. His iniurijs incitati Flandri,

Flandri, Geldriæ ducem, è carcere, in quem à Carolo coniectus fuerat, eripiunt, & copijs præficiunt. Vbi Tornacum uenissent: primo statim concursu in fugam coniecti fuerunt, multis interfectis, & ipso quoq; Principe occiso, dum postremis laborantibus opem ferre conatur. Alius quispiam, maiori ingenio præditus, quàm Oliuarius, nõ erat fortasse rem tantã perfecturus. Apparet certè, Deum, in ista quidem actione, perturbasse mentem Regis. Nam si maiori deliberatione fuisset usus, & illam cupiditatem atq; uindictæ studium, quando Burgundicam domum uoluit delere totam, deposuisset: dubium non est, quin hodierno die, prouinciæ illæ omnes penderent ab imperio Gallico. Recuperata Perona, legati ad ipsum eò ueniunt, à filia Caroli, omnes pariter, in quibus aliquid consilij aut dignitatis erat, idq; non admodum prudenti sane consilio, quòd tam frequentes simul uenirent: Sed ita erant afflicti & consternati calamitatibus, ac morte sui Principis, ut quid potissimum agerent, aut inciperent, ignorarent. In ijs legatis erat eius ditionis Cancellarius, Gulielmus Hugonetus, summæ uir authoritatis apud Carolum, & Imbercortus, quo nõ alium ex nobilitate noui, uel prudentiorem, uel maximis rebus tractandis magis idoneum. Antequam publice Rex audiret, sollicitabat eos priuatum. Omnes demisse & reuenter admodum, pro se quisq;, separatim responderunt, ut solent, qui metunt.

unt. Sed illi, quorum facultates atq; possessiones longius aberant à Gallia: nolebant ullo pacto adstringi, nisi de matrimonio Delphini & puellæ, cuius erant legati, Rex pacisceretur. Cancellarius etiam & Imbercortus, quia cupiebant retinere auctoritatem, & quòd facultates habebant in finibus Galliarum: hic in Picardia, ille autem in Burgundia: dabant se Regi, & ab eius postulatis erant non alieni, suamq; operam ei pollicebantur: & si matrimonium perficeretur: quin ad ipsum plane transirent, non recusabant. Ea ratio quanquam optima erat: displicuit tamen Regi, qui & agrè ferebat, quod non uestigio ad se transissent: ueruntamen, quia cogitabat eorum uti quacumq; opera: dissimulabat. Cordæum, Atrebatum præfectum, iam pridem habebat sua rebus fauentem. Eius consilium secutus, petebat à legatis, ut quò facilior esset ad compositionem uia: traderent sibi alteram Atrebatum partem. Est enim urbs bipartita, muro, & fossa, & portis dirempta. Post multam disceptationem, assentiuntur legati, in primis autem Cancellarius & Imbercortus, ac datis literis, Cordæum à fide & religione custodiendæ urbis eximunt, & ut eam in potestatem Regis tradat, iubent. Libenter ille & cupide imperata facit. Rex intromissus, ilico mandat extrui propugnacula & uallum, aduersus alteram urbis partem. Cordæus cum suis cohortibus & signis militaribus oppido excedit, & liberum erat unicuiq; sequi quacumq;

cunq̄ uellet partes. Ipse, quoniam arbitrabatur se non amplius iam obstrictum esse puellæ, propter acceptas ab eius legatis literas; constituit se totum regi dare. Nam originem ducebat ex Bellouacis, & quoniã morte Caroli urbes illæ omnes ad Somiam flumẽ, redibant ad imperium Gallicum; putabat se, qui nomen & ortum ex ijs locis haberet, ad Regem honeste posse transire. Hac igitur ratione factus est regius, absq̄ crimine quidem, ut arbitror, nisi forte nouo iureiurando sese puellæ deuinxerat. Alij aliter sunt hoc illius factum interpretati; quantum ad me pertinet, nihil affirmo. Hoc solum habeo comperitum, fuisse eum à Carolo perductum ad summam dignitatem & maximas opes. Nam & totius Picardiæ, & multorum oppidorum erat præfectus: & à morte Caroli, eandem apud Regem obtinuit administrationem. Rebus Atrebatî confectis, Hesdinum Rex ilico circumfedit, & erat cum eo Cordæus, qui ante treis modo dies, eius arcis & oppidi præfecturam gesserat, & suorum militum præsidio tenebatur adhuc locus. Qui intus erant, præ se ferebant initio non uelle mutare imperium, eò quòd religione et fide essent deuincti puellæ. Sed cū per dies aliquot impetum sustinuissent: in colloctionem cum Cordæo, sub cuius imperio nuper fuerant, ueniunt, ac deditioem paulò post faciunt. Nam consultò gerebantur omnia. Boloniam deinde rex proficiscitur, et simili plane ratione occupat,

I tameris

tametsi periculi plenum erat hoc institutum, si modo praesidium ullum in oppido fuisset. Dum ibi per quinque circiter dies in oppugnatione commoratur: Atrebates incipiunt agnoscere & uidere periculum: nam undique cincti erant hostibus. Vicinas igitur urbes, Douacum & Insulas, de auxilijs interpellant. Douaci erant aliquot equitum cohortes, & cum his Vergæus, nobili genere natus. Hi omnes euaserunt ex prelio Nanceno. Constituant igitur Atrebatum proficisci, coactis circiter trecentis equitibus, & sexcentis peditibus. Douacenses oppidani, ferocius id temporis, cogebant eos inuitos, meridiano tempore discedere, stultò plane consilio. Nam omnis illa regio est planissima, & longè lateq; patet prospectus, & est interuallum quinque miliarium. Quod si de nocte fuissent profecti: perfecissent quod cogitabant. Qui Atrebatii erant in praesidio, Ludæus & alij nonnulli, certiores facti de illorum aduentu, statuunt obuiam eis properare, & omnia potius periclitari, quàm ut sinant eos in urbem ingredi. Videbant enim, se non posse alioqui alteram oppidi partem, quam custodiendam acceperant à Rege, tueri. Et licet periculosum esset ipsorum inceptum: strenuè tamen et magna cum uirtute hostem adorantur, & profligant, plerisque omnibus aut interfecit, aut captis, in quibus fuit etiam Vergæus. Post tridie, rex illuc accessit, magnopere exhilaratus eonuncio. Captiuos omnes in suam potestatem recipit, &

pit, et ex peditum numero multos interfici iubet, ut alijs, qui circum erant, terrorem atq; metum inferret. Vergæum autem in carcere diu detinuit, qui tametsi arctissimè custodiretur & uinctus erat; adduci tamen non potuit, ut ei fidem daret, cumq; per annum & eò amplius in uinculis fuisset, uix tandem expugnatus precibus matris, morem gessit, & prudenter quidem. Rex & amissas facultates ei restituit omneis, & quas ad se pertinere dicebat, concessit, & auxit annuis prouentibus, ad decem francorum millia, & munera multa publica donabat. Qui in eo prælio fuga euaserant; in oppidum peruenerunt. Rex igitur tormētis, quorum uim maximam habebat, eos oppugnat, & quia milite carebant atq; præsijs; magnus eis timor incessit. A Cordego plestiq; oppidani erant non alieni; deinde, fieri non poterat, ut cum unam oppidi partem Rex teneret; altera sese tueretur diutius. Faciunt igitur deditio- nem certis legibus, quæ parum tamen religiose fuerunt seruata, Ludæi præsertim culpa. Plurimi enim ciues & alij honesti homines, in ipsius conspectu, supplicio fuerunt affecti, & Ludæus ipse mihi confirmauit, se tum fuisse auctum uiginti aureorum millibus. Oppidani præterea mutuo regi dabant ad sexaginta aureorum millia, sed opinor eam pecuniæ summam eis fuisse redditam, ut Cameracensibus, qui quadraginta millia prius dede- rant. Interea dum Atrebatum obsidetur; filia Cas-

roli erat Gandavi in potestate civium, magno certe
 suo cum detrimento, & Regis maximo commodo.
 Sic enim comparatum est, ut quod uni prodest: al-
 teri ferè noceat. Nam Gandavenses, nunciata Caroli
 morte, insolentiores facti, quòd extra periculum se
 positos esse credebant: seditiose & proteruè multa
 designabant, senatoribus præcipuis, numero uigin-
 ti sex, interfectis. Eius rei causam hanc adferrebant,
 quòd pridie capitis pœna multassent quendam ple-
 beium, ac licet eam pœnam ille meritus esset: dice-
 bant tamen eius rei potestatem ad ipsos minime
 pertinere, extincto Carolo, per quem fuissent in
 eum ordinè asciti. Ex necessarijs quoq; Caroli mul-
 tos afficiebant supplicio, quorum nonnulli, me præ-
 sente, Carolum aliquando placauerant, ne quod
 cõstituerat, eius urbis bonam partem uastaret. Ab
 his supplicijs ad puellam transeunt, & cõgunt, ut
 priuilegia, quæ & pater & auus Philippus ademe-
 rant, confirmaret. Ea priuilegia perpetuam ipsis
 materiam litis & contentionis præbent aduersus
 Principem suũ. Natura enim student suorum Prin-
 cipum uires infirmare, quos, dum paruuli sunt, a-
 mant, grandiores autem auersantur. Mortuo Caro-
 lo, si motus omneis uitassent, & Reip. salutem spe-
 ctassent: præsidio militum haud dubiè muniissent
 Atrebatum, & fortasse Peronam. Sed ad turbas tan-
 tum & rebellionem, animum habebant intentum:
 Veruntamen cum obsideretur Atrebatum, uene-
 runt

runt ad Regem legati. Nam ex omni populo delecti fuerunt nonnulli, qui de summa Reipub. tractarent. Gandauenses tamen, qui puellam haberent in potestate, pro suo arbitratu omnia gerebant. Ii legati, inter alia commemorabant, ea quæ de compositione proposuissent: à puella esse profecta, quæ in rebus omnibus decreuisset obtemperare consilio & auctoritati delectorum populi: Petebant igitur, ut à bello tam Burgundico quam Atrebatensi abstineret: ut ad certum diem indiceretur concilium, & de pacificatione agerent, atque ut interea belli administratione omnis cõsisteret. Rex, quoniam & se peruenisse putabat, quò uolebat, & milites omnes atque duces non ignorabat uel occisos esse, uel grauiter afflictos; & quia multi puellam deseruerant, in primis autem Cordæus, quod summi erat momenti: (Nā huius opera paucis diebus plus profecit, quam alioqui longo tempore potuisset ui armorum) His inquam de causis, legatorum postulata leuiter estimabat. Deinde, si Gandauenses principatum et administrationem obtinerent: non dubitabat, quin reliquos omnes perturbaturi essent, quò minus rectè & foeliciter bellum gererent. Nam homines uirtute aliqua præditos, & qui apud principem, honestum obtinuissent locum, non modo non adhibebant illi suis consilijs: uerumetiam acerbè persequerantur, Burgundiones autem in primis, eò quòd in honore fuissent apud Carolum atque Philip-

pum, oderāt infestissime. Ad hæc, sciebat quo essent ingenio, & quemadmodum cuperent singulis temporibus principum suorum potentiam debilitari, modo ne detrimentum aliquod aut incommodum ipsi acciperent. Constituit igitur alere seditionem, & ipsos, ut tumultuose omnia facerent, impellere. Nam erant imperiti rerum plaricq; omnes, nec ulsolum habebant usum, præsertim in negocijs tam arduis, quum ipso interim nihil esset acutum magis & prouidum. Dixerant legati, ut supra docuimus, puellam uelle morem gerere consilijs, & stare uoluntati delectorum. Eum sermonem rex, ueluti fundamentum aliquod sibi sumpsit actionis, affirmans, non rectè ipsos, quæ uel puellæ mens esset, uel eorum, à quibus illa penderet, accepisse; Certò sibi constare, illam ex arbitrio paucissimorum quorundam esse facturam omnia, qui pacis minime sint cupidi, & fore, ut hanc ipsorum orationem, illa non habeat ratam. His auditis, legati, ut homines parum exercitati, subito respondent: constare ipsis eorum, quæ dixissent, rationem, et si res ita postulet, exhibituros quæ accepissent à suis, mandata. Huic obijcitur, proferrì posse literas, quæ confirmet, puellam omnia sua commississe quatuor duntaxat hominibus, quorum sequi uelit auctoritatem. Quum illi in sententia persisterent: rex monstrari literas iubet, quas Cancellarius & Imbercortus attulerant, quo tempore apud ipsum Peronæ fuerunt. Eæ literę scriptæ erant,

erant, partim à puella, partim ab eius nouerca, Eduardi Angliæ Regis sorore, partim à Rauesteno: sed exierant nomine & mandato puellæ, & quò maior esset earum uis atq; fides: triplici erant scriptura notatæ. Earum hæc erat sententiâ, primum: ut ijs, quæ Cancellarius & Imbercortus dicturi essent, rex fidẽ haberet; deinde, hanc suam esse mentem, ut negotiorum administrationem omnem, uellet esse penes nouercam suam, & Rauestenum, et Cancellarium, & Imbercortum, ideoq; petebat à Rege, ut per eos quatuor tantum, ageret secum de rebus omnibus. His literis inspectis, ualde fuerunt illi commoti, & uehementer offensi, eamq; indignationem nostri etiam idoneis uocibus augebant. Tandem fit eis potestas literarum, ac nihil præterea cum ipsis actũ fuit. Neq; uero ipsi multum de eo solliciti erant, & ad res nouas tantum spectabant, nec qui futurus esset exitus, preuidebant. Urbis Atrebatii iacturam et amissionem debebant potius deplorare: sed quantum accepissent uulnus, ob imperitiã & rerum nouandarum studium non sentiebant. Gandauum igitur redeunt, ubi cum puella tunc erat Dux Clis uensis, eius propinquus, etate grauis, qui & in ea familia fuerat educatus, & pensionem annuam habebat, sex aureorum millia, & frequenter ibi uersabatur, honoris & officij causa. Per id uero temporis ibi hærebat, spe matrimonij. Cupiebat enim in primis puellam nubere filio suo: & si mores illius placuissent,

cuissent, facile, ut opinor, impetrasset: uerum erat
 domesticè notus, ac fieri potest, ut ea quoq; res im-
 pedimentum aliquod attulerit. Præter hunc aderat
 etiã Leodiensis Episcopus, è familia Borbonio-
 rum, & alij complures. Indicto igitur concilio, cui
 puella præsidebat, legati quid egissent, exponunt:
 & illud in primis, quod ad ipsorum institutũ perti-
 nebat, quemadmodum inter ipsos & Regem, ma-
 gna fuisset & acris, de uoluntate puellæ disceptatio:
 & quid tandem accepissent ab eo responsi. Eo ser-
 mone offensa puella, quum existimaret literas non
 fuisse exhibitas: constanter negat. Ibi statim ex ip-
 sis quidam è sinu profert eas literas, & palàm in con-
 spectu omnium dat puellæ. Quo sane facto, quàm
 esset illiberali ingenio, clare docebat, nempe qui
 modestissimam uirginem ad eum modum pudefa-
 ceret. Nam etiã si quid illa peccarat: ad ipsum tamen
 castigandi partes nõ pertinebant. Quantus autem
 fuerit puellæ pudor, facile quiuis intelligat. Diuer-
 sum enim apud omnes dixerat, & ij, quorum facta
 fuit in literis mentio, Rauestenus & nouerca, et Cã-
 cellarius, & Imbercortus, aderant. Cliuensi & alijs
 nonnullis iniecta fuerat aliqua spes matrimonij: Hi
 singuli magnopere fuerunt offensi, & tunc primũ
 graues ortæ sunt inter eos dissensiones. Cliuensis
 putauerat Imbercortum suis rebus fauere: cogni-
 tis autem his literis, ac re desperata: quòd seludifica-
 tum esse uidebat, odium in illum concepit. Sed &
 Leodi-

Leodiensis Episcopus, propter superiora bella minus amabat eum. Conestablii uero filius, Sancto pauli Comes, & ipsum & Cancellarium, eò quòd parentem suum Peronæ tradidissent in potestatem regis: oderat infestissime: deinde, Gandauenses erant inimico in ipsos animo, nulla de causa, nisi quòd apud Carolum in summo fuissent honore. Noctetur illa, quæ concilium hoc est insecuta, capti sunt ambo, & licet præmoniti fuissent: periculum tamen uitare non poterant, quod alijs multis sæpe accidit. Vt autem caperentur: opinor aduersariorum impulsu aliqua ex parte factum fuisse. Gandauenses, obseruata aliqua iuris formula, præter morem suum, è senatu nonnullos deligunt, qui de causa cognoscant. Et primum quidē interrogantur, cur Atrebatū regi per Cordem tradidissent: Ei quæstioni non multum inhærebant. Nam neq; mouebat eos debilitata potentia puellæ, neq; detrimenti magnitudinem intelligebant. Postposita igitur ea questione, duo potissimum obijciebant: primum: quòd in quadam controuersia & lite, sententia secundum ipsos & Rempub. lata, pecuniã accepissent. Ad hoc illi prudenter respondebant, se iudicasse in ea lite secundum ipsos, quòd aq̄itate & iure uincerent: non se prostituisse iudicium, nec ullum affectasse munus: oblatum uero non recusasse. Alterum crimen erat, eiq; potissimum insistebant: Ipsos & præfente Carolo, & per eius absentiam multa fecisse,

m cisse,

cisse aduersum ciuitatis priuilegia: quod apud eos
 sanctissimo iure sit capitale. Hæc sanè criminatio
 nulla nitebatur ratione. Nam neq; ciues erant illi,
 nec ipsorum subiecti imperio, etsi qua uel Carolus,
 uel eius pater ademerant eis priuilegia, pactionis
 bus illud factum erat, post diuturna bella. Sed quã
 tumuis illi se purgarent: tamen, duabus postremis
 de causis, damnati sunt capitis. Hac tam crudeli
 sententia perterriti, quod unicum supererat reme
 dium: prouocant ad Regem & senatum Parisien
 sem, ut ea interposita mora, per amicos & necessa
 rios eriperentur periculo. Dum captiui detineren
 tur: subiecti fuerunt quæstioni & tormentis, ac in
 tra sextum diem de capite ipsorum fuit pronuncia
 tum, & nulla ratiõe habita prouocationis, tres tan
 tum horæ fuerunt eis concessæ, intra quas de suis res
 bus ac salute cogitarent. postea deducuntur ad sup
 plicium. Filia Caroli certior facta, senatum adit, &
 propemodum supplex deprecatur mortem. Quum
 nihil proficeret: uenit in forum, ubi multitudo erat
 omnis in armis, & ut miserabilior esset: cultu cor
 poris admodum neglecto, summum testabatur do
 lorem. Lachrymans igitur, passis crinibus, magno
 pere sollicitabat populum, ut illos sibi donaret. E
 ciuibus multi eò inclinabant, alij cõtrà, sic ut ad con
 tentionem res atq; præsentem pugnam spectaret.
 Eorum autem, qui supplicium uolebant, maior
 erat numerus. Ii sublato clamore, carnifici manda
 bant,

bant, ut acceleraret. Desperata igitur salute, tristis & afflicta, propter iacturam summorum uirorum, domum redit. His rebus perfectis, Gandauenses Rauestenum & nouercam, eò quòd in ijs erant notati literis, quarum supra meminimus: à puella submouent, & auctoritatem omnem in illam sibi sumunt, quòd miserior erat eius conditio, tum propter amissas urbes, tum quòd in ipsorum esset potestate. Videre autem licet in ipsorum actionibus insignem stoliditatem cum malitia coniunctam. Nam qui magistratum apud ipsos gerunt, & auctoritatem habent: plerumque sunt opifices, & homines plebei, earum rerum omnium, quæ pertinent ad Reipublicæ gubernationem, imperiti. Malitia duabus in rebus potissimum consistit, primum: quòd suos Principes cupiunt esse quàm maxime infirmos & tenues: alterum, quòd simul atque facinus aliquod admiserunt, ac se inferiores uident: artem optime tenent, deprecandi culpam, ueniamque petendi, in eoque nec sumptui parcunt ulli, nec labori. & quibus uti debeant intercessoribus, omnium hominum optime norunt. Interea dum Rex in Picardiæ finibus foeliciter rem gerit: alter ipsius exercitus, in Burgundiam quoque bellum infert. Delectibus atque gendis præerat Auraicæ Princeps, qui tamen si è superiori Burgundia genus duceret, tamen ab amicitia Caroli iam secundo discessit, & quoniam in ustraque Burgundia plurimum ualebat & facultatis

bus amplissimis, & gratia & clientelis; peropportune Rex illius utebatur opera. Summæ autem belli præfectus erat Cranius, qui præmissis Auracæ Principe, per ipsius industriam & gratiam, non modo Diuionem, ijs locis firmissimam urbem: sed alia quoque inferioris Burgundiæ omnia, & superioris nonnulla oppida deditione cepit: uerum Auxona, & alia quedam castella strenue sese tuebatur. Auraco magnæ fuerunt propositæ cōditiones, & amplissimi honores designati. Mouerat ei litem auunculus de possessionibus aliquot & bonis, eaque controversia fuit ad Carolum introducta, qui conuocato cōcilio nobilium & doctorum hominum, aduersus ipsum pronunciauit. Ea re commotus, transiit ad Regem, qui inter alia promittebat ei restitutionem eorum, quæ sibi per iudicium erepta esse dicebat. Sed Cranius, Regis legatus, eorum bonorum nactus possessionem, tametsi crebro interPELLARETUR, etiam à Rege, tamen recusabat ea reddere, neque fore putabat, ut Auracicus omnem illam prouinciam ad defectionem & rebellionem aliquando permoueret. Gandauenses, cum ad eum modum, ut diximus, essent tumultuati, & puellam in potestate haberent: nouum constituunt magistratum, ueteres loco submouent & proscribunt, in primis autem Burgundicæ domus necessarios, nulla prorsus meritorum habita ratione. Illos autem omnes, qui ex Burgundia genus ducerent, acerbissimè persequuntur, &

tur: Et cum rex totus in hoc esset, ut è familia Caroli plerosq; ad se quacunq; ratione traduceret: illi suis moribus & ingratitude, et asperitate hoc ipsum præcipuè agebant, ut libenter isti ad Regem transirent. Sed Geldriæ Ducem in primis, qui mandato Caroli diu captiuus fuerat, eximunt è carcere, & ijs copijs, quas unà cum socijs aduersum Tornacenses educebant, præficiunt, & Tornaci suburbia uastant incendijs, imperitè sanè & imprudenter. Quòd si Atrebatum mature firmassent præsidio; rectè cum sibi, tum toti prouinciæ consuluissent. Nam eo genere belli, quod gerebant, nullum inferre poterant Regi detrimentum, qui pecuniam nullam ijs locis, aut uestigal, aut tributum imperabat. Geldrus igitur, ubi Tornacum uenit: ignem in suburbia coniecit. Erant urbis præsidio relictæ circiter quadringenti cataphracti, qui discedentem hostem persecuti, in fugam uerterunt. Sed Geldrus, magno uir animo, & singulari uirtute, conuerso equo inuectus, ut uiam suis expediret, interficitur cum multis. Filia Caroli dicitur, eo accepto nuncio ualde fuisse exhalata. Nam fama percrebuit, Gandauensium hoc esse propositum & uoluntatem, ut ei, nisi occubisset, in matrimonium illam darèt. Qui lecturi sunt ista, mirabuntur, non dubium est, quòd à morte Caroli, ad hunc usq; locum, Anglorum mentionem nullam feci, & alienum eis uidebitur, quòd illi Regem ita sint passi occupare Boloniam, Atrebatum,

Hefdinum, & alia loca munita, prorsus ad ipsorum
 fines, nec id modo, uerum etiam obsidione cingere
 Sanctomarum. Causa nimirum est in promptu.
 Rex ingenij uir, multis partibus Eduardo præsta-
 bat; quanquam certe præclarus & hic erat Prin-
 ceps, octo prælijs uictor, quibus ipse pedes interfuit
 omnibus. Verum ea diuersis temporibus facta fue-
 runt, neq; magnam aliquam ipsius industriam requi-
 rebant. Semel enim parta uictoria, utebatur deinde
 pace, donec nouum exoriretur bellum: & Angliæ
 consuetudo fert, ut intra paucissimos dies, commis-
 so prælio, de summa belli decernatur. Galliæ autem
 rationes longe erant diuersæ. Nam præter adminis-
 trationem bellicam, oportebat Regem multis lo-
 cis intentum habere animum, & quid uicini Principes
 molirentur, summo studio cognoscere, & obser-
 uare. Sed in primis danda ei fuit opera, ut Angliæ
 Regi satisfaceret, & crebre mittendæ legationes, &
 donis ac pollicitationibus tentanda res, ut ne no-
 stris ille negocijs & occupationibus sese immisce-
 ret. Anglis enim omnibus est quædam animi incen-
 ditio & alacritas naturaliter innata, bellum in Gal-
 liam inferendi. Primum, quod illam ad se iure perti-
 nere dicunt; deinde, propter amplissimam prædam.
 Maiores enim ipsorum multas obtinuerunt insi-
 gnes per Galliâ uictorias, & continuata possessio-
 ne per trecentos ac quinquaginta annos: bonam
 & Aquitaniam & Normanniæ partem tenuerunt.
 Et quan-

Et quanquam à Carolo septimo, Ludouici patre, profligati sunt: tamen redierunt domum, onusti spolijs opimis, et nostris exuuijs amplificati, concepta spe certissima, redeundi aliquando. Sed profecto uix ægrè tales erant nostris temporibus habituri occasiones. Ludouicus enim Rex nunquam erat periclitaturus fortunam, nec eò descensurus, ut proelio cum ipsis dimicaret, quod alicubi factum fuit, inæliciter, & magno cum Galliæ detrimento: Verum multò prudentius omnibus prouidisset rebus, ut uiderelicet ex eo, quod supra commemorauimus de pacificato Eduardo. Et quoniam hanc illorum cupiditatem ac ardorem gerendi belli non ignorabat: hoc sibi modis omnibus laborandum esse uidebat, ut ipsos in amicitia contineret, eos præsertim, qui uidebantur ad pacem magis inclinare, & oblata munera non esse recusaturi. Pensionem igitur illam, quinquaginta aureorum millia, quotannis Londini, ad diem, & liberaliter persoluit Eduardo, & in ipsius familiares distribui iussit ad sedecim aureorum millia, & legatos illius, etiam si minus iucunda nunciassent, omni humanitatis genere, & donis placatos dimittebat. Et quanquam aliqui sentiebant hoc ab eo fieri, temporis extrahendi, & perficiendi belli causa, quod ijs locis gerebat: tamen quæstus et emolumenti magnitudine deliniti, dissimulabant. Præter annuas enim pensiones dabat etiam intimis consiliarijs luculentissima dona, & is, de quo

de quo sæpe diximus, Hauartus, accepit ab eo intra biennium, præter pensionem, ad uiginti quatuor aureorum millia. Et hi quidem omnes, accepta pecunia, regijs quaestoribus dabant chirographa, quæ in ærario ponebantur. Vnus tantum Hastingsius, Eduardo familiarissimus, ægrè potuit adduci, ut pensionem à nobis acciperet, ac uix tandem ei persuasum à me fuit; Nam quo tempore cum Carolo uersabar: perfeci, ut ad eius amicitiam adductus, mille aureos pateretur sibi ab eo dari quotannis. Id ubi Rex à me cognouit; mandat, ut eum ad se traducerem, oblata etiam maiori conditione. Regem uero sic oderat, ut etiam à morte Caroli, rebus filiaè magnopere faueret, ac Eduardum, ut illi contra regem adesset, hortaretur. Cœpi igitur eum sollicitare literis, & Rex pensionem ei designabat, duo aureorum millia quotannis, cum à Carolo mille tantum accepisset. Eam pecuniæ summam deferebat Petrus Claretus, uir nobilis & industrius, cui mandatum à rege fuit, ut tradita pecunia, chirographum postularet, quò demonstrari aliquando posset atq; uideri, quemadmodum & summus Angliæ Regis cubicularius, et Cancellarius, & Ammirallius, & magister equitum, & alij multi proceres, pensionem à Galliarum Rege accepissent. Claretus diu multumq; & familiariter cum eo Londini locutus, posteaquam mandata exposuit; obtulit ei, quam acceperat pecuniam; simul chirographum sibi dari petit.

petit. Quod cū ille recusasset facere: alter orat, ut sal-
tē breuibus aliquot uerbis regi significaret, se pecu-
niam accepisse, ne Rex, qui suspitionibus indulget
at, putet à se fraudem aliquam esse commissam.
Tum ille: Quod petis, inquit, equū est quidem: sed
tūus Princeps donum hoc ultrò mihi misit, nō roga-
tus à me. Si uis ut capiam, opus est, ut in uestem ipse
mihi imponas: testimonium autem à me nullum
aut literas es habiturus. Vt enim illud de me iactetur,
& chirographum meū inter ratios questorum
aerarij conspiciatur, minime committam. Claretus,
cum aliud non posset, relicta illi pecunia, domum
reuerfus, quid egisset, exponit. Rex agrè tulit, quòd
literas ab eo nullas obtinuisset: ipsum uero, qui re-
cusasset dare, magni faciebat, eaq; fuit causa, cur ei
deinde pensionem absq; chirographo persolueret.
Ad hunc modum tractabat Anglos: ueruntamen
filia Caroli, fidem Eduardi & auxilium implora-
bat, eo usq; ut ille misso ad Regem legato, peteret
uel pacem uel inducias cum ea fieri. Conuocato
enim concilio, illi qui præmium aut pensionem nul-
lam habebant ex Gallijs, hortabantur eum, ne pu-
ellam desereret, sed auxilijs omnibus iuuaret. Ea-
dem fuit multitudinis & populi sententia, qui & lu-
dificari se à nobis, & matrimonij spem nullam sub-
esse dicebant: In collocutione prope Piccenium
ita conuenisse, ut Ludouicus Eduardi filiam ad se
reciperet intra annum, ac deinde suo filio, cum tem-
n pus

pus postulareret, in matrimonium daret: iam pridem
 uenisse diem, nec ullam dari significationem seruand
 di promissi. Verum, quantumuis acriter illi bellum
 suaderent: Eduardus tamen incitari non potuit.
 Nam & obesior erat, & ocium atq; delicias amabat,
 & laborem militare uix ægrè sustinuisset, & an
 nua pensio mitigabat eum, & quos in Galliam mit
 tebat legatos, ij tam humaniter excipiebatur à rege,
 omnis generis beneuolentia, ut ab eo alieni esse nõ
 possent, & cum eiusmodi mandatis ferè dimitteban
 tur, ut suspicio nulla suboriretur, tempus à rege ca
 ptari & extrahi. Nam hoc semper addebatur, fore,
 ut Rex intra paucos dies in Angliam mittat lega
 tos, homines idoneos, qui controuersias omnes
 componant. Et cum ad hunc modum eos dimissis
 set: tribus circiter hebdomadis post, aut amplius
 eò, mittebat rursus ad illum, ac semper diuersos à su
 perioribus, ut si quid illi promississent, quod serua
 tum non esset: hi facilem haberent excusandi ratio
 nem, ut qui aliorum pollicitationes non possent
 neq; deberent præstare. Atq; interea tamen hi ser
 monem omnem ita temperabant, ut Eduardus pas
 teretur sibi persuaderi, neq; rem nouam tentaret ul
 lam. Matrimonium enim, de quo pactum erat, adeo
 uehementer cupiebat: ut hac potissimum de causa,
 non audire eos, qui bellum ab ipso prætermitti di
 cebant, magno cum Angliæ detrimento. Et quò
 contemptius nonnulli per Angliam de nuptijs illis
 loques

loquebantur : eò magis ipse metuebat, ne is rumor in Galliam delatus, impedimentum aliquod inferret. Quantum uero ad Ludouicum Regem pertinet: nunquam erat assensurus, eò quod Eduardi filia Delphinum ætate antecedebat. His artibus aliis quot consumptis mensibus: iam administrandi belli præterierant occasiones. Nisi igitur spes illa matrimonij continuisset Eduardum: dubio procul non erat passurus Regem ita progredi. Et si statim initio puellam propugnasset: Rex, qui sua nolisset in periculum deuocari, non sic erat Burgundicam domum debilitaturus. Hæc autem eò commemoro, ut quantæ sint rerum humanarum uicissitudines, demonstrarem: & ut illi, qui Reipub. gubernationi præsumt, habeant quod intueantur. Nam etiam ut ingenio maxime præsent: eiusmodi tamen rerum notitia, non est ipsis futura inutilis. Quòd si filia Caroli uoluisset nubere fratri uxoris Eduardi: magna fuissent ei subministrata auxilia. Sed impar erat matrimonium, quòd ipsa omnium esset sui temporis locupletissima puella: ille uero tenuior, & opibus & generis nobilitate. Varijs autem de rebus inter se Ludouicus Rex & Eduardus agitabant, & si copias uellet coniungere Eduardus, ac partem aliquam ditiosum Caroli occupare: non recusabat Rex, quò minus Flandriam libere teneret. Ad hæc, promittebat se periculo suo traditurum ipsi esse quatuor potissimas Brabantia ciuitates, ac stipendia præbiturum ei,

rum ei, per menses quatuor, in decem hominum millia, quò belli sumptum eò facilius toleret; subministraturum etiam tormenta & currus, & quicquid usui esse possit, & interea dum ipse Flandriam oppugnet, se diuersa parte bellum ipsis facturum esse. Eduardus ad ea respondit, Flandriæ & Brabantiae urbes, ob magnitudinem & firmitatem, habere difficilem oppugnationem: & ut captæ sint, ægrè tamen posse defendi: & bellum istud, Anglis, propter mercaturam esse profus inutile & intolerabile. Verum, si ex ijs oppidis, quæ iam in Picardia Rex cepisset, nonnulla sibi tradat: missurum se copias auxilio. His actionibus extrahebatur tempus, atq; interea uiribus puellæ multum decedebat indies. Nam ex ijs belli ducibus, quia morte Caroli superstitēs erant, complures ad Regem transibant, in primis autem Cordæus, & cum eo multi alij, partim necessitate coacti, quòd facultates haberent in ijs ipsis locis, quæ Rex iam occupauerat: partim spe & cupiditate augescendi. Liberaliter enim Rex tractabat eos, & iam paulatim magis atq; magis accendebantur in urbibus factiones, Gandauī præsertim. Dum hæc geruntur: multus erat omnium sermo de puella, aut reperiendum ei maritum esse, cuius uirtute & industria, quod reliquum habebat, tueretur: aut nubendum filio Regis, quò totum seruariet. Et hæc quidem ratio multis uidebatur longe commodissima, etiam ipsi puellæ, ante mortem Imbercorti

bercorti & Cancellarij. Nonnulli uero, quòd filius Regis adolescentulus admodum erat, uix nouem annorum, dehortabantur; alij de Angliã, de Cluensi alij loquebantur, alij Maximilianum Cæsaris Friderici filium proferebant. Puella, quòd Regem, patefactis literis, authorem esse iudicabat necis Imbercorti & Cancellarij; oderat eum acerbius, præsertim, cum & ipsa fuisset palàm eo nomine pudefacta, & intimis suis ac necessarijs hominibus esset exuta per Gandauenses, quorum tanta fuit intemperantia, ut ijs, quæ cum puella erant, sceminis, integrum non esset, ullas accipere literas, aut etiam loqui puellæ: nisi primum indicassent. Leodiensium Episcopus, de quo non semel diximus, magno pere cupiebat matrimonium Gallicum perfici, & si filius Regis fuisset ætate maior; erat fortassis utriusque parti futurum non incommodum. Ille uero deposita spe, factus alienior, domũ redijt. Suberat haud dubie maxima difficultas in ea re, & opinor illos, qui procurationem eius cogitabant suscipere; parum fuisse laudis tandem habituros. Id cum plerique deprehenderent, abstinebant ab omni actione; ueruntamen coacto concilio deliberatum fuit. Ei cum cæteris intererat nobilis matrona, quæ facile primum dignitatis locum apud puellam obtinebat, Halluinam uocant. Ea, cum disceptaretur: nobis, inquit, opus est aliquo uiro, non autem puero. Iã ea est ætate puella, ut liberos gignere possit, quod

nobis, & toti prouinciæ maxime necessarium est. Ea uicit in concilio sententia, tametsi nonnullis uis debatur esse locuta liberius. Alij uero commodè interpretati, dicebant eam de matrimonio solum dixisse. Hoc unum igitur restabat, ut idoneus inueniretur maritus. Opinor equidem, si modo Rex uoluisset, eam libenter fuisse nupturam Duci Angolismensi. Gallicam enim affinitatem ualde cupiebat. Sed aliter Deo uisum fuit, cuius rei quæ sit causa: ne hodie quidem nobis constat, nisi quòd ex rebus antea actis uidemus, per Austriacum illud connubium maxima grauissimaq; fuisse introducta bella, quibus & Brabantia & Flandria non fuissent diuexata, si quidem Angolismensis eam in matrimonio habuisset. Dum ita deliberatur: Cliuensis magnopere pro filio sollicitabat, uerum illius mores nec puella, nec ipsius necessarij probabant, ut supra quoq; demonstrauius. Cœptum est igitur cogitari de Maximiliano, nunc Romanorum rege. Nam huius patri, cum Carolo, eius rei mentio quædam aliquando intercesserat, & ipse literas habebat ad se missas à puella, iussu patris, et adamantem, quibus literis illa promittebat, se nuptijs illis, ut à parente suo constitutum erat, assentiri. Fridericus ergo Cæsar, Maximiliani pater, legatos ad eam mittit. Licùm Bruxellam uenissent: iubentur expectare, donec nuncietur. Istud à Cliuensi profectum erat, qui aduentum illorum grauiter ferebat, eoq; spectabat, ut aliquam

aliquam eis præberet occasionem offensiois, quò discederent. Verum illi, tum ab alijs, tum à puellæ nouerca in primis, admonebantur, ut eius, quod nunciatum esset, nulla ratione habita, pergerent, & Gandauum proficiscerentur: simul quomodo esset instituenda, cùm eò uenissent, actio, docentur, et firmo iubentur esse animo, quò ipsorum rebus, non puella tantùm, sed & ex ipsius familiaribus multi fauerent. Hoc consiliùm illi secuti, ueniunt Gandauum, inuitissimo Cluensi. Dicitur est igitur dies, quo de ipsorum postulatis cognosceretur. puella etiam, quomodo se gerere debeat, edocetur, ac primum quidem, ut illos, ubi mandata exposuissent, humaniter exciperet, deinde, ut diceret, se deliberatione habita, quid sui propositi sit & uoluntatis, declaraturam. Intra hos ueluti cancellos includebant eius orationem, nec ut longius egrederetur, permittebant, ipsa non dissentiente. Vbi legati in conciliũ uenerunt; redditis literis, exponunt, quẽadmodum inter Fridericum Cæsarem & Carolũ de matrimonio conuenerit, ipsa puella nõ repugnante, quæ & literas & adamantem ad Maximilianum eius rei gratia misisset. Rogant igitur nomine Cæsaris, ut & patris illa uoluntati, & suę promissioni satisfaciat. Literas etiam & adamantem proferunt, ut hac uia certum aliquid ab ea uelut extorquerẽt. Illa, nõ interposita deliberatione, statim respondit, & scriptas à se literas, & missum adamantem, iussu patris, & pla

& placere sibi, quod tum promisisset. Eum sermo-
 nem magnis gratiarum actionibus exceperunt le-
 gati: Cliuentis autem indignissime illum ferebat,
 iratus etiam puellæ, quod aliter, quàm constitutum
 antea fuerat, esset locuta. Verum ipsa respondit, si-
 bi non esse integrum, aliter facere, aut uiolare pro-
 missa. Ille igitur omni abiecta spe, cum plerisque
 omnes puellæ sententiam uideret approbare: sta-
 tuit paucis post diebus redire domum. Interea Ma-
 ximilianus Coloniã petit, quo in loco legati ali-
 quot puellæ ad ipsum uenerunt, & pecuniam, nisi
 fallor, subministrabant. patrem enim habebat lon-
 ge parcissimum. Vbi cum octingentis circiter equi-
 tibus Gandauum uenisset: rem obtinuit, & quia te-
 nuior erat: non magnam habebat auctoritatem, &
 potentiæ ac splendori Regis conferri non poterat,
 eiusque familiares & comitatus omnis, & lingua &
 moribus & institutis, plurimum à Burgundionis
 bus differebant: Vixerant enim hi apud Principes
 longe florentissimos, in summa lautitia & elegãtia:
 Germani uero sunt asperioris naturæ, neceam ob-
 tinent, quam nostrates, ciuilitatem. Quod magis opi-
 nor, singulari beneficio Dei factum esse, quod Im-
 perium Galliæ nõ defertur ad fœminas, ut ne sum-
 ma regni sit penes aliquem externum Principem.
 Vix enim ulla est natio, quæ diu ferat peregrinum
 imperium. Galli certe non tulissent, & ubicunque po-
 pulus est aliqua mediocri potentia, uidemus eum
 fere

ferè ab indigenis gubernari: Ante annos quadraginta, maximas in Gallijs possessiones tenuerunt Angli: Hodierno autem die, præter Caletum, & duo quædam castella, quorum tuitio ipsis magnò constat, nihil habent, & temporis ferè puncto amiserunt omnia. Galli possederunt aliquando, & nostris etiam temporibus, per complures annos, Siciliam & Neapolim. His autem omnibus ita nunc sunt exuti: ut præter maiorum suorum sepulchra, nihil ibi reliquum habeant. Nam etiam ut Princeps aliquis externus benè rem gerat, & commode gubernet: tamen quia moribus & ingenio differt: nec eam erga populum representare potest beneuolentiam, ac si esset indigena: faciles oriuntur dissensionum occasiones. Itaque fit, ut ille, quò principatum ad se delatum, suasque fortunas tueatur: aliunde militem & copias adducat, eorumque se præsidio muniat, qui beneficijs deinde singulariter ab eo, & honoribus aucti, magnam multitudinis inuidiam & ordium in se cõcitant. Quocirca, qui externæ alicuius gentis imperium suscipit, nisi magna quadam & eximia sit præditus dexteritate: multis haud dubie, & longe grauissimis implicabitur difficultatibus.

o Philippi

PHILIPPI COMINAE I
 commentariorum Liber
 Nonus.

Perfecto eo matrimonio : res ipsorum
 nihilo melius habebant . Maximilianus enim, & per etatem, & quòd externus
 erat, nec ad res magnas institutus
 esset, exiguum habebat usum, eiusq; familiares non
 erant ij, qui magni aliquid perficerent. Itaq; in sum-
 mis erant difficultatibus prouinciæ illæ omnes, hoc
 nomine in primis infœlices, quòd externum Princi-
 pem, cuius ope defenderentur, cogebantur accersere.
 Dum hæ nuptiæ fiunt; amissa fuit Artesia, & ad
 Regem magnæ quotidie fiebant accessiones. Nati
 sunt Maximiliano liberi, Philippus, Margaritha, &
 Franciscus, qui Britannia Ducis nomen repræsen-
 tabat . Quarto demum anno decessit illius uxor è
 uita, dum ex equo delapsa, grauius fuit affecta, &
 simul febriãctaretur . Incommodè sane illud acci-
 dit populo . Nam erat egregia uirtute mulier, & sui
 coniugis amantissima, & populo ualde accepta, sic
 ut in maiori esset, quàm maritus, honore & obser-
 uantia. Tenebat Rex in Hannonia Quercetum &
 alia quedã, sed de possessione decessit, quod mirum
 plerisque uidebatur, cū nec pacificare uellet, neq; re-
 liquum aliquid eius familiæ uideretur esse factu-
 rus.

rus. Sed quanquam internecionem eius domus moliebatur: duabus tamen de causis oppida illa restituit. Primum: dicebat ita ferè comparatum esse, ut Reges habere firma & munita loca malint intra suos fines, quàm foris. Deinde, inter Cæsares & Gallorum Reges iureiurando sancitum est, ut pacem colant, et alter alterum in suo iure non impediat aut interpellat. Hæc etiam erat causa, quam obrem Cameracum, in quam urbem bona fide receptus antea fuerat, suis legibus uti sineret. In Burgundia uero bellum gerebat minus fœliciter, propterea quòd Germani mercede conducti, fauebant Aursicæ Principi, qui iam ab ipso defecerat. Pro Maximiliano uix quisquam arma tunc sumpsit. Vicini enim Burgundionibus Heluetij, eorumque socij minus bene uolebant Austriacæ familiæ. In Sigismundo autem ipsius patruo, magnum erat præsidium, si modo uellet, propter propinquitatem loci & Pfirtensem ditionem, quam Carolo prius uenditam, centum aureorum millibus, recuperauerat, non reddita pecunia. Sed parum erat in eo mentis & ingenij, ac prorsus fuit ex eorum Principum numero, qui in suos familiares omnia reijciunt, ipsi plane desides, & ad imperium inutiles. Et qui tales sunt, uix est, ut amicos in necessitate subleuent. Hic etiam impulsus à suis, deserto nepote, Regis sequebatur partes in eo bello, nec id modo, uerum etiam cogitabat facultates omnes adimere suis necessa-

rijs, & dare externis, cum liberos nullos haberet. Sed permotus ab alijs, & ad sanitatem reuersus, in Maximilianum nepotem contulit omnia, sibiq; tantum seruauit pensionem annuam, circiter trientem bonorum, deposita omni administratione, cuius ipsum deinde sæpenumero pœnituit, ut accepi, & est credibile. Sed is ferè est exitus eorum, qui uoluptatibus & ocio dediti, nihil ex uirtute faciunt: Qui cum auctoritatem summam, beneficio Dei teneant: maximè sane sunt uituperandi, quòd officio suo desint. Iis, qui furore & amentia quadam uexantur, exprobrari nihil potest: qui autem ingenio non sunt destituti, & commoda utuntur ualetudine, ij minime deplorari debent, quando per ignauiam & ocium in calamitatem aliquam incidunt. Qui uero ita se comparant, ut maximam temporis partem serijs occupationibus: reliquum autè liberalibus & honestis oblectationibus impendant: magnam illi sanè laudem merentur, & ò fœlicem populum, cui talem contingit habere Principem. Ducebatur in Burgundia bellū, propter auxilia Germanorum, ut diximus, quæ tamen erant exigua, neq; Regis potentia conferri poterant. Deerat autem eis pecunia, & à nobis plaricq; sollicitabantur ad defectuonem. Cranius Regis legatus, Dolam, superioris Burgundia primarium oppidum, ad Dubim flumen, parua manu circumfedit, cum hostem despiceret: uerum infœliciter accidit. Nam subita eruptione

ptione ab illis facta, partem aliquam tormentorum amisit, & è suis nonnullos desiderauit. Eo accepto nuncio, rex cogitare statim cœpit de nouo per Burgundiam constituendo præfecto, tum propter hanc cladem, tum ob illius rapacitatem, & expilationes immoderatas. Verum antequam loco submoueretur ille; paruulo quodã prælio foeliciter rem gessit, in quo Castelgionius, summæ uir nobilitatis & potentie ijs locis, captus fuit. Cranius erat pinguior, & re satis lauta, ideoq; non illibenter domum reuertebatur. Rex autem neq; de facultatibus quicquam ei detraxit, & sex cataphractus cum duodecim sagittarijs ei attribuit, qui domum deducerent. Ei summisit Carolum Ambosium, consilij magni & uirtutis uirum. Is animum statim adiecit, ut Germanos, qui Burgundiam à Rege defendebant, ad se traduceret, non tam, ut ipsorum auxilijs bellum faceret, quam ut dato illis stipendio, facilius, quod adhuc restabat, caperet. Missis igitur ad Heluetios legatis, magnas proposuit & luculentas condiciones. Primum, dabat quatuor illorum ciuitatibus, Bernæ, Luceriæ, Tiguro & Friburgo, & qui sunt his coniuncti, pagis, ad uiginti francorum millia quotannis. Ipsis uero magistratibus, & alijs, quorum priuatim utebatur opera, tantundem. Deinde petijt in ciuium numerum apud ipsos ascribi, & primum inter socios uoluit obtinere locum, eaq; de re petebat conficiliteras, Aegrè quidem illi principio istud ad-

o iij mittebant,

mittebant, eò quòd Sabaudia Dux antiquitùs pri-
 mas partes inter confœderatos haberet; sed tandem
 assentiebantur, simul promittebant Regi continen-
 ter subministrare, ad sex hominum millia, quibus
 menstruum ille daret stipendium, treis aureos. Et
 hic quidem illorum numerus alebatur à Rege,
 quamdiu uixit. Tenuior aliquis Princeps, non ha-
 buisset eius rei perficiendę facultatē, Regi uero lon-
 ge utilissimum fuit hoc institutū, ipsi autem Helue-
 tjs opinor aliquando nociturum esse. Cùm enim an-
 te id tempus exiguum haberent usum pecunię, præ-
 fertim auri: nunc ita sunt illecti eius cupiditate, ut
 à factionibus & dissidio civili, minimū absint. Alios
 quin enim, quia locis continentur natura munitis
 & asperis, & quoniam ad arma sunt assuefacti, facis-
 le & ipsi uim alijs inferant, & illatam defendant. Eo
 perfecto foedere, cùm Germanorum auxilia Bur-
 gundionibus essent detracta: omne robur illorum
 fuit attenuatum, & ut paucis dicam, plurimis tenta-
 tis rebus, Ambosius arcem quandam munitam,
 non procul à Dola, uocant Rupem fortem, ubi cir-
 cumfedit, deditione cepit. Inde profectus, Dos-
 lam, à qua reiectus fuerat Cranius, ui expugnat. Ex
 ijs autem Germanis, qui iam ad regem transierant,
 nonnulli dicuntur in oppidum ingredi uoluisse, ut
 à Rege illud defenderent: sed quoniam unà cum
 ipsis maxima nostrorum sagittariorum manus ir-
 rupit, non intellecta fraude, pariter ingressi, ad di-
 reptio

reptionem omnes properabant. Incensum deinde fuit oppidum, & paucis interpositis diebus, Auxonium circumuallat. In eo multi erant non alieni à nobis, & nostri pro nonnullis ciuibus munera publica petebant à Rege, antequam illos obsiderent, ac facile impetrarunt. Ipse quidem ei bello non interfuit: sed quid ageretur, ex ijs, quæ ad Regem deferebantur, intellexi, & è literis ad eum scriptis, quæ sapius erant mihi legendæ, ut ad eas, ipsius mandato responderem. Tenebatur oppidum nõ magno præsidio, & paucis diebus, uoluntate ducum, qui cum Ambosio iam antè pacti fuerant, in deditiõnem uenit. Itaq; præter aliquot castella, rupibus affixa, nihil restabat expugnandum. Est ijs locis Vesontio, quæ quidem ciuitas, etsi ad imperium Germanicum pertinet: tamen quia cingitur undiq; Burgundia: studet ferè gratificari eius regionis Principi. Hanc igitur ingressus est Ambosius, absq; maleficio, & ab oppidanis amanter exceptus: illinc discessit. Ad hunc modum Burgundiam omnem ille cepit, magna sane industria. Nam instigabat eum rex crebris literis atq; nuncijs, ut ad extremam diligentiam nihil reliquum faceret. Verebatur enim, ne remissius ageret, ne uerè pateretur aliquam sibi difficultatem obijci, primum, ut eò esset illustrior ipsius & magis necessaria opera, deinde, ne reuocaretur a liõ. Locuples enim est atq; copiosa Burgundia, & Cranius, cui summis suis multum ibi suas facultates

facultates amplificauerat. Vtebatur aliquandiu
 pace ea regio, sed tamē Belna et Virodunum, quod
 est oppidum ad Araris & Dubis confluentem, res-
 bellionem faciebant. Ambobus autem ea non mul-
 to post, singulari quadam dexteritate recuperauit,
 dum aduersarij suis rebus parum prouiderent. Atq;
 ita uidere licet, homo homini quid prester. Sed pro-
 fecto sic est, ut quamcunq; partem Deus uult am-
 plicari & florere: ibi quoq; prudentes homines ac
 industrios excitet. Illa quę diximus oppida, rebelli-
 onem quidem fecerunt, sed ij, quorum praesidijs op-
 portebat ea teneri: non fuerunt statim ingressi, &
 spacium dabant nostris, contrahēdi copias. Et quo-
 die nostri Virodunum petebant; illi quoq; se rece-
 perunt eò, circiter sexcenti, quibus inter alios praes-
 erat Simon Quintius, ut Belnam inde profecti tue-
 rētur. Quòd si nulla interposita mora fuissent pro-
 gressi: recuperassent illam dubioprocul, & à nobis
 facile defendissent: Verum inopia consilij, per nos-
 ctem ibi commorati, & circumfessi à nobis, ui capti
 fuerunt, atq; ita Belnam et quicquid erat reliquum,
 absq; contentione recepimus. His rebus omnibus
 tunc interfui. Ad Regem fuit à nonnullis perscri-
 ptum id temporis, aliquid me fecisse in gratiam
 quorundam ciuium Diuionensium. Ad eam criminis
 nationem cum & alia quaedam paruula suspicio-
 nes accederent: uestigio missus ab eo fui Florenti-
 am, propter excitatas ibi seditiones & motus, inter
 Pacensem

Pacensem & Medicensem familias. Nam illi, cum niterentur amicitia Romani Pontificis, & Ferrandi Regis Neapolitani: coniurarunt in caput Laurentij Medices, ac omnis ipsius clientelæ: & quum ab ipso, quem petebant, aberrassent: fratrem eius Iulianum, & Fuginetum quendam, uirum nobilem, eius familiæ clientem, qui se Iuliano obicit, ut eum protegeret, in primaria eius urbis æde sacra, interficiunt. Laurentius autem graui uulnere affectus, in uestiarium templi se recepit, cuius portas ipsius pater aliquando curauerat ex ære totas extrui. Commissum fuit hoc facinus, dum peragitur ex more sacrum: & inter ipsos coniuratores designo conuenerat, quo dato, cædem facerent. Sed longè aliter quàm instituerant, accidit. Nam ex ipsis nonnulli, cum recte putarent omnia procedere: curiam petebant, ut in ea Senatores, quorum magistratus est solum trimestris, trucidarent. Postquam eò uenerunt, ac in superiorem locum ascendissent: fores quidam post illos occlusit, & ubi coram constitissent, ac se parum esse comitatos uiderunt: uehementer fuerunt attoniti, nec quod dicerent, habebant. Senatores autem ac ipsorum famuli, cum è sublimi conspicerent motum per urbem, & Iacobum Pacensem audirent cum socijs ante uestibulum tumultuantem, euocato populo nequicquam ad libertatem: confestim illos, qui cædis faciendæ causa eò peruenerant, corripunt, & ex fenestris curiæ suæ

ria suspendunt. In his fuit Archiepiscopus Pisanus, Deinde, cum pacatam urbem, suas ac Medicensium partes sequi uiderent: datis ilico literis, & dimissis nuncijs, mandant per ditionem totam, ut omnes, qui fugientium aliquam speciem praeberent, comprehensi adducerentur. Iacobus igitur Pacensis, & cum eo quidam à Sixto Pontifice Romano missus, belli dux, ex fuga retracti sunt: & ille quidem suspensus, hic autem capite fuit multatus. Alij deinde multi per urbem capti, in primo illo impetu & iracundia necati fuerunt, & in his Franciscus Pacensis. Non multo post hunc motum eodem uenit missus à Rege, & postquam è Burgundia discessit, biduum duntaxat apud Sabaudia dominam, nec multo amplius apud Mediolani Ducem restitit, ut Florentinis, quorum erant socij ac confederati, auxilia impetrarem. Illi, tum in gratiam regis, tum ut officio non deessent, liberaliter responderunt, missis initio trecentis cataphractis, ac deinde etiam maioribus copijs. Pontifex, ubi de rebus omnibus accepit, Florentinis interdixit sacris, & simul exercitum misit, tam suum, quam Neapolitani Regis, longe maximum, cui praeerant egregij duces, qui castellum quoddam, Senae propinquum, & alia multa loca facile ceperunt. Florentinorum res in magno sane diuturnitatem ocij, quae causa fuit etiam, ut periculi, in quo uersabantur, magnitudinem non intelligerent.

gerent, Laurentius Medices, ad quem delata fuit belli summa, & ij, quorum ipse regebatur consilijs, per ætatem, rebus necessarijs prouidere non poterant, et exiguas habebant copias. Exercitui uero Pontificis præfectus erat Urbini Dux, uir magna & excellenti uirtute. Aderant etiam Regis Neapolitani ambo filij. Et quoniam à rebus omnibus erant paratissimi: multa passim oppida & castella, quæ circumuallassent, capiebant, sed non tam facile, neque tam breui tempore, quàm nostri milites faciunt, propterea quòd expugnandi loca, & tuendi scientiam illi non tam exactè norunt; instruendi autem & continendi exercitus, & ea omnia, quæ usui esse possunt, procurandi rationem, melius quàm nos tenent. Subleuabat nonnihil Florentinos fauor & amicitia Regis, sed non quantum ipse cupiebam, qui præter domesticos famulos nullam prorsus habui coactam manum. Per anni spacium apud eos commorabar, humanissime tractatus, ita quidem, ut ad illorum erga me beneuolentiam quotidie aliquid accederet. Reuocatus autem à Rege, cum per Insubriam iter facerem: Mediolani ducem, Ioannem Galeacium, quòd Genuam teneret, fide & iuramentum regi obstrinxi. Quum in Galliam redisset: excepit me Rex peramanter, & multò familiaris, quàm unquam ante id tempus mecum agebat. Videbatur autem mihi senium aliquod contraxisse, & uti non admodum commoda ualetudine,

ne, sed non statim prodidit sese morbus, & magna
 prouidētia bellum Picardicum administrabat. Maxi-
 milianus Romanorum rex, adiutus à Flandris
 per id tempus, Terouennam, Morinorum oppi-
 dum longe munitissimum, obsidione cingebat.
 Cordæus igitur Picardiæ præfectus, & regis lega-
 tus, omnes copias, quæ passim erant in illis finibus,
 & octo sagittariorum millia collegerat, ut obses-
 sio opem ferret. Eius de aduentu certior factus Maxi-
 milianus, obsidione soluta, cum exercitu ad illum
 contendit. Habebat ex Flandria circiter uiginti mil-
 lia, & manum aliquam Germanorum, & ad trecen-
 tos Anglos, quibus præerat Thomas Abriganus,
 qui Carolo militauerat aliquando. Noster autem
 equitatus, qui numero superabat, equestres illo-
 rum copias, quibus Rauestenus erat præpositus,
 disiecit, et fugientes Aream usq; consecutus est. In-
 terea peditibus sese Maximilianus coniungit. Ex
 nostris cataphractis, qui erant circiter mille, & eò
 plures, Cordæus ipse & Torcius persequabantur
 hostem. Quod tamen fortiter ab eis & cum uirtu-
 te fiebat: tamen erat contra disciplinam militarem,
 & ducis officium: Nonnulli ex primo & ultimo ag-
 mine, dum simulant uelle se tueri castella & oppida
 uicina: discedebant è prælio, complures alij aperte
 sese fugæ mandabant. Pedestres Maximiliani co-
 piæ, etsi nonnihil uacillabant: constiterunt tamen.
 Nam cum ipsis erant circiter ducenti nobiles, egre-
 gia uir-

gia uirtute, pedites omnes, qui in officio multitudi-
 nem continebant. In his fuit & Comes Romonti-
 us, è familia Sabaudia Ducum, & Comes Nas-
 fouius, & alij complures, qui adhuc uiuunt. Eo-
 rum singulari uirtute & authoritate, peditatus resti-
 tit, quod alioqui mirum uideri possit, praesertim fu-
 giente & disiecto equitatu. Cumq; sagittarij nostri
 in calones ac impedimenta fecissent impetum; ali-
 quot hostium cohortes, quosdam ex ijs interficiunt.
 Maximilianus, etsi plures eo praelio quam nos de-
 siderabat; stationem tamen suam in campo, ue-
 luti superior, tutabatur. Et si Terouennam de-
 nuo circumuallasset; sine contentione, ut opinor,
 fuisset ea potitus; atq; etiam Atrebato. Sed non
 audebat periclitari fortunam, & habuit aliquam
 metus causam, & in eiusmodi rebus, non semper,
 quod uolumus, aut quod necessarium est, provide-
 ri à nobis potest. Ei praelio non interfui quidem ip-
 se; uerum à fide dignis accepi, & ut series narratio-
 nis cohaereat; aliquid omnino mihi dicendum de eo
 fuit. Eram cum Rege, quando nuncius hinc ad eum
 deferebatur. Grauius admodum tulit, nec enim assue-
 terat uinci, aut aliquam iacturam facere; ac perpetua
 quadam utebatur foelicitate, quam singulari uirtute
 & industria sibi comparabat ipse. Nec enim tentabat
 temere fortunam, & à praелиjs magnopere cauebat.
 Haec autem pugna plane contra ipsius uoluntatem
 commissa fuit. Ac quoties bellum gerebat; para-
 tissimus

tissimus erat à rebus omnibus, & ingentem compas
 rabat exercitum. In primis autē dabat operam, ut re
 pētē et ex inopinato aliquid hosti eriperet, ea præfer
 tim loca, quæ uidebat parū esse munita; & postea quæ
 illa cepit; ita firmabat præsidijs militum, atque tormen
 tis, ut recuperari non possent. In locis autem muni
 tioribus, & quæ fraudi uel iniuriæ minus erant ex
 posita, si quis præfectus pecuniā redimi sese patere
 tur; ei dabat liberalissime, nec ullo quantumuis ma
 gno precio deterrebat. In initio cum de facto præ
 lio audisset; magnopere fuit commotus, ac uereba
 tur maiore subesse cladem, quam si accepisset: quic
 quid iam in ea regione ceperat: id omne uidebat
 deperditum esse. Verum, ubi rem omnem, sic ut es
 rat gesta, planè cognouit, patienter tulit, & cogita
 bat deinceps prouidere, ne quid tale, nisi cum ipsius
 uoluntate & iussu fieret. Ab eoque tēpore cœpit an
 tum adijcere ad pacem, modo illam facere posset
 conditionibus, plane ex suo usu. Populum eius di
 tioris sciebat studere nouis rebus: ideoque cogitabat,
 que amadmodum eo adiutus præsidio, Maximilian
 num coherceret, eique facultatem adimeret renouan
 di belli. Totus igitur mente & animo in hoc erat, ut
 optimis legibus Gallia constitueretur, & litium fo
 rensum tolleretur prolixitas. Et in initio quidem, Sen
 natui, qui ipsorum lingua Parlamentum uocatur,
 securim aliquam iniecit, non quidem ut eorum uel
 authoritatem uel numerum imminueret: sed ut
 rursus mo

his modis decreuerat illorum fidem & administrationem explorare. Volebat etiam eiusdem generis pondo & mensuram obtinere per omnem Galliam, & consuetudines omnes ad eandem normam conscriptas, in uolumen aliquod redigi, patrio sermone, ad euitandum fraudes & expilationes Aduocatorum, quæ maiores profecto sunt in Gallijs, quam in quauis alia regione, quæ mihi quidem nota sit, atq; hoc ipsum rota ferè nobilitas liquidò testari potest. Quòd si longior ei uita contigisset, nec incommoda fuisset usus ualetudine; magno quosdam beneficio Galliam affecisset, quam sanè plus, quam è suis maioribus ullus alius, affligerat. Vt autem saniores aliquam Reip. formam institueret, eisq; mederetur incommodis, quæ partim ipse, partim ipsius maiores, partim temporis longinquitas inuexerat: authoritate quidem & admonitione alii cuius minime potuisset impelli, sed relinquendum erat totum ipsius arbitrio & cõsilio. Volebat enim ipse unus & princeps & author esse huius mutationis, & facturus erat haud dubiè aliquid præclari, si firmiorem ei ualetudinem Deus fuisset largitus. Itaq; dum suppetit facultas & ocium, & quamdiu mentis atq; corporis sanitatem concedit Deus: bene faciendum est. Pacem, de qua diximus, Rex instituit facere per Gandauenses, his omnino conditionibus, ut ipsius filius, nunc Galliaë Rex, in matrimonium duceret Maximiliani filiam, utq; Boloniensem,

niensem, Matisonensem, Altissiodorēsem, & Carol
 lotēsem comitatus in sua potestate retineret. Ipse ui
 cissim Atrebatum agrum oēm pmittebat restitue
 re, seruata sibi tamen urbīs ea parte, quam munue
 rat. Vtriusq; uero Burgundiæ, & eorū quæ sunt ad
 Somiā flumen, nulla fuit ab eo facta mentio. Gan
 dauenses, qui animo essent ab his omnibus non alie
 no; durius agebant cū Maximiliano, & eius uxore,
 aliarūq; ciuitatum legatis. Ac dum his derebus ag
 gitur, induciæ erant, & pacem omnino Rex uole
 bat fieri, præsertim ijs locis, uerum ex arbitrato suo,
 ut supra quoq; diximus. Cœpit autem per id tem
 pus minus commodè ualere, & iam ad senectutem
 uergebat, cumq; esset in officinis ferrarijs prope Ci
 nonium, 1480. agri Turonensis oppidum, repente fuit
 morbo correptus, et afflictus, ita quidem, ut loquen
 di facultatem amitteret. Sublatus à mensa, propis
 tis ad ignem admouetur, clausis undiq; fenestris, ad
 quas cum accedere uellet, cohibitus fuit à familiari
 bus. Per Martiū istud accidit, & destitutus erat om
 ni plane cognitiōe, quo quidē in temporis puncto,
 illustris fuit opera tua, doctissime præsul, qui per
 anum iniecto illi pharmaco, iubebas aperiri fene
 stras, & aërem admitti. Quo facto, statim ille & ser
 monem aliqua ex parte, & intelligendī uim recupe
 rauit, & conscenso equo, redibat ad ferrarias, à quib
 us non procul in morbum incidemat. Dum ibi mo
 ratur; nutibus & signis, quid uellet, indicabat, &
 inter

inter alia iussit Officialem Turonensem, ut peccatis ueniam impetraret, ac me, qui aberam in prædio quodam meo, decem ab eo loco milliaribus, accersiri. Postquam ueni, ad mensam eum reperi, cum duobus medicis. Eorum, quæ dicebantur, uix pauca quædam intelligebat; dolorem uero non sentiebat ullū, & mihi significabat, ut in ipsius cōclauicubarem, uocem uero nullā articulatam formabat. Eram cum eo totos quadraginta dies in hac ipsius ualetudine. Biduo post, cœpit loqui melius, & cognoscere, seq̄ putabat à me omnium optimè intelligi, ideoq; uolebat me continenter adesse, & me presente sua delicta religiose cōmemorabat ei, quem diximus Turono euocatum fuisse. Nam opus erat ipsi interprete. Sed paucis antè diebus, cū ex more Gallie regum curasset egrotos, qui struma uexabatur: expiauerat pro sua cōsuetudine peccata, ideoq; nihil ei magnopere dicendum restabat. Vbi se comodiùs ualere sensit: cœpit inquirere, à quibus fuisset in morbo uiretentus, ut supra docuimus. Quū essent nominati, statim eiecit omnes, quosdam etiam loco mouit & honoribus, alios uero discedere iussit, & uetuit, ne quando redirent. Hanc ipsius asperitatem pleriq; reprehendebant, eò quòd optima fide rem egerant. Et uerè quidem isti: sed Principum uariæ sunt cogitationes, nec quis eas intelligit. Ille uero in primis metuebat, ne, quam hætenus obtinuit authoritatem longè maximam,

q eam

eam per hunc morbum amitteret, neué populum deinceps haberet minus obsequentem. Ipsius pater, quo tempore cœpit ægrotare, suspicionem conceperat, uenenum sibi paratum esse, quo tolleretur è medio, & ita quidem uehementer hoc in animum impressit, ut prorsus abstineret à cibo: sed de medicorum consilio, per uim ingesta illi fuit alimonia, neq; multo post è uita cessit. Hanc autem uiolentiam Ludouicus magnopere semper uituperauerat: & nunc in ægritudine constitutus, ac suo motus periculo, magis etiam detestabatur, grauissimeq; tulit, se fuisse uideantur à suis, nec id obscure præsefererat. Hoc enim unum uerebatur, ne ipsius necessarii et familiares, auctoritatem sibi sumerent & administrationem rerum, quasi ipse propter mentis alienationem non esset ad imperium idoneus. Postea diligenter perquiri, quid interea, dum ipse quieuit, priuatim & publice actum esset. Summam rerum obtinebat Episcopus Albiensis, eiusq; frater Burgundia præfectus, & Ludæus. Nam hi, cum inciperet ægrotare, aderant, & eisdem in ædibus cum illo morabantur. Literas omnes, & quicquid per ipsius morbum erat allatum, uoluit cognoscere & uidere, in eoq; me utebatur interprete, & quum recitarem: simulabat se intelligere, & ubi in manus accepisset, uidebatur eas ipse perlegere, tamen si nihil ferè intelligeret, & uerbulis aliquot pronuntiatis, quid responderi uellet, signis indicabat. Sed dum

dum eius morbi finem expectamus; consistebat omnis rerum administratio. Nam erat nobis aperte cum eo agendum, & omnis uitanda offensionis causa. Post dies quindecim, quibus ita fuit afflictatus, loquendi quidem facultatem & intelligendi recuperauit; sed erat uehementer infirmus, ita quidem, ut commodioris ualeitudinis spem exiguam præberet, & alioqui sic ferebat eius consuetudo, ut maximam partem medicis non obtemperaret. Cum haberet aliquantò melius; ilico iussit Cardinalem Baluensem è carcere liberari, quem per annos quatuordecim detinuerat captiuum, ac saepe frustra, cum ab alijs, tum à Pontifice Romano interpellatus: nunc ultrò non solum exemit è uinculis, uerùm etiam eius culpæ ueniam à pontifice deprecabatur. De consilio autem Cordæi, Picardiæ præfecti, maximam & intolerabilem pecuniæ summam toti Galliæ nuper imperauerat, uti perpetuum aleret exercitum, ad decem millia peditum, & supra duo millia fossorum, qui ad omne casus parati essent ac instructi. His addebat mille quingentos cataphractos, qui cum usus posceret, relictis equis, pedites sese coniungerent illis. Carros etiam maximo numero parari iussit, quibus includerentur omnes copiæ, & tabernaculorum uim ingentem. Hanc rationem acceperat à Carolo, & constabat omnis hic apparatus, quindecim francorum millibus quotannis. Rebus omnibus paratis, in Normanniam profectus,

q ij apud

apud Pontarcium, quod est supra Rothomagum, quatuor miliaribus oppidum, ad Sequanam, in ualle quadam spectabat omnem exercitum. Ades rant autem Heluetiorum sex millia, quem numerum illi promiserant subministrare, quo tempore cum Carolo Ambosio, Burgundiae praefecto, pacti fuerunt, ut supra demonstrauimus. Eo delectu habito, reuersus in Turonos, recidit in morbum, ac per horas duas mortui hominis praebat speciem, decumbens in storea, quodam in deambulacro. Quo primum tempore coepit agrotare, prope Canonium oppidum: qui cum ipso erant, quod pro mortuo haberent, missis huc illuc literis, cogitabant irritum facere illius edictum, quo pecuniam illam, ut diximus, mandauerat. Sed quum iam de nouo affligeretur: Bocagius & ego, & ex ijs qui aderant, alij multi, uotum pro ipso fecimus, diuo Claudio. Mox recuperauit uocem, & statim coepit huc illuc per aedes, licet multum infirmus, deambulare. Non multo post etiam foras prodijt, & Argentonijs um in aedes meas diuertit, quo in loco per mensem unum grauiter decubuit, atq; ibi constituit Sancto claudium, qui est uicus in monte Iura, proficisci, ut se religione uoti solueret. Cum Turono discederet: misit me certis de causis in Sabaudiam, & aliquanto post iussit, ut in Boijs ad se uenirem. Posteaquam eo ueni: mirabar illius maciem & deformitatem, multo magis etiam, quod equitandi laborem ferret. Erat

ret, Erat quidem corpore uehementer afflictus & debili, sed animi presentia & uirtus eum non nihil subleuabat. Dum esset apud Boios: accepit de morte uxoris Maximiliani. Eum nuncium ilico mihi recitabat ipse, laetus admodum, simul hoc addebat, liberos illius, Philippum & Margaritam, à Gandauen sibus educari, quos Burgundicæ familiæ sciebat esse multum infestos. Et quoniam Maximilianus adolescens erat, & patrem habebat minus liberalem, et undique premebatur bello, & quia quod in his regionibus erat hospes, pauci admodum ipsius rebus fauebant: ideo putabat Rex, oblatam sibi tunc esse rei bene gerendæ occasionem. Cœpit igitur mox per Cordæum sollicitare Gandauen ses, & agere de matrimonio sui filij & Maximiliani filia, Margarithæ, quæ nunc est Gallia regina, Cordæus aditum ad reliquos habebat, per unum & alterum eius ciuitatis scribam, homines plebeios, quorum magna erat authoritas. Rex Turonum reuersus, abdebat se totum, & conspiciebatur à paucis, & de omnibus male suspicari cœpit, & magnopere metuebat, ne sibi uel adimeretur imperium, uel immi nueretur potestas. Itaque suos familiares omnes à se remouit: de fortunis autem illorum nihil de raxit, & ijs qui tum ipsius actiones intuebantur, uidebatur esse parum sanæ mentis: uerum isti fallebantur, neque satis nouerant eius ingenium. Nam ad suspiciones quantum pertinet: obnoxij sunt ei morbo ple

riq; omnes reges, maximè uero prudentiores, & illi qui multos habent aduersarios, & qui complures offenderunt. Ipse uero nō ignorabat, plerosq; Gallia Principes inimico esse in se animo, & ex reliquis ordinibus sciebat multos esse exacerbatos. Nam priorum regum nemo Galliam sic afflixerat ut ipse: quanquam sanè cupiebat eam recreare tandem ex istis erumnis, ut suprà diximus, uerum debebat incœpisse maturius, nec tantam interposuisse moram. Eius pater Carolus, qui singulari uirtute suorum, eiectis Anglis obtinuit Normanniam et Aquitania partem, primus omnium pro suo arbitrato pecuniam imperauit, sine consensu populi. Et tunc quidem aliqua suberat causa, cur id faceret. primum, ut prouincias recuperatas praesidijs muniret: deinde, ut cohortes militares, quæ passim diripiebant agros, dissiparet. Vt autem uoluntate Principum sibi liceret exigere pecuniam per ipsorum distributiones: promittebat eis pensiones annuas. Magnum ille profecto uulnus infixit Gallia, quod non facile curabitur, suæq; & successorum saluti male consuluit. Cohortes etiam equitum, ut est Italicae consuetudinis, instituit, quibus perpetua dantur stipendia. Postremo uitæ anno, collegit in uniuersum ad decies & octies centena francorum millia, & alebat circiter mille & septingentos cataphractos, & eos quidem ad custodiam & tuitionem Gallia: non autem ad detrimentum illius in officio conti-

continebat. Ludouicus autē longē maiorem summam exegit, nempe ad quadragies & septies centena francorum millia, & equitatum alebat, tertia ferè parte maiorem illo, quem diximus, ac peditatum præterea longè maximum. Non debet igitur uideri mirum, si cum tales haberet metuendi causas: uaria secum cogitabat, tametsi ex beneficiarijs & clientibus pleriq; non erant eum, ut opinor, in ullo rerum statu deserturi. Cùm igitur omnibus prope diffideret: in Plessium castellum, urbi Turono propinquum, ubi tum erat, neminem ferè admittebat, præter famulos domesticos, & sagittarios numero quadringentos, è quibus multi simul ad eius loci custodiam excubabant. Gener ipsius, nunc Borbonie Dux, nonnunquam eò ueniebat: ex reliquis autem Principibus nemo ferè. Vestibulum castelli totum, cancellis admodum densis circumsepsit, & qua parte patebat introitus, uerua præfixit muro, præacuta multis cuspidibus, & pro fossa ædificabat quatuor ædiculas ferreas, in quibus sagittarios quadraginta imposuit, qui non minus interdiu quàm noctu ibi excubarent. Iis mandauerat, ut in omnes, qui de nocte, uel etiam mane, priusquam aperiretur porta, propius accessissent, eiacularentur. De suis enim familiaribus hanc opinionem habebat, facile ipsos, data occasione, ut authoritatem & administrationem sibi arrogarent, excitari posse. Nec temere quidem ita suspicabatur. Nonnulli enim cogitabant
inua

inradere in castellum, & in ocio illo, diu nihil priuatim aut publicè fieret, sumere procuracionem negotiorum: sed ea deliberatio nõ uenit in actum, & ut aliquid illi fuissent moliti: frustra tamen id futurum erat, in magna illa regis prouidentia. Præter ea, quæ diximus, crebro mutabat etiam cubicularios & famulos domesticos, affirmans naturam hominis delectari rebus nouis. Vnum & alterum, exiguæ conditionis, & parum laudatos homines, admodum habebat sibi familiares, qui nihil omnium rerum ad eum deferebant, nisi forte quid ad summam imperij pertineret. Hoc enim modo spectabat, ut pacem aliquam uel inducias constitueret. Medico dabat menstruum stipendium, decem aureorum millia, sic ut intra quintum mensem ille acciperet ab eo ad quinquaginta quatuor millia. Maximas facultates & opes donabat Ecclesijs: uerum illæ donatiões, quoniam erant immodicæ, uim nullam obtinuerunt. Inter alios uitæ sanctimonia claros, audierat de quodam heremita, Roberto. Hunc ex Calabrię finibus ad se accersiuit, & in eius gratiam, qui nunc rerum potitur, Carolus octauus, templum prope Plessium ædificauit. Is duodecim annorum adolescens, speluncam subiit, & in ea cõmoratus fuit ad quadagesimum tertium ætatis annum, quo tempore primum Rex eum euocauit, per quendam enobilitate, cui comitem se adiunxit princeps Tarentinus, Neapolitani Regis filius. Nisi enim

nim Pontificis Romani & sui principis mandatum
 atq; consensus interueniret: non erat profecturus.
 Posteaquam ad illud uitæ genus accesserat, abstis
 nuit ab omni ferè cibo, quo plarumq; uescimur
 omnes. Erat illiteratus, nec eruditionis ullam par
 tem unquam attigerat, & tamen prudenter admo
 dum ac sancte, supra quàm credi possit, de rebus
 omnibus loquebatur. Quum Neapoli iter faceret,
 maximo fuit à Rege & ipsius liberis affectus hono
 re, ac de plariscq; rebus ita differebat, quasi per om
 nem uitam in Principum familijs fuisset educatus.
 Quum Neapoli Romam uenisset: inuisebant eum
 Cardinales omnes: ac ter cum Pontifice, per inters
 ualla priuatim diu multumq; loquebatur, assidens
 in sella propius illum, splendidè exornata. Cuius
 cunq; rei mentio incidisset: ad eam ita respondebat,
 ut omnes pariter obstupescerent. Eius autem collo
 quio sic afficiebatur Pontifex, ut ei permitteret in
 stituere nouum ordinem eorum, qui dicuntur Hæ
 remitæ diui Francisci. In Galliam ubi uenisset: rex
 non minus quàm Pontificem ipsum Romanum,
 honorabat, procumbens illi ad pedes, & uehemen
 ter obsecrans, ut uitã sibi proferret. Ille uero, ita ut
 hominem prudentem decet, ad ea respondit. Audi
 ui non semel, quum Carolo Regi, qui nunc præest,
 in corona multorum principum loqueretur: sed
 profecto uidebatur esse diuino numine afflatus,
 alioqui non erat dicturus tam multa, planè supra
 r fidem

fidem humanam. Et quia adhuc uiuit, eoq̄ fieri potest, ut aut melior, aut etiam deterior euadat; idcirco nihil amplius addā. Ex nostris pleriq̄ ridebant eius aduentum; sed ij prudentissimi regis consilium, & causam, cur euo casset, non intelligebant. Suprà diximus, quemadmodum rex inclusus Plessio castello, præter sagittarios, nullum ferè comitatum haberet. Augescebant in eo quotidie suspiciones, ideoq̄ magnopere prouidebat, ne quis omnium, de quibus parum bene sentiret, aut in urbem admitteretur, aut etiam propius ad eam regionem accederet. De rebus omnibus nihil quicquam ad eum deferebatur, nisi quid proprie ad ipsum, & ad regni summam pertineret. Corpore sic erat attenuato & exhausto, ut uix hominem repræsenteret: atq̄ ut eam maciem & deformitatem tegetet, splendide uestiebatur; ex ijseq̄ uestibus ultro sæpe dabat suis familiaribus. Quoq̄ maiorem obtineret auctoritatem, grauissima cōstituit supplicia, & in eos qui deliquissent, seuerè admodum animaduvertebat. Hoc adeò mihi referebat ipse. Deinde creabat nouos præfectos, remouebat ueteres, & nihil fere domi, aut etiam foris relinquebat intactum, & alioqui sic erat natura, ut huiusmodi occupationibus delectaretur. Atq̄ ut crederetur esse firma ualitudine: magnam sui famam per omnem fere Europam excitabat. Conspiciebatur enim à paucissimis, ut dixi, eoq̄ fiebat, ut externi, quum de illius quotidianis actio-

actionibus audirent, uix crederent egrotare, Legatos autē interea multos huc illuc dimittebat. Quas Anglię regi & illius consiliarijs debebat pensiones: eas liberaliter persoluit, & alebat eos perpetua spe matrimonij, de quo iam sæpe diximus. Hispanias quoq; modis omnibus in amicitia & fide continere studebat. In Britannia uel Hispanijs, grandi pecunia comparabat sibi canes: In Sicilia mulam aliquam egregiam: Neapoli speciosos equos: In Africa genus quoddam paruulorum leonum, magnitudine uulpis: E Dania iussit adduci duo quædam genera ferarum. ex ijs unum est magnitudine bubali, corpore cerui, breuibus & spissis cornibus: aliud damas refert corpore & pilo, nisi quod ampliora habet cornua. Pro singulis pendebat quatuor aut reorū millia, & quingentos. Verum ut erat operosus & sollicitus in ijs omnibus conquirendis: ita etiā leuiter æstimabat ea, quum essent adducta, & plærumq; ijs, qui adduxissent, non loquebatur. His rebus efficiebat, ut non à suis tantum, uerum etiā ab externis ualde metueretur. Sed nunc ad matrimonium Delphini & Maximiliani filię, nobis redeundum est. Maximo cum dolore ferebat istud Eduardus, Anglię rex, postea quàm seludificatum esse uidit. Nam & ipse & coniunx maximopere cupiebant suam filiam nubere Delphino, sicut antea constitutum fuit: adeoq; magnā eius rei spem conceperant, ut ijs, qui dubitare uide-

r ij bantur,

bantur, fidem non haberent. Nam re ad commune
 consilium introducta, quo tempore Picardiam rex
 oppugnabat, plerique omnes dicebant fore, ut eo
 bello confecto, Caletum & loca propinqua tenta-
 ret. Idem confirmabant Maximiliani & Britanniae
 Ducis legati. Verum Eduardus, ut id crederet, ad-
 duci non potuit: quod ab eo factum fuisse puto,
 non tam inscientia rerum, quam ut ne pensionis an-
 nuæ iacturam faceret, atque ut ne delicias, ocium &
 uoluptates, quibus totum se dederat, intermittere
 cogereetur. Per Flandriam ergo cogitur concilium,
 eius matrimonij causa, & aderat Maximilianus ip-
 se, quem Gandauenses parum habebant reueren-
 ter, dum & nonnullos proscriberent, & ipsius filio
 nouam attribuerent familiam. Quibus rebus con-
 fectis, quid sui esset propositi, declarabāt, & ipsum,
 ut matrimonium illud, quod suis fortunis necessa-
 rium esse dicebant, approbaret, cogebant. Nam
 & adolescens erat, & qui consilio uel re potuissent
 eum iuuare, proximo Tornacensi bello, interierant
 prope omnes, & alioqui destitutus erat hominibus
 idoneis, & quoniam è uita cesserat eius uxor: non
 tam libere, quam consueuerat, loquebatur. De uo-
 luntate Gandauensium, et quid esset actum, regem
 illico certiorē facit Cordeus. Itaque constituitur dies,
 ad quem puella deduceretur Hesdinum. Paucis
 ante diebus, Aream, oppidum Artesiae, quidam è fa-
 milia Croiorum, eius loci praefectus, accepta pecu-
 nia tra-

nia tradiderat Cordæo, & quoniam est ad Flandriæ fines, ea quoque res matrimonium ipsum magis accelerabat. Nam etsi Gandauenses cuperent sui Principis debilitatam esse potentiam; tamen ut regem haberent finitimum, minime sibi ferendum esse putabant. Legatos igitur Flandri in Galliam mittunt communi consensu: uerum negocij summa dependebat à Gandauensibus, quòd & uiribus reliquos præcederent, & sui Principis liberos haberent in potestate, & quòd rebus nouis alioqui præceteris ualde student. His quoque Maximilianus adiunxerat aliquot è suis, homines adolescentes, ac tantis rebus explicandis parum idoneos, Rex tum grauissime afficiebatur morbo, & uix ægre sui conspectum præbebat, & ut pacis cõditiones iureiurando sanciret, difficillime potuit adduci, idque eò faciebat, ut ne conspiceretur à legatis. Veruntamen iurauit tandem, & erant ei conditiones omnes multum utiles. Nam sæpius antè, matrimonium hoc expetiuit, eoque nomine poposcerat solum uel Artesiam, uel Burgundiam superiorem. Gandauenses autem non solum utranque ditionem illi dabant: uerum etiam Matisconensem & Carolotensem, & Alstiffiodorensensem agrum concedebant ei, libenter quoque daturi, si fuisset eis integrum, Hannoniam & Namurcum, & quàm late per Burgundicum imperium Gallica lingua patet, ut eò humiliorem & infirmiore principem suum redigerent, Rex pro

r iij sua

sua prudentia satis intelligebat, Flandriam, nisi con-
 iuncta sit Artesia, quae Galliae finitima est, non se
 posse tueri. Nam ex Artesia cogi potest mediocris
 manus optimorum militum, quibus Flandri tu-
 multuantes coherceantur. Quò fit, ut Flandriae Co-
 mes, Artesia denudatus, minimum possit, & à Gan-
 dauensium arbitrio totus pendeat. Vbi domum re-
 uertissent legati: puella statim deducta fuit Helda-
 num, ubi Cordæus illam excepit. Erat in eius comi-
 tatu, præter alios, uxor Rauesteni, filia illegitima
 Philippi Burgundiae Ducis. Aduentem in Gal-
 liam, exceperunt deinde Borbonius cum uxore, &
 alij multi Principes, mandato Regis, & Ambo-
 sam, ubi filius Regis erat, adduxerunt. Maximilia-
 nus libenter eam, si potuisset, erepturus erat ipsi, qui
 deducebant, antequam à Flandria discederent. Ves-
 rum Gandauenses omni ratione prouiderant, &
 iam illius minuebatur indies auctoritas, & ad Gan-
 dauensium partes multi quotidie transibant. Erat
 autem cum Philippo Maximiliani filio, quem illi
 educabant, Rauestenus, frater Ducis Cluensis, tan-
 quam ipsius moderator atque rector. Connubium
 hoc acerbissimè, & summæ ignominiae loco tulit
 Eduardus, Angliae Rex, ueritus, ne pensionem ex
 Gallia deinceps nullam acciperet, multo magis etis-
 am, ne iam despiceretur à suis, qui recte monenti-
 bus, & euentum rei præsignificantibus fidem non
 habuisset. In primis autem metuebat, ne per hanc
 occasio

occasionem, populus rebellionem faceret, praesertim in ea propinquitate regis, quem magna moliri uidebat. Cum igitur eius rei cogitatione uehementius perturbaretur; incidit in morbum, neque multo post euita decessit. Inscienter nimirum faciunt Principes ac inconsulte, quando suam priuatam sententiam multorum iudicijs anteferunt. Dici enim non potest, quantum saepe malorum ex eo proueniat. Rex aliquantò post certior factus de illius morte, nullam dabat letitiae significationem, et paucis post diebus accepit literas ab Eduardi fratre Richardo, Duce Clocestrio, qui necatis sui fratris duobus filijs, principatum occupauerat, & Regis amicitiam, pensionis, ut opinor, consequendae causa. Rex autem propter immanem ipsius & execrandam crudelitatem, neque legatos audire, nec ad eius literas uoluit respondere. Nam mortuo Eduardo, fidem & iusurandum ille suo nepoti, maiori natu dederat: quod in eo fieri consuevit, quem ut magistratum et principem agnoscimus, neque multo post, atrocissimo parricidio, ambos è medio sustulit: nec id modo, uerum etiam sorores illorum, suas neptes, frequentè conuocato senatu, pronunciauit illegitimas. Sed non diu tulit impune. Nam Deus illi confestim excitauit aduersarium, qui in summa rerum omnium necessitate positus, imperium Anglicanum nullo iure sibi poterat arrogare: sed statura corporis & forma erat eleganti, & multa perpessus fuerat, maximam partem captiuus in Britannia minori.

nori. Is adiutus à Rege Ludouico modica pecunia,
 & coactis per Normanniam circiter tribus homi-
 num millibus, traiecit in Vualliam, quo in loco so-
 cer ipsius cum uiginti sex millibus hominum sese
 illi adiunxit, & cum intermissis aliquot diebus Ri-
 chardum haberet obuium: interfecto illo, regni
 possessionem adeptus est. Hoc eò pertinet, ut osten-
 dam, Deum esse scelerum ultorem, nec crudelita-
 tem ullam impunitam dimittere. Confecto matris
 monio Flandrico: Rex omnem illam ditionem ha-
 bebat pacatam, Britanni etiã pace utebantur, sed
 tamen, quia copias equestres propius ad ipsorum
 fines Rex continebat: in magno erant metu. Pa-
 cem quoq; colebat Hispania cum eo. Ditionem Ru-
 scinonensem, quę pertinet ad Pyrenæos montes, ac
 mare mediterraneũ, acceperat à Ioanne Arragoniæ
 rege, patre regis Castilię, qui nunc rerum potitur, et
 acceperat certis cõditionibus, quę modum impletæ
 sunt. Hispanus igitur, ob eã propinquitatem, coge-
 batur & metuere, & sumptus facere. Italiæ proce-
 res ac ciuitates, erant ab eius amicitia nõ alieni. De
 Heluetijs pro suo ferè iudicio statuebat. Scotus &
 Lusitanus ab eo toti pendebãt. Gallia omnis ad nu-
 tum & uoluntatem eius omnia faciebat. Quicquid
 iussisset, è uestigio conficiendũ erat, nulla uel mora
 uel excusatione interposita. Quę putabantur ad ips-
 ius ualetudinem aliquo modo pertinere: mitte-
 bantur ad eum, ex omnibus mundi plagis. Pontifex Ro-

fex Romanus, Sixtus, ubi cognouit, eum religiosa quadam propensione desiderare linteum illud, cui panem azymum sacrifici superimponunt, quo diuus Petrus, dum sacrum faceret, utebatur; misit ei cum alijs multis diuorum reliquijs. Illa, quæ in Rhe morũ urbe seruatur pyxis, cum oleo sacro, quum ante id tempus non fuisset e loco submota; in ipsius tunc cubiculum delata fuit. Cõstituerat enim uelle inungi, ad eundem plane modum, quo fuit unctus, cum inauguraretur regno. Plurimq; putabant eum uelle toto corpore inungi; sed uix est credendum, propter exiguitatem olei, quod in ea pyxide conseruatur. Qui nunc est Turcarum Cæsar, per legatum mittebat ei descriptas reliquias, quæ adhuc superessent Constantinopoli; Eas omnes, ac ingentem præterea uim auri pollicebatur ei, quò fratrem suum, qui tum per Gallias erat in potestate Rhodiensium equitum, & nunc à Romano Pontifice captiuus detinetur; diligenter seruaret. Vbi legatus in Prouinciã Massiliensem uenit; Rex ilico mandabat, ne longius progredere, neq; uoluit audire. Quæ singula satis demonstrant, in quanto esset honore per omnem Europam. Quicquid enim omnino pertinebat ad ipsius incolumitatem; id omne magno studio fuit impensum. Contulerat certe in ipsum Deus maximas dotes, prudentiam, liberalitatem & fortitudinem. Et quemadmodum reliquos Principes, coæuos suos, uirtute præcedebat;

s ita quoq;

ita quoque illos prope omnes, & aduersarios in primis, uitae curriculo superauit. Nam & Carolus eiusque filia, et Eduardus Angliae rex, & Galeacius Mediolani Dux, & Ioannes Arragoniae rex, paucis annis ante ipsum, e uita migrarunt. Ac in his omnibus erat, quod & laudares, & reprehenderes (hoc enim humanum est) In Ludouico autem Rege plurima certe erant, & uera Principis ornamenta, quod sine adulatione omni dictum esse uelim. Nam eos, de quibus loquor, omnes prope familiariter noui, neque leuem aliquam auditionem, ut rem certam posuo. Dum haec geruntur, uoluit cum Delphino filio colloqui. Eum a multo iam tempore non uiderat, & ab hominum frequentia remouerat; partim ob teneram & imbecillam ipsius pueri ualetudinem; partim quod metuebat, ne Principes illo abuterentur, ad moliendum res nouas, & imperij commutationem. Quum enim ipse esset undecim annorum adolescentulus; procerum aliquot impulsu, bellum aduersus parentem suscepit. Eo igitur domestico exemplo mouebatur, et filium, simulatque fuit adductus, commendabat nonnullis familiaribus, eiusque magnopere mandabat, ne quid omnino mutaret in administratione regni. Et quod magis persuaderet, adferebat in medium, quemadmodum ipse a morte patris, rerum potitus, complures excellenti uirtute uiros multasset; qua quidem ex re periculum sibi creatum esse dicebat, ex orto Principum bello,

& com.

& communi aduersum se coniuratione facta, Paulo post hoc colloquium, & confecto matrimonio, recidit in morbum, ad eundem plane modum, ut antea, & iam sicerat adflctus, ut manum ægre posset ori admouere, & sine lachrymis uix poterat à quoquam aspici. Continuo igitur iubet accersiri generum suum, nunc Borboniæ Ducem. Ei mandat, ut Ambosam, ad filium suum, Regem, proficiscatur, simul ostendit, quos homines ad eum admitti, quos arceri uelit & excludi, & multa dabat egregia præcepta, quæ ad filij institutionem pertinebant; quorum si uel partem aliquam ille seruasset, magno id factum fuisset & publico Galliæ, & priuato ipsius emolumento. Post Borbonium mittit Cancellarium, & quicquid ad eius clientelam pertinet, cum sigillis, partem etiam aliquam suorum satellitum, & è ducibus nonnullos, item aucupes ac uenatores, & quicquid est eiusmodi rerum. Hos omnes abeuntes rogat, ut filio bonam & fidelem operam præstent, ac singulis ferè mandabat aliquid, quod ad filium deferrent. Vbi loquendi facultatem deinde semel recuperauit, obtinuit eam ad extremum usque spiritum, & intelligendi uim habebat insignem. Crebris enim euacuationibus purgabat cerebrum. Non lamentabatur autem, ut plerique solent ægroti, sed prudenter multis de rebus differens, sexto demum die per hunc morbum decessit è uita.

s ij

Philippi

PHILIPPI COMINAE I
 commentariorum Liber
 Decimus.

Componam ergo illius acerbitates ac dolores, quos pertulit ante mortem, cum ijs malis & incommodis, quibus alios affecit. Magnitudine quidē inter se differunt, ac longe aliud etiā fuit ipsius munus: uerum, quò prosperiori fuit usus fortuna, & quò maior extitit eius per omnē Europam authoritas: eò quoq; uehementius fuit adflictus, dū præter consuetudinem suam & naturam aliquid perferre coactus est. In eo, quem diximus, heremita, summam perpetuo spem habebat, ac subinde missis nuncijs interpellabat eum, ut uitam sibi produceret. Nam etsi res suas, quasi iam moriturus, constituerat: tamen redintegrato animo, sperabat se posse euadere. Quod si accidisset: facile dissipaturus erat concilium illorum, quos Ambosam ad filium præmiserat. Et quia spem adeo magnam in heremita defixerat: uisum fuit Theologis, & alijs nonnullis, aperte illi dicendum esse, nihil humani præsidij restare, & ut de salute sua cogitet: Ei quoq; sermoni debere interesse medicum ipsius, Iacobum Cocterium, cui mensurum dabat stipendium, decem aureorum millia. Ipse duos Galliaë Príncipes, Ducem Nemorensē & Connestas

Connestablium, capite mulctauerat; & quod alterum necasset; iam cum esset moriturus, ipsum poenituit. Et quemadmodum illis per homines delectos, denunciatum fuit supplicium, paucis uerbis, & breue temporis spacium, quo de salute sua statuerent, concessum; ad eundem plane modum isti, nulla uerborum usi circuitione, cum ei praesignificarent mortem: Vt officio nostro satisfaciamus, aiebant, res ipsa postulat. Spem nullam deinceps collocare debes, uel in heremita, uel in quouis alio. Nam actum est de te prorsus. Itaque de uitae exitu cogitare uelis. Nihil enim superest remedij. Ea pronuntiata sententia, cum pro se quisque breuiter aliquid ad rem dixisset; Ille, spero, inquit ad futurum mihi Deum, ac fortasse non sum tam imbecillus, quam existimatis. Quam acerbum ei fuisse credibile est, eam audire uocem? Nam mortem nullus unquam uehementius exhorruit; nemo etiam maiori studio & ratione de remedijs unquam cogitauit, quam ipse. Familiaribus suis per omnem uitam, & mihi quoque saepenumero mandauerat, si quando ipsum in ea necessitate positum esse conspiceremus, ut, nulla prorsus facta mentione mortis, ad peccatorum expiationem solummodo adhortaremur, ac uidebatur esse tunc temporis molliori animo, quam ut adeo duram sententiam audiret. Pertulit tamen omnia magno & constanti animo, ad extremum usque spiritum. Filio, quem tunc regem uocabat,

s iij multa

multa uarijs de rebus nunciabat, & ubi sacramenta
 nostra religionis ex more percepisset; multum ha-
 buit sermonem de ijs, quæ ad filium, & regni admi-
 nistrationem pertinebant. Hoc autem in primis fla-
 gitabat, ne Cordæus ante sextum mensem à filio dis-
 scederet, neuè filius aliquid aduersum Caletos, aut
 quosuis alios moliretur. In concilio quidem decre-
 tum fuisse dicebat, ut Caletum tentaretur, & alia
 quædam loca; sed periculosum id esse iudicabat,
 quòd Angli, per hanc occasionem, denuo possent
 in Galliam excitari. Mandabat igitur, ut per annos
 quinque, uel eò plures, pacem filius coleret cum uici-
 nis omnibus, quam tamen ipse, dum uiueret, ferre
 non potuit. Et sane, tametsi magna sit & copiosa
 Gallia; tamen propter superiorum annorum calami-
 tates, pacem aliquam diuturnam ualde desiderabat.
 Illud etiam magnopere cauebat, ne Britannia dux
 Franciscus bello lacefferetur, neuè præberetur ei ul-
 la belli suspicio. Dixi, quemadmodum moriendi
 necessitas ei non nihil inscianter & asperè denuncia-
 ta fuit. Verum mensibus aliquot antè quàm more-
 retur: omnes planè habuit suspectos, in primis au-
 tem homines aliqua excellenti uirtute. Filio, quòd
 cum quoque metueret, magnas posuit custodias:
 nec erat ulli integrum colloqui cum eo, nisi ipsius
 concessu & mandato. Sed & filia tandem cœpit dif-
 fidere, & genero suo, & indicari sibi uoluit eos, qui
 castellum ingrederentur. Instituerat antea senatum
 in eo

in eo castello, cui Borbonius gener præerat. Ne hunc quidem tulit, & in ijs suspicionibus, totum absoluteuit. Borbonius & Comes Dunensis, legatos Flandriæ, qui nuptijs Delphini interfuerant Ambofæ, honoris causa, quod fieri solet, deduxerant. Vbi Plessium reuertissent magno cum comitatu: è stipiatorum & satellitum suorum præfectis quendam accersit, & explorare iubet, an essent armati sub ueste, sed ut dissimulanter faceret, mandat, interea dum familiariter cum ijs loquitur. Multos ipse, per omnem uitam, perpetuo metu & sollicitudine excruciauerat: & nunc ecce uidemus eum ad consimilem plane modum affligi. Cui enim se committat, qui liberis etiam suis, & genero fidem non habet? Hæc autem non ad ipsum modo pertinent: uerum etiam ad eos omnes principes, qui metui uolunt. Qua quidē in re quanta sit seruitus, quum ad senectutem peruenerunt, tunc demū aperte sentiunt, quia coguntur inuicē plurimos formidare. Quam fuit autem illi acerbum & durum, in eiusmodi metu uersari? Medico suo mensurum dabat stipendium, ut supra quoque diximus, decē aureorum millia: nec id modo, uerum etiā Episcopatum Ambianensem, eius nepoti, & munera publica multa largiebatur eius propinquis & amicis. Et tamen medicus tam erat uerbis in eū asper & durus, ut nihil supra: ualde igitur eum Rex metuebat, & ad suos familiares, de illius asperitate nimia, sepe querebatur,

neq;

neq; tamen audebat eum à se dimittere. Nam ille pro sua consuetudine seuerius aliquando interpellans; Non dubito, quin me quoq; sis eiekturus, ait, sicuti reliquos omnes: uerum sanctissimo iure iurando tibi confirmo, post meum abs te discessum, non te uicturum esse supra octauum diem. Ea uoce magnopere perterrefactus, adlabatur illi modis omnibus, & amplissima donabat munera. Sed qui tantam plurimis annis ad omnes Principes atq; populos habuit auctoritatem: ei non potuit non esse ea seruitus longè acerbissima. Iis, qui deliquissent, graues admodum pœnas constituit, ut supra diximus: ideoq; carceres parauit horrendos, & ualde terros, nempe caueas aliquot, partim ferreas, partim ligneas, ferreis laminis coopertas, latitudine octo pedum, & altitudine paulò maiori, quàm est statura hominis. Excogitauerat hanc rationem Cardinalis Baluensis, & in eam, quæ primum perfecta fuit, inclusus est ipse, perq; totos quatuordecim annos detentus. Post hunc alij multi sunt eas execrati, & ego quoq; captiuus in ijs, per menses octo fui, mandato regis, qui nunc præest. Compedes etiam ferreas longè grauissimas à Germanis fieri curauit, quibus illigarentur crura. Pedes uinciebantur annulo ferreo, ab eo pendeat immanis quædam casthena, & ad eius exitum maximè ponderis globus. Vidì non paucos, magna uirtute uiros, ijs uinculis constrictos, qui postea liberati, summos ab eo consecuti.

cuti sunt honores, ac fortunas amplissimas. Et sicut per ipsius imperium carceres illi funesti fuerunt inuenti: ad eundem planè modum ipse quoque ante mortem, consimilibus omnino uinculis sese induxit, inque maiori uersabatur metu, quam illi, quos aliquando captiuos detinuerat. Quod eò pertinet, ut ostendam, neminem esse omnium hominum, qui non aliquo dolore & incommodo afficiatur. Postremo, densis ac ferreis cancellis totum castellum cinxit. Hi cum essent proxime murum, ad uestibulum pertinebant, ut supra quoque diximus. In fossa perpetuo excubabant deni sagittarij, quibus mandauerat, ut in omneis, qui alieno diei tempore appropinquassent, tela cõijcerent. Sciebat quidem, hanc munitionem non posse maiori alicui ui resistere: uerum eò spectabat potius, & omni ratione providebat, ne Principes, coniuratione facta, partim ui & imperio, partim gratia castellum occuparent, & sumpta auctoritate, in ordinem ipsum cogerent, ut hominem parum sanæ mentis, & administratione indignum. Ante octauam horam non aperiebatur porta castelli, & tunc solum admittebantur eius domesticæ famulæ, & præfecti, ac centuriones: qui & ad uestibulum & ad portam disponebant custodias, quemadmodum in locis, quæ sunt ad hostium fines, fieri consuevit. Ingressendum autem erat omnibus, non quidem per patentem portam, sed per paruulum ostium, & præter paucos aliquot familiares,

liares, quorum erat opera necessaria, nemo quisquam, nisi uoluntate ipsius, introibat. Quid? an alius quis arctiori custodia coherceri possit: quam ille se ipsum cohibuit? Eæ, quibus alios complures alio quando constrinxerat, caueq, erant alte pedes octo: & ipse tantus Princeps habebat perexiguum, in quo deambularet, uestibulum. An non maximas credibile est eius fuisse acerbitates? qui se ad eum modum inclusit ipse? qui propinquos & necessariis os omnes ita metuebat, ut suam salutem non audeat eorum fidei permittere? Quanto autem maior erat ille carcer, quo se induit, quam sunt pleriq, alij: tantò quoq, præstantior erat ipse & amplior, quam alij captiui. Sunt fortasse, qui putent, fuisse aliquando principes, magis quam ipse fuit, suspiciosos. Et quidem puto, nostris quidem temporibus, neminem suspicionibus indulgisse magis, quam illum, & uix est, ut aliquis tam prudens, & qui populum habeat tam obsequentem, quam ipse habuit, in eam partem sic incumbat. Et ut aliqui sint hodie tales, aut extiterint aliquando: ij fortasse malè sibi consciij, propter antea actam crudelitatem, magnas habuerunt metuendi causas. Ipse uero neminem, nisi à quo primum esset læsus, offendit. Et hæc omnia recito, non solum, ut in quanto uixerit pauore ac metu, demonstrarem: uerum etiam ut ostendam, primum: fuisse in his afflictionibus consimilem illius tolerantiam, qualis fuit eorum, quos ipse alio quando

quando diuexauerat: deinde, ut qui post eum uen-
turi sunt, maiori clementia & humanitate misere-
rum populum tractent, neq; tam seuera supplicia
statuant, quam ipse fecit. Quanquam alioqui nes-
scio, an meliorem uiderim Principem. Nam etsi ma-
gnopere suos premebat; tamē in alio non erat idem
laturus. Ab ijs tandem acerbitatibus eripuit ipsum
Deus, absq; ullo maiori corporis cruciati, qui quis-
dem deprehenderetur. Loquebatur autem conti-
nenter, ad extremum usq; spiritum, deq; sepultura
constituit, & à quibus deduci uellet funus, præ-
cepit; ac subinde dicebat sperare, non se moritur-
rum ante diem sabbati, idq; beneficio diuæ Virgi-
nis, quam religiose admodū per omnem uitam col-
luit, & ita quidem accidit. Cū enim die lunæ pos-
tremo correptus esset morbo; sequenti postea die
sabbati ē uita decessit, secundo calendas Septem-
bris. Parum certē spei & præsidij uulgus hominum
in rebus humanis reliquum sibi esse uidet: postea
quam tantus Princeps, defunctus plurimis grauissi-
simisq; laboribus & curis, coactus est tandem om-
nia relinquere, neq; momentum aliquod temporis
uitæ curriculo potuit adiungere, quantum uis etiam
cuperet. Familiariter eum & domesticè noui: sed
nullum habuit ferè tēpus, à labore & sollicitudine
uacuum. Venationibus autē & aucupijs multū de-
lectabatur. Interea dum uixi cū eo, non sectabatur
alienos amores. Nam quo primum tempore ad ip-
sum

1483.

*whit-ludwig 21
Jezag-cunio m. 1004*

t ij sum

sum accessi: mortuus est ei filius, grauissimo ipsius cum dolore, atq; tum me presente uotum Deo faciebat, nullius foeminae notitiam se habiturum esse, praeterquam uxoris. Et quanquam hoc ad eius officium alioqui pertinebat: tamen ea uirtus & constantia multum in ipso laudanda fuit, praesertim, cum & obsequentes haberet plerasq; omnes, & ipsius uxor non esset ea forma, quae magnopere aliquem afficeret, tamen si alioquin egregia & honesta foemina. In uenationibus autem non minus molestiae, quam uoluptatis percipiebat, ex ingenti labore, dum incitatis equis consecrabatur ceruos. Expergefactus enim prima luce, prodibat in campum, & longius aliquando, quouis etiam caelo: & nonnunquam domum redibat multum defatigatus, & maximam partem iratus alicui suorum comitum, ut in eo genere exercitationis fieri consueuit. Huic studio uacabat plerumq;, donec noua re aliqua oblata reuocaretur. Nam per aetatem ferè intercedebat aliquid inter ipsum & Carolum dissidium: hyeme uero pacifcebantur indutias. Erat ei de Ruscinonensi ditione controuersia, cum Ioanne Arragonie Rege, patre regis Hispaniarum, eius, qui nunc principatum obtinet. Qui licet exiguis esset facultatibus, & Barcinonenses, cuius ciuitatis est longe amplissima authoritas illius orae maritimae, haberet aduersarios: tamen, quoniam Ruscinonensi populo erat acceptus, diu multumq; restitit. Premebatur
ergo

ergo Ludouicus perpetuis curis , ut ante diximus ,
& in ocio, quod fieri solet, erat maxime negociosus.
Varijs enim occupationibus distinebatur, nec sua
tantum curabat: uerum etiam alienis sese immisce
bat, Exorto bello, cupiebat pacem aut inducias: fa
cta uero pace, uix continere se poterat, quin aliquid
denuo moliretur. De minutissimis etiam rebus, &
quæ facile alioqui poterant negligi, prorsus uoluit
cognoscere: & sic erat eius natura, ut ista curiosita
te quodammodo aleretur. Ac sane ualebat memo
ria, supra quam credi possit, & quid per omnes Eu
ropæ prouincias gereretur, maximè autem in fini
timis regionibus, optimè tenebat: magnus profecto
uir, & idoneus, qui non unum aliquod regnum
administraret, sed toti terrarum orbi consilio suo
prouideret. Quæ fuerit eius adolescentia, non dicam,
eo quòd nihil habeo comperti. Veruntamen eum
esset undecim annorum, instigatus à nonnullis, ini
micitias aduersus parentem suscepit. Grandior aut
factus, uxorem duxit inuitus, Scotiæ regis filiam, et
quamdiu illa uixit, grauiter hoc matrimonium tulus
lit. Ab eius morte, factionibus nobilium adductus,
in Delphinatum, quæ quidem prouincia ad ipsum
pertinebat, sese recepit. Sectabantur eum multi hone
sti & egregij uiri, plures etiã, quam pro ipsius facul
tatibus. Dum ijs locis moratur, contraxit matrimo
nium cum filia Sabaudiæ Ducis: neque multo post,
ortum est inter ipsum & socerum graue dissidium,
t iij & bel

& bellum ualde asperum. Carolus septimus, parens, cum uideret eum nimis habere magnam opti-
 morum ducum et nobilium manum: statuit eò pro-
 ficisci cum exercitu, ut his præsijs ipsum denuda-
 ret. Ingressus iter, missis literis, & magnis ex more
 constitutis poenis, denunciabat nobilitati, ut è ue-
 stigio ad se redirent. Eì mandato complures obtem-
 perabant, inuitissimo Ludouico, qui patris iram ue-
 ritus, tametsi coactas haberet copias: relicta prouin-
 cia, & per Burgundiam facto itinere, paruo comi-
 ratu, cõtulit se ad Philippum Caroli patrem, à quo
 liberaliter fuit & amanter exceptus. Et quanquam
 hac ratione subleuabatur aliquantulum: tamen
 quotidianis impensis diminuta pecunia, cogeba-
 tur sæpe ab alijs mutuari, non absq; magna sollici-
 tudine, ne desereretur à suis. Quod certe graue ad-
 modum est & acerbum ijs, qui difficultatibus eius-
 modi nõ assueuerunt. Itaq; nec in Burgundica quie-
 dem familia uixit absq; molestijs. Nam & Philipo-
 pus Princeps erat ei obseruandus, & eius necessa-
 rij, ne fastidirent. Hæsit enim ibi per sex annos, atq;
 interea pater urgebat Philippum per legatos, ut eum
 uel desereret, uel ad se remitteret. Quo quidem tẽ-
 pore facile intelligi potest, in quantis ille fuerit an-
 gustijs. Quodnam igitur quæso tempus habuit uac-
 cuum à laboribus? Opinor equidem, inde à pueri-
 tia, perpetuis eum fuisse agitatam curis, ad extre-
 mum usq; uitæ diem. Attigit annum sexagesimum
 primum,

ergo naty au d'm
 14 22

primum, & iudicabat ipse, non se uicturum esse supra sexagesimum, ac dicebat, Gallia Reges, à multis temporibus eum terminum nō excessisse. Nunc de Carolo uideamus etiam. Is nihilò ferè melius habuit, Iuuenilibus quidem annis iucundè uixit, & ante uicesimum secundum ætatis annum, nullis immiscbatur negocijs. Postea uero cœpit dissidere à præfectis domesticis, cumq; uideret eos gratia & fauore patris subleuari: discessit in Hollandiam, & liberaliter exceptus à populo, consilia sua cum Gandauensibus communicabat. Nullas ipse quidem facultates habebat: sed Hollandi locupletes atq; copiosi, plurima donabant. Idem erat studium aliarum quoq; ciuitatum, ut ad ipsius beneuolentiam aditum sibi pararent. Sic enim est comparatum in rebus humanis, ut quorum augescere uidemus potentiam: eos magis obseruemus, quàm illos, qui in supremo gradu positi, non possunt amplius progredi. Hoc etiam Philippus non ignorabat, qui cùm audisset, Carolum esse non ingratum Gandauensibus: respondit, perpetuam esse eius populi consuetudinem, ut futuros quidem principes diligat: ubi autem ad imperium accesserint, exosos habeat. Et uerè quidem istud dicebat. Posteaquam enim ad Carolum delata fuit summa rerum: mutant uoluntatem atq; studia, nec id obscure sapius declararunt, & ipsius posteritatem maximis affecerunt incommodis. Atq; ut ad institutum reuertar,

Caro

uertar, Carolus inde ab eo tempore, quo Gallia Principibus confœderatus, bellum regi fecit, quid, obsecro, in uita solidæ delectationis habuit? aut quibus nō curis atq; laboribus fuit obnoxius? Pro spero cursu fortunę sublatu, in initio cogitabat, quicquid erat uspiam, sibi suisq; finibus commodum & opportunum, occupare, & per æstatem ferè continebat exercitum in acie, non absq; magno periculo. Sollicitudinem uero in se recipiebat omnem, ac licet erat potentissimus: amiciebat tamen multò maiora: Primus omnium ad laborem surgebat, & postremus quieti sese dabat, non secus ac si calidum fuisset omnium uilissimus. Per hyemem, si quando à bello abstineret, totus in hoc erat, ut pecuniam corrogaret. Eius consuetudo sic ferebat, ut ab hora sexta, mane, plurimum temporis impenderet serijs occupationibus. Hoc ei iucundum erat in primis. Magno etiam studio legatos externorum Principum audiebat, & in his defatigationibus uitam finiit, occisus ab Heluetijs, ante Nanceium, ut supra docuimus. Posteaquam igitur animum semel adiecit ad cupiditatem et ambitioem, quicquid esse potest in uita suauitatis, amisit. Quorsum uero pertinebat, ut ipse, qui tam erat potens, qui tam multas, tamq; copiosas & locupletes tenebat non urbes modo, sed & prouincias, quæ ad omnem fœlicitatem ei satis esse poterant, eiusmodi sese laboribus eruciaret? Ad Angliæ regem Eduardum nunc transeamus,

seamus. Is adolescentulus admodum, patrem suum, Ducem Eboracensem, uidit profligatum & interfectum in prælio, cumq; eo patrem Comitis Beruicensis, qui propter iuuenilem ætatem Eduardi, summam imperij tenebat, ac ipsum deinde Regem constituit, & Henricum profligauit, qui iam longo tempore potitus erat rerum, & mea quidem sententia, iure. Sed cum esset parum prudens: natæ sunt factiones inter proceres, easq; fouebat illius uxor, Renati Siciliae regis filia, quando Sombreffeti ducis partes tuebat, ac Beruicensem oppugnabat. Quòd si diremisset illa dissidiū: sibi, suisq; fortunis, & Angliæ rectè consulisset. Nam exortum ab ea dissensione bellum, uiginti nouem annos durauit, ac multò maximam partem lectissimorum hominum absumpsit. & illud immoderatum reginæ studium, in causa fuit, ut Beruicensis Comes, Eboracensem domum, odio Lenclastricæ familiæ deinceps propugnaret. Factiones nimirum coniunctæ sunt omnes cum periculo, inter nobiles præsertim, qui multum alioquin in eam partem incumbunt: Dicat fortasse quispiam, illas partium offensiones regibus esse non inutiles: patefieri hac ratione omnia consilia: nihil esse, quòd non efferatur ad regem: & in maiori ipsum esse obseruantia. Non negarim equidem, si quis Princeps adolescens eiusmodi simultates ac contentiones in gynæceo suscitet: quin maximam sit habiturus ridendi, suisq; oblectandi materiam.

Nihil enim erit adeo secretum, quod in hac mulierum
 cularum æmulatione & inuidia non resciscat. Verum
 ut ea consuetudo recipiatur in coetu uirorum:
 ingens profecto periculū in eo uersatur. Hoc enim
 uere sit, ignem in tuis ædibus accendere, quem de
 inde non possis, nisi maximo tuo detrimento, restin
 guere. Nam qui Principem à se uident alienatum
 esse, ij ferè nouas incipiunt tentare amicitias, & illis
 libenter se coniungunt, quos dissidere putant ab
 eo, quem sui aduersarij partes tueri uident. Acut
 nullum extet aliud documentum: certe factiones
 illæ Aurelianae & Burgundicæ familiæ, periculi
 magnitudinem & luctuosos exitus demonstrare
 nobis possunt. Ex ijs enim ortum est bellum, quod
 per septuaginta duos annos durauit, cui permixti
 Angli, magnam Gallie partem occuparunt. Sed ut
 reuertar, unde sum digressus: Eduardus rex erat om
 nium hominum sui temporis longe formosissimus.
 Constitutis autem rebus, & profligatis aduersarijs,
 planè se dabat uoluptatibus & ocio, & uenationi
 bus, atq; ad hunc modum per sedecim propè annos
 uixit suauiter, quo quidem tempore natum est dissid
 dium inter ipsum & Beruicensem. Et quanquam
 ab eo fugatus fuit & eiectus è regno: breui tamen
 post tempore, redintegratis uiribus, omnia recupes
 rauit, eoq; bello confecto, redijt ad consuetum uitæ
 genus, eiq; multò magis etiã indulgebat quàm
 antea, planè securus, & corpori curando solum in
 tentus:

tentus: Verum in ætate florenti pœnas dedit intemperantiæ, & repentino ferè morbo sublatus, periit, filijs ipsius interemptis, & regni possessiõe ab eius ablata stirpe, sicut supra demonstrauius. Ab hoc ueniendum est nobis ad alios, Hungariæ administrationem obtinuit nostra memoria, Ioannes Huniad, è Moldauiâ, uir excellenti & præclara uirtute, qui multis prælijs deuicit Turcas, Hungariæ uicinos, propter occupatas in Græciæ finibus & Sclauonia, prouincias. Eo mortuo, grãdior factus *Lancolus* *lad. flans* Hungariam & Bohemiam ad se iure transtulit, & impulsus à nonnullis familiaribus, ut fertur, Ioannis Huniad filios duos comprehendit, affirmans, illum, se paruulo, nimiam usurpasse potentiam, & periculum esse, ne filij, patris insistant uestigijs. Maiore igitur necato, alterum Budæ seruari iussit, neq; multò post è uita decessit, ueneno sublatus è mediò, Pragæ, quæ Bohemorum est urbs amplissima. Consuetudinem habebat ijs locis, cum fœmina quadam nobili, quæ grauiter ferens, illum in matrimonium ducere Caroli septimi, Galliarum regis filiam, contra datam sibi fidem & promissum: in balneo pomum ei dedit, per medium cultello diuisum, qui ueneno tinctus erat. Ab eius morte, proceres Budæ conueniunt, regis creandi causa, qui mos ipsorum est: quoties non relictis liberis, è uita rex decessit. Dum ibi concilium habetur: uenit eò Mathiæ mater, amplissimo comitatu, locuples ad

modum mulier, quò facilius erat ei, breui tempore magnum aliquod satellitium cogere. Credibile est, fuisse in eo principum & nobilium coetu, & in urbe, qui rebus ipsius fauerent, ob mariti recentem & claram memoriam. Posteaquam eò uenit, filium è carcere eximit. Ex nobilitate complures, & ecclesiastici ordinis nonnulli, metu periculi statim profugerunt; reliqui Mathiam crearunt regem, cuius maxima fuit & singularis tum uirtus, tum foelicitas. Multa enim fecit secunda prelia cū Turcis, nullo cum Hungaria detrimento, sed maximo illius cōmodo, Cæsari Friderico, qui rerū adhuc potitur, Austriam eripuit, eāq; tenuit quamdiu uixit. Summa prudentia & consilio, res suas, tam pacis quam belli temporibus, administrabat. Postremis uitæ annis, cū hostem nullum amplius metueret; magnifice domum instruxit, & ornauit omnis generis exquisitissimis rebus. Quicquid esset grauium negotiorum; aut ipse procurabat, aut quomodo fieri uellet, suis mandabat. Euasit tandem aliquanto crudelior, & metui uolebat à suis. Morbo deinde correptus non sanabili: circiter uicesimum octauum ætatis annum, post multos & erumnosos labores, Viennæ, ad Danubium, mortuus est. Turcarum Cæsar Mahometus, nostra memoria, prudens fuit & insignis princeps, uerum dolo contendebat, & insidijs nitebatur magis, quam uirtute. Cū uigesimum tertium annum ageret; Constantinopolim ui cœo

*mathias obiit
 clu. h. 24. 1147 di.
 p. 1147 1147*

ui cepit. Vidi depictam eius effigiem in illa ætate; & certe magnam aliquam indolem, ac præstans ipsi genium uidebatur representare. Expugnauit eam urbem, ut dixi, maximo nostri orbis dedecore, & summo cum detrimento. Fuit interfectus ibi Cæsar ipse orientis, cum infinita hominum multitudine; uirgines uitiatæ complures, ac honestissimæ nobilissimæq; foeminae maximo numero miserabiliter stupratæ: breuiter, immanitatis & non humanæ uolentia genus nullum fuit ibi prætermisum. Prima hæc erat illius uictoria, quam deinde summa foelicitate profecutus est. Nam memini, cum Venetoꝝ rum legatus recitaret Carolo, illum cepisse duo Imperia, quatuor regna, & urbes ducentas. Loquebatur autem de Constantinopolitano & Trapezontino imperio, & Siria & Armenia & Peloponneso, iuxta quam multas occupauit insulas, et in his Mitylenem, Albaniam quoq; ferè cepit omnem, atq; Sclauoniam. & hæc quidem omnia nobis, qui Christiano nomine censemur, ademit; suæ autem religionis Principes non minus bello uexauit, quàm nos, & ex ijs complures ad extremam inopiam redegit. Maximam negociorū partem tractabat ipse, quem admodum & Ludouicus, & Mathias Hungariae rex. Ac sane fuerunt hi tres omnium suæ ætatis fortissimi prudentissimiq; principes: uerum Ludouicus & humanitate, & honesta uiuendi ratione illos longe præcedebat. Quantum ad delicias ac uoluptates

attinet, totus in illis fuit immerfus Turcarum Cæsar, & maximam temporis partem illis impendit, & à nulla prorsus uitæ turpitudine aut foeditate abstinent, eaq; intemperantia deinde morbum ei conciliavit longe grauissimum. Quotannis, ad initium æstatis, ut audiui ex ijs qui uiderunt, intumescere ei alterum crus, magnitudine ferè corporis: & plaga non apparebat ulla; remittebatur deinde tumor, nec ullus unquam chirurgus aut medicus, quid esset morbi, diiudicare potuit. Hoc unum asfirmabant pleriq; luxum & uitæ intemperantiam esse in causa. Conspiciebatur autem à paucissimis, & in curru quodam artificiose fabrefacto sese continebat, ut nequam esset macer & extenuatus, uideri posset, & ne sui contemptus aliquis ex eo nasceretur. Ad quinquagesimum secundum ætatis annum è uita decessit, repentina fere morte. Testamentum fecit, cuius exemplar ipse legi, ac inter alia dabat ei plurimum, quod extra ordinem suis prouincijs imperasset pecuniam. Quocirca mihi uide, quid nostri Principes facere debeant, qui certe ius nullum habent, onus aliquod imponendi inuito populo. Videmus hinc, intra quam breue tempus, quam multi potentes ac summi reges mortui sint, posteaquam ingentes sumpserunt labores, ut auangerent & locupletarentur, cum maximo procul dubio corporis, ac etiam animæ fortassis detrimento. Nihil igitur est præstabilius, mediocri uitæ genere, quod

quod qui potest assequi & tueri: is omnium certe est
 foelicissimus. In rebus humanis ita comparatum
 est, ut nullus ferè sit populus, cui non æmulum ali-
 quem & aduersarium Deus excitarit. Gallis oppo-
 suit Anglos, & Anglis Scotos. Hispanis perpetua
 quædam similtas intercedit cum Lusitanis. Italiæ
 Principes magna ex parte retinent possessiones,
 nullo ferè titulo, & acerbè suis imperant. Iis aduers-
 fantur reliquæ potentiores ciuitates, Venetiæ, Flo-
 rentia, Genua, nonnunquam etiam Bononia, Ses-
 na, Luca. Arragoniæ reges oppugnantur ab Ande-
 gauorum ducum familia. Mediolani & Insubriæ
 uicecomites, ab Aureliana domo. Venetis sunt infe-
 sti Principes Itali & Florentini. Senenses autem &
 Genuates oderunt Florentinos. Genuates laborant
 & sunt diuisi ciuilibus factionibus Fregosiorum,
 Adornorum, & Auriorum. In Germania magnæ
 sunt inter Austriacam & Bauaricam domum æmu-
 lationes, & quæ sunt ex Bauariæ Ducum stirpe na-
 tæ familiæ, inter se ipsæ dissident. Austriacis princí-
 pibus magnum est & graue odium cum Heluetijs.
 Impugnântur à Cliuensibus Geldri, & hi ualde sunt
 iniqui Iuliacensibus. Quæ sunt ad Oceanum Ger-
 manicum & Balthicum mare ciuitates, bella sæpe ge-
 runt cum Daniæ regibus. In Germania plurimè sunt
 arces atq; castella munita: quæ res licentiùs agendi
 multis occasionem præbet. Nam unus aliquis, fa-
 mulo tantum comitatus, ciuitati cuiuspiam denunci-
 are au-

are audet inimicitiam, confisus aliquo castello, in quod receptum habet, & socijs aliquot equitibus. In hoc genus hominum, Germaniæ principes non admodum animaduertunt, quoniam ipsorum opera nonnunquam utuntur: Ciuitates autem, ubi facultas eis datur, seuerissimè puniunt, & facta coniuratione, circumuallant aliquando receptacula illorum, & demoliuntur, simul in eos usus aliquot equitum cohortes alunt. Atq; is est per Europam rerum status. Quid per Asiam & Africam fiat, non habeo compertum: sed dicuntur inter se, non minus quàm nos, imò turpius aliquantò dissidere. Nam in seruitutem se pertrahunt ipsi, seq; inuicem nostris hominibus uenundant, & uidemus, quàm multi quotidie ad Lusitanos deportentur. Apparet igitur, has dissensiones, ueluti stimulum quendam, in rebus humanis esse necessarias. ac mihi quidem, tametsi literarum nullum usum habeo, sic uidetur, potissimum uero, propter quorundam Principum ignauiam & malitiam, qui ingenij quidem satis habent & cognitionis: uerum abutuntur eis, neq; ad res honestas accommodant. Doctrina enim uel meliores reddit homines, uel deteriores, pro cuiusq; natura & inclinatione: sed tamen uerisimilius est, aliquem ea fieri meliorem. Nam quò quisq; magis, quid se deceat, intelligit, eò uehementius ipsum neglecti pudet officij: & etiamsi non omnino sibi temperet à maleficio: tamen ne plane modum excedat, cauet.

cauet. Ac istud quidem usu cōpertum habeo. Multos enim noui, quos à prauis & illaudatis consilijs eruditio sola retraxit. Huc etiam accedit metus diuini numinis. Quanta enim sit peccati magnitudo, & quantopere Deus offendatur flagitijs: docti non paulò melius, quàm homines imperiti, cognoscunt. Qui sunt igitur male instituti principes, quantum sit munus, quod acceperunt à Deo, non intelligunt, & ipsorum familiares, ne malam gratis am sibi concilient, dissimulant: & ut ex omnibus forte sit unus, qui fideliter admoneat: is tamen suæ sententiæ nullos habet approbatores, ac ferè fit, ut ridiculus habeatur. Est sane quædam nobis innata prauitas, adeo magna quidem, ut nulla plane ratio nos ab iniurijs & uolentia coherceat. Potentiores, ubi castellum aut oppidum eripuerunt alicui, quas cunq; de causa: nolunt à possessione deinde discedere, & ubi semel aliquem obduxerunt colorem, cur ita fecerint: accedit postea propinquorum & adulatorum assensus, qui hæc omnia collaudant: Magna certe est multorum Principum iniquitas, qui pecuniam pro sua libidine suis imperant, & amplum alunt satellitium, ut miseram multitudinem in metu contineant, eamq; deinde pecuniam temere & uoluptarie profundunt, nullo cum Reipub. bono, et de quotidianis sumptibus nihil remittunt, & suos exhauriunt, & assentatorum stipati sunt turba. Sed est Deus, qui flagitium nullum sinit impunitum,

nitum, & crudelitatem in primis detestatur, qui tametsi non loquitur hominibus hodierno die, sicut priscis illis temporibus, tamen quæ sit sua perpetua sententia, & quid à nobis fieri uelit; clare perscriptum reliquit, ita quidem, ut nemo plane, qui modo sit sanæ mentis, & qui ad iustam aliquam peruenerit ætatem: excusandi sit habiturus locum. Illi igitur, qui ui & armis imperia sua continent, & quoties aliquid mandant, capitis constituunt pœnam; ad supremum illud tribunal Dei quomodo cõsistent: Multa sæpe crudeliter & inique & insidiosè faciunt, dum speciem aliquam iustitiæ prætendunt. Nam habent eos, qui ius dicunt, surarum cupiditatum plerumq; ministros, & quantumuis leue delictum exaggerant. Si capitale nihil deprehendunt: rationes excogitant, ut eum, cui male uolunt, immensis uarijsq; sumptibus defatigent, dum & accusatorem non sistunt, & testimonia nõ cognoscunt, & auide expectant, num criminationem aliquis in eum, qui captiuus detinetur, instituat. Quod si parum tuta uidetur hæc uia, neq; satis ad ipsorum uoluntatem accommodata: nouis utuntur perfugijs, & præ se ferunt, exempli statuendi causa, tali fuisse opus animaduersione. Si quis autem est ipsorum cliens ac beneficiarius: in eum multò sunt asperiores, ac contra officium & fidem, qua sit obstrictus, eum aliquid egisse confirmant, & eò totis uiribus incumbunt, ut aut facultatibus omnibus eum exuant,

ant, aut alloqui uarijs modis affligant, E uicinis, qui sunt potentiores ac minime stolidi, eos sinunt uti pace; uerum, si quis est infirmior, eum sic perturbant & exagitant, ut quò se tandem recipiat, uix habeat. Causam facile inueniunt: subministrauerit ipsorum aduersarijs auxilia, uel tale aliquid. Quam obrem aut in ipsius ditionem, coactam aliquam militum manum adducent, ut ibi sumptu miserorum alantur, aut alienam aliquam litem aduersus eum, suam facient, aut eius inimicos ope subleuabunt, aut quamcunq; aliam nocendi rationem inuenient. Si quis ipsorum parentibus bonam & fidelem operam praestitit: eum loco submouent, & nouos sibi parant beneficiarios. Ecclesiastici ordinis hominibus molestiam de sacerdotijs creant, ut saltem aliquid extorqueant, quò deinde locupletent & augeant eos, qui plarumq; nullum ipsis honestum exhibuerunt officium. Nobilitatem multis uarijsq; laboribus & impensis exhauriunt, quando bella pro sua libidine & arbitrato suscipiunt, incòsultis ijs, quorum absq; uoluntate & consensu nihil tale mouere debebāt. Cùm enim equestris ordinis homines ac uiri nobiles, non modo facultates omnes, uerum etiam uitam & sanguinem in bella profundant: æquissimum est profecto, ut prius, quàm suscipiatur bellum, eius rei consilia cum ipsis communificentur. Quantum ad promiscuam & miseram multitudinem attinet, nihil plane reliquum eis

x ij faciunt,

faciunt, & quum tributū ab eis præter omnem modum & æquitatem exigant: quominus ab equestribus etiam cohortibus, quas alunt, diuexentur, non cauent; quæ quidem cohortes obequitant huc illuc perpetuo, & non solum uiuunt sumptu miserorum, sed etiam proterue & insolenter in eos multa faciunt. Nec enim contenti sunt ijs, quæ passim in agris reperiunt, uerum miseris etiam hominibus uim adferunt, eosq; cogunt longius abire, & aliunde adferre cibaria deliciaiora; mitto, quod uxorū quoq; & filiarū pudicitiam tentant. Huic autem incommodo facile posset occurri, si bimestri quouis dependerentur eis stipendia, quibus aluntur alioquin ex publico. Sic enim nullam essent habituri causam, qua se purgarent de iniurijs illis, quas inferunt, necessitate quadā, ut aiunt, eò quod ipsis non persoluitur. Atq; istud de Gallia proprie dico, quæ præter omnium aliarum gentium morem, miserabiliter his direptionibus uexatur. Aliæ prouinciæ sua etiam habent incommoda. Et ut ad institutum reuertar, nemo est omnium principum, qui ius habeat, uel teruncium unum exigendi à suis, præter constitutum annuum censum, nisi populus assentiat. Dicat aliquis fortasse, nonnunquam incidere tempus aliquod, ut non sit integrum, agere conuentus, aut conscribere populum, eò quod eiusmodi mora & coniuncta sit cum periculo, & bellirationes impediatur. Nihil hoc certe ad rem facit. Nam

cit. Nam ut bellum suscipiatur: graui quadam & matura opus est deliberatione, neq; subito uel precipitanter aliquid in eo fieri debet: Deinde, quando reges de communi populi consensu rem gerunt: & sunt potentiores, & ab hoste magis metuuntur. Nullum enim tam subitum oriri potest aut moueri bellum, ex longinquo praesertim, quin multo antea sentiat, & quoties tale aliquid incidit: populus libenter sua conferre debet, ac modis omnibus auxiliari. Sed ipsorum principum est etiam providere omni ratione, ne leue aliquod bellum pro sua libidine & temere suscipiant, quod per hanc occasionem pecuniam a suis extorqueant. Ad finium tutiorem opus est haud dubie sumptus facere, etiam pacis tempore, ne inopinantes opprimamur: sed moderate omnia fieri debent, atq; totum hoc in Principis positum est prudentia. Per omnem Europam, quod ego quidem norim, belli temporibus minimum affligitur in Anglia populus, & calamitas tota redundat in dissensionum ac belli auctores. Sunt Principes, quibus hoc frequens est in sermone, ut dicant, habere se priuilegia, ut quantum uelint, exigant a populo. Certe Galliarum Rex omnium minime causam habet, ut istud de se iactet. Nec enim uel ipsi, uel cuiuis alij licet. Qui uero comparandae gratiae causa, potestatem hanc illi tribuunt: ij certe parum liberaliter agunt, & provide. Quid enim finitimum uoluntates alienare magis possit, quam

eiusmodi uoces atq; licentia: Verum si rex ad hunc modum diceret, habere se populum fidelissimum, qui libenter imperata faciat; qui nullum onus recuset; qui patientissime quiduis toleret; qui damnum acceptum moderatissime ferat; maiorem sane laudem ex eo sit habiturus, quàm si prius illud dicat, suumq; priuilegium sibi diligenter seruandum esse contendat. Non sic loquebatur Carolus quintus, Galliarum rex, neq; uero aut Ludouicum, aut eius filium, qui nunc præest, sed ipsorum familiares aut diui non semel in eam loquentes sententiam; & prudenter quidem ipsorum iudicio, sed reuera faciebant hoc, partim adulatione, partim inscientia rerum. A morte Ludouici regis conuenerunt omnes Galliaë ordines, ut de summa imperij statuerent: Non deerant id temporis imperiti quidam, & tenuis conditionis ac nullius usus homines, qui dicebant eiusmodi cõuentus ad crimen læsæ maiestatis pertinere, quòd regum imminuatur eo ipso potestas. Verum qui sic loquuntur, scelere se polluant, grauissimeq; dubioprocul & Deum & Rempublicam offendunt. Nam eiusmodi uoces solum spectant ad priuatam utilitatem eorum, qui nullo suo merito uel uirtute, auctoritatem obtinent, qui ad nullam rem honestam idonei, clandestinis susurationibus Principum aures demulcent, & gratiam eblandiuntur, qui conuentus idcirco metuant, ne ipsorum detegatur improbitas. Dum istud apud
Turo

Turonis concilium habetur : Gallia uehementer erat afflictâ. Nam per uiginti & eò plures annos grauissime uexata fuit exactionibus. Carolus enim septimus, quod et supra diximus, imperabat solum duodeuigentescentena francorum millia quotannis : Ludouicus autem filius, ad quadragies & septiescentena millia, præter eos sumptus & operas, quæ faciendæ erant deducendis tormentis & consimilibus rebus. Itaque miserrimum erat spectaculum, uidere multitudinis et populi erumnas. Hoc tamen erat in eo boni, quòd auare nihil agebat, omnemque pecuniam impendebat in ædificia, munitionesque locorum. Ecclesijs etiam plurima donabat, & præstitisset eum hac parte minus fuisse liberalem. Sponsaliabat enim tenuiores ac inopes, ut eos, qui alioquin, abundabant, locupletaret. Ab eius igitur interitu magnæ fuerunt natæ dissensiones. Principes enim ac reliqui ordines, facta rebellione aduersus filium eius, qui nunc præest, cogitabant alium regem constituere, uel ita saltem cohercere illum, ut ne regiã obtineret potestatem. Sed mitigati tandem, iusiurandum & fidem illi ex more dabant, & ex omni numero delecti fuerunt duodeni, quorum ille secutus consilia, tredecim annorum adolescens, regio more, quid fieri uellet, mandabat, & habito concilio, procures ac ordines multa postulabant ab eo, quæ ad salutem regni pertinere dicebant : ueruntamen ad ipsius & delectorum uoluntatem omnia referrebant,

ferebant, cumq; uigentes & quinquies centena francorum millia ille imperasset, assenserunt: nec id modo, uerum etiam, ut post biennium alij conuentus agerentur, petebāt, & si ea pecunię summa non sufficeret eius necessitatibus, ultro deferebant se daturos, quantum uellet: ac si quis aliquid aduersus ipsum ullo tempore moliretur, se non facultates tantum omnes, uerum etiam sanguinem & uitam paratos esse pro ipsius incolumitate profunderē. Hęc eò pertinent, ut ostendam, quā sit egregia Gallorum erga suum regem uoluntas & beneuolentia. Num iniquum est igitur & inhumanum, si quis, cum populum habeat tam obsequentem & liberalem, uelit eos imperio cohercere, quasi liceat sibi quantūlibet exigere? Nonne multo sit honestius, comitate quadam eos ad suam uoluntatem adducere: quā imperiose agere pro sua libidine? Certe, quod supra non semel diximus, nemini omnium licet, absq; populi consensu ullam pecuniam imperare. Sed in utramq; partem ferē peccatur. Nam & Principes immoderatē multa saepe faciunt, & populus nonnunquam grauitē illos offendit, quando nec morem gerunt, & in necessitate deserunt, & rebellionem faciunt, plane cōtra fidem & iurandum. In Principibus autem conspicitur magis, & est illustrior Dei potentia, quā in hominibus priuatis atq; plebeis. Nam hi multis opportuni sunt infurijs, & nonnunq; præter ius & æquum mulctantur,

tur, uel prædæ consequendæ causa, uel culpa iudicis & errore. Aliquando etiam iure plectuntur, in eoq; nihil est reprehendendum. Quando uero principes eorūq; familiares, aut ciuitates aliquid delinquunt, quis ea de re quæstionem habebit: & habita quæstione, quis ad iudicem deferet: quis iudicis personam sibi sumet: quis pœnam cõstituet: Quænam est autem huius tantæ licentiæ & prauitatis causa: uel cur in deteriore partem sic propendimus omnes: Incredulitas nimirum hoc efficit. Nam si certò statueremus, esse Deum, qui scelus nullū sinit impunitum: esse perpetuas & sempiternas pœnas, quibus affliguntur impij: credibile est, neminem fore, qui uolenter aut auare uel crudeliter aliquid ageret. Cùm ab hoste princeps aliquis detinetur captiuus: an aliquid habet in rebus omnibus tam charum ac preciosum, quod pro sui liberatione non dependat: Certe quicquid undiq; corrogare potest, tam è suis, quàm è populi facultatibus, totum hoc eò confert, quemadmodum scimus accidisse temporibus Ioannis Valesij, Galliarum regis, qui captus ab Anglis, apud Pictones, dependit eis tricenas centena francorum millia, et simul dabat tertiam ferè Galliaë partem, quæ tunc ad extremam inopiam redacta, corio, cui modicū erat infixum argenti, loco pecuniæ utebatur. Hæc omnia ille pro recuperanda libertate persoluit, et ut nihil plane dedisset: Angli tamen non erant eum interfecaturi, & ut id fe-

cissent: tamē quota fuisset illa, queso, pars cruciatuū
 inferni, quibus afficiuntur post hanc uitam impij?
 Cur autem & se suosq; liberos & populum ad hanc
 egestatem ille redegit? Ideo sane, quod certō scies
 bat, non se alioquin euasurum esse carcerem. Et ta-
 men fieri potest, ut quo tempore flagitium illud,
 quodcunq; sit, admisit, propter quod in hanc tātam
 calamitatem incidit: securus plane fuerit, neq; cre-
 diderit, se Deum offendisse. Quiduis igitur ille fe-
 cit, ut ē uinculis expediretur: & uerō tam nulli ferē
 sunt aut pauci admodum principes, qui posteaq; se-
 mel aliquid occuparunt quocunq; modo: restituere
 illud uelint. Nam neq; ratio, neq; iusiurandi reli-
 gio, neq; metus diuini numinis, nec æquitas ulla,
 nec inferni cruciatu perpetui, mouere illos possūt,
 ut quod alienum est, quod à se mala fide possideri
 sciunt, reddant. Interrogauī paulo antè, quis habi-
 turus sit quæstionem de potentibus, quis illos accu-
 sabit, quis litem definiet, quis pœnam irrogabit?
 Certe querimonix & lachrymæ miserorum homi-
 nū, quos crudeliter uexarunt, item uiduarum & pu-
 pillorū gemitus atq; suspiria, quos parentibus atq;
 maritis inhumane spoliarunt, breuiter eorū, quos
 afflixerunt et fortunis omnibus denudarunt, lamē-
 tatiōes atq; plangor, erunt accusationis loco, quam
 illi corā supremo Dei tribunali sistent. Qui magni-
 tudine scelerum offensus, non semper concedit diu-
 tiorē impunitatem, sed illos aliquando uerbes-
 rat præ

rat præsentibus pœnis, ita quidem euidenter & clare, ut dubitari non possit, ipsum esse iustissimum impietatis nostræ ultorem. Pleriq; uero principes, imperiti quidem illi & inconsulti, quandiu prospèra utuntur fortuna; nihil tale metuunt, sed cùm maxime securi sunt omnium rerum, tunc ecce Deus repente illis aduersarium aliquem excitat, de quo minime suspicati fuerant. Et quoniã eius rei in omnibus fere libris, ac in his Commentarijs pulcherrima extant documenta; nihil est opus prolixiori demonstratione. Atq; ut ad finem aliquãdo perueniamus; nihil est in hac erũnosa uita potius, quàm ut metuamus diuinum iudicium, & studeamus in rebus omnibus equitati, & cõtenti simus mediocri uitæ genere, neq; defatigemur ijs curis, quales ferè suscipiunt à multis, nimia quadam cupiditate & ambitione augescendi. Hanc uiam si possemus ingredi, atq; tenere; & tranquillius uiueremus, & minus affligeremur ualetudine aduersa, & mortẽ nõ adeo formidaremus. Etenim quanta sit uitæ nostrę miseria, facile potest ex eo colligi, quòd simulatq; mortuus est aliquis, quicunq; sit ille; statim omnes abominantur & exhorrescunt ipsum cadauer, & exuolat anima, sistiturq; statim iudicio ineuitabili,

The first part of the book is a general introduction to the subject of the history of the world, and is divided into three parts, the first of which is a general history of the world, the second a particular history of the world, and the third a general history of the world. The second part of the book is a particular history of the world, and is divided into three parts, the first of which is a particular history of the world, the second a particular history of the world, and the third a particular history of the world. The third part of the book is a general history of the world, and is divided into three parts, the first of which is a general history of the world, the second a general history of the world, and the third a general history of the world.

IOANNES SLEIDANVS
Lectori S. D.

Vanta sit utilitas huius historię, nō dubito, quin satis intelligant omnes, uel tenui ciuiliū rerum cognitione præditi. Et quoniam ad illustrationem horum temporum, in quibus uersamur, maximè pertinet, atq; hanc ob causam potissimum eius interpretationem suscepi: idcirco, ut planior sit & intellectu facilior, quædam paulò altius mihi repetenda sunt. Et principio quidem, uidemus duas potentissimas nostri orbis familias, Francicam & Burgundicam, continentibus ferè bellis cōsistari. Eius uero mali causam ab ipsa stirpe & radice inuestigare oportet, ut uideri possit, quantę sit molis, natum semel inter potentes principes dissidium, ità componere, ut non semper aliqua maneat reliquię. Sic igitur res habet. Ad Ioannem Valesium, Philippi Valesij filium, Gallię Regem, qui ante annos centum & octoginta è uita decessit, delata fuit inferior Burgundia, quæ Ducatus nomen obtinet. Is in prælio captus ab Anglis, apud Pictones, ac deinde mortuus in Anglia captiuus: filios reliquit quatuor, Carolum, Ludouicum, Ioannem et Philippum. Ad Carolum natu maiorē delatus est principatus. Fuit hic, eius nominis quintus, ac propter insignis

nem uirtutem nominatus est prudens. In diuidēda hæreditate, minimo fratri Philippo, dedit Burgundiam, à patre acceptam. Philippus igitur Burgundia Dux, cognomento Fortis & Audax, in matris monium duxit, Ludouici Flandriæ Comitís filiam unicam, & auctus per eam fuit Artesia, Flandria, Burgundia superiori, quæ Comitatus nomine censetur, Niuernensi & Rethelensi ditione. Ei successit Ioannes filius, Regnabat autem tum in Gallijs Carolus sextus, Caroli quinti filius; Qui cū exercitu profectus, ut Ioanni Britannia minoris Duci, bellum faceret; ubi ad Cenomanos peruenit; inter equitandū, subito in mentis alienationem incidit. Et quanquam per interualla morbus redibat; summa tamen gubernationis erat penes ipsius patruos. Fratrem iste habebat Ludouicum, Ducem Aurelianum. Inter hunc & Ioannem Burgundia Duce, Philippi Audacis filium, patruales, orta fuit emulatio quædam atq; similtas de principatu, dum ambo, per ualeitudinem Regis, primas administrationis partes obtinere student. Augescente uerò in dies magis atq; magis eo dissidio: Dux Aurelianus, de nocte, quum paucis admodum comitatus domum rediret; Lutecia fuit interfectus. Qui eadem fecerant, profugerunt in aedes, quas tum Flandria Comites ibi, ut pleriq; alij proceres, habebant. Hoc postea cognitum fuit, habita quæstione. Postridie conueniunt patruus & propinquus Regis; in his etiam erat

erat Burgundiæ Dux, Ioannes, Cumq; de perpetrata cæde grauis institueretur ab omnibus querimonia: Biturigum Dux animaduertit, in Ioanne uultum atq; colorem mutari. Secedens igitur, priuatim cum eo & amicè loquitur: rogat an sit sibi conscius? Ille suspirans, & in lachrymas effusus, fateatur summiffos à se fuisse percussores. Tum Biturix, heime miserum, ait, qui uno die duos amitto consanguineos. Burgundus ilico discedens ab eo, quasi mox rediturus: conscendit equum, & paruo comitatu profectus, incredibili celeritate contendit ad Atrebatas, ac pontem à suis, quâ transibat, rescindi iubet, atq; ita incolumis euasit. Collectis deinde copijs, quoniam & deploratam regis ualetudinem, & factionibus sciebat diuisos esse multorum animos: incursionibus Galliam uexabat, & Parisiensem populum habebat suis rebus fauentem. eoque deducta res tandem fuit post multam disceptationem, ut Carolus sextus, cõpositione cum eo facta, publicis literis fateretur, cædem illam sui fratris, iure, ac Reip. bono factâ fuisse. Verum, ut fieri solet in rebus, quæ parum firmo nituntur fundamento, quum reliqui principes & ordines, Aureliani Ducis filij potissimum, hanc Regis contestationem improbarent, & ab eo, qui parum esset sanæ mentis, profectam esse dicerent: recruduit odium, præsertim cum iam paulatim grandesceret Caroli sexti filius, Renouatis igitur dissidijs, miserimus erat Gallia ista

liae status, Angli enim qui iam inde à Philippo Vas
 lesio Regis proauo, illam uexauerant, hanc occasi
 onem conspicati: grauissimum ei bellum infere
 bant. In his acerbitatibus, coeptum est cogitari de
 remedio & salute. Cumq; Angli Rothomagum
 obsiderent, eò deducta res fuit, ut utrinq; data fide,
 Burgundus & filius Regis (Delphinum Galli uo
 cant) qui postea dictus est Carolus, eius nominis
 septimus, apud Monstrelum, uiginti supra Luteti
 am miliaribus oppidum, ad confluentem Sequa
 nę et Ione, in colloctionem uenirent. Ibi tum Bur
 gundus, in conspectu Delphini, ad quem transie
 rat, fuit interemptus à quibusdam Aureliani Du
 cis familiaribus, quos ad colloquium Delphinus
 adduxerat, anno duodecimo post Aureliani cadē.
 Hanc patris necem, Philippus filius, cognomento
 Bonus, ulciscens: foedere se coniunxit Anglis, &
 illorum adiutus praesidijs, per triginta duos annos
 continenter bellum Galliae fecit. Tandem summo
 rum principum intercessione, pax inter eum & Car
 rolum septimum facta fuit Atrebat, exclusis Ang
 lis, qui nimium acres et duras leges proponebant.
 Ea pacificatio prorsus erat ex utilitate Philippi. Sic
 enim tunc afflictā fuit Gallia, ut tranquillitate &
 ocio uehementer opus haberet. Inter alia, Rex da
 bat Philippo Duci, & eius liberis masculis, agrum
 illum omnem & oppida, quae sunt ad Somiam flu
 men, sub certa cōditione, ut ex his commentarijs cla
 rum

rum est. Ea constituta pace, Rex, quod uoluit, cōsequebatur. Nam belli summā et omne robur, in Anglos, qui tunc bonam Galliaē partem tenebant, conuertit, eosq; ex omnibus undiq; locis tandem profligauit, ita quidem, ut ab eo tempore, praeter Caletos, nihil hodiē magnopere citra mare possideant. A morte Caroli septimī, bellum, quod antea uix magno labore sedatum fuit, renouatum est inter eius filium Ludouicum undecimum, & Carolum Philippi filium, ut ex his commentarijs cōstat. Quo interfecto prope Nanceium: Rex Burgundicam domum acerrime persecutus, non modo Burgundiam utramq;: sed & Picardiae & Artesiae bonam partem occupauit, ac bellum deinde gessit cum Maximiliano Friderici Caesaris filio, qui Caroli filiam unicam, & florentissimarum ditionum haeredem, in matrimonium duxerat. Composito tandem & hoc bello per connubium, & mortuo Ludouico: Carolus filius, eius nominis octauus, grandior factus, Margaritam Maximiliani filiam, spōsam suam, ante annos nouem ad se deductam, domum remisit, & Annam, Francisci, Britanniae minoris Ducis, filiam unicam, Maximiliano, publicē in Ecclesia, per internuncium desponsam, uxorem duxit, ut Britannia, cuius iam bonā partem occupauerat, sine contentione potiretur, eamq; pacatam haberet. Ibi denuo, quod nuper curatum erat uulnus, recruduit, & grauissima sunt exorta bella, propter

pter hanc, quam Maximilianus factã sibi putabat esse contumeliam. Ac inter alia, cum Carolus regno Neapolitano capto, domum rediret: Maximilianus fœdere coniunctus cum Alexandro Pontifice Rom. & Hispaniarum rege, & Venetis, & Ludouico Sfortia, Mediolani Duce, prope Forum nouum, ad radices Apennini montis, illum adortus est. Verum ipse tametsi multò inferior numero: singulari quadam fortuna peruasit. In publicis etiam Imperij decretis, extat quoddam Maximiliani postulatum, ubi à Principibus Germaniæ opem petit aduersus illum, molientem res nouas contra Pontificem, & Italiæ procures. Ab eius morte, delatus est Galliæ principatus ad Ludouicum, eius nominis duodecimum. Et quanquã de odijs nõ nihil iam remissum erat: tamen certa nulla fuit inter eos, aut cõstãs amicitia, turbante omnia Iulio Secundo Pontifice, qui cum esset infestissimus Galliæ, traduxit ad se quæcunquẽ potuit auxilia, & in his Maximilianum. Qui quoniam diutissime regnauit: cum Francisco etiã Valensio, eius nominis primo, nunc Galliarũ rege, inimicitias exercuit. Et ab eius interitu, quæ sint consecuta bella inter Carolum quintum Cæsarem, Maximiliani nepotem, in quo Burgundica stirps, atquẽ Caroli posteritas renata esse uidetur, & hunc ipsum Franciscum, in recenti est hominum memoria. Ac eò solum hæc omnia ordine recitauit, ut & lucem aliquam adferrem his Commentarijs, & ostenderem,

derem, inde ab illa cæde Ducis Aureliani, annis ab hinc centum & triginta octo, ferè perpetuum fuisse diffidium Francicæ familiæ cū Burgundica. Quod eò pertinet, ut Principes, ac ipsorum familiares, magnopere caueant dissensionum occasiones. Nato enim semel diffidio, necesse est multas deinde præberi causas offensionum, quod hîc accidisse uidemus. Dum enim perpetuatis odijs, ab illa cæde Aureliani, & Burgundi, nouæ semper dissensionum natae sunt occasiones: dum Cæsar ereptam sibi suisq; maioribus Burgundiam, & Gallie Rex ademptum ab illo sibi Mediolanum queritur: dum insigni rerum facta uicissitudine, quas per Italiam nuper et nostra memoria reges Galliae tenuerunt prouincias, Neapolitanum regnum & Insubriam, Cæsar hodie possidet: uidemus, quò reciderint omnia. Et quantum ab eo fonte prodierit malorū, ad hoc usq; tempus, adeo sumus experti, ut omnibus precibus à deo petendū sit nobis, quò familias illas duas, longè potentissimas, à quibus Europæ summa ferè tota pendet, antea sæpe frustra reconciliatas, firmis amicitiae uinculis, ad sui nominis gloriam, ita coniungat, ut certò sperare possimus, ac nobis polliceri, tyrannidem illius, qui latrocinijs, & immanissimo belli genere nos persequitur, non esse longius progressuram.

De Angliâ nunc dicendum est, & quamobrem illi Galliam ad se pertinere cõfirmet, ut in his commentarijs apparet. Philippus Galliae Rex, co-

gnomento Pulcher, qui ante annos ducentos & trīginta mortuus est, quatuor habuit liberos, Ludouicum Hutinum, Philippum Longum, Carolum Formosum, & filiam Isabelam, quæ nupsit Eduardo secundo, Angliæ regi. Filij principatum ordine tenuerunt, et quum è uita cessissent, non relictis liberis masculis: Eduardus tertius, filius Eduardi secundi ex Isabela, missis in Galliam legatis, petebat regnum ad se, qui nepos esset Philippi regis è filia, defuncti. Proceres ac ordines, conuocato concilio, dicebant antiquitûs ita & institutû & obseruatum esse, ne foeminae ad Gallia principatum admitterentur: & quãdoquidem ipsius mater in eo nihil habeat iuris, ipsum quoq; nõ posse ullum sibi ius uendicare. Et ut foeminae omnino locum habeant: potius tamen esse ius filiarum Ludouici, Philippi, & Caroli Formosi, quàm sororis ipsorum: & meritò illas debere suis patribus succedere, si qua ratione foeminae ad regnum pateret aditus. Post multam utrinq; disceptationem, ij qui dicuntur Pares Francia, Regem constituunt Philippum Valesium, Philippi Pulchri ex fratre nepotem. Eduardus igitur bellum statim denunciat, & acerrime gessit, non ipse modo, sed & illius posterij: ita quidem, ut & Aquitania, & Normannia maximam partem, & Luteciã, & quicquid circum est, plurimis annis occuparint: donec à Carolo septimo, Philippi Valesij abnepote prorsus eijcerentur, ut supra diximus. Ab Eduardo
igitur

igitur Tertio, & à Philippi Valesij temporibus, qui ante annos centum & nonaginta quinq; mortuus est, Angliæ Reges, ea de causa, quam diximus, & Galliam ad se pertinere dicunt, & eius inscriptionem ac titulum sibi usurpant, in hunc usq; diem. A Philippo autem Valesio hi fuerunt ordine reges, ex ea gente ac familia, Ioannes, Carolus Quintus, Sextus, Septimus, Ludouicus undecimus, Carolus octauus, Ludouicus duodecimus, et Franciscus primus. Galli eam legem, qua cauetur inter alia, ne foeminae ad regni successionem admittantur; Salicam uocant, & est ipsis quodammodo peculiaris. Hungaria quoq;, si non supersit filius, liberam habet electionem. Dania uero maioribus utitur priuilegijs. Nam etiam si multi sint filij regis: iure tamen successionis ad principatum ex ijs nemo quisquam admittitur, & totum ex arbitrio procerum ac ordinum pendet, sicut ipsorummet scripta testantur. Eadem ratio dicitur esse per Poloniam; tamen si cũ idonei sunt filij, ferè præferuntur omnibus alijs. Per Hispanias autem, & Lusitaniam, & Siciliam, et Neapolim, & Nauarram, & Angliam, & Scotiam, à Principatu foeminae non excluduntur.

Proximum est, quandoquidem Galliae plurima sit, & locorum in his commentarijs mentio: ut exponam, quibus hodie finibus illa contineatur, quando regum subest imperio, & in quas partita sit prouincias, & quibus ea uocentur nominibus, &

quos illæ populos, quorum C. Cæsar, & alij mentionem fecerunt, comprehēdant. Et principio quidem, quàm latè pateat, & quemadmodum posita sit, post C. Cæsarem nemo melius dixit. Manebit igitur illa descriptio immota & integra. Sed hodie no die has ditiones habet maiores, Burgundiam ducatum, Campaniam, Picardiam, Normanniam, Britanniam minorem, Xanthones, Guiennam, Vasconiam, Languedociam, Prouinciã Massiliensem, & Delphinatum. Hæ sunt uelut extremæ oræ, quibus tanquam sepimento quodam & muro, prorsus ambitur interior illa, cuius hi sunt populi, Franci, quorum caput est Lutecia: Carnutes, Cenomani, Andes, Turones, Bituriges, Ambari seu Niuernenses, Boij seu Borbonij, Aruerni, Lemouices, Pictones, Petracorij, Vellaunij. Ducatus nomē obtinent Burgundia, Normannia, Britannia, Guienna, Bituriges & Borbonia. Normanniã complectitur Neustrios, Ambilates Bellocassos, Lexouios, Eburonices, Aulercos. Britannia continet Ossimos, Diablintres, Venetos, Curiosolitas, Rhedones, Nanetes, Cadetes, Guienna Vibiscos, Cadurcos, Heluios, Rhutenos, Vasconia Tarbellos, Dattios, Bigerones, Auscos, Cantabros. Languedocia Tholosates, Volcas, Nitiobriges. Delphinatus habet Blagonios, Brannonices, Eburodunos. Porrigitur usq; ad Allobroges, qui nunc Sabaudi, & Taurinos, qui Pedemontani hodie dicuntur. In Burgundis

Burgundia sunt Hedui, Mandubij, Lingones, & pars aliqua Sequanorū. In Campania Rhemi, Catalauni, Trecenses. In Picardia, Sueffiones, Ambiani, Bellouaci, Veromandui, Morini. His planè sunt vicini Atrebates & Neruij: sed ij, propter Flandriam, Cæsaris Caroli quinti parent imperio. Mediã Gallia regionem obtinent Bituriges, æquali prope spacio undiq; diremptiã finibus. Tenent igitur hodie Galliarum reges omnem Aquitaniam et Celticam, præter Heluetos & Comitatum Burgundiam, quos Gallorum siue Celtarum nomine Cæsar comprehendit: Belgicæ uero partem, à Sequana & Matrona possident usq; ad Atrebates et Pleumosios, siue Flandros, & Neruios, & ad Mosam flumē. Tenent, præter Ruscinonensem agrum, Narbonensem omnem prouinciã, & quicquid est trans Rhodanum, usq; ad Allobroges & Taurinos, quorum tamen maximam partem Franciscus primus, ante annos nouem, bello cepit. Guienna & Vasconia propriè ad Aquitaniam pertinent, & eo solo nomine censebantur olim. Quo loco igitur mentio fit in commentarijs, Ludouicum regem fratris suo dedisse partem Aquitania: hoc de Guienna solum, non autem de Vasconia intelligendum est. Languedocia, pars est prouinciæ Gallia, sicut Cæsar, & antiquit̃s illam uocarunt. Eam uero partem, quæ est trans Rhodanum, uersus mare Mediterraneum, usq; ad Liguria montes, Galli peculiariter hodie uocant

uocant Prouinciã. In ea sunt Auenio, & Aquã
 sextiã, & Massilia, & Arelate, & Tollonum. Britan
 niã minor, sic appellata propter maiorem, nempe
 Angliã, eas continet ciuitates, quas Cæsar uocat
 Armoricas. Totius autem Galliã longe maximã
 sunt & opulentissimã, Normanniã & Britannia.
 Earum extremi fines, sicut & Picardiã, & Xantho
 num, & Guiennã, & Vasconiã, pertinent ad Ocea
 num: Languedocia uerò & Prouinciã Massilien
 sis, ad mare mediterraneum. Normanniã à mul
 tis iam temporibus Galliã reges tenent. Burgun
 diã & Prouinciã quemadmodum Ludouicus
 undecimus acquisserit: ex his commentarijs no
 tum est. Britannia Carolus Octauus adiunxit,
 quando Francisci Ducis filiam unicã, Annã,
 uxorem duxit, quam deinde Ludouicus duodeci
 mus, quum nulla Carolo superesset proles, in ma
 trimonio habuit. Borboniam & Aruerniam, Fran
 ciscus primus, ob Caroli, earum regionum Princi
 pis, defectionem ad Cæsarem: sibi uendicauit. Gal
 licã linguã (qui nunc est illius usus) principatum
 obtinent hodie, Parisienses, Aureliani, Carnutes,
 Turones. Ab ijs nonnihil uariant, Normanni, & ali
 quanto magis Picardi, ac Burgundiones, præser
 tim accentu. Britannia pars illa, quã est Andibus
 propinqua, minimum differt: Interior autem illa,
 prorsus alio sermone utitur, sicut & Vascones &
 Aquitani, & Languedocij, & Prouinciãles, qui ad
 Ita

Italicam magis accedunt. In iudicijs autem publicis & senatibus; pure loquuntur omnes ac scribunt Gallice, quanquam forensis ille stylus à latina lingua maximam partem mutuatur.

Diximus antea de Paribus Franciæ. Ad eorum arbitrium & iudicium redit omnium rerum & consiliorum summa, & constituendi regis, cum de successione est controuersia, potestatem isti habent, ut accidisse uidemus in Philippo Valesio. Sunt autem numero duodecim, antiquitus instituti, ut ipsorum in primis consilio reges uterentur, quemadmodum in Germania sunt Principes Electores, dignitate & gradu ceteris potiores. Ex ijs tres sunt Duces, Burgundus, Normannus, Guiennus seu Aquitanus: Comites uerò totidem, Flandriæ, Campaniæ, Tholosæ: Deinde sex Episcopi, Rhemenfis, Laudunensis, Lingonensis, Nouiodunus, Bello-uacus, & Catalaunus. Ex priori ordine nulli hodie supersunt, præter Flādræ Comitem. A multis enim annis, Normanniā, & Guiennam, & Campaniam, & Tholosanam ditionem, & à morte Caroli Ducis, Burgundiam tenent Galliarum reges, ac patrimonio suo coniunxerunt. Flandria sola restat, quam Carolus quintus Cæsar, superioribus annis, quando cum Francisco Valesio rege, Madricij, & postea Cameraci pactus fuit: exemit à fide, qua Gallia prius erat obstricta. Nam illinc ad Senatum Parisiensem protocari solebat, sicut octauo libro recita-

tur de Burgundiæ Cancellario & Imbercorto, qui capitis damnati à Gandauensibus, appellationem illam interponebant. Nunc autem, quando Franciscus primus ei iuri cessit: prouocationes omnes, uel Atrebatum uel Mechliniam deferuntur. Porrò, tametsi nulli extant pares; tamen cum aliquid solenne peragitur, euocantur alij Principes, qui sint ipsorum loco, quemadmodum quo tempore Ludouicus duodecimus, proximus antehunc, regno fuit inauguratus: Dux Alenconius, & Borbonius, & Lotharingus, & Cluësis, & Rauestenus, & Comes Fossensis repræsentabant sex illos primi ordinis. Quantum ad reliquos pertinet, ij quoniam sunt Ecclesiastici: manent immoti.

De senatu quoq; Parisiensi, & eius autoritate, mentio fit in his commentarijs, libro tertio. Sunt omnino septem eiusmodi senatus per Galliam (ipsi si Parlamenta uocant) à quibus prouocare non licet, & ad quos ab omnibus alijs iudicijs appellatur. Hi sunt Parisiensis, Tholosanus, Rothomagensis, Diuionensis, Burdegalicus, Aquensis in Prouincia, & Gratianopolitanus in Delphinatu. His omnibus stipendia Rex præbet. De causis omnibus & criminibus isti cognoscunt, & quod à singulis definitum fuerit: ei standum est. Omnium autem latissime patet, ac amplissimam iurisdictionem habet Parisiensis. In eum aliquando uenire solent ipsi reges, quoties aliquid magni decernere uolunt, quemadmodum

modum ante annos octo, mense Ianuario, Francis-
 scus primus, bellum illaturus Carolo Cæsari, uenit
 eò, & per aduocatum suum expositis, quas ab illo
 sibi factas dicebat, iniurijs, demonstrabat, bellum
 sibi necessariò suscipiendum esse, ut Flandriam
 & Artesiam, quæ nunc illius uitio & culpa ad se
 pertineant, recuperaret, & Galliæ rursus, è qua
 prodissent aliquando, coniungeret. Olim ista refer-
 rebantur ad publicos conuentus ordinum. li quo-
 rum aboliti sunt: aliquod adhuc eius rei uestigi-
 um manet, dum ad eum senatum itur, quod tamen
 rarissime nunc fieri consuevit, quando solus rex,
 pro suo iudicio quiduis decernit. Illud autem ad-
 huc frequens est ac usitatum, ut pactiones regum,
 & quicquid omninò ad regni constitutionem per-
 tinet: in eo recitetur, & scriptis publicis, quorum
 ipsi custodiam habent, inseratur.

Et quoniam ad Galliæ descriptionem uentum
 est: non erit alienum adiungere aliquid de fluminibus,
 quibus irrigatur. Ex ijs prima et maxima sunt,
 Matrona, Sequana, Ligeris, Arar, Rhodanus &
 Garumna. Deinde, Somia, Iona, Elauer, Albis,
 Axona, Osa, Druëtia, Isara. Mosam & Mosellam
 non ponam in eo numero. Nam etsi in Gallijs, pro-
 ut à Cæsare illa describitur, originem habent: neme-
 pe ex Vogeso monte, tamen quoniam extra Fran-
 ciæ Regum fines labuntur: non huc propriè perti-
 nent. Scaldem eadē de causa nō pono, qui prope Ve-

romãduos ortus, perq̃ Neruios & Flandros decurrens, non in Mosam, ut Cæsar ait, sed milliaribus aliquot, infra Antuerpiam, in Oceanum illabitur. Dubis etiã, quem Cæsar Alduasdalin uocat, nõ debet huc referri: qui supra Vefontionẽ ortus, prope Viroduos, Arari sese coniungit. Matrona ortum habet ex Lingonibus: labitur per Campaniam, & duobus supra Luteciam milliaribus, in Sequanam influit. Sequana prouenit ex Burgundia Ducatu, interlabitur Luteciam, alluit Rothomagum, dein de uoluitur in Oceanum. Ligeris oritur in Aruernia, & longissimẽ profluens, infra Nanetes, in Oceanũ exit. Arar scatet ex diuersa parte Vogesi montis, & lapsus per Burgundiã, passibus aliquot infra Lugdunum, Rhodano miscetur. Rhodanus supra Sedunos emanans, et per lacum Lemanum deuectus, ubi Lugdunum præterijt, ad meridiem conuersus, incredibili rapiditate, infra Arelaten, duobus ostijs in mare mediterraneum sese eijcit. Isara tamen & Druetia prius receptis, Garumna descendit ex Pyrenæis montibus: allabitur Tholosam, & prope Burdegalam exonerat in Oceanum. Iona & Albis & Osa, sed hæc prius aucta flumine Axona, commiscentur Sequanę. Elauer ex Aruernis profluens, in Ligerim desinit. De Somia satis dictum est in commentarijs: Inluit in Oceanum. Multi sunt alij amnes atq̃ riuus, sed obscuriores. Si uero quos diximus, tam secundi quã primis ordinis, nauigantur omnes.

omnes. Cæterum, in Rhemorum urbe, Galliarum reges inaugurantur. Clodoueus rex, qui ante annos mille & triginta mortuus est, omnium primus religionem Christianam complexus fuit, ut ipsorum scripta narrant, & cœlitus tunc inter alia dicitur allata fuisse pyxis, olei plena, quo deinceps inaugurantur reges. Hoc etiam obiter annotare uolui, quoniam eius olei mentio fit postremo libro.

Alterum, cuius te, lector, admonendum putauit, illud est, In his commētarijs uti me uulgaribus atq; protritit uocibus honorū, ordinum atq; dignitatū, cuiusmodi sunt, Dux, Marchio, Comes, Ducatus, Comitatus, Cācellarius, Mareschallus, Cōnestablius, Amiralus, Cardinalis, Heremita, Canonicus, Officialis, Delphinus, Abbatia, & alicubi Francorum nomen, quod est monetę genus apud Gallos. Bini paulo minus aureo coronato æstimantur. His autem uocabulis utendum est nobis, etiam inuitis, nisi magnam uelimus inducere scriptis obscuritatem: & utendum est, donec doctorum hominum approbatione & consensu, meliora fuerint inuenta, & lege sancita. Pleraq; omnia quid sibi uelint, uulgò notum est. Propter imperitos autem rerum Gallicarum, nonnulla sunt explicanda. Mareschallos quatuor habet Gallia, qui sunt uelut magistri equitum, & ad eos introducuntur lites rei militaris. His omnibus præest Connestablius, quo non alius est amplior aut magnificentior honos. Eum digni-

tatis gradum, superioribus annis, apud Franciscū
 primum obtinuit Carolus Borboniæ Dux, qui ad
 Casarem postea defecit. Principibus autem pro-
 priè conuenit hoc munus: uerum quia per se ma-
 gnum est, & eximium: reges plarumq; tribuunt il-
 lud hominibus mediocri conditione & nobilitate,
 quos facile cohibeant, et qui ex humili loco ad sum-
 mam dignitatem perducti, magis ipsos reuereantur.
 Et sicut isti fere sunt acceptiores Regibus: ita ui-
 cissim reliqui ordines, ac nobilitas potissimum, ma-
 lunt principem aliquem ad eam rem deligi. Nam
 ijs, qui sunt ex illustribus nati familijs, uehementer
 dolet, quum tenuiores homines præferri sibi uidēt,
 & eorum coguntur imperio parere. Ac multis cala-
 mitosum sæpe fuit, munus hoc administrasse, quos
 alioqui uitæ conditio mediocris poterat inuidiæ &
 periculo subducere. Sed incidit aliquando tempus,
 quo nullus est Connestablius: & post Caroli Bor-
 boniæ Ducis defectionem, per quatuordecim an-
 nos, ac eò amplius, nullum Franciscus Rex crea-
 uit. Ad Amirallium pertinet omnis procuratio &
 disceptatio rei maritimæ, & classis regiæ, sic ut Con-
 nestablius quodammodo sit legatus Regis, quum
 bellum terra geritur, Amirallius autem mariti-
 mo bello præsit. Sed totum hoc in regis arbitrio po-
 situm est, qui illorum opera, quibus in locis uisum
 ei fuerit, utitur. Delphinum Galli uocant, aut na-
 tu maximum Regis filium: aut si non sit filius, des-
 signas

signatum Regem; hoc est, cum qui Regi successus
rus est, ob generis propinquitatem. Ad hunc pro-
priè pertinet ea regio, quæ Delphinatus dicitur,
Vtror etiam consuetis & hodie receptis oppidorum
& regionum nominibus, ut omnia sint magis pla-
na. Quod nunc Cameraacum dicitur, à Cæsare Sa-
marobrīnam putant esse uocatam. Caletum ille
portum Iccium uocat, tametsi & Caletorum memi-
nit. Eburones dicuntur esse Leodienses. Menapij,
sunt Cliuenses, Iuliacenses, & Geldri. Ego ne quid
relinquerem obscuri; malui uulgaribus uti. Et hæc
pauca, solum exempli causa posui, ut & de reliquis
idem æstimeretur, & ne quis cōqueratur, neglectam
esse à me antiquitatem. Cataphractorum frequens
admodum fit mentio, & necessariò quidem ea uoce
nobis utendum est. Et sicut Cæsar uocat ephippia-
ros equites, qui sellis insident inter equitandum: ita
nos eos equites, qui toto corpore sunt armati, cata-
phractus uocamus, græco nomine, quia latino des-
stituimur. Libro tertio per occasionem fit mentio
Comitis Veromanduorum: Is fuit Herbertus,
qui Carolum Simplicem, Gallia regem, Perona,
per proditionem, dum simularet amicitiam, cepit,
ac in carcere, per biennium & eò plus detinuit, do-
nec ille moreretur. Eduardus Angliæ rex, cuius
frequentem mentionem author facit, est eius nomi-
nis quartus. Ei successit filius eiusdem nominis,
quem Richardus patruus deinde necauit, occupa-

ta res

ta regni possessione. Richardum eiecit Henricus se-
 ptimus, pater Henrici octavi, nunc Angliæ regis.
 De milliariibus quoties mentio fit: illud intelligen-
 dum est, pro cuiusq; regionis modo & cōsuetudine.
 Postremò, quam interpretandi rationem in hoc
 opere sim secutus, facile quivis, ut puto, iudicabit.
 Non astrinxi me ulli seruituti, & hoc solū spectavi,
 ut quàm uerissimè expressam sententiam, familiari
 & proprio sermone latino redderem. De rebus An-
 glis author quiddam prolixius recitat: uerum, ne
 feriem narrationis impeditam redderem, pauciorib;
 bus illud, libro quarto, explicavi. Author etiam per
 capita suum opus est partitus: ego uero per libros,
 ubicunq; argumenti qualitas id uisa fuit postula-
 re. Adhæc, ubi de bello scribit, quod à morte Caro-
 li, Rex per Auaicæ Principem in Burgundia gere-
 bat, expatiatur in locos communes, ac multas in-
 terferit illustres sententias. Verū ne perturbaretur
 ordo, in finem operis totū hoc reieci. In reliquis om-
 nibus nihil est immutatū. Quicquid autem in eo cō-
 sumptum est operæ & laboris: Germaniæ, hoc est pa-
 triæ, totū est impensum, cui talium rerū cognitionē
 opinor posse prodesse. Quò magis spero, gratū ple-
 risq; futurū esse hoc meum officiū. Ea uero, quæ hic
 explicandæ causa historiæ subieci: ueritate nituntur,
 & ex fide recitata sunt oīa, quod facile agnoscent
 Gallicarū rerum non imperiti. Vale. Argenting.

XXII. Februarij. M. D. XLV.

Illustriores

ILLVSTRIORES AC

præcipui loci, passim his commen-
tarijs inspersi.

I n temperantiam & luxum Deus punit	19.
Modestia maxime decet principes	33 215.
Diffidentia summa inter principes	35. 36. 102. 107.
Rebus dubijs debent calari consilia	45.
Descrbitur ingenium Ludouici regis	46. 333.
Principes ferè corrumpuntur educatione	47.
Vnus aliquis uir, nonnunq̃ est instar multorum	53. 235.
Collocutiones priuatae, belli tempore sunt periculo- losæ.	54.
Ludouicus Rex prudenter dirimit fœdus princi- pum	57.
Vnius alicuius authoritas sæpe est necessaria	60.
Duo sunt genera Principum	61.
Qui sunt confœderati, si dissipentur, in præsens pericu- lum sese coniiciunt	63.
Multorum audiendæ sunt sententiæ in deliberatio- nibus	68.
Aduersum prælium facere, est res plena periculi	72.
80. 111. 225.	
Placidis ingenijs libenter Deus adest	77.
Ad Principes proprie pertinet, multis bene facere	77.
Superbiam ferè comitatur calamitas	81.
Historiarum cognitio Principibus est necessaria	85.
Hominum ætas & mores, in dies magis magisque dege- nerant	86.

Bb Principes

I N D E X.

Principes ignaui & uoluptarij sunt indigni, qui re- gnent	87.
Non est consultum, ut reges in colloctionem ipsi ue- niant	90.
Non est ullo tempore contemnendus hostis	97.
Hostis desperatus ualde est metuendus	104.
Vulgus habet opus aliquando duce & moderatore	109.
Principes honestam aliquam causam suæ cupiditati sæpe prætexunt	118.
Eruptiones eorum qui obsidentur, sunt ipsis ferè peris- culosæ	126.
Ingenium Caroli describitur	128. 247. 336.
Quomodo sint tractandi legati tam hostium quam ami- corum	134.
Abstinentum est à uerborum contumelijs	152.
Quomodo aliquis gerere se debeat erga suum Prin- cipem	156.
Crudelitatem nullam Deus sinit impunitam	158. 319.
Quomodo plurimum noceri possit hosti	160.
Quomodo reges Angliæ pecuniam à suis eliciant	163.
Quomodo Ludouicus rex impetum Caroli fre- gerit	163. 167.
Responsum Friderici Cæsaris ad legatum Ludouici Regis	170.
Magni sæpe uiri, etiam admoniti, pericula uitare non possunt	202.
Bellorum authores plærunq; tristes habent exitus	210.
Principum calamitates oriuntur ab ultore Deo	213.
Nuper acquisitis prouincijs præficiendi sunt uiri boni & humani	218.
Rebus aduersis debemus agnoscere peccata, petere ueni- am à	am à

I N D E X.

am à Deo, & consulere amicos	234.
Obstinationis calamitosæ exemplum	237.
Principes debent esse alieni à pravis consilijs	239.
Legatos oportet esse homines peritos & circumspicos	243.
Bonus Princeps, magnum est Dei donum	248.
Reges, non quid ipsis utile, sed quid honestum sit & æquum, respicere debent	245.
Nemo est omnium Principum, in quo non sit aliquid reprehendendum	257.
Effrenis & indomiti populi exemplar	268.
Populus fert inuitus externum imperium	289.
In celeritate magnum sæpe positum est momentũ	296.
Seditio popularis punita	297.
Benefaciendum est, dum sanitatem corporis & mentis largitur Deus	303.
Qui metui uolunt, coguntur tandem alios metuere, ac omnia habere suspecta	327.
Principum fere misera est conditio, eorum præsertim, qui cupidi sunt & ambitiosi	331.
Factiones potentum semper conianctæ sunt cum periculo	337.
Qui sit status rerum per Europam	343.
Doctrina plærung; reddit homines meliores	344.
Quibus artibus mali Principes utantur	346.
Nulli Principi licet inuito populo pecuniam impetrare	348.
Principes de populi cõsensu debent bella suscipere	349.
Incredulitas nostra, est flagitiorũ & scelerum causa	353.
Malos Principes Deus aliqua repentina clade sæpe punit	355.

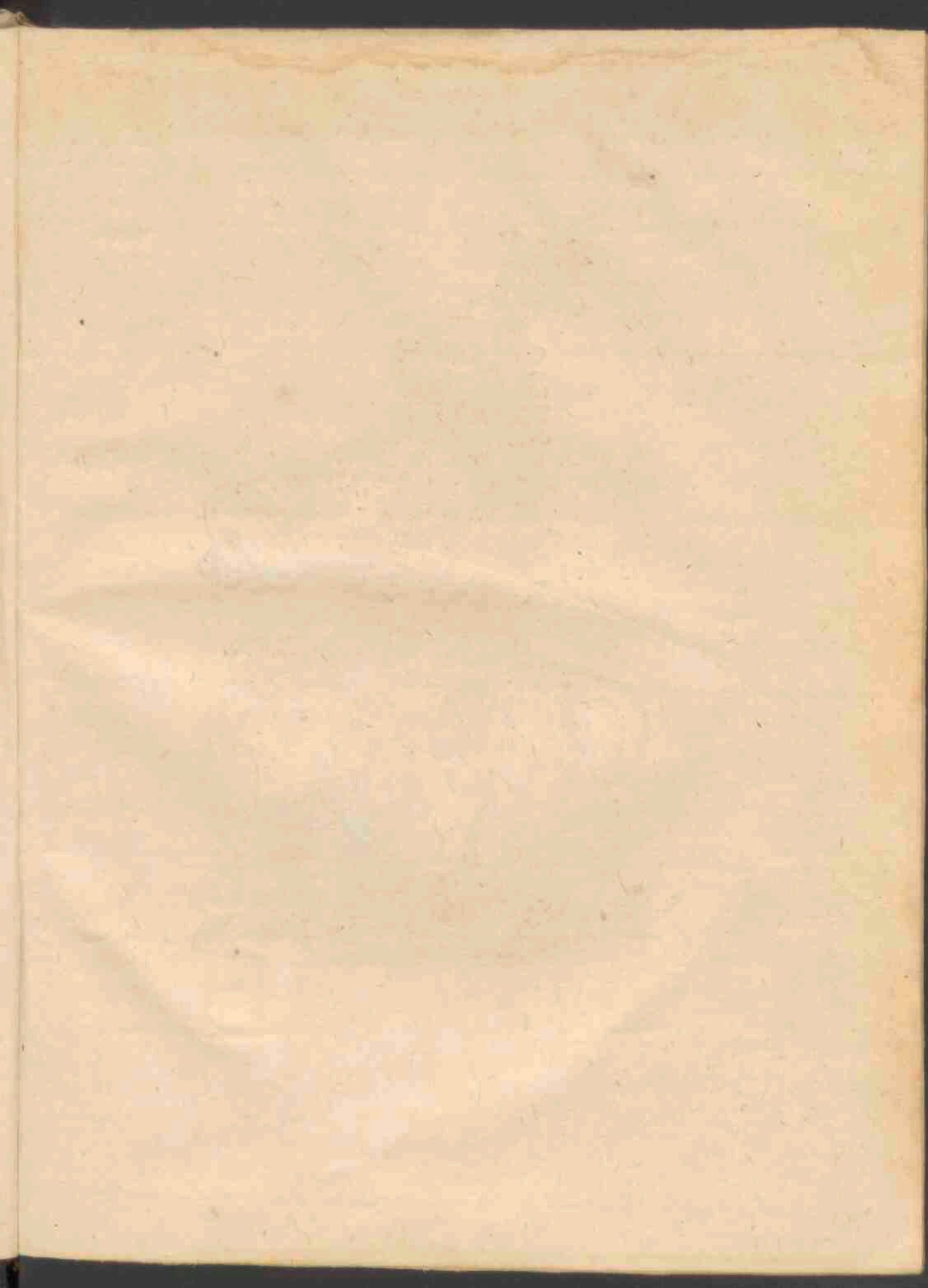
F I N I S.

Errata.

Fol.	Verf.	Lege
47	27	uiris bonis;
73	primo	(secum) abundat.
184	16	impetret.
213	16	animaduerteret.
320	18	nondum impleta.

ARGENTINAE, APVD CRA-
TONEM MYLIVM, ANNO
M. D. XLV. MENSE
FEBRVARIO.

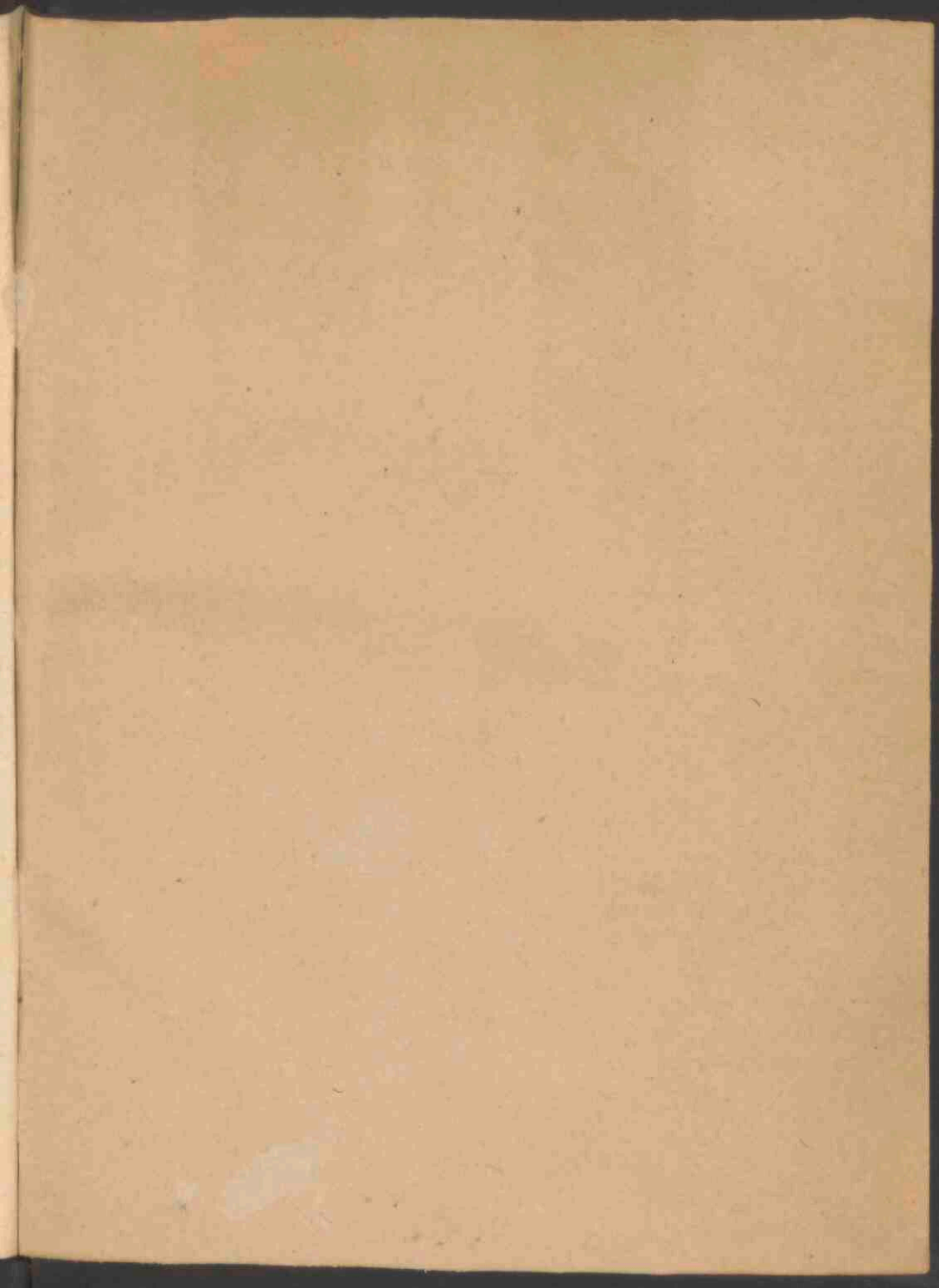
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

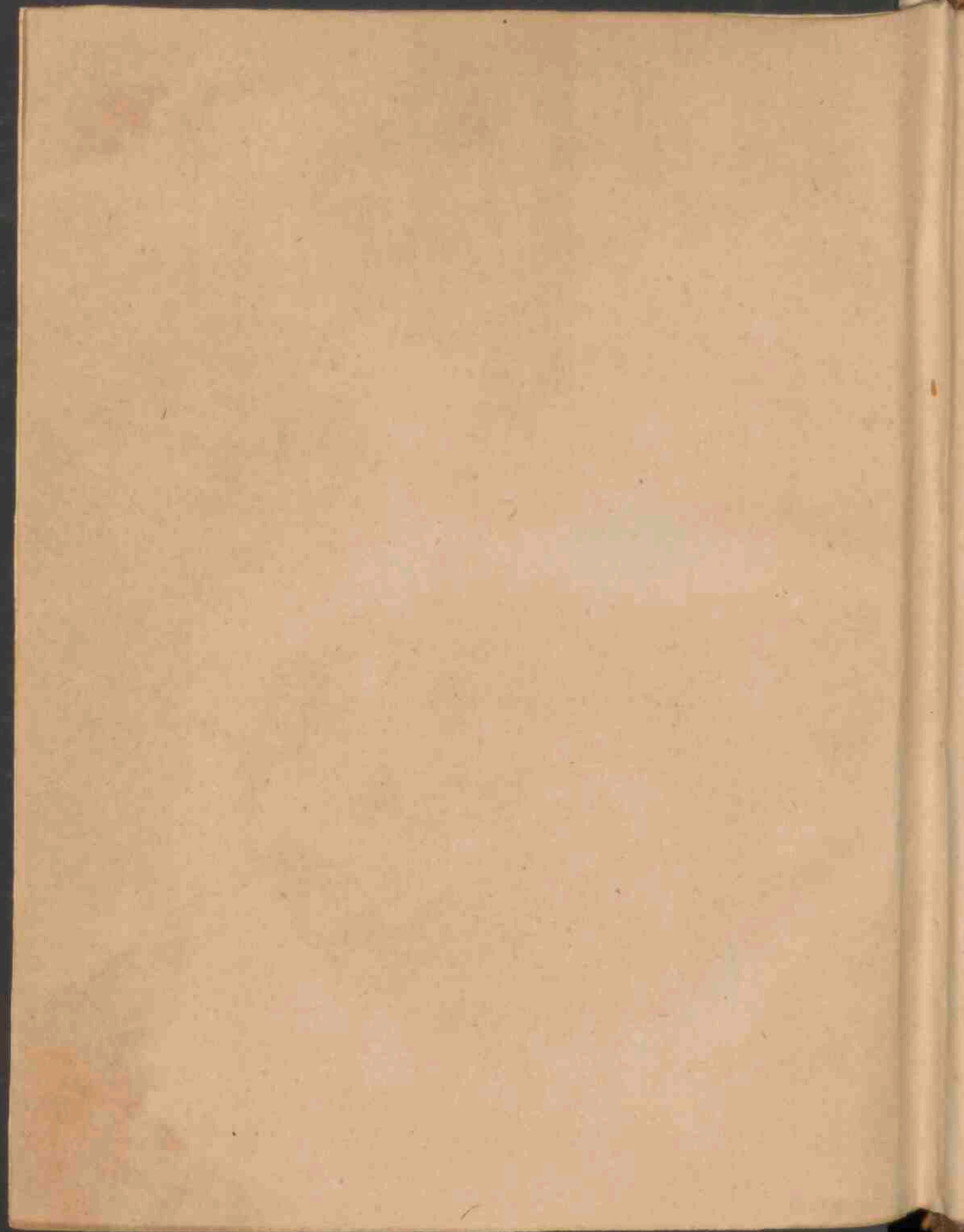

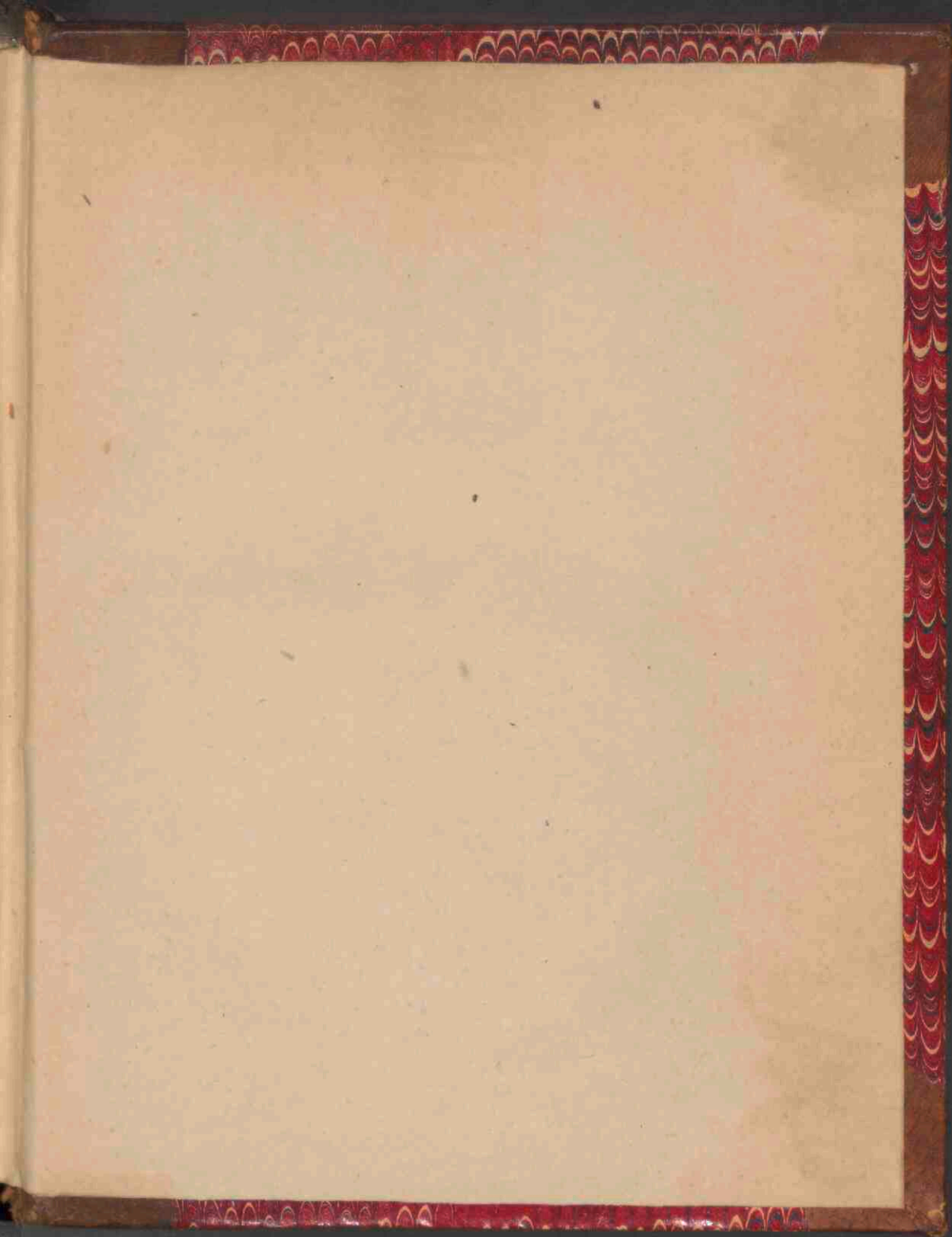
OCN 1333931850

A 168 2346

721. 62.

